

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİ:
SEÇİLMİŞ ENDÜSTRİLERİN ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

Ahmet OĞUZ

Danışman
Prof. Dr. Mustafa ÖZATEŞLER

2009

Yemin Metni

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik Bütünleşmesi: Seçilmiş Endüstrilerin Endüstri-içi Ticaret Açısından Karşılaştırılması**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

..... / / 2009

Ahmet OĞUZ

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Ahmet OĞUZ
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat Doktora
Tez Konusu : Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik
Bütünleşmesi: Seçilmiş Endüstrilerin Endüstri-içi
Ticaret Açısından Karşılaştırılması

Sınav Tarihi ve Saati :/..../2009 –

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

..... Başarılı Düzeltme Red İMZA
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red
..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Doktora Tezi

“TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİ: SEÇİLMİŞ ENDÜSTRİLERİN ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI”

Ahmet OĞUZ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

20. yüzyıl’da hızla artan küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak ortaya çıkan ticaretin serbestleşmesi olgusunun etkisiyle dünya ülkeleri arasındaki siyasi, teknolojik bağların artması, ülkeler arasındaki menfaatler ölçüsünde ekonomik bütünleşme hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Ekonomik bütünleşme, bütünleşmeye dahil olan ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği dış ticaretin, bütünleşme dışındaki ülkelere karşı gerçekleştirdikleri dış ticarettten fazla olması ve diğer ekonomik birleşmeler karşısında rekabet gücünü artırıcı rol oynaması ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin bütünleşmeden yarar sağladığı rasyonalitesine dayanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-Avrupa Birliği ekonomik bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretin, ticaret yönlü bütünleşme üzerindeki etkisini incelemek ve bütünleşme sürecinin hızlandırıcı etkisini endüstri-içi ticaret üzerinden panel bulgular yardımıyla analiz etmektir. Bu bağlamda endüstri-içi ticaretin belirleyenlerinden hareketle Avrupa Birliği’nin ticaret yönlü ekonomik bütünleşmesini açıklayan endüstri-içi ticaretin belirleyenleri Türkiye’nin bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretinin belirleyenlerini de açıklamaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’nin Gümrük Birliği sonrasındaki endüstri-içi ticaret bulguları 26 ülke ölçekli Avrupa Birliği ülkeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, Gümrük Birliği sonrası endüstri-içi ticareti artarak birbirlerine yaklaşan birlik ülkeleri gibi Türkiye de endüstri-içi ticaret göstergelerine bağlı olarak ticarete bütünleşmeyi hak eder bir ülke konumundadır, denebilir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Bütünleşme, Avrupa Birliği, Endüstri-içi Ticaret

ABSTRACT

Doctoral Thesis

**“TURKEY-EUROPEAN UNION ECONOMIC INTEGRATION:
COMPARISON OF SELECTED INDUSTRIES
IN TERMS OF INTRA-INDUSTRY TRADE”**

Ahmet OĞUZ

**Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Programme of Economics**

The fast rising trend of globalization in the 20th century and related phenomenon of free trade continue to facilitate economic integration movements between the countries with political and technologic ties in accordance with their mutual interests.

Economic integration is based on the rationale that it benefits especially developing economies in the form of relatively more trade volume and increased competitive power in relation to non-integrated economies.

The aim of this research is examining industrial trade between Turkey and European Union in the period of economic integration and analyzing accelerator effect of integration period thanks to panel results. Therefore, industrial trade indicator explained European union economic integration with trade is also indicator of industrial trade of Turkey’s economic integration period.

As a result of compeering industrial trade result after Custom Union of Turkey with 26 European Union countries, it can be thought that Turkey deserves trade integration like other European Union countries which came to close each other after Custom Union.

Key words: Economic integration, European Union, Intra-industry trade.

**TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİ: SEÇİLMİŞ
ENDÜSTRİLERİN ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET AÇISINDAN
KARŞILAŞTIRILMASI**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	xi
TABLO LİSTESİ	xiii
EKLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞME

1.1 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI	5
1.2 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AMAÇLARI.....	9
1.3 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME AŞAMALARI	11
1.3.1 Serbest Ticaret Bölgeleri.....	13
1.3.2 Gümrük Birliği.....	14
1.3.3 Ortak Pazar.....	16
1.3.4 Ekonomik Birlik.....	17
1.3.5 Parasal Birlik.....	18
1.3.6 Tam Politik Birlik	21
1.4 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI..	21
1.4.1 Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Avantajlar.....	22
1.4.2 Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar	23

1.4.3 Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Avantajlar.....	24
1.4.4 Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar	24
1.5 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ.....	24
1.5.1 Gümrük Birliği Teorisi.....	25
1.5.1.1 Statik Etkiler	27
1.5.1.2 Dinamik Etkiler.....	27
1.5.2 İkinci En İyi Teorisi	28
1.5.3 Kutuplaşma Teorisi	29
1.6 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	30
1.6.1 Ekonomik Gelişme Farklılıkları ve Ekonomik Sistem	30
1.6.2 Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi	31
1.6.3 Altyapı ve Bölgesel Yatırım Politikaları.....	31
1.6.4 Milli Hakimiyet.....	32
1.6.5 Üye Ülke Ekonomilerinin Tamamlayıcı veya Rakip Olmaları.....	32
1.6.6 Bölgesel Dengesizlikler ve Tazmin Mekanizmaları	32
1.6.7 Sosyal, Kültürel, Tarihsel, Dinsel ve Coğrafi Yakınlıklar	33
1.7 ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DÜZEYLERİNE GÖRE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER	33
1.7.1 Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi	33
1.7.2 Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi	34
1.7.3 Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelişmiş Ülkelerle Ekonomik Bütünleşmesi	35
1.8 DÜNYADA EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ÇALIŞMALARI.....	35
1.8.1 Coğrafi Birlik Esasına Dayanmayan Bütünleşmeler.....	37
1.8.2 Coğrafi Birlik Esasına Dayanan Bütünleşmeler	41
1.8.2.1 Avrupa Bölgesindeki Bütünleşmeler	41
1.8.2.2 Amerika Bölgesindeki Bütünleşmeler	47
1.8.2.3 Asya ve Pasifik Bölgesindeki Bütünleşmeler	50
1.8.2.4 Ortadoğu Bölgesindeki Bütünleşmeler	54
1.8.2.5 Afrika Bölgesindeki Bütünleşmeler.....	56
1.9 TÜRKİYE’NİN ÜYE OLDUĞU EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER	58

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ.....	60
2.2 AVRUPA BİRLİĞİNİN TARİHÇESİ.....	61
2.2.1 Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu	68
2.2.2 Avrupa Ekonomik Topluluğu	69
2.2.3 Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	70
2.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ	71
2.3.1 Birinci Genişleme Süreci	72
2.3.2 İkinci Genişleme Süreci	74
2.3.3 Üçüncü Genişleme Süreci	75
2.3.4 Dördüncü Genişleme Süreci	76
2.3.5 Beşinci Genişleme Süreci	78
2.3.6 Altıncı Genişleme Süreci	79
2.4 MAASTRİCHT ANTLAŞMASI.....	80
2.5 KOPENHAG KRİTERLERİ	81
2.6 TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE DÖNÜM NOKTALARI	84
2.6.1 Ankara Antlaşması	89
2.6.1.1 Hazırlık Dönemi.....	90
2.6.1.2 Geçiş Dönemi.....	91
2.6.1.3 Son Dönem.....	92
2.6.2 Gümrük Birliği.....	93
2.6.3 Lüksemburg Zirvesi	94
2.6.4 Helsinki Zirvesi.....	96
2.6.5 Gündem 2000	97
2.6.6 Brüksel Zirvesi.....	98
2.6.7 Katılım Müzakereleri Ve Tarama Süreci	98
2.7 TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIĞININ ORGANLARI	100
2.7.1 Ortaklık Konseyi	100
2.7.2 Ortaklık Komitesi.....	101

2.7.3 Karma Parlamento Komisyonu	101
2.7.4 Gümrük İşbirliği Komitesi	102
2.7.5 Gümrük Birliği Ortak Komitesi	102
2.8 TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİ POLİTİKALARI	102
2.8.1 Ticaret Politikası	103
2.8.2 Sanayi ve Rekabet Politikası	104
2.8.3 Enerji Politikası	106
2.8.4 KOBİ Politikası	107
2.8.5 Para Politikası	107
2.9 TÜRKİYE’NİN ADAYLIK SÜRECİNDEKİ SON DURUM ANALİZİ	108
2.9.1 Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katkısı	112
2.9.2 Avrupa Birliği’nin Geleceği	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYENLERİ

3.1 ENDÜSTRİ TANIMI	118
3.2 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET KAVRAMI	119
3.3 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET	120
3.4 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ	121
3.4.1 Balassa Endeksi	122
3.4.2 Grubel-Lloyd Endeksi	123
3.4.2.1 Ağırlıklandırılmış Grubel-Lloyd Endeksi	124
3.4.2.2 Uyarlanmış Grubel-Lloyd Endeksi	124
3.4.2.3 Sınıflandırılmış Grubel-Lloyd Endeksi	125
3.4.3 Marjinal Endüstri-İçi Ticaret Endeksleri	126
3.4.3.1 Hamilton-Kniest Endeksi	127
3.4.3.2 Greenaway-Hine-Miller-Elliot Endeksi	128
3.4.3.3 Brülhart Endeksi	129
3.4.3.4 Menon-Dixon Endeksi	129
3.4.4 Yatay ve Dikey Endüstri-İçi Ticaret	130

3.5 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ BELİRLEYEN DEĞİŞKENLER İÇİN HİPOTEZLER	132
3.6 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	134
3.6.1 Ülke ve Endüstri Özelliklerine Bağlı Olarak Yapılan Çalışmalar	134
3.6.2 Türkiye'nin Endüstri-içi Ticaret Ölçümü İçin Yapılan Çalışmalar	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET ÖLÇÜMLERİ VE ENDÜSTRİ-İÇİ DIŞ TİCARETİN BELİRLEYENLERİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA: AB-TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1994-2007)

4.1 DIŞ TİCARET VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI.....	141
4.1.1 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ TİCARETİMİZDEKİ YERİ	150
4.2 TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET	160
4.2.1 Endüstri Bazında Endüstri-içi Ticaret.....	160
4.2.2 Avrupa Birliğine Üye Ülkeler Bazında Endüstri-İçi Ticaret	164
4.3 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYENLERİNE YÖNELİK BİR ANALİZ: AB-TÜRKİYE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ (1994-2007)	193
4.3.1 Çalışmada Kullanılan Model ve Değişkenler	193
4.3.2 Ekonometrik Modelin Tahminlenmesi ve Sonuçlarının Analizi	195
SONUÇ.....	205
KAYNAKÇA.....	213
EKLER.....	231

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADF	Uyarlanmış Dickey Fuller
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ALADI /LAIA	Latin Amerika Bütünleşme Birliği
ANZCERTA	Avusturalya Y.Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Anlaşması
APEC	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Konseyi
APS	Avrupa Para Sistemi
ASEAN	Güneydoğu Asya Ulusları Birliği
AT	Avrupa Topluluğu
BEC	Geniş Ekonomik Kategoriler
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CEFTA	Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
COMIAC	Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi
COMSTECH	Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi
D-8	Gelişmekte Olan 8 Ülke
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DW	Durbin-Watson
EAT	Endüstriler arası Dış Ticaret
ECO	Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECU	Avrupa Para Birimi
EDA	Ekonominin Dışa Açıklığı
EEA	Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EİT	Endüstri İçi Ticaret
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

GATT	Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
GEKKY	Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi
GB	Gümrük Birliği
GHME	Greenaway-Hine-Miller-Elliot
GİK	Gümrük İşbirliği Komitesi
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi
GYSİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslar arası Para Fonu
ISIC	Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
İSEDAK	Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KBDG	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KİK	Karma İstişare Komisyonu
LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
MB	Merkez Bankası
MEİT	Marjinal Endüstri-İçi Ticaret
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OEEC	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
OTP	Ortak ticaret politikası
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SITC	Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TD	Ticaret dengesizlikleri
UFM	Ülkeler arasındaki fiziki mesafe
WB	Dünya Bankası

TABLO LİSTESİ

- Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticareti (1923-2008)
- Tablo 2: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 40 ülke
- Tablo 3: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 40 ülke
- Tablo 4: Türkiye'nin İhracatındaki İlk 20 Fasıll
- Tablo 5: Türkiye'nin İthalatındaki İlk 20 Fasıll
- Tablo 6: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı (1996-2008)
- Tablo 7: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı (1996-2008)
- Tablo 8: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelere Yapmış Olduğu İhracat (1994-2008)
- Tablo 9: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelere Yapmış Olduğu İthalat (1994-2008)
- Tablo 10: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelerle Yaptığı EİT
- Tablo 11: Avusturya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 12: Bulgaristan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 13: Çek Cumhuriyeti ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 14: Danimarka ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 15: Estonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 16: Fransa ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 17: Hollanda ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 18: İngiltere ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 19: İrlanda ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 20: İspanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 21: İsveç ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 22: İtalya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 23: Letonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

- Tablo 24: Litvanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 25: Lüksemburg ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 26: Macaristan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 27: Malta ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 28: Polonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 29: Portekiz ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 30: Romanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 31: Slovenya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 32: Slovakya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 33: Yunanistan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 34: Almanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 35: Finlandiya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 36: Belçika ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı
- Tablo 37: Model I: Türkiye İlaveli AB Endüstri-İçi Ticaret Belirleyenleri (Sabit Etkiler Modeline Göre Tahmin Sonuçları)
- Tablo 38: Model II: Türkiye İlaveli AB Endüstri-İçi Ticaret Belirleyenleri (Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntem Sonuçları)
- Tablo 39: Ülke Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (Almanya Odaklı) (1995-2007)
- Tablo 40: Ülke Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (AB Odaklı)
- Tablo 41: Grup Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (AB Odaklı)

EKLER LİSTESİ

EK 1: Panel Veri Yöntemi	232
EK 2: Panel Veri Modelleri.....	237
EK 3: Panel Verilerde Tanı Analizleri	241
EK 4: Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (STIC Rev.3, 3 Basamağa Kadar).....	249
EK 5: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	256
EK 6: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Avusturya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	263
EK 7: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Bulgaristan İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	264
EK 8: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	265
EK 9: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Danimarka İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	266
EK 10: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Estonya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	267
EK 11 : STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Fransa İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	268
EK 12: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Hollanda İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	269
EK 13: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İngiltere İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	270
EK 14: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İrlanda İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	271
EK 15: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İspanya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	272
EK 16: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İsveç İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	273
EK 17: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İtalya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	274

EK 18: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Letonya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	275
EK 19: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Litvanya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	276
EK 20: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Lüksemburg İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	277
EK 21: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Macaristan İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	278
EK 22: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Malta İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	279
EK 23: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Polonya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	280
EK 24: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Portekiz İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	281
EK 25: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Romanya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	282
EK 26: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovenya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	283
EK 27: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovakya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	284
EK 28: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Yunanistan İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	285
EK 29: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Belçika İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	286
EK 30: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Almanya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	287
EK 31: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Finlandiya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)	288

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan ve hızlı bir şekilde yayılan küreselleşme sonucu oluşan yeni koşul ve şartlar, gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini etkilemekte ve bu ülkeler ekonomilerini değişen koşullara uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırmaya götürmektedirler. Küreselleşme olgusunun beraberinde getirdiği yoğun rekabetten korunabilmek, daha fazla ticaret hacmine sahip olmak ve Dünya ile bütünleşme sürecini hızlandırabilmek amacıyla ülkeler, çeşitli ekonomik bütünleşme türlerini gerçekleştirme yoluna gitmişlerdir. Bütünleşme kavramı oldukça geniş bir anlamı ifade etmektedir. Çalışmada bu kavramın farklı anlamları arasından, uluslararası alanda gerçekleştirilen ve çeşitli ülkelerin bir araya gelerek bölgesel bir blok oluşturmaları ve birlik dışı ülkelere karşı ortak tutum takınmaları sonucunda oluşan uluslararası ekonomik bütünleşme kavramı üzerinde durulmuştur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra onlarca uluslararası kuruluş ve birçok bölgesel ekonomik uyum ortaya çıkmıştır. Bu tür uyum hareketlerine gelişmiş ülkeler öncü olmakla birlikte, pek çok gelişmekte olan ülke de uluslararası kuruluşlara kurucu ya da sonradan üye olmuş ve gelişmiş ülkeler kadar başarılı olamasa da bölgesel bütünleşmeler oluşturmaya çalışmışlardır. Ülkelerin bölgesel bütünleşmeye girme amacı piyasa hacimlerini genişletmek, verimliliği yükseltmek, rekabeti arttırmak, ulusal piyasaları uluslararası piyasalara entegre ederek dayanışmayı sağlamak, özellikle gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme ve kalkınmayı hızlandırmaktır.

Ekonomik bütünleşmeler arasında Avrupa Birliği önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa Birliği, çok büyük bir alanı kapsamaları, uluslararası ekonomik sistemde çok önemli bir yere sahip olması ve diğer ekonomik bütünleşme örneklerine göre daha ileri bir bütünleşme biçimini ifade etmesi açısından diğerlerinden farklı bir öneme sahiptir.

Küreselleşme olgusuyla birlikte değerlendirildiğinde, yaşanan bu gelişmelerin çeşitli fırsat ve problemleri birlikte ortaya çıkardığı görülmektedir. Küreselleşen Dünyanın dışında kalmamak, sürekli büyüyen pazardan ve Dünya ticaretinden pay almak, ülkeler için öncelikli amaçlardan olmuştur.

Yukarıda değinilen bu eğilimler, dış ticaretin önemini son yıllarda daha da artırmıştır. Dış ticaret ile birbirinden uzak bölgelerdeki üretici ve tüketiciler ticari faaliyetler aracılığıyla ilişki kurmakta ve ticari ilişkiler her şeyden önce toplumlar arası karşılıklı bağımlılık ve benzeşme yaratmaktadır. Ayrıca dış ticaret uluslararası ilişkileri arttırmakta, artan uluslararası ilişkiler de ülkeyi kendi içinde bir dönüşüme zorlamaktadır. Bu dönüşümle birlikte dış ticaretini başarıyla sürdüren ülkelerin, ulusal gelirini ve refahını arttırdığı da gözlenmektedir.

Bu bağlamda dış ticareti ile de yüzünü batı'ya dönen Türkiye de birçok uluslararası ekonomik kuruluşta kurucu üye olarak yer almış birçoğuna da daha sonra üye olmuştur. Yine Türkiye, kendi çevresinde oluşan bölgeselleşme hareketlerinden de uzak kalmamış, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu'na kuruluşundan bir yıl sonra üye olmak amacıyla girişimlere başlamış ve o tarihten bugüne tam üyelik hedefi doğrultusunda değişen ivmelerle çalışmalarını sürdürmüştür. Son yarım yüzyıldır Türkiye'nin çok önemli hedeflerinden birisi Avrupa Birliği'ne (AB) tam üye olmaktır. Dolayısıyla ekonomik bütünleşme Türkiye'nin sürekli olarak gündeminde yer alan bir olgu olmuştur. Bu bağlamda Türkiye; bir taraftan değişen dünya koşullarına uyum sağlamak, diğer taraftan da ekonomisini Avrupa Birliği ile bütünleşmeyi hazırlama süreci yaşamaktadır.

Günümüzde, gerek coğrafi, gerekse de tarihi yakınlık sayesinde Avrupa Birliği, Türkiye için en büyük ticari ortak durumuna gelmiştir. Türkiye dış ticaretinin yarısını AB ülkeleri ile gerçekleştiriyor olması, AB'nin Türkiye açısından önemini daha net olarak göz önüne çıkarmaktadır.

Türkiye'nin dış ticareti incelendiğinde; ticaretin temelde, tam rekabet ve ölçüğe göre sabit getiri varsayımlarıyla açıklanan endüstriler-arası ticaret olduğu kadar, eksik rekabet ve ölçüğe göre artan getiri varsayımlarıyla açıklanan endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Endüstri-içi ticaret kavramının ortaya

konulmasından itibaren, bu ticarete konu olan ürünlerle ilgili dış ticaret hacminin belirlenmesi sorunu da gündeme gelmiştir. Dolayısıyla endüstri-içi ticaret seviyesinin ölçülmesinde kullanılabilecek endekslerin geliştirilmesi ile ilgili çeşitli çalışmalar da yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye-Avrupa Birliği ekonomik bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretin, ticaret yönlü bütünleşme üzerindeki etkisini incelemek ve bütünleşme sürecinin hızlandırıcı etkisini endüstri-içi ticaret üzerinden “panel bulgular” yardımıyla analiz etmektir. Bu amaç çerçevesinde şu temel hipotez kurulmuştur: endüstri-içi ticaretin belirleyenlerinden hareketle Avrupa Birliği’nin ticaret yönlü ekonomik bütünleşmesini açıklayan endüstri-içi ticaretin belirleyenleri Türkiye’nin bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretinin belirleyenlerini de açıklamaktadır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası ekonomik bütünleşme ve bütünleşme aşamalarına yönelik bilgiler ile ekonomik bütünleşmenin avantaj ve dezavantajları ortaya konulmuştur. Ayrıca ekonomik bütünleşmeyi etkileyen faktörler belirlenip, Dünyadaki ekonomik bütünleşme çalışmaları coğrafi birlik esasına dayanan ve dayanmayan şeklinde açıklanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; en başarılı ekonomik bütünleşme olarak ifade edilen Avrupa Birliği’nin yapısı, derinleşme ve genişleme süreci bakımından ortaya konulmuştur. Ayrıca bu bölümde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin gelişimi ve dönüm noktaları ile Türkiye’nin adaylık sürecindeki son durumu betimsel açıdan ele alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, endüstri ve endüstri-içi ticaret olgusu açıklanarak tarihsel gelişimi ile endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik geliştirilen endekslerden yaygın olarak kullanılan bazı ölçme yöntemlerinin özellikle üzerinde durulmuş, endekslerin zaman içinde geçirdikleri gelişimler gösterilmiş ve bu çerçevede ele alınan tartışmalara yer verilmiştir. Standart Grubel-Lloyd endeksinin istatistikî özellikleri ve kısıtları dikkatle gözden geçirilmiştir. Ayrıca Endüstri-içi Ticaretin ölçüme konu olan referansların yanı sıra karşılaşılan temel sorunlar ele

alınarak, endüstri-içi ticareti belirleyenleri ile bu konuda yapılan teorik ve ampirik çalışmalar hakkında literatür çalışmasına yer verilmiştir.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü ise üç ana kısım altında incelenmiştir. Birinci kısımda, Türkiye'nin 1923-2008 yılları arasında Avrupa Birliği öncelikli dış ticaret yapısı ele alınmış ve Avrupa Birliğine üye 27 ülkesinden dış ticaret zaman aralığı verileri uymadığı için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi çıkartılarak, 26 üye ülkenin verileri ile Türkiye'nin endüstri bazında 1994-2008 yılları arasındaki ithalat ve ihracat yapısı ortaya konulmuştur. İkinci kısımda, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) Rev3. Üç haneli dış ticaret verilerinden hareket edilerek Türkiye ile Avrupa Birliği'nin endüstri-içi ticaret oranları, gerek endüstri bazında ve gerekse ülke bazında hesaplanmıştır. Üçüncü kısımda, endüstri-içi ticaretin belirleyenlerine yönelik bir uygulama yapılarak, Türkiye-AB örneği üzerinde değerlendirmelere ve önermelere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞME

1.1 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME KAVRAMI

Dünya 20. yüzyılın sonunda başlayan ve 21. yüzyılın başında halen devam eden hızlı bir değişim süreci içerisinde. Buna bağlı olarak değişen dünya düzeni ve dinamiklerine bağlı olarak ortaya çıkan küreselleşme kavramı, ekonomik ve siyasi sınırları ortadan kaldırmaktadır. Bu da uluslararası ilişkilerin, ticaretin ve insanların güncel yaşamının boyutlarını değiştirmiş ve devletleri, kurumları, şirketleri, toplumları ve insanları derinden etkilemiştir.

Küreselleşme, dünya ülkeleri arasında ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel ilişkilerin yaygınlaştığı maddi ve manevi değerlerin bölgesel ve ulusal sınırları aştığı uluslararası bir süreç olarak da ifade edilebilir (Yüksel, 2001:13). Küreselleşmeyle beraber sınırlar ortadan kalkınca tek bir pazara dönüşen dünya; ekonomik alanda bir rekabet havuzuna dönüşmüş, ülkeler de hızla gelişen teknolojiye ayak uydurma çabasıyla bütünleşmenin bir parçası olmuşlardır. Bu durum devletleri ülke çıkarları oranında, yeni stratejiler geliştirmesine ve özellikle ekonomik istikrarı sağlama çabalarıyla birlikte, yeni ve genişleyen pazarlara açılmasına, ulusal değil dünya çapında düşünce çerçevesinde iş yapmaya teşvik etmiştir. Bu teşvik sayesinde yapılan ticaret, sermaye akımları ve teknoloji kullanımının yayılması ve yoğunlaşması ile ulusal olguyu aşmakta, sınır ötesi menfaat gruplarını ve farklı milletlere mensup bireyleri yoğun menfaat paylaşımlarıyla birbirlerine bağlamaktadır. Bu tür ilişkiler sonucunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlı yapı, devletin sınırlarının ötesindeki ekonomik ilişkilerin üzerindeki hâkimiyet derecesini azaltmaktadır (DPT, 1995a:1).

20. yüzyılda hızla artan küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak ortaya çıkan ticaretin serbestleşmesi olgusunun etkisiyle dünya ülkeleri arasındaki siyasi, teknolojik bağların artması, ülkeler arasındaki menfaatler ölçüsünde iktisadi birleşme

hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölgesel ekonomik bütünleşme olarak da ifade edilen, genellikle aynı coğrafi sahadaki bir grup ülkenin, aralarında ticaretin serbestleştirilmesine yönelik izlediği politikalar ile kendini gösteren iktisadi birleşmeler, ülkelerin üretim kapasitelerini kaynak verimliliklerini yükseltmek suretiyle toplumsal refah düzeyinin artmasına ve ekonomik büyümenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Günümüz küreselleşme eğilimi farklı ve yoğun bir ivme kazanırken diğer yandan, ilk bakışta küreselleşme ile tam zıt anlamda gibi görülmesine rağmen aslında küreselleşme ile tam bir bağ olarak gelişen bölgesel bütünleşme hareketleri de yaygınlık kazanmıştır. Ülkelerin, küreselleşen ve buna bağlı olarak değişen bir dünyada bireysel olarak ayakta kalamayacaklarını ve/veya rekabet gücünde zorluk yaşayacaklarını görmesi, bölgesel bütünleşme hareketlerinin değişen dünyaya ayak uydurma çabasıyla yoğunlaşmasına neden olmuştur (DPT, 2000:4-5).

Ülkeler bu noktada ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla kendi aralarında bir takım ekonomik antlaşmalar yaparak bölgesel bir bütünleşme süreci içine girmişlerdir. Bu yüzden, küreselleşme ve ekonomik bütünleşmeler eş zamanlı bir gelişme sürecinin farklı cephelerdeki yansıması olarak da ifade edilebilir (Paksoy ve Paksoy, 2000:20).

Türkçede “bütünleşme” olarak da kullanılan entegrasyon kavramı Latince kökenlidir. Entegre etmek (integrate) kökünden gelen entegrasyon (integration), iki veya daha fazla birimin bir araya getirilmesi ile ifade edilirken birçok araştırmacı tarafından kullanılan farklı anlamları da vardır

El Agra, bütünleşmenin tanımını yaparken, iki veya daha fazla devletin ortak amaç ve politikalar izlemek üzere aralarında yaptıkları anlaşma ifadesini kullanır.(El Agra, 1988:13)

Kindleberger ise bütünleşme için, “kapsamı açıklanmadıkça hiçbir anlam ifade etmeyen, işbirliği, düzenleme ve örgütlenme gibi çok heceli bir kelimedir.” tanımını yapar (Kindleberger, 1970:210).

Bütünleşme (entegrasyon) kavramı ekonomik anlamda farklı bağlamlarda ve çeşitli durumlar için kullanılabilir. Bunun başlıca örnekleri şu şekildedir (Güran, 1999:2-3) :

- Firmalar arası Bütünleşmeler: Firmaların piyasada daha güçlü bir konuma kavuşabilmek amacıyla kartel, tröst gibi oluşumlar çerçevesinde bütünleşmeleridir,
- Ulusal Ekonomik Bütünleşmeler: Herhangi bir ülke ekonomisinin tüm bölge, sektör ve piyasalarıyla bir bütün oluşturmasıdır,
- Dünya Ekonomik Bütünleşmeleri: Dünya ticaretinin serbestleştirilmesi başta olmak üzere, çeşitli amaçlara yönelik yapılan uluslararası ekonomik anlaşma ve örgütlenmeler yolu ile dünya çapında düzeyde sağlanan bütünleşmedir,
- Bir Ulusal Ekonominin Dünya Ekonomisi ile Bütünleşmesi: Bir ulusal ekonominin otarşik uygulamalar yerine, mevcut küresel anlaşma ve örgütlenmelere katılması ve uyum sağlamasıdır,
- Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler: Farklı ülkelerin bir bölgesel ekonomik grup oluşturacak şekilde bütünleşmeleridir.

Dünya yüzeyinde bölgesel bütünleşme akımları, son yirmi yılda, başta Avrupa olmak üzere yaygınlık kazanmıştır. Bu bölgesel ekonomik bütünleşmeler ‘serbest ticaret bölgesi’nden “ekonomik birlik” aşamasına kadar çeşitli aşamalarda karşımıza çıkmaktadır

Ekonomik bütünleşme; ulusal ekonomiler arasındaki yüzeysellikten uzak ve istikrarlı iş bölümü ilişkilerinin gelişmesi sürecidir (Maksmova, 1976:33). Ekonomik alanda oldukça yoğun ve etkin bir biçimde yaşanan bu süreç bölgesel bütünleşme girişimlerine de ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Pasifik Bölgesi giderek baskın bölgesel güç oluşumları olarak karşımıza çıkarken; iki veya tek kutuplu dünya düzeni yerine ekonomik ve bölgesel bloklar önem kazanmaya başlamıştır.

Ekonomik bütünleşme kavramı özellikle, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1948 yılında Tarife ve Ticaret Genel Antlaşmasının kabulü ve Dünya Ticaret Örgütü’ne

dönüşerek kurumsallaşması ile gündeme gelmiştir. Bazı ifadelerde ekonomik bütünleşme kavramına; sosyal bütünleşme dahil edilirken, bazılarında ise uluslararası işbirliğin değişik şekilleri belirtilir (Balassa, 1982:1).

Bazı iktisatçılara göre, farklı ülke ekonomilerinde işgücü fiyatının aynı olması, tek bir sermaye pazarının olması, birbirine yakın risklerin fiyatının tek olması ve benzer toprakların fiyatının aynı olması durumunda ekonomik bütünleşmeden bahsedilebilir (Florinsky, 1978:27).

Balassa'ya göre ekonomik bütünleşme olgusunu en zayıf halkadan, en kuvvetli halkaya doğru derecelendirerek açıklamaya çalışır. Buna göre; ticareti engelleyen unsurlar ortadan kalktığında ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlandığında, ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması ve nihayet bunların tam bir birleşmesi ile tam bütünleşmeden bahsedilebilir. (Yıldız,1999:32) Ayrıca Balassa ekonomik bütünleşmeyi hem bir süreç hem bir durum olarak tanımlamaktadır. Bütünleşme bir süreç olarak, farklı ulusal devletlere ait ekonomik birimler arasındaki ayrımcılığı kaldırmak için tasarlanan önlemlerin tümüdür; durum olarak ise; değişik şekillerdeki ayrımcılığın yok sayıldığı durumu ifade etmektedir (Balassa, 1973:1).

Holzman'a göre ise ekonomik bütünleşme: iki bölge arasındaki benzer faktörlerin ve malların fiyatlarının eşitlendiği durumdur (Holzman, 1976:59).

Molle'ye göre ise, ekonomik bütünleşmenin temel mantığının işleyebilmesinin tek vazgeçilmezi, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımıdır. Bu noktada ekonomik bütünleşme, aslında pazarların bütünleşmesidir. Bu nedenle ekonomik bütünleşme dinamik bir süreçtir ve başarısının sağlanması için, üye ülkeler aralarındaki ekonomik sınırlar zamanla kaldırılmalı ve eskiden ayrı ve bağımsız olan ulusal ekonomiler tek ve daha büyük havuzda birleştirilmelidir (Molle, 1990:9-10).

Robson, açısından ekonomik bütünleşme ise, kaynakların bölgeler arasında en etkin biçimde kullanılmasıdır, bu duruma ulaşmak ise tek yolla mümkündür;

faktörlerinin ve malların serbest dolaşımının sağlanması, bütünleşmeye giden ekonomiler arasında farklılıkların kaldırılmasıdır (Robson, 1998:6).

İktisatçıların bütünleşme kavramı üzerinde tam bir fikir birliğine vardıklarını söylemek mümkün değildir. Ancak, şu üç noktada birleştikleri söylenebilir (Yıldız,1999:90):

- Ekonomik bütünleşme temelde iş bölümüne dayanır,
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında malların, hizmetlerin ve/veya üretim faktörlerinin serbest dolaşımı öngörülmektedir,
- Ekonomik bütünleşme malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

Ülkelerin gelişmişlik yapılarına ve politik çıkarlarına göre ekonomik bütünleşmelerde farklı yakınsamalar oluşur.

Bütünleşmeye katılan ülkelerin birbirlerine tanıdıkları ticaret kolaylıkları ve verdikleri tavizlerinin de; her birinin karşılıklı olarak politik istekleri oranında gerçekleşeceği de çok nettir (Edward, 1992:55).

Sonuç olarak; bütünleşme bölge dışındaki ülkelere karşı ortak bir politikanın geliştirilmesidir. Bütünleşmenin başarısı ve devamlılığı için parasal ve bölgesel koordinasyonun tam sağlanması gereklidir. Bu noktada ekonomik bütünleşme; tarife ve kota gibi engellerin kaldırıldığı, gümrük birliği içinde rekabet kurallarının ve ortak dış ticaret politikalarının çok net bir şekilde tanımlandığı olağan ve olması gereken bir süreçtir.

1.2 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN AMAÇLARI

Ülkelerin ekonomik bütünleşmeler içine girme çabasının nedenleri arasında dahil oldukları ekonomik işbirlikleri yoluyla üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve buna bağlı olarak toplumsal refah düzeylerini artırmak istemeleri

gösterilebilir. Dahil oldukları ekonomik işbirlikleri ile içsel ve dışsal ölçek ekonomilerini sağlamak hepsinin öncelikli ve ana amacıdır. Dış pazar olanaklarından yararlanma ve üretim etkinliğini artırma gibi temel hedeflerin yanı sıra, ekonomik ve siyasal güçlerin birleştirilmesi suretiyle birlik dışındaki ülkelere karşı daha yüksek pazarlık ve rekabet gücü elde etmek ve ayrıca uluslararası politikada daha etkin rol üstlenmek gibi düşünceler de ülkelerin ekonomik bütünleşme politikalarına yön veren unsurlar arasında sayılabilir. Günümüzde ulaştırma ve haberleşme alanlarında yaşanan başarılı ve etkin gelişim uzaklık faktörünün de negatif etkilerini ortadan kaldırarak ülkeler arasındaki paylaşımların yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır (Seyidoğlu, 2003:204).

Ekonomik bütünleşmedeki ilk amaç ülkeler açısından elde edilecek ekonomik kazançlardır. Ancak ekonomik kazanç sağlamanın dışında; küreselleşen dünya içerisinde daha güçlü bir blokta yer alarak yalnız kalmamak ve bloğun gücünden de yararlanmak, ulusal güvenlik ve diğer politik nedenler de önemli faktörlerdir.

Ekonomik bütünleşmeye giren ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği dış ticaretin, bütünleşme dışındaki ülkelere karşı gerçekleştirdikleri dış ticarettten fazla olması ve diğer ekonomik birleşmeler karşısında rekabet gücünü artırıcı rol oynaması ve ekonomik birleşme ile ülkelerin karşılıklı dayanışma ve işbirliğini sağlamaları ülkeleri özellikle geliştirmekte olan ülkeleri, paydan yararlanmak için ekonomik bütünleşmeye itmektedir (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002:15) .

Bütünleşme ile birlikte ülke gruplarının dışa karşı tek bir kolda hareket etmesi, grubun pazarlık gücünü artırmaktadır. Eğer birlik dünya ticareti içinde önemli bir yere sahipse veya bir ya da birkaç malın satıcısı ve yahut da bir ya da birkaç malın alıcısı ise fiyatlar üzerinde etkin ve söz sahibi olabilecek, ticaret hadlerini birliği oluşturan ülkeler lehine çevirebileceklerdir.

Toplum refahının artırılması ve daha yüksek bir büyüme hızının sağlanması, kaynakların etkin kullanımı, belli mallarda ihtisaslaşma, iş bölümü ve üretim ölçeğinin artırılması gibi amaçlarla, ülkeler yeni bir organizasyon arayışı içine girerek, ekonomik bütünleşmelere gitmektedirler

Bütünleşmeye dahil olmadan önce, kendi iç pazarları için üretim yapan ülkeler, bütünleşmenin etkisiyle daha geniş bir pazara üretim yapabilme şansına sahip olurlar. Büyük bir piyasanın oluşması halinde; hammadde, emek, sermaye gibi üretim faktörlerinin arzı da artacaktır. Bu durum, yeni endüstrilerin açılmasına ve varolan endüstrilerin gelişmesine katkıda bulunacaktır.

Büyüyen piyasada pozitif içsel ekonomilerin varlığı ve bununla beraber sanayinin gelişmesi, üretim faktörlerinin dolaşımının da serbestleşmesi ile beraber, faktör arzını genişletmekte, nitelikli işgücü sağlamakta ve teknolojik bilginin yayılması gibi dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasını basite indirgemektedir. Böylece, tüm firma ve endüstrilerin yararlanabileceği olumlu bir ortam oluşmaktadır. Bu ortamdan yararlanan endüstrinin ürettiği malı, diğer bir endüstri girdi olarak kullanırsa bu etki birbirine basamak oluşturarak zincirleme bir etki yaratacaktır.

Daha geniş bir piyasaya üretim yapılacağı düşüncesi, psikolojik olarak işletmeleri yeni yatırımlara yönlendirecektir. Toplam yatırımlar artacağı gibi yatırımların gelir içindeki payı da artabilecektir. Ekonomik bütünleşme; üretimin yeniden dağılımı, ileri teknolojilerin kullanılması ve azalan belirsizlik yoluyla yatırımların sektörel ve bölgesel dağılımını da etkileyebilecektir (Güran, 1999:77).

Birlik içinde rekabetin artması, beraberinde ortalama verimliliğin de artmasını sağlayacaktır. Rekabet artışı, kalkınma düzeyleri aynı aşamada olan ülkeler arasında, özellikle de gelişmiş ülkelerin ekonomik bütünleşmelerinde önem taşır. Çünkü gelişmiş ülkeler sahip oldukları güçle piyasayı tararlar. Gelişmekte olan ülkeler arasındaki bütünleşmelerde ise, tamamlayıcılık özelliğinin egemen olduğu görülür (Balkır ve Demirci, 1989:17).

1.3 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME AŞAMALARI

İki veya daha fazla ülkeler arasındaki ekonomik bütünleşme hareketleri, sınırlı sayıda mallar üzerinde gümrük tarife indiriminden, kapsamlı ekonomik bütünleşmelerin kurulmasına kadar değişmektedir.

Balassa, ekonomik bütünleşme çeşitlerini serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik olarak dört başlıkta incelerken (Akkoyunlu-Wigley, 2000:59), El-Agraa ve Jones ise sektörel bütünleşme, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, tam ekonomik birlik ve tam siyasi birlik şeklinde bir ayırıma gider (El Agraa ve Jones, 1981:2).

Diğer taraftan bazı çalışmalarda ülkeler arasındaki ekonomi politikalarının uyumlaştırılması durumu ekonomik birlik, ekonomik birliğin yanında parasal birliğin de sağlanması durumu ise tam ekonomik birlik veya ekonomik ve parasal birlik olarak tanımlanır. Ülkeler arasında, yukarıdaki ayırlara tam olarak uymayan bütünleşme biçimleri de ortaya çıkabilmektedir.

Bazı iktisatçılar, iktisadi birleşmeleri bütünleşme aşamalarında uygulanan politikalar bazında değerlendirerek; ticaret bütünleşmesi, faktör bütünleşmesi, politika bütünleşmesi ve tam bütünleşme şeklinde sınıflandırır (Uyar, 2000:106).

Ekonomik bütünleşme hareketlerinin ilk aşamasını ticaret anlaşmaları oluşturur. Bu en dar kapsamlı işbirliği seklidir. Buna göre, üye ülkeler karşılıklı ve tek taraflı olarak belirli mallar üzerinde gümrük indiriminde bulunurlar (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002:8).

İkinci aşaması ise ülkelerin birbirlerine menfaatleri ve sosyal çıkarları oranında oluşturdukları tercihli ticarettir. Tercihli ticaret, 1988–1992 döneminde dünya ticaretinin %40'ını oluşturmaktayken ve yıllar geçtikçe 1992–1997 dönemi süresince bu oran %42 seviyesine çıkmıştır. Tarımsal ürünlerin tercihli ticareti belirtilen iki dönem boyunca sanayi ürünlerinden daha hızlı olarak artmıştır. Özellikle ticarete liberal politikaları benimseyen ülkelerin 1993–1997 dönemi boyunca toplam ticaret içindeki tercihli ticaret payları genişleyerek artmıştır (Grether ve Olarreaga, 1998:3).

Tercihli ticaret anlaşmaları iki kategoride incelenebilir:

Kısmi tercihli ticaret anlaşmaları, seçilen özellikli ürünler üzerinde bir başka ülkeye ya da tek taraflı olarak gelişmiş ülkelere tanınan tercihli ticarettir.

Tam tercihli ticaret anlaşmaları ise, serbest ticaret bölgelerini, gümrük birliklerini, ortak pazarı ve ekonomik birlikleri içermektedir. Serbest ticaret bölgelerinde, ortak ülkeler arasındaki ticaret engelleri kaldırılmış ancak; her üye ülke kendi dış ticaret engellerine bağımsız olarak karar verme opsiyonuna sahiptir.

1.3.1 Serbest Ticaret Bölgeleri

Günümüzde en çok rastlanan bütünleşme çeşidi Serbest Ticaret Bölgeleri şeklinde kurulmuş olan bütünleşmelerdir. Bu bütünleşme tipi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kotaların kaldırıldığı, birlik dışında kalanlara karşı ise üyelerin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulamanın zorunlu olarak kullanılmadığı (Appleyard ve Field, 1995:321); üye ülkeler arasındaki gümrük vergilerinin, miktar ve benzer her türlü kısıtlamanın belirli kıstaslar çerçevesinde, ülkelerin kendi orijinlerinden¹ çıkmış mallar için kaldırılarak ticaretin serbestleştirildiği bütünleşme türüdür. Serbest ticaret bölgesi uygulamasında üye ülkeler, birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı kendi tarife ve korunma tedbirlerini bağımsız olarak uygularlar (Güran ve Aktürk, 2001:13).

Anlaşmanın temel amacı, anlaşmaya taraf olan ülkeler arasında ticaretin serbest halde gerçekleştirilmesidir. Bu serbestleşme, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi tüm ekonomik faaliyetleri için geçerli olabileceği gibi, belli bir mal grubu veya belli bir sektör için de oluşturulabilir.

Ülkeler arasında serbest ticaret anlaşmaları genellikle, aşağıda sıralanan bazı amaçlarla yapılmaktadır;

-Dış ticaretinin hacminin artırılması, taraflar arasında ekonomik ve ticari işbirliğin geliştirilmesi,

-Yeni pazarlara girilmesi, ihracatın ürün bazında çeşitlendirilmesi,

¹ Üçüncü ülkelerin, serbest ticaret bölgesi ülkeleri arasında üçüncü ülkelere en düşük tarife uygulayanına ihracat yapıp, mallarını bu ülke üzerinden gümrük tarifeleri üçüncü ülkelere karşı daha yüksek olan serbest ticaret bölgesi içindeki diğer ülkelere geçirmelerini ve buna bağlı olarak ülkelerin gümrük vergisi gelirlerindeki kayıpları önlemek için menşei belgesi. (orijin sertifikası) uygulaması yapılır. Böylece, mallar geldikleri ülkeye bakılarak gümrük vergisine tabi tutulurlar.

-Ortak ülkelerin sanayi girdilerinin maliyetleri düşürülmesi ve fiyat açısından rekabet gücünü arttırması,

-Ticaretteki engellerin kaldırılması ile dünya ticaretinin gelişmesi ve genişlemesine katkıda bulunulması.

Serbest Ticaret Bölgeleri uygulamada bazı ekonomik değişikliklere yol açmaktadır. Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı mümkün değildir. Malların serbest dolaşımı da tarife dışı engellerle karşılaşabilir. Serbest ticaret bölgesi kurulduğunda ise en önemli etki Gümrük Birliği'nde olduğu gibi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerinin ortaya çıkmasıdır. Birlik üyesi ülkeler dışa karşı farklı gümrük tarifeleri uygulayarak ticaretin yönünde sapmalara neden olmaktadır. Bunun nedeni yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek yatırımcı malları ilk olarak düşük gümrüklü ülkeye göndermek, düşük tarifeyi ödedikten sonra; serbest dolaşıma giren malları ise yüksek gümrüklü ülkeye ihraç etmektedir. Ticaretin yön değiştirmesini önlemek için menşei belgesi sisteminin uygulanması gerekir (Dedeoğlu, 1996:35).

Serbest Ticaret bölgelerinde amaç, parçalanmış piyasalar topluluğundan ziyade; üye ülkeler arasında mal ve hizmetlere ilişkin ticareti serbestleştirerek ortak bir pazar yaratmaktır.

Serbest ticaret alanlarının ileri aşamalarından biri olan olan tarife birlikleri, serbest ticaret alanının şartlarına ek olarak, üyeler arası ticaretin hacmine ve yönüne etki yapabilecek nitelikteki vergilerde uyumlaştırmaya gidilmesiyle ortaya çıkmaktadır (Gökdere, 1988:7-8).

1.3.2 Gümrük Birliği

Ülkelerin anlaşmalarına bağlı olarak birbirlerinden gümrük almama esasına dayanan bölgesel bir birlik olan gümrük birliği, serbest ticaret alanındaki koşullara ek olarak, birliğe üye ülkelerin, serbest dış ticaret politikası izlemelerini sınırlandırdığından bir sonraki basamağı ifade etmektedir. Üretim faktörlerinin hareket serbestisi yoktur, ama sanayi mallarında ortak gümrük tarifesinin

uygulanması ve her türlü kısıtlamaların kaldırılması opsiyonu vardır (Dedeoğlu, 1996:36).

Gümrük birliğine üye olan ülkeler arasında tarife ve kota sınırlamaların kaldırıldığı sadece mal ve hizmetler için ortaklığın söz konusu olduğu bir piyasa oluşturulması düşünülmüştür (Karluk, 2002a:478). Gümrük Birliğinde Serbest Ticaret Bölgesinde olduğu gibi sadece mal piyasalarında bütünleşme amaçlanmış ve bütünleşmeye katılan ülkeler arasındaki mal akımlarını sınırlandıran gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kontrolleri kaldırılmış; üretim faktörlerinin ülkelerarası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi imkânsız hale getirilmiştir (Karluk, 2003a:245). Ülkeler böylece üye olmayan ülkelere yapılacak ticaret anlaşması müzakerelerinde ortak bir paydada birleşerek; ortak gümrük politikası oluştururlar (İyibozkurt, 1996:4). Bu politikanın varlığı ise, serbest ticaret bölgesi uygulamalarında mümkün olan, ticaretin daha düşük koruma uygulayan ülkelere yönelerek yabancı malların tüm birlik üyesi ülkelere düşük gümrük vergisi ile girmesi ihtimalini yok eder (Appleyard ve Field , 1992:438).

Gümrük birliğinin iktisadi yararı, küçük piyasaların birleşerek geniş bir piyasa oluşturulmasıyla üçüncü ülkelere karşı artan pazarlık gücünün yaratacağı faydayla ilgilidir. Bu açıdan tüketiciler bakımından gözlemlenen ilk avantajlar, artan rekabetin getirdiği malların fiyatlarının düşmesi, kalitesinin ve çeşitliliğinin artmasıdır. Üreticiler açısından sağlayacağı avantajlar ise, ölçek ekonomilerinin ve kolay yatırım olanaklarının ortaya çıkardığı, daha geniş ve bölünmemiş bir pazar ve geniş bir kazanç olanağı sunmasıdır. Genellikle gümrük birliklerini oluşturan ülkelerin ulaşmayı istedikleri amaç; iktisadi birlik aşamasına geçmek ve en sonunda siyasal bir bütünleşmeye ulaşmaktır.

Gümrük Birliği'nin yapısı gereği serbest rekabet kuramı geçerli olduğundan birlik içinde eşitsizlikler oluşabilir. Büyümenin eşit olmaması sonucu birlik içinde siyasal çelişkiler yaşanacaktır. Bu eşitsizliğin çözülmesi için ise sadece mal piyasalarında bütünleşme değil, faktör piyasalarının da bütünleşmesi gerekecektir (Günoğur, 1995:43).

1.3.3 Ortak Pazar

Gümrük birliğinden daha ileri bir iktisadi birleşme hareketi olan ortak pazarda birlik üyeleri, aralarındaki emek, sermaye, girişimci gibi üretim faktörlerinin serbest hareketliliğini sağlayarak sınır engellerini kaldırır ve aralarındaki gümrük birliği ilkelerini korurlar.

Ortak pazar bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş “genişletilmiş bir iç pazar”dır. İç pazarın oluşabilmesi için üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir. Buna göre Ortak Pazar aşamasında söz konusu engelleri kaldırıcı çeşitli önlemler yürürlüğe girer. Üye ülkeler arasında her türlü sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izni anlaşmalarının yapılması, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri konusundaki politikalarda uyumlaştırma sağlanması, vergilerin, özellikle dolaylı vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleştirilmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kamusal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması, para ve benzeri işlemlerin serbestleştirilmesi vb.. Bu önlemlerin yanısıra yabancı üretim faktörlerinin ortak pazara girişini ortak ilkelere bağlayan düzenlemeler de getirilir (Yıldız, 1999: 4)

Üretim faktörlerinin serbest dolaşımının sağlanmasıyla birlikte, sermaye en uygun ve başarılı yatırım alanını bulma imkânına sahip olacak, emek de üye ülkeler arasında kendi niteliğine uygun iş ve ücreti elde etme olanağına sahip olacaktır. Bu durumda, ortak pazardan temel beklenti, ortak pazarın içindeki faktör fiyatlarının eşitlenmesi ve kaynakların daha etkin kullanılabilmesinin sağlanmasıdır. Bu beklentilerinin oluşturulabilmesi için, hammadde ve hizmetlerin ticaretinde ve üretim faktörlerinin dolaşımında tüm engellerinin kaldırılması ile ortak rekabet politikalarını içeren sistemin oluşturulması gerekmektedir (Hitiris, 1991:57).

1.3.4 Ekonomik Birlik

Diğer ekonomik bütünleşmelerden daha ileri bir süreç olan bu safhada, mal, hizmet ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımının devamında ulusal politikaların uyumlaştırılması süreci yer alır.

Ekonomik bütünleşmedeki iktisadi iş birlik, üye ülkelerin kendi aralarında bazı malların ithalatında daha düşük oranlı ithalat vergilerini uygulamasını sağlar. Özellikle özel politik ilişkileri bulunan ülkeler arasında bu daha yoğun görülmektedir.. İktisadi işbirliği anlaşmalarını ikiye ayırmak mümkündür (Bayraktutan ve Bayraktar, 2004:12) :

- İkili Anlaşmalar: İki ülke ihtiyacı olan malları karşılıklı olarak daha ucuza temin etme konusunda anlaşarak bir tercihli ticaret düzeni oluştururlar.
- Çok Taraflı Anlaşmalar: Temel amaç, tercihli bir ticaret düzenidir ki, bazen bölgesel ya da evrensel ticaretin daha iyi işlemesi ve hedeflenen alanda ticaretin gelişmesini ifade eder.

Ekonomik bütünleşmelerin en ileri aşamasını oluşturan bu çeşit birliklerde, ortak pazarın tüm özellikleriyle beraber ekonomik kurumların bütünleştirilmesi ve üyeler arasındaki ekonomi politikalarının koordinasyonu söz konusudur. Ekonomik birliklerde politik konular bağımsız olarak kullanılmaya devam ederken, kararları tüm üyeleri bağlayıcı olan çeşitli uluslar üstü organlar tarafından gerçekleştirilir (Appleyard ve Field, 1992:438). Bu organlar, tek bir para ve bankacılık sistemini, ortak mali politikalar ve tüm birlik çapında ortak ekonomik politikaları belirleyen ve uygulanan ülkeler üstü bir kurumlardır.

Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar esas olarak üyeleri arasında dış ticarete konan engelleri ortadan kaldırmayı hedef alırken, ekonomik birlik ise, uluslar üstü ekonomi politikalarının birlikte incelendiği ve her üye ülkede aynen uygulanan bir ekonomik birleşmedir (Karluk, 1995:331).

Ekonomik birlikler, ortak pazarın ötesinde bir aşama olduğundan ekonomik ve mali politikaların koordinasyonunu içerir. Ekonomik birliklerde, üye ülkelerin bireysel makro ekonomik politika izlemedeki serbestîleri, bu noktada bir parça da olsa birliğe devredilir. Üye ülkeler arasında serbest ticaret ve serbest faktör dolaşımının ötesinde bir işbirliği öngörülür. Örneğin vergi politikaları, para ve maliye politikaları ile sosyal ve öteki ulusal politikaların uyumlaştırılmasıyla gerektirir. Böylece, birliği oluşturan ülkeler, sanki bir ülkenin çeşitli bölgeleriymiş gibi bir yapı oluştururlar.

Ekonomik birlik aşamasına ulaşmış bir bütünleşmede, aşamanın daha başarılı olabilmesi için parasal alanda da bir birliğe gidilmesi şarttır. Ekonomik birlikte, mallar ve üretim faktörleri serbestçe dolaşmakla birlikte, birlik içinde verimliliğin yükseltilmesi, fiyat karşılaştırmalarının kolayca yapılabilmesi, parasal bütünleşmeye gidilmesi ve ortak bütçe ile gerçekleştirilebilir. Zaten ekonomik ve parasal birlik birbirilerinden çok farklı noktalarda olmayan, hatta birçok yönden tamamlayan yapılardır. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş bir mali sistem ile ortak dış ticaret politikasının uyumlaştırılması ekonomik birliğin özünü oluşturur.

Ekonomik birlik ise parasal birliğin başarısı için önem teşkil etmektedir. İktisadi birliğin, üye ülkeler arasında mali politikaların uyumlaştırılması, ortak bütçe gibi uygulamaları parasal birliğin başarılı bir şekilde uygulanması için gerekli unsurlar olarak görülmektedir (Denton, 1974:3).

1.3.5 Parasal Birlik

Ortak pazarın özelliklerinin yanı sıra ülkelerin tek ve ortak para aşamasıdır. Parasal birlik iki ayrı yöntemle sağlanabilir. Bunlardan birincisi üye ülkeler arasında kaydı bir para biriminin yaratılması ile döviz kurlarının bu kaydı para çerçevesinde, ilke olarak değiştirilemez fakat gerektiğinde ayarlama imkanı olacak şekilde sabitlenmesidir. (Euro'ya geçilmeden önce AB ülkeleri arasında oluşturulan Avrupa Para Birimi -ECU- örneği) Bu uygulama parasal birliğin güçlü olmayan biçimidir.

İkinci yöntem üye ülkeler arasında tek ve bir çeşit para biriminin uygulamaya sokulması ile üye ülkelerin ortak para kullanımına geçmesidir. Parasal birlik durumundaki ülkeler arasındaki parasal politikaların uyumlaştırılması önem arz eder (Küçükahmetoğlu, 2000:11; Seyidoğlu, 2003:205) .

Ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırıldığı bu safhada ortak bir para birimine geçilmesi ve tek bir merkez bankasının kurulması gündeme gelir. Bu durumda ülkelerin bağımsız olarak para arzını arttırabilmesi, faiz politikası izlemesi imkânsız hale gelir. Buna göre 1990'lı yılların başında Avrupa Topluluğu, Avrupa Para Sistemi ile ekonomik ve parasal birliğin kapsamını zorlamaya başlamış ve daha fazla ilerlemenin siyasal yönden birliği gerektirdiği bilindiğinden, ekonomik ve parasal birlik ile siyasal birlik 1991 yılındaki Maastricht Zirvesi'nde ele alınarak 1993 yılından itibaren 1 Ocak 1999'da tek paraya geçiş ile sonuçlanan bir süreç başlamıştır (Yıldız, 1999: 7).

Parasal birlik; değer eşitliği etrafında izin verilebilen dalgalanmalara sahip en dar kuşak ile döviz kurunu sabitleştirmektir. Sabit döviz kurları, hükümetlerin bağımsız olarak fiyatları, dışarıda olduğundan daha istikrarlı tutmak, iç faaliyetlerdeki dalgalanmaları önlemek, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak, tam istihdamı sağlamak gibi amaçlara ulaşmak için çeşitli parasal politikaları izlemedikleri sürece ancak başarı kazanır (Yılmaz, 1985:42-43).

Parasal Birlik, tek pazar oluşturmada tamamlayıcı ve zorunlu bir unsur olup, üye ülkeler arasında tek para biriminin kabulü ve ortak para politikasının uluslar üstü bir Merkez Bankası (MB) tarafından yönetilmesini gerektirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, para alanı ve para birliğinin arasındaki farklılıktır (Ertürk, 2002:170). Para alanında, üye ülkelerin para birimlerinin temel fonksiyonları korunurken; para birliğinde ise üye ülkeler tek para birimini kullanmakta ve ortak para politikasını yürütecek ortak bir MB'yi oluşturmak zorundadırlar.

Genel olarak parasal birliğin iki temel özelliği vardır. Bunlar (Robson, 1987:37) ;

1. Birlik içerisinde, döviz kurları sürekli olarak birbirlerine sabitlenmeli ve dış döviz kurlarına karşı dalgalanmaya bırakılmalıdır,

2. Birlik içerisindeki sermaye hareketleri üzerindeki bütün döviz kontrolleri kaldırılmalı, tam konvertibilite yani ticarete ilişkin işlemler açısından gümrük birliğinin etkin çalışması için gerekli ve vazgeçilmez ortamı oluşturmalıdır.

Sermaye hareketleri açısından konvertibilite ise, ortak pazarın bir unsuru olan sermaye piyasalarının bütünleşmesinin temel unsurudur.

Parasal birliğin, ekonomik birliği tamamlamasının önemi şu şekilde sıralanabilir (Dedeoğlu, 1996:41-42) :

1. Parasal birlik kurma, fiyat istikrarı için ortak taahhütte olma anlamındadır. Para politikalarının birleştirilmesi ise, enflasyon oranı açısından üye ülkeler arasındaki önemli farklılıkları ortadan kaldırır. Parasal istikrar da, çeşitli döviz kuru rejimleri ile elde edilebilir ki, bunun tek ve en önemli şartı ortak bir merkez bankasıdır.

2. Döviz kuru belirsizlikleri, değişim maliyetleri, faiz oranı farklılıkları ekonomik etkinlik ve büyümeyi olumsuz etkiler. Bunlar üzerindeki kontrol parasal birliğe gidilmesi ile birlikte artacaktır.

3. Ekonominin temel sorunlarından biri olan kamu açıklarının, ulusal merkez bankası kaynaklarıyla veya hazinenin mali piyasalara borçlanması yöntemleri ile kapatılmaya çalışılması genelde sonuç vermediğinden; parasal birlikteki, ortak bütçe disiplini, bu sorunun çözümünde etkili olabilecektir.

4. İstihdam, bölgesel denge ve uluslararası para sistemi gibi diğer ekonomik konularda karşılaşılan, örneğin Dolar belirleyiciliği gibi sorunlar, sadece ekonomik birlik ile çözülemeyen sorunlardır.

1.3.6 Tam Politik Birlik

İyi bir iktisadi bütünlüğün sağlanmasından sonra, bu birliğin gelecekte de iyi işleyebilmesi için politik birlik kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nedenle de Politik birlik basit bir evre olmayıp; birçok anlamda aşamalı bir süreçtir. Bu süreç ülkeler arasındaki uyumun sağlanabilmesi oranında başarı sağlar. Her ülkenin sürdürmüş olduğu farklı politikalar bulunmaktadır. Bu politikaların uyumlaştırılarak, bir birlik politikası haline dönüştürülmesi, uluslar-üstü kurumların iyi çalışmasına bağlıdır.

Politik birliğin daha kolay sağlanabilmesi için birlik üyesi ülkeler arasında bazı elverişli koşulların bulunması gerekmektedir. Bu koşullar şu şekilde sıralanabilir: (<http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> erişim tarihi (11.12.2007))

- Ortak siyasal ve hukuksal değerler ile uygulamaların varlığı,
- İşbirliğinin basit bir düzeyden başlatılması,
- İleriye yönelik ortak bir amaç yoğunluğu,
- Ekonomik parasal birlik koşullarını düzenleyen ortak yapılar ve ortaklığı harekete geçirici mekanizmalar,
- Gelişen işbirliği sürecinin çoğunluk yararına olduğuna, ortaklıktan sağlanan yararların eşit, karşılıklı sorumluluklarıyla orantılı olduğuna inanılması,
- Karşılıklı olarak tüm faaliyet, olgu ve olaylardan haberdar olunmasını sağlayacak mekanizmaların varlığı,
- Uluslararası ortamda ciddi ekonomik ve siyasal krizlerin bulunmaması,
- Ülke halklarının bu birliğe inanması ve desteklenmesi en önemli unsurdur.

1.4 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Ekonomik bütünleşmelerin avantaj ve dezavantajlarını, bütünleşmeye giden ülkeler ve bütünleşme dışında kalan ülkeler açısından da ortaya koymak gerekir.

1.4.1 Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Avantajlar

Bütünleşmenin, bütünleşmeye giden ülkeler açısından olası avantajları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bütünleşmeye taraf olan ülkeler, kendi ihracatlarının önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edilen daha ucuz mallarla ikame edebilmeleri ile iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalır.

- Ülke ekonomileri arasında önceden var olan bütünleşmenin derecesi ne kadar düşük ve birlik öncesi ticari engeller ne kadar fazla ise, üyeler arasında ticaret yaratma o kadar önem kazanacaktır.

- Bütünleşmeye taraf olan ülkelerdeki tüketiciler, fiyatlarda meydana gelecek düşüş ve seçme olanaklarının artışıyla faydalanabileceklerdir.

- Çeşitli malların üretiminin artması, özellikle üye ülkelerin aynı gelir seviyesine ve talep yapısına sahip olmaları durumunda, iç ticaret ve endüstriler arası ticaret seviyesinin artmasına yol açar. İç verimliliğin artması ve talep artışı ile bölge içi ticarete artış gerçekleşebilir.

- Bütünleşme sonucu bir endüstri dalında veya firma bazında ortaya çıkan yapısal değişikliklerle birlikte ölçek ekonomileri ortaya çıkacak, pazarın genişlemesi ile birlikte, teknolojik gelişme hızlanacak, ileri üretim tekniklerine ulaşılmasıyla üretim üstünlüğü yaratılabilecektir.

- Pazar genişlemesi sonucunda, pazarda faaliyet gösteren firmaların sayısında artış gözlenecek, bu da rekabet artışını tetikleyecektir.

- Bütünleşme sonucu azalan belirsizliğe bağlı olarak yatırım harcamalarında artış ortaya çıkabilecektir. Zira bütünleşmeye gidilmesi ve pazarın genişlemesi ile daha kararlı bir ekonomik yapının oluşumu, yatırımcılar için elverişli bir ortam

oluşturacaktır. Daha uzun dönemli yatırım projeleri gerçekleştirilecek ve böylece optimum ölçüğe yaklaşılabilecektir.

- Ticaretin yön değiştirmesi sonucunda, üçüncü ülke üreticileri, ihracatlarındaki düşüşü gidermek amacıyla, birlik içinde kendi üretimlerini gerçekleştirmek üzere, doğrudan yabancı sermaye yatırımı yolunu tercih etmeye başlayacaklardır.

- Bütünleşmeye dâhil ülkeler arasında sermaye akışı ortaya çıkabilecek ve bütünleşme öncesinde, üçüncü ülkelere giden sermaye bütünleşme sonrasında pazarın genişlemesi ile bölge içine yönelebilecektir. İhracata yönelik üretim için yapılan doğrudan yabancı yatırımlarda, işgücünün eğitim düzeyi ve verimliliği, altyapı, ücretler, sosyal sigorta mevzuatı, vergi politikası, çevre mevzuatı, sermaye hareketlerindeki kısıtlamalar, kur politikası ve ticaret politikası gibi unsurlar önem kazanmaktadır.

1.4.2 Bütünleşmeye Giden Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar

- Bütünleşmeye çerçevesinde, kısa dönemde, ekonomiler arasındaki kalkınma ve koruma farklılıkları gibi temel hususlara dayanan, önemli ölçüde ortaya çıkan maliyetler oluşabilecektir.

- Üçüncü ülkelere yönelik dış ticaretteki engellerin sürdürülmesi nedeniyle, bütünleşmeye dâhil olan ülkelerde üretilen ürünlerin üçüncü ülkelere göre daha ucuz görünmesi sonucunda talep bölgesel ürünlere doğru kayacaktır.

- Anlaşmaya taraf ülkeler yeni pazar yapısına ve bölgesel bütünleşmenin sonucu olan rekabet artışına uyum sağladıkça sektörler arası kaynak dağılımının da yeniden düzenlenmesi gerekecektir. Bu arada, önemli geçiş maliyetleri meydana gelecek, ayrıca liberalizasyonu engelleyici, korumacı baskılar da olabilecektir.

1.4.3 Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Avantajlar

▪ Üçüncü ülkeler, taraflar arasındaki ticaretin dinamik etkilerinden yararlanabilecektir. Bölgesel ticaret anlaşması, ekonomik büyümeye yönelik olarak, kaynakların daha etkin kullanımını sağlamak suretiyle, talep artışını uyarıcı rol oynamasıyla; taraf olmayanların daha geniş bir pazara girmenin sağladığı ticari olanaklarının arttığını görmemeleri olası değildir. Bu da ölçek ekonomilerinden yararlanma fırsatını; ticaret anlaşması çerçevesinde sanayide standartların harmonizasyonu, üçüncü taraflara, yabancı üreticilerin maliyetlerini azaltması bakımından da yarar sağlayacaktır.

▪ Uzun dönemde, üçüncü ülke ekonomilerinin ürettiği mallara yönelik talep artabilecektir.

▪ Oluşturulan birlik yeterince büyük değilse ve bazı hammadde ya da girdilerde birliğin dışa bağımlılığı sürüyorsa, ticaretin yön değiştirmesi güçlü olmayacaktır.

1.4.4 Üçüncü Ülkeler Açısından Olası Dezavantajlar

▪ Bütünleşmeye giden ülkelerarası ticarete artış meydana geleceği için, birlik dışında kalan ülkeler bu durumdan olumsuz etkileneceklerdir.

▪ Taraf olmayanlar, serbest ticaret bölgelerinde olduğu gibi, kendilerine uygulanan gümrük vergilerinde bir değişiklik olmasa dahi, içinde yer almadıkları topluluğun kendi içinde gümrük vergilerini kaldırmasından nispeten zararlı çıkarlar.

1.5 EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ

Ekonomik bütünleşme teorisi, 1950'lerde Viner'in yaptığı analizlerle başlamıştır. Viner'in analizleri, ekonomik bütünleşme teorisi için bir başlangıç

olmakla beraber Viner'den önceki iktisatçıların görüşleri de teorinin gelişimine katkı sağlamıştır.

Teori; bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemelerini konu edinir Ülkeler ekonomik bütünleşme akımlarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve toplumsal refah düzeylerini artırmayı amaçladıklarından; bu anlamda bütünleşmeler, ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı hale sokar. Sanayileşmiş ülkeler hızlı üretim artışına karşın, iç ulusal piyasalarının yetersizliği nedeniyle ekonomik birlikler oluşturarak piyasanın genişletilmesine katkıda bulunurken, gelişmekte olan ülkeler iç piyasalarını birleştirmek yoluyla sanayileşme hızlarını yükseltmeye çalışırlar (Uyar, 2000:105).

Ekonomik bütünleşme teorisi denilince akla ilk gelen genellikle gümrük birliğidir. Bu durumun temelindeki iki nedenden ilki; gümrük birliğinin, iktisadi bir bütünleşmenin en önemli aşamasını oluşturması ve ülkeler arasında bir iktisadi ve hatta daha ileri bir siyasi bütünleşmenin oluşturulabilmesinin ilk başta kendi aralarında gümrük birliği oluşturmaları esasına dayanır.

İkinci neden ise, teorik çerçevenin oluşmaya başladığı 1950'li yılların sonlarında en çok karşılaşılan bütünleşme türünün gümrük birliği olduğudur (Ertürk, 2002:53 ; Seyidoğlu, 2003:214-217).

1.5.1 Gümrük Birliği Teorisi

Gümrük birliği teorisini ilk ortaya atan, 1950'de yayınladığı kitap ile Jacop Viner olmuştur. Daha sonraları J.E. Meade, Marcus Fleming, H.G. Johnson, C.A. Cooper, B.F. Massel, R.G. Lipsey ve Kelvin Lanchester gibi isimlerin de teoriye katkıları olmuştur. Viner ve onu izleyenler, ekonomik bütünleşmenin, taraflar arasında gümrük vergileri başta olmak üzere ticaret engellerini ortadan kaldırıp serbest ticareti geliştirdiğine göre dünya refahını olumlu yönde etkileyeceği görüşüne karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri bir arada bulunmaktadır.

Viner çalışmasında ticaret yaratma ve ticaret saptırma etkilerine ağırlık vermiş ve ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden büyük olması halinde, dünya refahının artacağını aksi durumda azalacağını ifade etmiştir. Ayrıca ticaret yaratma ve ticaret saptırmanın sadece üretim etkisinden kaynaklandığı noktası üzerinde durmuş ve tüketimi analize dahil etmemiştir. Viner'in analizi bu haliyle eksik olarak düşünülmektedir.

Geleneksel gümrük birliği teorisini geliştiren J.Viner'in gümrük birliği hakkındaki düşüncelerini ve ileri sürülen koşullarını şu şekilde sıralayabiliriz (Tuncer, 1993: 7);

.-Gümrük birliğine dâhil üye ülkelerde rekabet hızlanma eğilimindedir.

.-Gümrük birliği üye ülkeler arasında ticareti teşvik eder. Bunun etkisiyle dünyanın serbest dış ticareti artar.

.-Gümrük birliği aynı zamanda dış rekabette diğer ülkelere karşı korumacılık sağlar şeklinde görüşleri;

i. Üye ülkeler arasında tarifelerin, kotaların ve benzer etki gösteren sınırlamaların kaldırılması.

ii. Birlik dışı ithalatta tek tarife uygulanması.

iii. Önceden kararlaştırılmış bir formüle göre gümrük gelirlerinin üyeler arasında bölüştürülmesi gibi koşulları bulunmaktadır.

J.Viner'den sonra gelen Meade, bir adım daha ileri giderek analizlerini derinleştirmiş ve temel olarak mallar arası ikame varsayımını analizine katarak ve sabit maliyetler varsayımını yumuşatarak; tüketimi de analizlere katmıştır (Ertürk, 1998:16).

Gümrük birlikleri ülke ekonomileri ve uluslar arası ekonomi üzerinde statik ve dinamik olmak üzere iki çeşit etki oluşturur.

Statik etkiler, birlik içinde ticareti serbestleştirmenin doğurduğu bir defalık etkiyken, dinamik etkiler birleşik ve geniş bir piyasa yaratmanın sürekli olarak sağladığı etkileri ifade eder. Bu nedenle bunlar kalkınma bakımından da önem taşır.

1.5.1.1 Statik Etkiler

Faktör donanımı, teknolojik seviye ile talep yapısı gibi unsurların sabit kaldığı varsayımı altında kaynakların yeniden dağılımı sebebiyle ortaya çıkan etkilere statik etkiler denir. Bu unsurlar uzun süre sabit kalamayacağı için statik etkiler sadece bir defalıktır. Statik etkileri “ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı” etki diye ayıran Viner, gümrük birliklerinin dünya refahı üzerindeki etkilerini bu kavramlar yardımıyla ifade etmeye çalışmıştır.

Ticaret yaratıcı etki, gümrük birliği dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine, birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesiyle ortaya çıkar. Yani birlik içinde üyeler arasındaki ticaret hacminin genişlemesi ticaret yaratıcı etkiyi oluşturur.

Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğinin kurulmasıyla en verimli üreticinin birlik dışında kalması dolayısıyla birlik ülkelerinin bu ülkelere yapmakta oldukları ithalatın sona ermesiyle ortaya çıkar.

1.5.1.2 Dinamik Etkiler

Ekonomik birleşme hareketleri üye ülkelerin ekonomik yapılarında üretim kapasite ve kaynak verimliliklerinde süreklilik ve devamlılık arz eden kalkınma hızını etkileyen dinamik etkiler yaratır.

Dinamik etkiler dar bir ulusal piyasa yerine birleşik geniş bir piyasanın geçmesiyle ortaya çıkan etkilerdir. Ekonomik bütünleşme hareketleri dinamik etkiler anlamında üye ülkelerin ekonomik yapılarında üretim kapasitelerinde ve verimlilik

yapılarında önemli değişikliklere yol açar. Böylece ülkelerin milli gelirini, büyüme hızı ve ekonomik refahını etkileyen dinamik etkiler ortaya çıkarmaktadır. Rekabet artışı etkisi, ölçek ekonomileri etkisi, teknolojik gelişme etkisi, yatırımları özendirme ve faktör hareketliliğini dinamik etkiler olarak ifade edebiliriz.

1.5.2 İkinci En İyi Teorisi

Tam rekabet ve serbest ticaret, dünya refahını en yüksek düzeye çıkartması bakımından en başarılı politikadır. Bu nedenle bu politikalara “Birinci En İyi” denilebilir. Tarihsel deneyimler ve kuramsal tartışmalara göre birinci en iyi teori; herhangi bir çarpıklığın olmadığı dünyada malların ve üretim faktörlerinin serbest hareketidir. Tam rekabetin önemli varsayımlarından biri özel fayda - sosyal fayda eşitliğini sağlanabilmesidir Ancak bu varsayım gerçek hayatta hükümet müdahaleleri veya üretimdeki dışsallıklar nedeniyle imkânsız hale gelmektedir. Dış ticaret engellerinin tamamen kaldırılmadığı bir dünyada yalnızca bir kısım engellerin kaldırılması dünya refahının artışına katkı sağlamayabilir. Bu durumda refah artışı için yeni bazı kısıtlamaların konulması gerekebilir.

Ekonomik bütünleşme, literatürde "ikinci en iyi" politika olarak yer almaktadır. Tüm dünyayı kapsayacak bir ekonomik bütünleşme ile dünyadaki tüm ülkeler arasındaki tam rekabet ve serbest ticaretin söz konusu olamayacağından dolayı, bölgesel ekonomik bütünleşme ya da birkaç ülke arasındaki ekonomik işbirliği ile söz konusu bölge ya da ülkeler arasındaki ticarete engellerinin kaldırılması toplumsal refahı ancak bu şekilde olumlu etkileyebilecektir. Dünya çapındaki tam rekabet ve serbest ticaret kuşkusuz en iyi politikadır, ancak gerçekleşme olasılığı düşük olması sebebiyle ekonomik bütünleşmeler ile sağlanan serbest ticaret, ikinci en iyi politika olarak kabul edilmektedir. Buna “İkinci En İyi” teorisi denilmektedir.

“İkinci En İyi” teorisinin en yaygın uygulama alanı gümrük birlikleridir. Bunun nedeni; üye ülkeler arasında tarifelerin kaldırılması, ticaretin serbestleştirilmesi gibi kısıtlamalar kaldırılırken, dışa karşı ortak tarifeler uygulanmaya devam etmektedir.

Burada sözü geçen ikinci en iyi teori görüşü şu anlama gelmektedir: Serbest ticaret eğer ülkeler açısından en iyi ekonomik politika ise var olan bir dış ticaret kısıtlamasının ortadan kaldırılması da serbest ticaret için atılmış bir adım olacağından tüm ülkelerin refah düzeyinin artışına bir katkı sağlayacaktır. İkinci en iyi teori sadece dış ticaret için değil tüm ekonomi politikaları için kullanılabilir bir teoridir. Ancak teorinin koruyuculuk yönünde genel bir görüş olduğu söylenememektedir.

Teoriye göre, belirli koşullar altında ithalat kısıtlamaları toplumsal refahı arttırmakta, diğer bazı durumlarda da ithalat kısıtlamalarının kaldırılması o ülke yararına olmaktadır. Bu sebeple teori, ancak marjinal sosyal maliyetle fayda arasındaki farkı azaltan her politikanın ekonomik etkinliği yükselteceği anlamına gelir ki, ilk önce özel fiyatlar ve sosyal fiyatlar arasındaki farklılığa yol açan piyasa aksaklıklarının giderilmesi hedeflenir, bunun geçerli olmadığı durumlarda ancak ikinci en iyi politikaların uygulanması önerilmektedir.

Viner'in analizlerinden çıkartılan "Gümrük Birlikleri serbest ticaret doğrultusunda bir adım olmakla birlikte her zaman dünya refahını arttırmayabilir" şeklindeki sonuç Lipsey ve Lancaster tarafından "İkinci En İyi" teorisi düşüncesinin geliştirilmesinde önemli pay almıştır (Seyidoğlu, 2003:209).

1.5.3 Kutuplaşma Teorisi

Farklı gelişme düzeyine sahip ülkelerin aralarındaki ekonomik bütünleşmelerde önemli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. İsveçli iktisatçı Gunnar Myrdal, "Kutuplaşma Teorisi" olarak bilinen görüşü ile "*...farklı gelişme düzeyinde olan ülkeler ekonomik bütünleşmeye girdiklerinde, bütünleşmenin gereği olan mal ve üretim faktörlerin hareketlerinin serbestleştirilmesinin, söz konusu ülkeler arasındaki gelişme düzeyleri arasındaki farklılıkları daha da artırdığını ileri sürmektedir.* (Bayraktutan, 2003:56)" şeklinde ifade de bulunur.

Ekonomik bütünleşmeye giren ülkelerden bir kısmının teknoloji, sermaye birikimi vb. yönlerden ilerde olması yani ekonomik bütünleşmeye giren ülkeler arasında gelişmişlik düzeyinin farklı söz konusu olduğunda kaynakların etkin dağılımı var olmayacaktır. Sanayisi az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle rekabet etme imkânı güçleşecek, hakim güce yeterli ölçüde karşı koyamayacağından nitelikli iş gücü ile sermaye gelişmiş ülkeye kayacaktır. Bu da kutuplaşma teorisiyle sonuçlanacaktır. Şayet ekonomik gelişme seviyesi açısından ülkeler arasında önemli ölçüde fark yoksa birleşmeler daha başarılı olmaktadır. Avrupa Birliği ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin geçmişi buna iyi bir örnek olarak gösterilebilir.

1.6 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bütünleşmelerin gerçekleşmesi için gerekli koşullar vardır. Bu koşullar, ülkelerin daha kolay bütünleşmesinde rol oynarlar. Bir grup ülke kendi aralarında bütünleşmeye gitmek istiyorsa, kolaylaştırıcı bazı unsurların uygulanması önemlidir(Kılıç,2002:7).

1.6.1 Ekonomik Gelişme Farklılıkları ve Ekonomik Sistem

Ekonomik birleşmeye giden ülkelerin ekonomik sistemlerinin birbirine benzemesi gereklidir. Bütünleşmeye giren ülkeler arasındaki liberal-kapitalist ya da sosyalist sistem tercihleri ile tarım yâda sanayi ağırlıklı üretim yapılarına sahip olma yönündeki benzerlik ya da farklılıklar minimize edildiği ölçüde; ölçek ekonomilerinden yararlanan ve yeni endüstrilerde uzmanlaşmanın sağladığı bir bütünleşme başarı sağlayacaktır (Bayraktutan, 2003:27-28). Kalkınma düzeyi itibariyle ülkeler birbirine yakın olmalıdır. Bazı ülkeler çok geri kalmış, diğerleri nispeten ileri bir kalkınma düzeyinde bulunuyorlarsa, bütünleşmenin başarılı olması oldukça zor olacaktır. Bütünleşmenin başlangıcında, endüstriyel çıkarlar birbirinden büyük farklılık arz ediyorsa, bu da başarı şansını azaltacaktır. Bu ise bütünleşmede daha ileri düzeyde sanayileşmiş bir veya birkaç üye bulunabilir. Bu ülkelerin,

bütünleşme alanı için ürettiği ürünlerden bir kısmının üretimi diğer ülkelere devredilmesiyle, rekabet şartlarının eşitlenmesi yolunda olumlu bir adım atılmış olur.

1.6.2 Döviz Kuru ve Ödemeler Dengesi

Birliğe taraf ülkelerde uygulanan ödemeler dengesi politikasındaki ve döviz kurundaki belirsizlikler, birliğin başarı şansını etkilemektedir. (Karluk, 2002a:215). Örneğin Meade, ekonomik bütünleşme içerisinde esnek döviz kuru politikasını savunur. Çünkü bu sistemde ülke parasının değeri piyasada oluşan arz ve talep miktarına bağlı olarak belirlenir. Ancak Scitovsky, sürekli değişen döviz kurlarının belirsizlikleri arttıracığını ve bunun ekonomik bütünleşme sonucunda ortaya çıkacak kazançların payını azaltacağını belirtmektedir (Mikesel, 1963:222).

Bölgede ticaret ve ödeme sorunlarını çözenin en kestirme yolu, bölge ülkeleri arasında finansal kuruluşların oluşturulması ve bir ödemeler birliği mekanizması gerçekleştirilebilmesidir. Bu mekanizma ile açık veren ülkelere kredi vermek, fazla veren ülkelere de kaynakları kanalize etmek mümkün olacaktır(Ertürk, 1998:189).

1.6.3 Altyapı ve Bölgesel Yatırım Politikaları

Gelişmekte olan ülkelerin problemi olan kurulmamış alt yapı ilişkilerinden dolayı, ulaştırma ve haberleşme sıkıntıları çekilmektedir. Bu durum piyasalar arasında geçişi de engeller.

Uzun vadeli kazançları elde etmek için, birlik üyelerinin yatırım politikalarını uyumlaştırması gerekir. Yatırım politikaları koordinasyonunun ana kazançları; kaynak israfına engel olunması, üye ülkelerin kalkınma hızlarının farklılıklarından doğacak sorunların minimize edilmesi ve bölge içi dengelerinin korunmasına ve geliştirilmesiyle desteklenecek ortak yatırım politikaları alt yapıdan kaynaklanan sorunların çözümüne de yardımcı olacaktır (Tonus, 1996:20).

1.6.4 Milli Hakimiyet

Bütünleşmenin başarılı olma şartlarından biri de ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması çabalarıdır. Bir ülkenin uyguladığı ve diğerlerini dolaylı yoldan etkileyebilecek bir iç ekonomik politika ya da doğrudan etkilemeye yönelik bir dış ekonomik politikanın olumsuzluklarına yönlendirilmesi söz konusudur. Bütünleşmede bu tür çatışmaları önlemek için uluslararası kurumların yavaş ama daha az bilinmeyenleri olan bir politika takip etmesi başarıyı artırma imkânı sağlayacaktır (Ertürk, 1998:190). Milli hâkimiyet anlayışı, bütünleşmenin daha ileri aşamalara taşınması ve ulusal otoritelerin yerini uluslar-üstü otoritelerin alması noktasında önem taşır.

1.6.5 Üye Ülke Ekonomilerinin Tamamlayıcı veya Rakip Olmaları

Aynı veya benzer malları üreten ve bunları Pazar konusu eden ülkeler rekabetçi ekonomiler olarak nitelendirilirken, farklı mallar üreten ve pazar konusu eden ülkeler ise tamamlayıcı ekonomiler olarak adlandırılır.

Ülke içinde tarifelerin arkasında yüksek maliyetle çalışan endüstrilerin ürünlerinin yerine, birliğe üye ülkelerin daha düşük maliyetle ürettikleri ürünlerin aldığı pay görece olarak artacaktır. Bu da etkinliğin artmasını ve ticaret yaratılmasını sağlar. Eğer üretim daha düşük maliyetli üreticiden daha yüksek maliyetli üreticiye kayarsa bu da kaynak israfına ve etkinliğin ve refahın düşmesine neden olacaktır. Ticaret yaratma etkisinin ticaret saptırma etkisinden büyük ya da küçük olması her ne kadar ticaret hacmine bağlı olsa da, maliyetler arasındaki fark da o kadar önemlidir (Ellsworth, 1967:529).

1.6.6 Bölgesel Dengesizlikler ve Tazmin Mekanizmaları

Kalkınmayı bütün ülkelere eşit olarak paylaşmak mümkün olmayabilir. Herhangi bir nedenle ortaya farklılık çıkarsa bu farklılık, farklılığa sebep olan ülke

ya da birlik üyeleri tarafından karşılanmalıdır. Avrupa Birliği bu konuda başarılı bir örnek vermiştir. İspanya, Portekiz, Yunanistan, İrlanda, İtalya bu tazmin mekanizmasından büyük kaynaklar elde etmişlerdir (Ertürk, 1998:191).

1.6.7 Sosyal, Kültürel, Tarihsel, Dinsel ve Coğrafi Yakınlıklar

Bütünleşmeye üye ülkelerin din, dil, tarih ve kültürel alanlardaki benzerlik zevk ve tercih yapılarının yakınlaşmasına ve talebin aynı mallara yönelmesine neden olmaktadır. Bu durum ilgili olduğu üretim yapan tesisler arasında rekabetin artmasına ve üretim maliyetlerinin düşmesine ve bölge ülkelerinin reel gelirinin pozitif yönde etkilenmesine sebep olmaktadır (Güngör, 2000:5-6).

Coğrafi yakınlık birleşmeye giren ülkeler arasında ticarete transfer maliyetlerinin düşürülmesi açısından çok önemli ve başarı şansını arttıran bir unsurdur.

1.7 ÜLKELERİN GELİŞMİŞLİK DÜZEYLERİNE GÖRE EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER

1.7.1 Gelişmiş Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi

Gelişmiş ülkeler sanayileşmesini tamamlamış ülkelerdir. Bu nedenle; iktisadi bütünleşme sürecinde üretim ve talep yapısı bakımından birbirlerine karşı başlangıçta rakip fakat potansiyel olarak tamamlayıcı ekonomi durumundadırlar. Bunlara bağlı olarak da gelişmiş ülkeler arasındaki iktisadi bütünleşmelerin başarı düzeyi yüksektir. Gelişmiş ülkeler için iktisadi bütünleşmenin amacı iktisadi refahın artırılması ve gelişmenin hızlı bir ivme kazandırılmasıdır (Küçükahmetoğlu, 2000:13).

Ekonomik bütünleşme serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliğinin daha ötesine giderek iktisadi birlik düzeyine ulaştığında; daha ileri düzeyde iktisadi kazanç kaynaklarının ortaya çıkması mümkündür. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Eğer üretim faktörleri için net bir iktisadi teşvik bulunuyorsa, daha yüksek gelir elde etme amacı ile ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımı gerçekleşir.
- Parasal ve mali politikalarda koordinasyon sağlanması maliyet azalmasına neden olur.
- Yüksek istihdam düzeyi, düşük oranlı enflasyon, ticaret dengesi, daha iyi gelir bölüşümü gibi hedeflerin başarılması daha kolay biçimde sağlanabilir.
- Karşılaştırmalı üstünlükler yasasına uygun olarak uzmanlaşmanın artırılması üretimde etkinliğin yükselmesine yol açar.
- Piyasa hacminin genişlemesi ölçek ekonomilerinin daha iyi kullanılmasını sağlayarak üretim düzeyini artırır.
- Uluslararası pazarlık gücünün artması dış ticaret hadlerinin iyileşmesine neden olur (İthalatın daha ucuza, ihracatın daha pahalıya yapılması).
- Firmalar arasındaki rekabet artışı iktisadi etkinlikte zorunlu değişikliklere yol açar.
- Teknolojik ilerleme nedeni ile üretim faktörlerinin nitelik ve niceliğini etkileyen farklılıklar meydana gelebilir.

1.7.2 Gelişmekte Olan Ülkelerin Ekonomik Bütünleşmesi

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik bütünleşme ile ilgili amacı daha hızlı ekonomik büyümenin uzun süreli ve kalıcı olması, üretim ve ticarete kalıcı ve güçlü değişikliklerin sağlanmasıdır (Küçükahmetoğlu, 2000:14).

- a) Genç endüstrilerin korunması bu endüstrilerin zamanla güçlenerek Dünya pazarlarında başarılı olmasını sağlar.
- b) İç pazarın genişlemesini ve maliyetlerin azalmasını sağlayan ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olur.
- c) Kaynak kullanımını ve dağıtımında etkinlik sağlar.

- d) Sanayileşmeyi hızlandırır.
- e) Kamusal malların ortaklaşa üretimini sağlar.
- f) Dünya piyasalarındaki olumsuz gelişmelere karşı korunmaya yardımcı olur.

1.7.3 Gelişmekte Olan Ülkelerin Gelişmiş Ülkelerle Ekonomik Bütünleşmesi

Geleneksel ekonomik bütünleşme girişimlerinden farklı olarak, son yıllarda ekonomik gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı yapıdaki ülkeler arasında da iktisadi bütünleşme içine dahil olma amacının ortaya çıktığı görülmektedir.

a) Gelişmekte olan ülke gelişmiş ülke ile iktisadi bütünleşmeye gidince geniş kapsamlı piyasalara giriş güvencesi imkânı sağlar. Böylece gelişmiş ülkelerin gelecekte korumacı politikalara yönelmesi durumunda gelişmekte olan ülke bu uygulamadan olumsuz etki sağlamaz.

b) Gelişmekte olan ülke ekonomik bütünleşmeye giderek gelişmiş ülkelerdeki idari korumacılık önlemlerinin yol açacağı olumsuz etkilerden korunma imkânı sağlar. Örneğin gelişmekte olan ülke bu tür anlaşmalara katılarak anti dumping ve koruma önlemleri ile karşılaşmazken diğer ülkeler bu tür önlemlerle karşılaşabilirler.

c) Ekonomik bütünleşme, iktisadi reformlara güvenilirlik sağlayan etkili bir araç olabilmektedir.

1.8 DÜNYADA EKONOMİK BÜTÜNLEŞME ÇALIŞMALARI

Dünyadaki iktisadi bütünleşmeler sürecinde çok eski tarihlerden itibaren özellikle ülkeler arasındaki gümrük tarifelerinin kaldırılması ya da azaltılması aracılığıyla çeşitli girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Avrupa da bu yönde ortaya çıkan başlıca girişimler olarak:

-İngiltere ile İskoçya arasında 1703 yılında gerçekleştirilen, iktisadi ve politik birlik (Küçükahmetoğlu, 2000:9),

-1815 Viyana Kongresinde Avrupa’da kalıcı bir barışın sağlanması amacıyla Prusya'nın Maassen Tarifesi ile iç gümrüklerini tamamen kaldırması,

-1834 yılında kurulan ve dönemin 18 devletini bünyesinde toplayan Alman Gümrük Birliği (Zollverein),

-1860 yılında imzalanan Fransız-İngiliz Ticaret Anlaşması ile taraflar arasındaki gümrüklerin indirilmesi,

-1862 Prusya-Fransız Ticaret Anlaşması ile sağlanan gümrük indirimleri,

-18 Temmuz 1932 tarihinde Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında imzalanan Ouchy Sözleşmesi ile yaratılan Benelux çerçevesinde 1 Ocak 1948’de yürürlüğe giren Gümrük Birliği gösterilebilir.

Dünya ekonomisinin istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaştığı, işsizlik ve fiyat istikrarsızlıklarının ortaya çıktığı dönemlerde ülkelerin korumacı politikalar uygulamak zorunluluğunda olması bölgeselleşme eğilimlerini hız kazandırmıştır (Karluk, 2002b:217).

Özellikle 1950’lerden itibaren dünyada yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelerinin etkisiyle dünya ülkeleri arasında sosyal, siyasal ve ekonomik alanlarda çeşitli düzeylerde işbirliğinin ve bunun da ötesinde bütünleşme çabalarının ortaya çıktığı ve bunların giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Dünyanın küresel bir pazara dönüşmesi, artan iletişim ve ulaşım olanaklarıyla birlikte II. Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik, siyasal ve sosyal konjonktür; IMF, WB, GATT, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OEEC–1948), AET (1957), EFTA (1960), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD–1960), Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC–1960), Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA–1960) ve Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN–1967) gibi başlıca oluşumları ortaya çıkarmıştır. 1980’li yıllardan bugüne kadar Bhagwati’nin deyimiyile ikinci bölgeselleşme adı verilebilecek bir süreç ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Latin Amerika Bütünleşme Birliği (ALADI/LAIA–1980), Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Konseyi (APEC–1989), Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR–1991), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA–1992), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ–

1992), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ–1994) gibi başlıca uluslararası bütünleşme ve işbirliği hareketleri hayat bulmuştur (Akkoyunlu ve Wigley, 2000:36).

1.8.1 Coğrafi Birlik Esasına Dayanmayan Bütünleşmeler

Coğrafi birlik esasına dayanmayan bütünleşmeleri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı ve İslam Konferansı Teşkilatı olarak sıralayabiliriz.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 14 Aralık 1960 tarihinde imzalanan Paris Sözleşmesi'ne dayanılarak kurulmuştur ve savaş yıkıntıları içindeki Avrupa'nın Marshall Planı çerçevesinde yeniden yapılandırılması düşüncesiyle 1948 yılında kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (OEEC) doğrudan mirasçısıdır. Üyelerinin büyük bir bölümü Avrupa Birliği üyesidir. OECD ülkeleri ise daha üst basamağı oluşturan; sanayileşip zengin olmuş ülkelerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nda sonra Avrupa'nın onarılmasına yardımcı olmak için kurulmuş olan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün, Avrupa ülkeleri kısa zamanda toparlanıp hızlı bir gelişme sürecine girmelerinden sonra da görevine son verilmedi. Örgüt dağıtılmamış; hatta Amerika ve Kanada'nın da katılımıyla genişletilmiş ve 1961 yılında imzalanan Paris Anlaşması ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı isimli yeni bir örgüt olarak hayat kazandırılmıştır (Seyidoğlu, 2003:479-480).

Teşkilatın tüzüğe bağlanmış amaçları şunlardır:

-Finansal istikrarın eşzamanlı olarak korunduğu üye ülkelerde ve hem de özellikle gelişmekte olan ülkelerde halkın yaşam standardının arttırılması, sürekli ve dengeli ekonomik gelişim sağlayan politikaya destek ve yardım, işsizliğin ortadan kaldırılması;

-Ekonomik genişleme politikasının uyandırılması ve sosyo-ekonomik birleşimli gelişmenin desteklenmesi;

-Uluslararası yükümlülükler uygun olarak çok taraflı ve ülkeler arasında ayırım gözetmeyen dünya ticaretinin geliştirilmesine destek verilmesi.

OECD'ye üye veya bu örgüte üyelik talebinde bulunan ülkeler, sosyo-politik ve ekonomik yaşamda, aşağıda belirtilen ilkeleri vazgeçilmez değerler olarak benimsemişlerdir:

-Demokrasi;

-İnsan haklarına ve yurttaş özgürlüğüne bağlılık;

Bu ilkeler, aynı zamanda, yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine de hizmet ederler. OECD, bir taraftan bu ilkelerin üye ülkelerde güçlendirilmesine katkıda bulunurken, diğer taraftan da örgüte üye olmayan ülkelere ilkelerinin tanıtımını da yapar.

Halen 30 tam üye olan ülke vardır,

Kurucu üyeler (1961): Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri.

Sonradan katılanlar: Avustralya (1971), Çek Cumhuriyeti (1995), Finlandiya (1969), Macaristan (1996), Japonya (1964), Meksika (1994), Yeni Zelanda (1973), Polonya (1996), Slovakya (2000), Güney Kore (1996).

OECD batılı sanayileşmiş ülkelere arasında birlik, dayanışma ve işbirliği kazandıran, bu ülkelerin ekonomik ve siyasal konularda görüşlerini belirleyip uyumlaştırmaya aracılık eden bir uluslar üstü bir kuruluştur. OECD çerçevesinde yapılan çalışma ve toplantılarda dünya ekonomisindeki gelişimler ve üye ülkelerin sahip olduğu ekonomik ve mali politikaları incelenir ve analiz edilir. Görülen temel sorunlar karşısında ortak davranış ve tavırlar belirlenir ve ulusal politikalarda uyum

sağlanarak olumsuz etkilerin ortaya çıkmasını engelleyecek çalışmalar yapılır. OECD dünya ekonomisindeki genel görünüm ve üye ülkelerin ekonomik gelişmeleri konusunda araştırmalar yaparak yayımlar (Seyidoğlu, 2003:480).

Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC), 1960 yılında üye ülkelerinin petrol politikalarını birleştirmek ve koordinasyon sağlamak; bireysel ve ortak çıkarlarını korumak amacıyla kurulmuştur. Net petrol ihraç eden ve bilinen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini sahip olan teşkilatın üye ülkeleri şunlardır:

Afrika: Angola (10 Ocak 2007), Libya (Aralık 1962), Nijerya (Temmuz 1971), Cezayir (1969)

Orta Doğu: İran (Eylül1960), Irak (Eylül1960), Kuveyt (Eylül 1960), Katar (Aralık1961), Suudi Arabistan (Eylül 1960), Birleşik Arap Emirlikleri (Kasım 1967)

Güney Amerika: Venezüella (Eylül 1960), Ekvador (Kasım 2007)

Güney Doğu Asya: Endonezya² (Aralık 1962)

Teşkilat şimdi oniki üye devlete sahiptir. OPEC üyelerinin çoğunluğunu teşkil eden 7 üye devletin resmi dileri Arapça olmasına rağmen OPEC'in resmi dili İngilizce' dir.

İslam Konferansı Teşkilatı: İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), Church of God adlı tarikata bağlı Dennis Michael Rohan adında Avustralyalı bir yahudinin 21 Ağustos 1969 tarihinde Mescid-i Aksa'yı kundaklamayı denemesinden sonra İslam ülkeleri başkanları tarafından Eylül 1969 tarihinde Fas'ın başkenti Rabat'ta kurulmuştur. İslam ülkelerini çatısı altında toplamak, İslam ülkeleri arasında sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel alanlarda işbirliğini sağlamak, uluslararası toplantılarda İslam ülkelerinin birlik içinde hareket etmelerine yardımcı olmak üzere kurulan, Avrupa Konseyi veya Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası hukuk tüzel kişiliğini haiz bir uluslararası teşkilattır. BM'de daimi olarak temsil de edilir.

² Endonezya OPEC tarafından artık net petrol ihracatçısı olarak kabul edilmediği için üyeliği tartışılıyor.

İslam Konferansı Teşkilatı'nın başlıca organları şunlardır;

- Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC-İSEDAK)
- Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH)
- Enformasyon ve Kültürel İşler Daimi Komitesi (COMIAC)
- Daimi Mali Komite
- Kudüs Komitesi
- Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Sorunlar İslami Komitesi

Örgütün iktisadi işbirliği konularıyla görevli temel birimi Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)'dir. İSEDAK 1981 yılında kurulmuştur ve örgütün üç daimi komitesinden birisini oluşturur. Başkanı ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanıdır. İSEDAK'ın görevleri İslam ülkeleri arasında ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirme amacıyla çalışmalarda bulunmak, öneriler geliştirmek ve İslam Konferansının ekonomik ve ticari konularda almış olduğu kararların uygulanışını gözlemektir (Seyidoğlu, 2003:481).

Temelinde Arap-İsrail anlaşmazlığının yer aldığı siyasi olaylara bir anlamda tepki sonucu kurulan İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), faaliyetlerine her ne kadar politik bir forum olarak başlamışsa da, bu politik hareket etkinliğinin, ortak ekonomik eylemle bütünleşerek sağlanabileceği fikri de daha ilk yıllarda kabul görmüştür. 1974 yılında Lahor'da yapılan ikinci İslam zirve bildirisinde, dünya ekonomisindeki gelişmeler ve üye ülkelerin güncel ekonomik sorunlarının altı çizilerek, İKT üyeleri arasında ekonomik işbirliğine duyulan ihtiyaç vurgulanmıştır. Bu niyet beyanı, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği faaliyetlerinin başlatılması ve geliştirilmesi yönünde İKT'nin harekete geçmesi için bir teşvik aracı olmuştur. Böylece, müteakip Dışişleri Bakanları Konferanslarında çeşitli ekonomik konuları dahil eden, yeni kararlar alınmış ve ekonomik alanda faaliyet gösterecek İKT ihtisas kuruluşları ve organlarının kurulması için girişimler başlatılmıştır(DPT, 2004:13). İslam Konferansı Teşkilatı'nın 20 Ekim 1975 tarihli zirve toplantısında İslam Kalkınma Bankası'nın kuruluş planı onaylanarak; bugün İslam âleminin tek çatı altında toplandığı tek kuruluş unvanını almıştır.

Bölgesel bir birleşme hareketi olarak coğrafi temele değil, din esasına dayanan bir kuruluş olan İslam konferansına üye olan ülkelerin sayısı 57'dir. Bu ülkeler: Afganistan 1969, Arnavutluk 1992, Azerbaycan 1992, Bahreyn 1972, Bangladeş 1974, Benin 1983, Birleşik Arap Emirlikleri 1972, Brunei Darüsselam 1984, Burkina Faso 1974, Cezayir 1969, Cibuti 1978, Çad 1969, Endonezya 1969, Fas Krallığı 1969, Fildişi Sahilleri 2001, Filistin 1969, Gabon 1974, Gambia 1974, Gine 1969, Gine Bissau 1974, Guyana 1998, Irak 1975, İran 1969, Kamerun 1974, Katar 1972, Kazakistan 1995, Kırgızistan 1992, Komorlar Birliği 1976, Kuveyt 1969, Libya 1969, Lübnan 1969, Malezya 1969, Maldivler 1976, Mali 1969, Moritanya 1969, Mozambik 1994, Nijer 1969, Nijerya 1986, Özbekistan 1996, Pakistan 1969, Senegal 1969, Sierra Leone 1972, Somali 1969, Sudan 1969, Surinam 1996, Suriye 1972, Suudi Arabistan 1969, Tacikistan 1992, Togo 1997, Tunus 1969, Türkiye 1969, Türkmenistan 1992, Uganda 1974, Umman Sultanlığı 1972, Ürdün Krallığı 1969, Yemen 1969. Gözlemciler: Rusya 2005, Bosna-Hersek 1994, Orta Afrika 1997, Tayland Krallığı 1998, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (Kıbrıs Türk Devleti adıyla) 1979. (www.dpt.gov.tr/deigm, erişim tarihi 1.4.2008)

1.8.2 Coğrafi Birlik Esasına Dayanan Bütünleşmeler

1.8.2.1 Avrupa Bölgesindeki Bütünleşmeler

Benelüks: 18 Temmuz 1932 tarihinde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan ve Batı Avrupa'da gerçekleştirilen ilk ekonomik bütünleşme olması açısından önem taşıyan Ouchy Sözleşmesi ile yaratılan Benelüks'ün amacı, üç ülke arasında tedrici olarak bir gümrük birliği yaratılmasıdır.

Benelüks, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ülkelerinin coğrafi olarak birlikteliğini ifade eden, politik ve resmi bir işbirliği temelinde var olan birliktir. Ortak bir tarih, bu ülkelerin Escaut, Meuse ve Ren nehrinin birbirine karışan deltaları çevresindeki konumları, topraklarının darlığı, yüksek nüfus yoğunluğu ve mübadeleye dayanan bir ekonomi, bu bütünün temel özellikleridir.

Benelüks ismi, Ouchy Sözleşmesi ile bir araya gelen üç ülkenin baş harflerinin birleşmesinden oluşmuştur.

3 Şubat 1958’de bu işbirliği Hague şehrinde imzalanan “Ekonomik Birlik” anlaşması ile daha da güçlenerek, Benelüks ülkeleri Avrupa’da güçlü bir oyuncu haline gelmiştir.

Benelüks sadece Avrupa Birliği’nin kurulmasında temel bir işlev olmakla kalmayıp, Avrupa’nın gelişmesine katkıda bulunan önemli teşebbüslere de ev sahipliği yapmıştır. Avrupa Kıtası, dünya üzerinde kurulan ekonomik birleşmelerin kaynağını oluştururken; bu kıta’daki birleşmeler de dünya ekonomi tarihinde büyük başarıya ulaşmış bulunmaktadır.

Avrupa Birliği: 20.yüzyılın ikinci yarısına bakıldığında Dünyadaki ekonomik bütünleşmelerin hız kazandığı ve Dünyanın ekonomik anlamda bir bloklaşmaya gittiği görülmektedir. Bu ekonomik bütünleşmeler içinde en önemlisi, Avrupa Birliği’dir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları daha kapsayıcı ve yok edici bir biçimde önlemek ve kendi gelişmelerinin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla, bir işbirliği arayışına yönelmeleri sonucunda Avrupa Birliği meydana gelmiştir

Avrupa Birliği ya da kısaca AB, toprakları büyük ölçüde Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. 1993 yılında, Maastricht Antlaşması olarak da bilinen Avrupa Birliği Antlaşması’nın imzalanması sonucu, var olan Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yeni görev ve sorumluluk alanları dahil edilmesiyle kurulmuştur.

Avrupa Birliği 27 bağımsız ülkeden oluşur. Bunlar üye devletler olarak bilinen Almanya, Avusturya, Birleşik Krallık, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Kıbrıs, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan’dır.

Birliğe katılmayı bekleyen üç adet aday ülke vardır bunlar: Hırvatistan, Makedonya ve Türkiye'dir. Batı Balkan ülkeleri Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan olası resmî adaylar olarak tanımlanmıştır. Son dönemde Kosova'ya da benzer bir statü verilmiştir.

Avrupa Birliği'nin 27 üye ülkesinin toplam nüfusları Ocak 2007 itibarıyla 495.128.529'dur. Genel olarak Avrupa kıtasında yaşayan toplam nüfus ise yaklaşık olarak 710 milyondur. Pek çok Avrupa ülkesine doğru yaşanan dışarıdan göçler nedeniyle birlik nüfusunda bir miktar artışın olması olası etkenlerdir.

Ekonomik ve Parasal Birlikle üye devletlerarasında sağlanan yüksek ölçüde ekonomik yakınlaşma, tek Avrupa Para Birimi olan 'Euro'nun doğmasına zemin hazırlamıştır. 2008 yılı itibarıyla, birliğin 15 üyesi euro adı verilen ortak para birimini kullanmaktadır. Avrupa Birliği, 16,8 trilyon dolarlık gayri safi yurtiçi hâsıla ile dünya toplam GSYİH'sının %31'lik bölümünü oluşturur. Bu durum AB'yi dünyanın nominal gayri safi yurtiçi hasıla sırasında birinci, GYSİH bazlı satın alım gücü paritesi sırası içinde de ikinci büyük ticaret bloğu olmasını sağlar. Avrupa Birliği ayrıca, dünyadaki en büyük ihracatçı oluşum ikinci en büyük ithalatçı ve Hindistan ile Çin gibi ülkelerin en büyük ticaret ortağıdır. Gelirlerine göre ölçülen dünyanın en büyük 500 kurumundan 163'ünün genel merkezleri Avrupa Birliği sınırları içinde yer almaktadır.

Böylelikle, başlangıçta yalnızca altı üye devletle bir serbest ticaret alanı olan AB; 27 üye devletin malların, insanların, hizmetlerin ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği tek bir pazar alanına dönüşmüştür.

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi ve Avrupa Ekonomik Alanı: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin (EFTA) kuruluşu, tarihi gelişim içinde, AB' nin kuruluşu ile bir paralellik göstermiştir (Şenses, 1994:25) .

EFTA Dünya üzerinde kurulmuş olan Serbest Ticaret bölgeleri arasında en önemlilerindedir. Kuruluşu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşunun sonrasına dayanır. Altı ülkenin AET'yi kurması ile birlikte diğer Avrupa ülkeleri

rahatsız olmuşlardır. 1957'de AET'yi kuran Roma Antlaşmasını imzalamayan İngiltere'nin öncülüğünde altı Avrupa devleti tarafından 4 Ocak 1960'ta Stockholm Deklarasyonu olarak bilinen anlaşmanın imzalanmasıyla İngiltere, Danimarka, Avusturya, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre tarafından kurulmuştur. AET'ye göre daha esnek bir yapıya sahip olan EFTA'nın amacı, sanayi ürünleri için gümrük tarifeleri tedricen kaldırarak bir serbest ticaret alanını oluşturmak ve üye ülkeler arasında ticareti düzenlemeyi sağlamaktır. Stockholm Anlaşması EFTA'nın amaçlarını şu şekilde belirler (İstanbul Ticaret Odası, 1992:2):

-Ekonomik faaliyetleri teşvik etmek, tam istihdamı verimliliği, kaynakların tam kullanımı ile hayat şartlarında gelişmeyi sağlamak.

- Üye ülkeler arasındaki gümrüklerin ve kotaların kaldırılmasını sağlamak.
- Üye ülkeler arasındaki rekabet şartlarını düzene sokmak.
- OECD ve AET ülkeleri ile yakın bir ekonomik işbirliği sağlamak.

EFTA, gümrük birliğine benzemekle beraber sadece endüstri malları için gümrük birliği teorisini kabul etmektedir. Avrupa Birliği'nden farklı olarak hizmet ve sermayenin bölge içinde serbest dolaşımı ve dışarıya karşı ortak gümrük tarifesi uygulaması yoktur. EFTA'nın kuruluş sözleşmesi olan Stockholm Sözleşmesinde sadece sanayi maddelerinin serbest ticaretini öngörür ki bu nedenle tarım ürünleri ile ilgili hükümlerde yer almaz.

EFTA, gelişmiş ekonomik yapıya sahip ve kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası (GSYİH) yüksek olan ülkelere oluşmaktadır. EFTA, 2008 yılı itibariyle 12,8 milyonluk nüfusuyla dünya GSYİH'sının %1,5'e sahiptir. Ayrıca ekonomilerin sektörlere göre dağılımına bakıldığında, hizmet sektörünün toplam üretiminde payının büyük olduğu ve tarım sektörünün üretiminin düşük olduğunu görülmektedir.

EFTA'nın üçüncü ülkelerle ticaret hacmindeki artışlara rağmen, bölge içi ticaret oldukça düşüktür. Bölge içi ticaret hacminin az oluşunun temel nedeni, EFTA'nın nüfus yönünden küçük Pazar olmasından kaynaklanmaktadır. EFTA ülkelerinin en büyük ticaret ortağı AB'dir. 2005'te EFTA, toplam dış ticaretinin %73'ünü AB ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan, AB'nin toplam dış

ticaretinde EFTA'nın payı %12'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) sonra (%20), AB'nin ikinci en büyük ticaret ortağı EFTA' dır.

İzlanda 1970'te, Finlandiya 1986'da ve Liechtenstein 1991'de EFTA'ya tam üye olmuştur 31 Aralık 1972 yılında İngiltere ve Danimarka EFTA'dan ayrılıp AB'ye katılmışlar; bu akıma Portekiz 31 Aralık 1985'te, İsveç, Avusturya ve Finlandiya 1995'te dahil olmuşlardır.

2009 yılı itibariyle EFTA'da İsviçre, Norveç, İzlanda ve Liechtenstein olmak üzere sadece dört üye ülke kalmıştır. EFTA, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, İsrail, Litvanya, Letonya, Makedonya, Meksika, Fas, Filistin, Romanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Türkiye, AB, Faroe Adaları, Kanada, Şili, Hırvatistan, Kıbrıs, Mısır, Ürdün ve İran ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Ayrıca EFTA ülkeleri, Arnavutluk, Hırvatistan, Mısır, Ürdün, Lübnan, MERCOSUR, Tunus, Ukrayna ve Yugoslavya ile de işbirliği anlaşmaları da imzalanmıştır.

EFTA ülkelerinin büyük kısmının Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye olmaları sonucu gittikçe azalmalarına, iki bloğun ülkelerinin oluşturduğu Avrupa Ekonomik Alanı (AEA), yeni bir oluşumunun temelini zemin hazırlamasına neden olmuştur. EFTA'nın beş üyesi (Avusturya, İzlanda, Portekiz, İsveç ve İsviçre) ile AET arasında 1972 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmaları ile AEA temelleri atılmaya başlanmıştır.

Avrupa Ekonomik Alanı; 1 Ocak 1994 tarihinde, Avrupa Serbest Ticaret Birliği ve Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında yapılan bir anlaşma sonucunda oluşturulmuştur. Bu kurum Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyesi ülkelerin, Avrupa Birliği'ne girmeden, Avrupa tek pazarına katılmalarına imkân sağlar.

AEA, Avrupa Birliği'nin mevcut 27 üyesinin ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği üyesi üç ülke olan Norveç, İzlanda ve Liechtenstein'in katılımlarıyla oluşur. 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe giren bu anlaşma ile gümrük birliği hedeflenmiştir.

AEA Antlaşması'nın amacı birinci maddesinde, "homojen bir AEA yaratarak, Antlaşma tarafları arasında ticaret ve ekonomi ilişkileri sürekli ve dengeli bir şekilde güçlendirerek arttırmak" olarak tanımlanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu mevzuatına bağlı olarak malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması, çeşitli alanlarda işbirliğinin kuvvetlendirilmesi ve bölgelerarası ekonomik ve sosyal farkların giderilmesi AEA'nın hedefleri içerisindedir

Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovak Cumhuriyeti arasında 1992 yılında imzalanmış ve 1993 yılında yürürlüğe sokulmuştur. Tekstil, çelik ve tarım ürünleri gibi bazı hassas ürünler dışında bütün mallar ticarete konu edilmiştir. Bulgaristan, Romanya ve Slovenya'nın daha sonradan katıldığı CEFTA'ya Hırvatistan ise 2003'de üye olmuştur.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği: Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), 25 Haziran 1992 günü İstanbul'da düzenlenen zirve ile imzalanan Karadeniz çevresindeki yer alan ülkelerin dahil olduğu ekonomik işbirliği projesidir.

Üyeleri, Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Türkiye, Ukrayna ve Yunanistan'dır.

KEİ'nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden faydalanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline dönüştürülmesi tasarlanmaktadır. Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin yükseltilmesi öngörülmüştür.

Uzun dönemde ise amaç; bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkileri daha fazla geliştirebilmek ve arttırabilmek için kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşım imkânını yaratmaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi

için uzun dönemde, kademeli olarak katılan devletler arasında bir serbest ticaret bölgesinin kurulması amaçlanmıştır.

Baltık Gümrük Birliği: Litvanya, Letonya ve Estonya'nın, 1990 yılında aralarında kurdukları bir gümrük birliğidir. Bu ülkeler gerek nüfus, gerek yüzölçümü olarak daha dar alanı kapsayan küçük ülkelerdir. Dolayısıyla böyle bir hareket içinde bulunmanın amacı çıkarları oranında ekonomik güç birliği sağlayarak bir güç bloğu oluşturmaktır. Bununla birlikte, söz konusu üç ülke AB'nin genişleme süreci içerisinde yer almış ve 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir (Seyidoğlu, 2003:250).

Nordik Konseyi: 1952 yılında Kuzey Avrupa ülkelerinden Danimarka, İzlanda, Norveç ve İsveç tarafından kurulmuştur. 1955 yılında da Finlandiya konseye katılmıştır.

Nordik Konseyinin amacı, üye ülkelerin parlamento ve hükümetleri arasında işbirliği yapılması yönünde teşvik edilmesidir. Bu bakımdan Nordik Konseyi gerçek anlamda bir iktisadi birleşme hareketi olmaktan çok, İskandinav ülkeleri arasında çeşitli uluslararası sorunlar karşısında ortak tutum, görüş ve işbirliği oluşturmaya yönelik bir birleşme niteliğindedir.

1.8.2.2 Amerika Bölgesindeki Bütünleşmeler

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi: ABD ve Kanada arasında 1987 yılında yatırımların ve ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla başlayan görüşmelere Meksika'nın de katılımıyla 1989 Ekim'inde tamamlanmış, 12 Ağustos 1993 tarihinde ise söz konusu ülkeler arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) anlaşması imzalanmış ve bu süreç 10 Ocak 1994'te tamamlanarak anlaşma yürürlüğe girmiştir. (www.nafta-sec-alena.org, erişim tarihi 14.2.2008) Bununla birlikte, bu ülkeler arasında esasen serbest ticaret bölgesi kurulmasına yönelik uygun ortam da daha önce yaratılmıştır (Hufbauer ve Schott, 1992:3).

NAFTA üye ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımı sınırlayıcı engellerin GATT kuralları çerçevesinde ve belli bir geçiş süresi içinde kaldırarak bölgede bir serbest ticaret alanının oluşturulmasını ve üçüncü ülkelere karşı ulusal tarifelerin devamının getirilmesini ifade etmiştir (Karluk :520-521).

NAFTA, aslında Kuzey Amerika ülkelerindeki özel sektör arasında giderek artan orandaki ticari bütünleşmenin doğal işleyişi ve anılan bütünleşmenin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını dile getirmektedir (Cohen, Raul ve Blecker, 1996:239).

1992 yılı itibariyle 360 milyon nüfusa ve 6 trilyon ABD Dolarlık GSYİH'na sahip olan NAFTA'da, ekonomik hacmi en yüksek olan ülke, ABD'dir. 2005'te NAFTA, 429 milyon nüfusu ile ticaret hacmi açısından, dünya ticaretinde önemli paya sahiptir. NAFTA ülkelerinin ekonomik yapısına bakıldığında, GSYİH içinde her üç ülkenin hizmet sektörü en yüksek paya sahip iken, tarım sektörü en düşük payı alır. NAFTA günümüz itibariyle toplam dünya ticaret hacminin %22'sine sahip bir bütünleşmedir. NAFTA'nın toplam dünya ihracat hacmindeki payı %18,8 iken, toplam dünya ithalat hacmindeki payı %25.11 civarındadır.

Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi - Latin Amerika Bütünleşme Teşkilatı: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Latin Amerika ülkeleri arasında bölgesel işbirliği sağlanması konusunda yapılan çalışmalar sonucunda Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru'nun katılımıyla 18 Şubat 1960'da Uruguay'ın başkenti Montevideo'da imzalanan Montevideo Anlaşması ile kurulmuştur. Bu serbest ticaret bölgesi şeklindeki birliğe daha sonra 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezüella, 1967 yılında da Bolivya'nın katılımıyla LAFTA, bütün Güney Amerika (Guayana, Surinam ve Fransız Ginesi dışında) ve Meksika'yı kapsayacak şekilde genişletildi.

İsminin de ifade ettiği gibi LAFTA birleşme biçimi olarak serbest ticaret bölgesi şeklinde bir ekonomik bütünleşmesi hedeflerken, kuruluşundan itibaren geçen 20 yıllık süre içerisinde LAFTA, EFTA gibi başarı yakalayamamış, iç ticarete tam bir liberalleşmeyi sağlayamamıştır.

LAFTA'nın aradan geçen 20 yıl süresince belirlenen hedeflere ulaşamamış olması ile 16–27 Haziran 1980 tarihinde Meksika'nın Acapulco şehrinde yapılan bir Bakanlar Toplantısında, örgüte yeni bir yapı verilmesini gündeme getirmiştir. 12 Ağustos 1980 tarihinde imzalanan bir anlaşma ile LAFTA'nın yerine Latin Amerika Bütünleşme Teşkilatı (LAIA veya ALADI) kurulmuştur.

LAIA bir ortak Pazar örgütüdür. Buna karşın üye ülkelerin kendi aralarında yeni bir serbest ticaret bölgesi kurdukları görülmektedir. LAIA, LAFTA'ya göre daha esnek bir kuruluştur. LAFTA'nın tersine bir takvim veya miktar hedefi içermeden, uzun dönemde yavaş yavaş bir Latin Amerika ortak pazarının oluşturulmasını öngörür. (Seyidoğlu, 2003:251) LAIA günümüz itibariyle toplam dünya ticaret hacminin %5'ine sahip bir bütünleşmedir.

Güney Amerika Ortak Pazarı: Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR), 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında Asuncion Antlaşması ile kurulmuş bir gümrük birliğidir. Şili 1996'da MERCOSUR'a serbest ticaret bölgesi bazında katılmıştır. (DTM, 2003:40) MERCOSUR Antlaşmasına göre 1991 ile 1994 yılı sonuna kadar tarifeler kademeli olarak kaldırılmış ve tarife dışı engellere de son verilmiştir. MERCOSUR dünya üzerinde AB ve NAFTA'dan sonra üçüncü büyük ticaret bloğudur. Gümrük tarifelerinin sıfırlanması ve üyeler arasında mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını amaçlar.

Latin Amerikan bütünleşme çabalarının en başarılılarından biri olarak ortaya çıkan MERCOSUR, şu an geldiği nokta itibariyle ortak pazarı 1 trilyon doları aşan pazar derinliği ve 200 milyonluk nüfusuyla bütünleşme girişimleri içinde tüm dünyada üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca Güney Amerika'da en etkili ortak pazar girişimi olarak anılmaktadır.

Orta Amerika Ortak Pazarı: 1958 tarihinde Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua arasında Serbest Ticaret için Çok Taraflı Anlaşma ile Orta Amerika Ekonomik Bütünleşme Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın amacı üye ülkeler arasında tedricen ticarete liberalleşmenin oluşturulmasıdır (Nebioğlu, 1997:104).

And Ülkeleri Ortak Pazarı: 1969'da imzalanan Cartagena Anlaşması ile kurulan And Paktı veya And Ülkeleri Ortak Pazarı'nın üyeleri Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili'dir. Bir süre sonra Şili topluluktan ayrılırken Venezüella katılmıştır. Temel amacı LAFTA'nın büyük ülkeleri Arjantin, Brezilya ve Meksika'ya karşı daha yüksek bir erk yaratabilmektir.

Karayip Ülkeleri Topluluğu: 1965 yılında Antigua, Barbados ve İngiliz Ginesi arasında Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur. Kuruluşa daha sonraları Barbuda, Guyana, Trinidad ve Tobago, Dominik, Grenada, St. Kitts ve Nevis, St. Lucia, St. Vincent ve Belize katılmışlardır (Nebioğlu, 1997:105).

Doğu Karayip Ülkeleri Teşkilatı: Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi üyesi olan Antigua ve Barbuda, Dominik, Grenada, Montserrat, St. Kitts ve Nevis, St. Lucia ile St. Vincent ve Grenadines tarafından 1991 yılında bir gümrük birliği olarak kurulmuştur. Birliğin temel hedefi Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi üyelerinin ortak gümrük tarifesinin uygulanmasıdır. Fakat ortak gümrük tarifesi, ancak Dominik ile St. Vincent ve Grenadines gibi birkaç ülke tarafından uygulanmaktadır (Karluk, 1998:380).

1.8.2.3 Asya ve Pasifik Bölgesindeki Bütünleşmeler

Güneydoğu Asya Ulusları Birliği: Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) 08 Ağustos 1967'de, Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland'ın Dışişleri Bakanları tarafından Bangkok'ta imzalanan deklarasyonla kurulmuştur. 1986 tarihinden itibaren ise Brunei Sultanlığı ASEAN'a üye olmuştur. 1995 yılında komünizm ile yönetilen Vietnam birliğe dahil olmuştur. Temmuz 1997'de ASEAN organizasyonunun 30. kuruluş yıldönümünün kutlandığı toplantıda Kamboçya ve Laos da birliğe dahil olan ve 1998 yılında Myanmar ASEAN'a üye olmasıyla üye sayısı 10'a çıkarmıştır (Keegan ve Green, 2003:107-108).

ASEAN'ın en yüksek karar alma organı, üye ülke başkanları veya hükümet başkanlarının katıldığı ve yılda bir kez gerçekleştirilen ASEAN Zirvesi'dir. Birliğin

temel amacı birliğe üye ülkeler arasında ekonomik, politik, sosyal ve kültürel işbirliğinin oluşturulmasıdır. Birlik içinde özellikle petrokimya, kauçuk, suni gübre, kâğıt hamuru ve otomobil gibi sanayi dallarında ortaklaşa büyük ölçekli işletmelerin kurulması amaçlanmış olmasına rağmen, bu alanlarda şimdiye kadar önemli bir gelişme yaratılmamıştır.

ASEAN bugün itibariyle dünya ticaret hacminin %6'sına sahip bir bütünleşmedir. 2005 yılında örgütün toplam gayri safi yurtiçi hasılası yaklaşık 884 milyar dolardır. Yılda %4'lük bir büyüme oranı yakalanmıştır. 2006'da GSYH 1,066 trilyona yükselmiştir. ASEAN üye ülkelerinin toplam nüfusunun yarım milyar olması, pazarın gelişme potansiyelinin iyi bir göstergesidir. Ancak 10 üye ülkeden üçünde (Kamboçya'da 300, Lao PDR'de 340 ve Vietnam'da 610) kişi başına GSYH'nin 1000 ABD Doların altında bulunması ve altı ülkenin ekonomik yapısındaki tarımın payı çifte haneli olması, bu bloğun gelişmişlik düzeyinin, özellikle EFTA ve NAFTA ülkelerdekinden çok geride seviyede olduğunu göstermektedir. Üye ülkeler arasındaki tarifelerdeki büyük farklılıkları ortadan kaldırmak için 1977'de imzalanan Tercihli Ticaret Anlaşması ve 1992 yılında imzalanan Bali Anlaşması ile ASEAN çerçevesinde siyasi, ekonomik ve sosyal işbirliğinin geliştirilmesi ve bir bölgesel tercihli ticaret alanının yaratılması hedeflenmiştir. Serbest ticaret alanı 1992 yılında ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'ne(AFTA) dönüştürülmüştür(www.aseansec.org, erişim tarihi 19.07.2007). AFTA, diğer serbest ticaret bölgeleri gibi, üye ülkeler arasındaki tarife ve tarife dışı engellerin tercihli bir yapıda kaldırılması esasına dayanır.

Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği: Asya ve Pasifik bölgesindeki en büyük bütünleşme hareketi ve Dünyada ekonomik bloklar arasında en yüksek ticaret hacmine sahip olan Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği'nin (APEC) kuruluşu 1989'da Avustralya'nın Canberra kentinde 12 ülkenin katılımıyla kurulmuştur. NAFTA Antlaşması'ndan sonra Asya-Pasifik'teki gelişen pazarı kaybetmek istemeyen ABD'nin teşviki ve Japonya ve Avustralya'nın bölge ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini geliştirme yönündeki önerileri sonucunda 1989 yılında Avustralya'nın Canberra kentindeki zirvede ABD, Kanada, Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Güney Kore, Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'dan

oluşan 12 ülkenin katılımıyla başlamıştır (Yiğit, 2003:69). Günümüzde APEC dünyanın en büyük üç ekonomisini de içinde barındıran 21 üye ülkeli bir oluşum durumundadır. Bu üye ülkeler: ABD, Japonya, Çin, Çin Taipei, Kanada, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda, Brunei Darussalam, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland, Meksika, Papua Yeni Gine, Hong Kong, Şilli, Rusya, Peru ve Vietnam'dır. APEC Başkanlığı her yıl başka bir üye ülke tarafından üstlenilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin üst düzey yetkilileri genelde yılda dört kez toplanır ve işbirliği ilerletilmesi için beyin fırtınası gerçekleştirirler.

Asya Pasifik aslında çok farklı görüşlerin ve yapılanmaların bulunduğu bir bölgedir. Farklı ekonomik refah düzeyleri, makro-politik dengeler, bölgesel birlikten çok ikili ya da çok taraflı fakat bölünmüş ortaklıkları geçerli kılmaktadır. Zaten APEC'i oluşturan bloklar (Amerika, Asya ve Okyanusya) kendi bölgesel serbest ticaret anlaşmalarını yürürlüğe koymuşlardır. Amerika'da NAFTA, Asya'da ASEAN, Okyanusya'da ANZCERTA ticaret ilişkilerini düzenlemektedir.

APEC'in dünya ticaretindeki payına baktığımızda ise sürekli bir gelişme görmekteyiz. 2.6 milyar kişiyle, APEC dünyanın en büyük pazarı özelliğini taşısa da üye ülkeler arasındaki gelişmişlik düzeylerinde çok büyük farklar vardır. Bir bilgi grubu olarak kurulan APEC, günümüzde bölgenin bütün ekonomilerini kapsamaktadır. Dünya'nın en büyük, en dinamik ve en hızlı büyüyen ekonomilerini içinde barındıran APEC bir blok olarak dünya ticaretinde önemli ve giderek genişleyen bir paya sahiptir. 21 üyeli APEC 62.313.000 kilometre kare alanda 2.600 milyon insanın yaşadığı, üyelerin ortak GSMH'si 21,5 trilyon doları bulan ve dünya mal ticaretinin %49'una sahip olan coğrafi, nüfus ve ekonomik büyüklük olarak tam anlamıyla dev bir bütünleşme konumundadır. Sonuç olarak APEC, diğer bölgesel bütünleşmelere oranla değişik bir sistematik yapıda gelişmektedir. Bölge içindeki gelişmişlik düzeyi farklılıkları, Asya'nın kendi içindeki çekişmelerden ve özellikle Çin-Japonya liderlik savaşından kaynaklanan istikrarsızlıklar ve Asya ile Batı'nın (özellikle ABD'nin) blok içindeki ağırlığı konusundaki görüş ve tutum farklılıkları, APEC'in gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek etkenlerdir. Ancak bu olumsuzluklar giderilip, 2010–2020 yılları itibariyle gerçekleştirilmek istenen serbest ticaret ve yatırım ortamı oluşturulabilirse, APEC'in dünya ticaretindeki ağırlığı daha

da artacak ve sonraki yıllarda AB, NAFTA gibi bloklarla daha sıkı rekabete ve işbirliğine girme imkânı bulacaktır (Cateora ve Graham, 2002:311).

Bangkok Anlaşması: Hindistan, Güney Kore, Laos, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland'a kendi aralarında 31 Ocak 1975 yılında ayrı bir ekonomik grup kurdular.

Daha sonra bu anlaşmaya Banglades ve Papua Yeni Gine de katılmıştır. Anlaşma taraflar arasında %10'dan başlayarak %80'e kadar tercihli tarife indirimleri yapılmasını öngörür Bangkok Anlaşması kapsamındaki ülkeler bugün itibariyle dünya ticaret hacminin %7'sine sahip olan ülke konumundadırlar. (www.dpt.gov.tr/deigm, erişim tarihi 1.4.2008)

Güney Asya Bölgesel İşbirliği Kuruluşu: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Kuruluşu, Banglades, Hindistan, Bhutan, Maldiv Adaları, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'dan oluşan yedi üye tarafından Aralık 1985 yılında kurulmuştur. Örgütün temel amacı, karşılıklı olarak ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğinin geliştirilmesini sağlama yönündedir. Örgüt içerisinde daha sonra Güney Asya Tercihli Ticaret Alanı adı altında tercihli bir tarifeler sistemi oluşturulmuş ve 1998'de gerçekleştirilen 10. Zirvede bu oluşumun Güney Asya Serbest Ticaret Alanı adı altında bir serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi amacının altı çizilmiştir (Dartan, Hatipoğlu ve Dikkaya, 2002:52).

Doğu Asya Ekonomik Birliği: Malezya, ASEAN grubuna Çin, Japonya, Tayland, Hong Kong ve Güney Kore'yi de ekleyerek yeni bir oluşum olan Doğu Asya Ekonomik Birliği'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Böyle bir hareketin başlatılmak istenmesinin temel gerekçesi; Japonya, Çin, Güney Kore ve Tayvan gibi bölgenin hızla endüstrileşen ekonomilerinin dahil olmadığı bir bütünleşme hareketinin istenilen güce ve büyüklüğe ulaşamaması yatar (Czinkota, Ronkainen ve Moffet, 2000:274). Birliğin temel amacı çok taraflı ticaret müzakereleri ile bölgesel bir grup oluşturulmasıdır.

1.8.2.4 Ortadoğu Bölgesindeki Bütünleşmeler

Arap Ortak Pazarı: 1945 yılında kurulmuş olan Arap Birliği Örgütüne üye ülkeler tarafından 1962 yılında imzalanan bir anlaşma ile kurulmuş ve 1964'te yürürlüğe girmiştir. Üye ülkeler Irak, Ürdün, Kuveyt, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Fas, Filistin, Somali, Sudan ve Mısır idi, daha sonraki tarihlerde 1977'de Libya ve 1980'de ise Moritanya Ortak Pazara üye olmuşlardır (Nebioğlu, 1997:83).

Arap ortak pazarın amaçları şu şekilde özetlenebilir: Üye devletler arasında işbirliğini geliştirerek gümrük birliğini oluşturmak, idari işbirliğini sağlamak ve nihai hedef olarak da Arap Federasyonu'nu oluşturmak.

1996 yılına kadar önemli bir faaliyet gerçekleştirilemeyen Arap Ortak Pazarı'nda aynı yıl bazı ürünlerde %10'luk gümrük indirimi sağlanmıştır.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı: Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) kurucu üyeler olan İran, Pakistan ve Türkiye'nin İran devriminden sonra atıl duruma düşen Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü'nün bir devamı olarak 1985 yılında aralarında imzalanan bir protokol ile kurulmuştur.

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması ile 1992 yılında Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Tacikistan ECO'ya katılmışlardır. Günümüzde ECO üyesi ülkelerin toplam dış ticaretine baktığımızda toplam ECO ihracatının Dünya toplam ihracat ve ithalatı içinde %1,3 civarlarında olduğunu görüyoruz. Bu da üye ülkelerin potansiyellerine bakıldığında örgütün ilerleyen zamanlar içinde ilerleme kaydetmesi gerektiğini gösteriyor.

Magrip Arap Birliği: Magrip Arap Birliği tarihi, kültürel ve lisan ortaklıkları olan beş Kuzey Afrika ülkesinden meydana gelmekte olan birlik, 1989 yılında kurulmuştur. Üye ülkeler Cezayir, Libya, Moritanya, Fas ve Tunus'tur. Kuruluşun amacı, adı geçen beş ülkede gelişme planlarının uyumlaştırılması ve

koordinasyonunun sağlanması ve Avrupa Birliği ile ilişkilerin ve bölgesel ticaretin düzenlenebilmesidir.(www.maghrebarabe.org, erişim tarihi 10.05.2008).

Körfez İşbirliği Konseyi: Körfez İşbirliği Konseyi, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin oluşturduğu, üye ülkeler ile arasında bir ortak pazarın oluşturulması amacıyla 25 Mayıs 1981 yılında kurulan bir bölgesel bütünleşmeyi oluşturur (Nebioğlu, 1997:86). Aralarındaki ekonomik anlaşma 11 Kasım 1981 tarihinde Riyad'da imzalanmıştır.

Konseyin açıklanmış hedefleri:

- Ekonomi, finans, ticaret, gümrük, turizm, kanun yapma ve yönetim gibi alanlarda benzer düzenlemeleri meydana getirmek,
- Sanayi, madencilik, tarım, su ve hayvancılık dallarında bilimsel ve teknik ilerleme,
- Bilimsel araştırma merkezleri kurmak,
- Müşterek olarak ticaretin gerçekleştirilmesi,
- Özel sektörle beraberlik,
- İnsanları arasında olan beraberliği kuvvetlendirmek,
- 2010 yılına kadar "Khaleeji" adi verilen ortak para birimi çıkartmak.

D-8 : 22 Ekim 1996 tarihindeki "Kalkınmada İşbirliği Konferansı"nı izleyen bir dizi hazırlık toplantılarından sonra 15 Haziran 1997 yılında İstanbul'da dönemin başbakanı tarafından organize edilen Devlet ve Hükümet başkanları zirvesinde D-8'in kuruluşu resmen ilan edilmiştir. (İstanbul Deklarasyonu)

Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'den oluşturulmuş olan M-8 (Muslim Eight) grubu daha sonra var olan eleştirileri bir nebze olsun giderebilmek için D-8 (Developing Eight) ismini almıştır.

D-8 girişiminin başlatılmasının temelinde, büyük bir ekonomik potansiyeli, çeşitli kaynakları, geniş bir nüfus ve coğrafi alanı temsil eden 8 ülke arasında ticaret

ilişkilerinde yeni fırsatlar yaratmak ve çeşitliliği sağlamak, uluslararası düzeyde karar alma sürecine katılım imkânını artırmak, daha iyi ve yaşanılabilir hayat şartları sağlamak, refah düzeylerinde gözle görülür bir aşamanın kaydedilişi, somut ortak projeler etrafında ekonomik işbirliğini geliştirmek ve gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisindeki durumlarını güçlendirmektir.

D-8, kurucu üyelerinin kompozisyonunun da yansıttığı gibi, bölgesel olmaktan çok küreselleşmeyi ifade eden bir kuruluştur. Üyelik, grubun hedeflerini, ilkelerini benimseyen ve ortak bağları paylaşan diğer gelişmekte olan ülkelere de açık kapı bırakmaktadır.

D-8, üye ülkelerin bölgesel ve uluslararası örgütlere üyeliklerinden kaynaklanan ikili ve çok taraflı taahhütleri üzerinde olumsuz etkisi yaratmayan bir organizasyondur.

1.8.2.5 Afrika Bölgesindeki Bütünleşmeler

Doğu ve Güney Afrika Ekonomik İşbirliği: Afrika'nın Doğu ve Güney ile Güney Batısındaki ülkeler ve Hint Okyanusu'ndaki ülkelerden Seysel Adaları, Komor Adaları, Madagaskar, Mauritius, Angola, Malavi, Mozambik, Botswana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Lesoto, Namibya, Swaziland, Tanzania, Zambiya, Zimbabwe, Burundi, Cibuti, Etyopya, Kenya, Ruanda, Somali, Sudan, Uganda'nın oluşturduğu bir ekonomik işbirliği forumudur (Nebioğlu, 1997:113-114). Tarifelerin azaltılarak bölge içi engel oluşumlarının kaldırılması, faktör mobilitesinin sağlanması, yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların sıklığını azaltarak, sistemin serbestleştirilmesi hedeflenmiştir.

Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı: 1982 yılında üye ülkeler arasında gümrüklerin ve tarife dışı engellerin kaldırılması amacıyla kurulmuş olan Doğu ve Güney Afrika Devletleri Tercihli Ticaret Alanı, 1995 yılında ikinci bir aşama olarak ortak pazarı gerçekleştirmek üzere Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

şeklini almıştır (www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/92gney.htm, erişim tarihi: 15.01.2007)

Afrika'nın ikinci en büyük ekonomik bloğu olduğu da ifade edilen, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı'nın üyeleri Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Seysel Adaları, Angola, Namibya, Sudan, Burundi, Komor Adaları, Cibuti, Etyopya, Kenya, Malawi, Mauritius, Ruanda, Swaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Madagaskar ve Zimbabve'dir (Nebioğlu, 1997:114).

Güney Afrika Kalkınma Topluluğu: Güney Afrika Kalkınma Topluluğu 1980 yılında Afrika kıtasının güneyinde yer alan Angola, Botswana, Lesoto, Malavi, Mozambik, Swaziland, Tanzanya, Namibya, Güney Afrika ve Zimbabve arasında bölgenin ekonomik kalkınmasının yaratılması ve topluluğa üye ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlılıklarını azaltmak için oluşturulmuş; 1988 yılından sonra ülkeler arasındaki ticaret, bir işbirliği alanı olarak toplumsal bütünleşmelerde yerini almıştır.

Güney Afrika Gümrük Birliği: Güney Afrika Gümrük Birliği'nin Lesoto, Namibya, Swaziland ve Botswana'nın da aralarında bulunduğu üyeleri vardır. Mal ve emek piyasası bütünleşen ve ortak gümrük tarifesi kullanıldığı bir birliktir (Karluk, 2002b:535 ; Nebioğlu, 1997:116).

Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu: 1992 Angola, Burundi, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Kongo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Ruanda ve Sao Tome ve Principe tarafından kurulan Orta Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun temel hedefi Orta Afrika bulunan bölgesel işbirliğini oluşumunu düzenlemek ve geniş bir alana yaymaktır. Amaçları ekonomik kalkınmayı gerçekleştirme, üyeleri arasında bölgesel ekonomik işbirliğinin geliştirilerek tek merkezli; Merkezi Afrika Ortak Pazarı yaratmaktır.

Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu: Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu eski Belçika sömürgesi olan ülkelerden Burundi, Ruanda ve Zaire tarafından kurulmuştur. Bu topluluk Afrika'daki diğer bölgesel ekonomik

birleşmelere göre daha az etkindir. Topluluk çerçevesinde sadece ticaretin serbestleşmesi ve sınai projelerinin ortaklaşa gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

Orta Afrika Ülkeleri Gümrük Birliği: 1959 tarihinde Fransa'nın ekvator bölgesinde yer alan koloniler arasında kurulmuş olan Ekvatorial Gümrük Birliği, kuruluşun üyeleri 1964 yılında aralarındaki işbirliğinin kuvvetlendirilmesi amacıyla Orta Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'ni kurmuşlardır.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu 1975 yılında Lagos Anlaşması ile Mano Nehri Birliği ve Batı Afrika Ekonomik Topluluğu ülkeleri arasında kurulmuştur. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'na üye olan 16 ülke şunlardır: Cabo Verde, Gambiya, Gana, Gine-Bissau, Nijerya, Togo, Benin, Burkina Faso, Fildisi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal'dir. Üyeler arasında bölgesel birleşmede tam bir oluşum yaratılamamış ve sağlam bir zemin oluşturulamamıştır (Karluk, 2002b:530).

Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği: 1994 yılında Benin, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Senegal ve Togo tarafından kurulmuştur. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği'nin amacı üye ülkelerin aralarında makroekonomik politikaların koordinasyonu, mali politikaların ve vasıtalı vergilerin, bütçe süreçlerinin, kamu maliyesine ait istatistiklerin uyumlaştırılması vasıtasıyla ekonomik bir birlik oluşumunu sağlamaktır (Nebioğlu, 1997:116-119).

1.9 TÜRKİYE'NİN ÜYE OLDUĞU EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruluşundan itibaren daima Batı'nın ve dolayısıyla Avrupa'nın ekonomik ve siyasal politikalarını benimsemiş, çoğunlukla dış politika tercihlerini Batı içerisinde var olmuş örgütlere katılma yönünde kullanmıştır (Paksoy, 2003:99). 1950'lerde Batı Avrupa'daki ekonomik bütünleşme hareketi, ikinci Dünya Savaşı sonrası oluşan "batı" bütünleşmesi içinde kendine yer arayan Türkiye'nin ilgisini çekmiştir. Bu nedenle OECD, Avrupa Konseyi ve NATO

üyeliğinin ardından Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık girişimlerinde bulunmak için adım atmıştır (Çayhan, 1997:36).

Türkiye'nin üye olduğu bölgesel bütünleşmeler İslam Konferansı Örgütü, Ekonomik İşbirliği Örgütü, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, D8 ve OECD'dir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE

2.1 AVRUPA BİRLİĞİ

Ülkeler arasındaki ilişkiler özellikle coğrafi yakınlık ile başlar, ancak şekillenmeyi sağlayan esas unsur siyasal ve ekonomik çıkarlardır. Ülkelerin ekonomik siyasal çıkarlarını her zaman tek başlarına korumaları mümkün olmadığı için ülkeler bir gruba ait olup güç birliğinden yararlanma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu gereksinim ülkeleri ekonomik işbirliği safhasına yönlendirmektedir. Avrupa’da, Amerika’da ve Pasifik’te olmak üzere Dünyanın değişik kıtalarında bölgesel ekonomik işbirlikleri oluşmuştur. Günümüzde, kurulan birliklerden en dikkat çeken ve en iyi şekilde yürütülenlerinden biri de kuşkusuz Avrupa Birliği’dir.

Avrupa Birliği; Avrupa Topluluğu, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu adlarıyla bilinen toplulukların 1992 Maastricht Anlaşması’nda birleştirilmesi ile oluşan bir birliktir. Başka bir ifadeyle; aralarında ekonomik, ticari, sosyo-kültürel, siyasal ve stratejik birlik öngören ve bunu ortak hukuk, ortak karar alma mekanizmaları, ortak kurumlar ile gerçekleştirme hedefi olan 27 üye ülkenin bir araya gelmesiyle oluşan devletler topluluğu olarak da açıklamak mümkündür. Avrupa Birliği’nin temel ilkeleri; özgürlük, güvenlik ve adalet, birlik vatandaşlığı, ekonomik ve parasal birlik, serbest dolaşım, malların serbest dolaşımı, ortak anayasa ve ortak kurumlardır (DTM, 2002:16-19).

Küreselleşen Dünyada AB’yi daha iyi anlayabilmek için aşağıda belirtilen temel esaslarının incelenmesi gerekir. Bunlar:

- Ortaçağda Roma İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra Türklerin ve Müslümanların Akdeniz’e hakim olmaya başlamaları karşısında Avrupa’da meydana gelen bütünleşme çabaları (Kennedy, 1990:38; Tekinalp ve Tekinalp, 2000:4),

- Avrupa’da krallıklar arasında devam eden kanlı savaşların bitirilmesi, barışın sağlanması ve korunması amacıyla yönlendirilen bütünleşme çabaları (Kabaalioglu, 1997:23 ; Bozkurt, 2001:43),
- Silahsızlanma fikri doğrultusunda yürütülen faaliyetleri,
- İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan uluslararası durum çerçevesinde, Almanya’yı kontrol etmek ve Sovyet tehlikesine karşı alınan tedbirleri (İnat, 2005:7),

2.2 AVRUPA BİRLİĞİNİN TARİHÇESİ

Avrupa’da birlik oluşturma fikri ve çabaları Ortaçağdan itibaren gündeme gelmiştir. 14 yy’dan itibaren 19 yy başlarına kadar barışın korunması ve uluslararası çatışmaların ortadan kaldırılması amacı ile birçok düşünür farklı fikirleri belirtmiştir (Dedeoğlu, 1996:61). Birlik oluşturma düşüncesi ise, bu kıtada milli devletlerin ortaya çıkmasıyla aynı dönemde oluşmuştur.

19 yy’da bütünleşme amacı düşüncesinde olan ilk uygulama gerçekleştirilmiştir. 1834 yılında çeşitli Alman prenslikleri kendi aralarında Alman Gümrük Birliği’ni (Zollverein) oluşturmuşlardır. (Tekeli ve İlkin, 1993:186) Zollverein’in fikir babası Friedrich List, Gümrük Birliği’nin sınırlarının bütün Avrupa’yı kapsayacak şekilde genişleyeceğini fikrine sahipti.(Sandıklı, 2001:16) Ancak ekonomik işbirliğine dayanan bu anlaşma, Avusturya-Macaristan ve Prusya arasında yaşanan üstünlük kurma ve güç mücadelesi sebebi ile 1867’de yürürlükten kalkmıştır (Gönen, 2000:189).

1830 yılında kurulan Cenevre Barış Hareketi’nin 1849 yılında yapılan üçüncü kongresinde, hareketin temel hedefinin Avrupa’da uyuşmazlıkların çözümünde söz sahibi olacak yüksek ve güçlü senatonun meydana getirilmesi yani Avrupa Birliği’nin oluşturulması olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde değişik düşünür ve yazarlar da bu dönemde Avrupa Birliği’nin hayata geçirilmesi amacı ile değişik fikirler gündeme getirmişlerdir.

Ortaçağdan beri süre gelen savaşlar, siyasi ve ekonomik bölünmüşlük, ticareti zorlaştırdığı gibi huzursuzluk ortamında oluşturmaktaydı. Almanya ve İtalya'nın küçük sömürü devletçikleriyle birlik oluşturarak güçlenmesi yeni çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Savaş endüstrisinin kaynağı olan kömür-çelik üzerindeki hâkimiyet mücadelesinin bu çatışmalar ile şiddetlenmesi Fransa'yı kaygıya düşürmüş ve bir çözüm bulunması konusunda yeni arayışları beraberinde getirmiştir.

Birinci Dünya savaşından çıkan Avrupa, ekonomik ve siyasi olarak iyice güçsüzleşti. SSCB ve ABD'nin süper güç olarak bu savaştan çıkmaları, güvenlik konusunda arayışların oluşmasını beraberinde getirmiştir. Savaşın verdiği ekonomik zarar ise Almanya ve İtalya için ekonomik kayıplara neden oldu. Fransa'nın da ekonomisinin bozulması ekonomik ve siyasi birlikteliğe zemin hazırlamıştır.

Savaşın getirdiği korkunç katliamları gören Avrupalılar, birleşmenin ve bütünleşmenin gerekliliğini bir kez daha düşünmüşlerdir. Bu sebeple, Avrupa ülkeleri ABD Devlet Başkanı Wilson tarafından ortaya atılan Milletler Cemiyeti teklifini çok uygun ve keyifle karşılamışlardır. Bu teklifin ABD tarafından ortaya atılması ve büyük küçük tüm ülkeleri kapsamaması, uygulamada bunun bir Avrupa örgütü olmasını engelleyememiştir. Çünkü savaş sonrasında, ABD kendi iç meseleleri dolayısıyla tekrar Monroe Doktrinini uygulamaya başladığından, öncülüğünü yaptığı; Milletler Cemiyeti'ne üye olmamıştır. Buna karşılık İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin liderliği üstlenmesi, Milletler Cemiyeti'ni dolaylı olarak bir AB haline getirmiştir.(Friedrich, 1969:9) Ancak Milletler Cemiyeti, beklenen uluslar üstü otoritenin temin edilememesinden dolayı, gerek Avrupa'nın birleşmesini gerekse barışın korunmasını sağlayamamıştır (Sandıklı, 2001:20).

Bu dönemde Avrupa'nın muhafazakâr çevrelerinde, özellikle Almanya'da Sovyetler Birliği'ne karşı güvensizlik ve korku hüküm sürmekteydi. Fransızlar ise Alman militarizminin yeniden canlanmasından endişe duyuyorlardı. Savaş tehlikesi, düşünürleri ve aydınları yeniden "*Birleşik Avrupa*" fikrine doğru yönlendiriyordu. Bütün bu süreç içinde M. Aristide Briand'ın, Kalergi'nin kurduğu "*Pan Avrupa Birliği*"nin şeref başkanlığını kabul etmesi önemli bir gelişmeydi. Briand 1926–1932

yılları arasında Fransa Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştu ve Avrupa’da birlik fikrine yürekten inanmaktaydı. Briand, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, uluslararası ilişkilerde uzlaşma ve yakınlaşma sağlanması açısından varılan en ileri noktayı temsil eden, 1925 Locarno Antlaşması’nın en önemli aktörlerinden biri olmuştu. Briand, “*Locarno’da bir Avrupalı gibi davrandık. Avrupa’ca veya Avrupa dilinden konuştuk. Artık hepimizin bu yeni dili öğrenmesi gerekir*” diyordu (Dawson, 1932). Briand’a göre, Avrupalılar birbirleri ile her an bir araya gelerek menfaatlerini alakadar eden konularda görüşebilmeli ve ortak noktalara vararak karar alabilmeliydi. Ayrıca karşılaşılabilecekleri tehlikeli durumlarda kendi aralarında sırt sırta verebilecekleri dayanışma sağlayabilmeliydi. Avrupa’da kurulacak birlik temelde ekonomik bir birlik olmalıydı. Çünkü Avrupalıların çözmesi gereken en önemli sorun savaşın etkisiyle meydana gelen ekonomik çöküntüydü. Ayrıca üye devletlerin egemenliklerini etkilemeden kurulacak federal bir bağ, siyasi ve sosyal açıdan yararlı sonuçlar verebilirdi (Cordier, 1931:48). Briand’ın bu önerisine destek, Çekoslovak devlet adamı Dr. Beneş ve Alman Temsilcisi Dr. Stresemann’dan geldi. Ayrıca Avrupalı delegeler kendi aralarında bir toplantı yaptılar ve Briand’a görüşlerini bir muhtıradan derleyerek ilgili devletlere sunmasını teklif ettiler (Gauvain, 1930:375).

Briand Planı’na göre; ekonomik sorunların çözümü, siyasi sorunların çözümüyle ancak gerçekleştirilebilirdi. Kurulacak federasyon, her devletin egemenliğine saygı gösterecek fakat siyasi sorunların çözümünde ortak dayanışmanın bütün imkânlarından faydalanabilecekti. Avrupa’da ekonomik sistemlerin birbirine uyumlaştırılması sürecinde yaklaştırılması, hükümetlerin siyasi kontrolü altında gerçekleştirilecekti. 1924 yılında Pan Avrupa Birliği’nin kurulması ve M. Aristide Briand’ın Avrupa Federal Birliği’nin kurulması önerileri dikkat çeken çalışmalar olmakla birlikte Avrupa Birliği bütünleşmesini gerçekleştirilememişlerdir (Tekeli ve İlkin, 1993:186).

İkinci Dünya Savaşı ve sonrası Avrupa’da birlik oluşturma çabaları hız kazanmıştır. 1932 yılında Belçika, Hollanda ve Lüksemburg tarafından oluşturulan ve Benelüks olarak ifade edilen ekonomik birlik, Avrupa bütünleşmesinin önemli bir basamağıdır (Canbolat, 2002:95). Benelüks, II. Dünya Savaşı devam ederken 1944

yılında ekonomik birlik oluşturma amacıyla Gümrük Birliği Sözleşmesi olarak imzalanmış, ancak bu sözleşme 1948 yılında yürürlüğe girmiştir (Sandıklı, 2001:36).

Avrupa'nın hem ekonomik hem de siyasi anlamda bir araya gelebileceğini gerçekçi temellere dayandırarak ileri sürenler, savaş sonrası taraftar toplamaya başlamışlar ve birlik yolunda önemli aşamalar gerçekleştirmişlerdir. Avrupa, yaşadığı iki büyük savaş ve beraberinde getirdiği iki büyük yıkım ile Kıtada barışın kalıcı olmasını sağlayacak uluslararası bir güce ihtiyaç duymuştur (Koç, 2004:55). Avrupa'nın yeni çatışmalara sahne olmaması için toplumsal örgütler ve devlet adamları düzeyinde, bütünleşmiş bir Avrupa oluşturmaya yönelik girişimler başlatılmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu konuda somut adımlar atılabilmektedir. Avrupa bütünleşme sürecinin, kurucu antlaşmalarda açıkça belirtilmiş olmamakla beraber, nihai amacı politik bir yapı oluşturmaktır. Avrupa Toplulukları'nın kurucuları, bu amaca ulaşmada önceliği ekonomik alanda bütünleşmeye veren bir strateji benimsemişlerdir. Onlara göre, ekonomi alanında bütünleşme yönünde kaydedilen her aşama, beraberinde politik bir bütünleşmeyi de getirecektir (Fişne, 2003:56).

Avrupa, ikinci dünya savaşının arkasından, her an yeni bir savaşın patlak verebileceğini umursamayan tüm ülkelerin kaygısı haline dönüşmüştür. Sorun sömürge ve silahlanma yarışı ile uluslararası siyasette gücünü kabul ettirme çabalarının baskısından kaynaklanmaktaydı. Bir kısım siyaset bilimciye göre, bu sorunun çözümünde Almanya ve Fransa'nın ortak bir paydada bulunması şarttı. Bu amaçla, bir ortaklık etrafında kümelenme gerekecekti.

İngiliz siyasetçi Winston Churchill, ortak ideallere sahip bir Avrupa fikrini yine işte bu noktada sahneye çıkarır. 1946 yılındaki bir konuşmasında, Almanya-Fransa işbirliğinin gerekliliğini vurgulayarak "Avrupa Birleşik Devletleri"nin oluşturulması için Avrupa'ya çağrıda bulunmuştur. Ülkesinin bu oluşumda etkin bir katılımcı olmasının yanında, destekçi olacağını da dile getirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu büyük yıkımın ardından, bazı Avrupa ülkelerinin liderleri, aralarında yeniden bir savaş çıkmasını engellemek için, ekonomik

ve siyasi bütünleşmenin sağlanmasıyla mümkün olacağı kanaatine vardılar ve bu yönde önlemler alma fikrinde oldular (Seyidoğlu, 2003:221-223).

Fransa ve Almanya arasındaki yaşanan olaylar ve ilişkiler Avrupa'daki barışa yönelik ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Bu iki ülke arasında sağlam bir bağ kurulması ve diğer Avrupa ülkelerinin bunun etrafında birleşmesiyle ancak ortak bir kadere doğru yelken açılabilirdi. Bir barış adamı olan Jean Monnet, İkinci Dünya Savaşı deneyimlerinden aldığı tecrübeyle, Alman Başbakanı Konrad Adenauer ile Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'a iki ülkenin kömür ve çelik pazarının, ortaklaşa yönetilmesini sağlayacak bağımsız bir üst merciinin oluşturulması fikrini ortaya atmıştı. Bu fikirden ilham alan Schuman, 9 Mayıs 1950 tarihinde Jean Monnet ile birlikte düzenlediği ve Fransız hükümet bildirisini olarak açıklanan planı yayınladı (Dedman, 1996:57). Bu plan Avrupa Birliği'nin temel taşı olarak da nitelendirilir.

Kendi adıyla anılan plana göre Avrupa'da barışın korunması için savaş sanayinin hammaddeleri olan Fransa ve Almanya'ya ait kömür ve çelik maddelerinin kullanımının uluslar üstü bir otorite sağlayan bir kuruluşa devri kararlaştırılmıştır (Bozkurt, 2001:61-63). Savaşı olası değil, imkânsız hale getirecek şartlar yaratılmalı ve yaşanan trajedilerin ve kayıpların bir daha olmaması için, savaşın başlıca gerekçesi olan ekonomik sorunların onarılması ve yok edilmesi amacıyla, ilk etapta sınırlı bir birlik oluşturma fikrinin ağırlık kazanması sonucu 18 Nisan 1951'de Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Almanya ve Fransa (Altılar Avrupa'sı) arasında Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Bu topluluk daha önce de belirtildiği üzere Avrupa Birliği'nin en temel çekirdeğini oluşturan topluluktur (DTM, 2002:9)

AKÇT'nin amaçları, üye ülkelerin ekonomilerinin gelişmesine katkı sağlamak, işsizliği önlemek ve hayat seviyesinin kademe atlamasını sağlamaktır (Karlık, 1998:5). Savaş ve diğer ağır sanayi sektörleri açısından önemli olan kömür ve çelik sektörlerinin uluslararası kuruluş altında yönetime bağlanması, hem ortak bir karar mekanizması oluşmasına zemin hazırlamış hem de Almanya ve Fransa arasındaki muhtemelen oluşabilecek gergin bekleyişin önüne geçilmiş oluyordu. Bütünleşmenin kömür ve çelik sektörlerinden başlamasının nedenlerini;

- Diğer sektörlerle bağı olan bir temel sektör olma özelliğine sahip olması,
- Büyük çapta istihdam olanağı sunması
- Sektörün coğrafi dağılımı ile ortak bir yapının oluşturulması temasını taşıması,
- Bu sektörde iş birliği, Almanya ve Fransa arasında çekişme yaratan ve zengin kömür havzalarına sahip Saar bölgesi sorununun siyasi çözümüne de fayda sağlayacağı düşüncesi olarak özetlenebilir (Özdemir, 2001: 15).

Paris Antlaşması'nı imzalayan altı ülke arasında kömür, demir cevheri, hurda demir ve çelik ürünleri ticaretine konan sınırlamalar tamamen kaldırılmış ancak birlik dışında kalan ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca AKÇT ile sınırlı bir alanda başlatılan bütünleşme çabalarını çeşitli alanlara yaygınlaştırma girişimleri kapsamında, öncelikle Avrupa genelinde siyasi alanda bir bütünleşme gerçekleştirme yoluna gidilmiştir.

İngiltere ile Fransa arasındaki görüş farklılıkları, İngiltere'nin ABD ve Uluslar Topluluğu ile geleneksel ilişkilerini devam ettirmesine sebep oldu. İngiltere gruplaşmanın Gümrük Birliği olarak değil, Serbest Ticaret Bölgesi biçimini almasını ifade etti. İngiltere'nin düşüncesine göre, Avrupa'da ki birleşme hareketi iyi ilişkiler üzerine kurulu ve deniz aşırı ülkeleri de içine alacak şekilde kapsamlı olmalı idi. Bu öneri Danimarka, Norveç, İzlanda, Avusturya, Portekiz ve İsviçre gibi ülkeler arasında desteklendi. Ancak Fransa bu tasarımı kabul etmedi ve karşısında oldu. Karşı görüşte olanlar "Avrupa yalnızca Avrupalıdır" düşüncesinden hareketle, kurulacak birliğin üye ülkeler arasında yakın ve sıkı ilişkilere dayanması gerektiğine inanıyorlardı. Sonuçta, İngiltere'nin Avrupa'da geniş ve esnek bir serbest ticaret bölgesi kurma önerisi kabul görmedi ve bu düşüncesinden ötürü, İngiltere topluluğun dışında kaldı (Seyidoğlu, 2001:222).

İmzalanan "Roma Antlaşması" ile 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kuruldu. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na hukuken ve fiilen uluslararası bir kuruluş olma niteliğini kazandıran antlaşma, 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu oluşumdaki amaç petrole

bağımlılığın azaltılmasının yanı sıra, atom enerjisini sanayi ve enerji üretimi ile birleştirici amaç halkasında kullanmaktadır.

İngiltere, Roma Antlaşması'na istinaden, 31 Temmuz 1961'de tam üyelik için Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurdu. Bunu takiben 10 Mayıs 1967'de İrlanda, 11 Mayıs 1967'de Danimarka, 21 Temmuz 1967'de Norveç tam üyelik başvurusunda bulundular. 1963 ve 1967 yıllarındaki İngiltere'nin birliğe katılma isteği, Fransa'nın İngiltere'ye duyduğu güvensizliklerden dolayı kabul edilmedi.

7 Şubat 1992 tarihinde üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, Roma Antlaşması'yla tesis edilen Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu politik ve ekonomik birliği esas alan Maastricht Avrupa Birliği Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa Birliği'ne dönüştürmüşlerdir. Birlik, 1 Ocak 1995' ten itibaren Avrupa Birliği (European Union) olarak ifade edilmeye başlamıştır. Maastricht Antlaşması ekonomik faaliyetlerin uyumlu gelişimini; sürdürülebilir, enflasyonsuz ve çevre korumasına önem veren büyümenin gerçekleştirilmesini; üye ülke ekonomilerinin uyum içinde birbirleriyle yakın temasta olmalarını ve Avrupa vatandaşları için daha güçlü ve hakim bir birlik yaratılmasını hedeflemiştir.

20.yüzyılın ikinci yarısında ekonomik bütünleşmelerin hız kazandığı ve dünyanın ekonomik anlamda bir bloklaşma yolunda ilerlediği görülür. AB'nin, Avrupa ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıklar, çekişmeler, çatışmalar, savaşlar, diğer ülkelere karşı olan bakış açıları ve tavırları, endişeleri, bilinmezlikleri ve özellikle de gelecekle ilgili olumsuz beklentilerden duyulan kaygı neticesinde oluştuğunu belirtilebiliriz.

AB'yi doğuran temelin, bir barış projesi ve II. Dünya Savaşı'nın yıkıntılarında doğmuş yeni bir filiz olduğu ifade edilmektedir. Bugünkü çerçevesi ile AB'nin ruhu; kalıcı barış, birlik, eşitlik, özgürlük, güvenlik, dayanışma olan uyumlaştırılmış bir fikir oluşumudur. Kömür ve çelik sektöründe serbestleşme ve uluslar üstü bir kontrole dünya tarihinde kendine yer bulan AB, bugün Ekonomik ve Parasal Birlik düzeyine gelmiş bir bütünleşme olarak sistemin içinde yerini almaktadır (Fontaine, 2005:3).

Bugün 27 üye ülkesi ile toplam nüfusu yaklaşık 500 milyon kişiye ulaşmış olan Avrupa Birliği, kendine ait bütçesi (Avrupa Birliği'nin 2007 yılı kararlaştırılmış bütçesi 120.7 milyar euro'dur. 2007-2013 arası süreç için toplamda 864.3 milyar euro ayırmıştır) ve uluslar üstü organları ile dünyadaki tüm bütünleşmeler içinde daimi ve yegâne niteliği taşıyan özel bir statüye sahiptir.

Birlik bugünkü şeklini alıncaya kadar birçok zorlu süreçten geçmiştir. Bu aşamalarda, çeşitli anlaşmalar ve zirveler yapılmış, birçok karar alınmış ve birçok tartışmalar yaşanmıştır. Bu bakımdan AB süreci dinamik bir süreç olarak da ifade edilebilir. AB'ye yeni katılımlar, Dünyadaki ekonomik ve siyasal gelişmeler bu sürecin dinamik yapısını oluşturmaktadır.

2.2.1 Avrupa Kömür Ve Çelik Topluluğu

Avrupa ülkeleriyle yapılan görüşmelerde, savaş sanayinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesi teklif edilmiştir (DTM, 1999:10). Bu bağlamda Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg ve İtalya Schuman Planı'nın esasları çerçevesinde görüşmelere başlamışlar ve 18 Nisan 1951 tarihinde Paris'te Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran Paris Antlaşması'nı imzalayarak bu adıma katılmışlardır.

25 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren bu antlaşmanın hukukî varlığı 2002 yılı itibariyle sona ermiştir. Antlaşmayla üye devletlerin kömür-çelik üretimi ve dağıtımının uluslar üstü niteliğe sahip yüksek otoritenin denetiminde gerçekleştirilmesi, serbest dolaşımın ve serbest rekabetin temin edildiği bir pazarın oluşturulması, AKÇT'nin sahip olduğu uluslar üstü yapısı ve hukuki yaptırım yetkileri, ona eşsiz bir nitelik kazanmasını sağlıyordu. AKÇT'nin en önemli amacı, üye ülkeler arasında kömür ve çelikte ortak bir pazar meydana getirmek, etkili gümrük tarife oluşumlarını yok etmek, miktar kısıtlamalarını kaldırmak, karşılıklı kontrolleri yapmak ve çifte fiyatlandırmayı ortadan kaldırmaktı. Bunun oluşabilmesinin tek yolu; üye ülkelerin sanayi politikalarının harmonizasyonu ve

koordinasyonuydu (Fişne, 2003:59). AKÇT demir-çelik pazarlarının birleştirilmesiyle görülen başarılı sonuçtan dolayı, diğer alanlardaki bütünleşme fikrinin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır.

AKÇT'ye İngiltere, İrlanda ve Danimarka 1.1.1973, Yunanistan 1.1.1981, Portekiz ve İspanya 1.1.1986, Finlandiya, İsveç ve Avusturya ise 1.1.1995 tarihinde dahil olmuşlardır (Berksoy ve Işık, 2004:16).

2.2.2 Avrupa Ekonomik Topluluğu

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun 1952 yılında kurulmasından sonra ortaya koyduğu başarılı gelişme, Avrupa'da sektör bazında olmayan daha geniş kapsamlı bir ekonomik birleşmenin gerçekleştirilmesi konusundaki görüşlerin ülkeler arasında daha kapsamlı olarak düşünülmesini sağlamıştır.

Bu görüşten hareketle ve uzun süren müzakereler sonucunda yeni bir "Birleşik Avrupa Devletleri İçin Eylem Komitesi" oluşturulmuş, kısmen bu komitenin sürdürdüğü çalışmalar, kısmen de Benelüks ülkelerinin girişimleri sonucunda AKÇT'ye üye ülkelerin dışişleri bakanları, İtalya'nın Messina şehrinde 1-2 Haziran 1955 tarihleri arasında Belçika Dışişleri Bakanı Paul Henri Spaak başkanlığında bir toplantı meydana getirmişlerdir. Komite, bir yıllık süre zarfındaki çalışmalarında Avrupa'da öncelikle ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirecek yeni bir topluluğun kurulması konusunda bir rapor düzenlemiştir (Burgess, 2003:64-65).

AKÇT Dışişleri Bakanları 29-30 Mayıs 1956 tarihlerinde Venedik'te yapılan toplantıda Spaak Komitesi'nin hazırladığı raporu görüşerek kabul etti. Antlaşma taslağı üzerinde yapılan ayrıntılı görüşmelerden sonra, AKÇT'yi kuran altı Batı Avrupa ülkesi 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması'nı imzaladılar (Desmond, 1994:76). Roma Antlaşması 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girdi ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kuruldu (Desmond, 1994:10). AET, 7 Şubat 1992 tarihinde Maastricht'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması ile Avrupa Topluluğu (AT) adını almıştır.

Roma Antlaşması'nın 2. maddesinde AET'nin hedefi; malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması olarak esas alınmıştır. Topluluğun görevi, üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek birbirlerine yakınlaşacak şekilde uyum içinde olduğu, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilerek toplumsal refahın artırıldığı ve birleştirdiği devletlerarasındaki ilişkileri daha sıkı bir bağ ile birbirlerine sarmalamaktır (www.deltur.cec.eu.int, erişim tarihi 23.07.2008). Nihai hedef ise, AET'nin siyasi bütünlüğe ulaşılmasını sağlamaktır

Avrupa Ekonomik Topluluğu kuruluş aşamasında, özellikle İngiltere ve Fransa arasında “güç” kaygısına dayalı anlaşmazlıklar yaşanmıştır. İngiltere AET'nin kurulmasından sonra, serbest ticaret bölgesi niteliği taşıyan bir oluşumdan bütün Avrupa'yı kapsayacak bir serbest ticaret bölgesinin yaratılmasını, buna AET'nin tek birim, diğer ülkelerin de kendi başlarında katılmalarını topluluğa önermiş olsa da; bu teklif, Fransa tarafından reddedilmiştir. Çünkü Fransa Avrupa'da sıkı bir işbirliğine yönelik bir birlik istemekteydi. İngiltere, bütün bu gelişmeler üzerine Norveç, Danimarka, Avusturya, Portekiz, İsveç ve İsviçre ile 1960 yılında istediği organizasyon şemasını oluşturacak Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ni (EFTA) kurmuştur.

EFTA üyesi iki ülkenin AT'ye katılmasından sonra geri kalan EFTA ülkeleri 1972-1973 yıllarında AT ile sınai ürünleri kapsayan serbest ticaret anlaşmaları yapmışlar, Mayıs 1992'de ise AT ile EFTA arasında serbest ticaretin yanı sıra daha kapsamlı işbirliğini öngören Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) meydana getirmişlerdir (DPT, 1995b:72).

2.2.3 Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

Messina'da, 1-2 Haziran 1955 tarihlerinde düzenlenen konferansta Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yanı sıra, kurulması kararlaştırılan ikinci topluluk olan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kuruluşu; uzun süre görüşmeler ve teknik çalışmalardan sonra 25 Mart 1957 tarihinde bu kez Roma'da imzalanan

Antlaşma ile sağlanmıştır. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun amacı, 1950'li yıllarda yaşanan petrole dayalı enerji darboğazının aşılması ve atom enerjisinin barışçıl amaçlar çerçevesinde kullanımını geliştirmek olarak belirlenmiştir. Antlaşmanın 1'inci maddesi çerçevesinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun temel hedefi, nükleer endüstrinin hızla kurulması ve gelişmesi için gerekli şartların gerçekleştirilmesi yolu ile üye ülkelerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve diğer ülkeler ile ilişkilerin geliştirilmesi olarak nitelendirilebilir. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun kurumsal yapısı, AKÇT'ye benzemekle birlikte tek bir önemli fark getirmiştir. AKÇT'deki Yüksek Otorite yerine Komisyon kurulmuştur. Bu komisyon, bugünkü komisyonun temel taşıını teşkil etmektedir.

2.3 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GENİŞLEME SÜRECİ

AKÇT'nin kurulmasından sonra Avrupa'nın bütünleşmesi yönünde atılan adımlar hız kazanmıştır. Süreç devam ederken; birliğin temelini oluşturan değişik örgütler kurulmuş, kimi zaman bu örgütlerin birleşmesi yönüyle bir bütün oluşumuna gidilmiş, kimi zamanda dışarıdan katılımların sağlanmasıyla bu sürecin devamı sağlanmıştır.

Avrupa Birliği'nin temelinde ortak kurumları bulunan üç topluluk yer alır. Bunlar; Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)'dur. Bu üç kurum daha önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz üzere, Avrupa Birliği'nin bugünkü durumuna ulaşmasına temel oluşturmuşlardır. 1 Temmuz 1967 yılına kadar olan dönemde bu üç kurum eşgüdüm içinde bir birliktelik oluşturan çalışmalarına rağmen ayrı ayrı yürütme organlarına sahiptiler. 8 Nisan 1965'te imzalanan ve 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Anlaşması ile yürütme organları birleştirilerek Avrupa Topluluğu (AT) adı verildi.

AKÇT, AET ve AAET yasal açıdan ayrı birer oluşum olmasına rağmen politik açıdan tek bir kuruluştur. Üye devletlerin bazı egemenlik haklarının

kullanılmasının uluslar üstü ve yetkin bir bir organa bırakılması açısından Dünyadaki diğer ekonomik amaçla bütünleşmeye giden topluluklardan ayrılır (Sandıklı, 2001:47).

Batı Avrupa bütünleşmesinde başlangıçtan günümüze doğru yönelen ve ilgi uyandıran derinleşme ve genişleme eğilimi ülkeleri bir bütünün parçası olma yönünde hedefe kilitlemiştir. Derinleşme; işbirliği yapılan alanların genişlemesi, üye ülkelerin mutlak egemenlikleri altında bulunan alanların giderek artan biçimde topluluklara devredilmesi anlamındadır. Bu alandaki en önemli gelişmeler, 1 Temmuz 1968 tarihinde gerçekleşen Gümrük Birliği ile sanayi mallarının serbest dolaşımının gerçekleşmesi, gümrük tarifeleri ve tarife dışı engellerin kaldırılması ve AB dışında kalan ülkelere karşı ortak gümrük tarifeleri uygulanmaya başlanması olarak ifade edilebilir. Avrupa bütünleşmesinde genişleme boyutu da en az derinleşme kadar önemlidir.

2.3.1 Birinci Genişleme Süreci

Avrupa Toplulukları'nın kuruluşundan itibaren başarılı bir şekilde gelişim göstermesi üzerine yarattığı paylaşım başlangıçta sıcak bakmayan ülkeler de topluluklara üye olmak için başvuruda bulunmaya başlamışlardır.

Avrupalı tüm demokrasilere genişleme kapılarının açık tutulmasına rağmen, İngiltere, İrlanda, Danimarka'yı kapsayan birinci genişleme, kurucu devletler arasında uzun yıllar önemli bir ihtilaf konusu olmuştur. Topluluk içinde İngiltere ile sıcak ve görece olarak sıkı ekonomik, siyasi ve kültürel bağları olan diğer ülkelerin başvurusu reddedilmiştir (Sjursen, 1997:193). 1961 ve 1967 yıllarında AT'ye iki kez tam üyelik talebiyle başvuran bu ülkeler her seferinde De Gaulle'ün vetosuyla karşılaşmış ve bu durum 1969 yılında yapılan La Haye Zirvesi'ne kadar aynen bu tepkiyle devam etmiştir.

İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından on beş yıl boyunca, bütünleşme sürecinin dışında durmayı tercih edip, Avrupa'daki uluslar üstü oluşumlara karşı bir

tutum sergilemiştir (Weigall ve Stirk, 1992:140). Ticarete önde gelen diğer bütün ülkeler gibi İngiltere de, mevcut ihracat pazarlarını koruma ve yeni pazarlara girme konusunda oldukça yoğun bir baskıyla karşılaşmıştır. İngiltere'nin gelişmeler karşısındaki tutumu, ticaretin güçlü bloğunu oluşturan bir devlet olma imajından uzaklaştığını ve eski güçlü kimliğine ve söz hâkimiyetine dönüşü için Avrupa bütünleşmesi içinde yer almak zorunda olduğunun altını çiziyordu. Çünkü İngiltere, topluluk dışında kalmaya devam ederse siyasal bir yalnızlık içine gireceğini fark etmiştir.

Diğer açıdan Danimarka'nın gıda üretimi, kendi nüfusunun üç katını bulan 15 milyon kişiyi besleyecek durumdaydı ve dolayısıyla büyük miktardaki ürün fazlasını söz konusu pazara ihraç etmede ciddi anlamda çıkarları bulunmaktaydı. Danimarka'nın sanayi malları için, yeni kapıların açılmasına yönelik uzun vadeli beklentisi de bu ülkenin topluluğa dahil olma amaçlarında önemli rol oynamaktaydı (Borchardt, 1995:17).

1969 yılında "La Haye Zirvesi"nde alınan karar uyarınca, topluluğa katılma talebinde bulunan, İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile konuya ilişkin müzakereler başlatılmıştır. İki yıl süren müzakerelerden sonra İngiltere, İrlanda ve Danimarka tam üye olarak, topluluğa 22 Ocak 1972 tarihinde Brüksel'de katılmışlardır. Danimarka'ya bağlı olması nedeniyle birlik üyesi sayılan Grönland, 1985 yılında topluluktan ayrılmıştır.

10 Mayıs 1973 tarihinde yapılan referandumda İrlanda halkı %83 evet oyuyla üyelik konusundaki yaklaşımını ortaya koymuştur. Danimarka'da da Ekim 1972'de yapılan halkoylamasında, halkın üçte ikisi AT üyeliği yönünde olumlu oy kullanmıştır. Norveç'in de İrlanda ve Danimarka gruba dahil olması yönünde bir fikir birliğine varılacağı düşünülse de, Norveç halkı ulusal egemenlikten taviz verileceğine ilişkin kaygılarından dolayı 25 Eylül 1972'de yapılan referandumda % 53.49 oranında katılım karşıtı oy kullanarak Norveç'in bu ilk genişleme süreci dışında kalmasına sebep olmuştur (Preston, 1997:41-44).

1973 yılında kurucu üyelere benzer ekonomik ve siyasî yapıya sahip olan Danimarka ve üyelikle beraber elde ettiği avantajları çok iyi kullanan İrlanda, Avrupa topluluğuna katılmıştır. Avrupa Toplulukları'nın kurulmasına, ulusal egemenlikten feragat etmeyi gerektirmeyen bir serbest ticaret bölgesi kurulmasından yana olduğu için karşı çıkan İngiltere'nin de topluluğa katılmasıyla üye sayısı dokuza çıkmıştır.

Bu olumsuz sonuçlarına rağmen AT'nin İngiltere, İrlanda ve Danimarka'yı kapsayan genişleme süreci, Avrupa Toplulukları'nın tüm Avrupa devletlerine açık olması prensibinin uygulamada da geçerli bir ilke olduğunu kanıtlamış, her ne şartla olursa olsun "açıklık" ve demokrasininin varlığının kanıtı olmuştur bu nedendir ki diğer Avrupa ülkeleri için bir model olmuştur. Sonuçta, AT'nin birinci genişlemesiyle üye ülke sayısı altı'dan dokuz'a çıkmış ve böylece AT siyasi açıdan uluslararası arenada daha fazla söz sahibi olarak ve ekonomik açıdan daha fazla rekabet gücüne kavuşarak, bir güç bloğu oluşumu ile bu süreçte ortaya çıkan tüm problemlere rağmen daha güçlü hale gelmiştir (Baydarol, 1998:9).

Başlangıçta altı üye devletli bir topluluk için öngörülen mekanizmaların dokuz üye devlete uyarlanması, grup içerisindeki menfaat sayısının aynı havuzda birikmesini sağlayarak, topluluk karar alma süreçlerinde ciddi rahatsızlıklara yol açmış, bu sorun her genişleme ile birlikte daha da artmıştır.

2.3.2 İkinci Genişleme Süreci

1959 yılında Yunanistan tarafından yapılan ortak üyelik başvurusu ve 9 Temmuz 1961 yılında imzalanan Atina Ortaklık Antlaşması hükümleri uyarınca, 22 yıllık bir geçiş dönemi sonunda taraflar arasında Gümrük Birliği oluşturulması öngörülmüş olmasına rağmen, Yunanistan'da başa geçen cunta rejimi nedeniyle kesintiye uğradı. 20 Temmuz 1974'de Türkiye'nin başlattığı Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kıbrıs'ta yaşanan hükümet darbesi 1967'den beri Yunanistan'da iktidarda olan Albaylar Cuntasının da sona ermesini sağlamıştı. Yunanistan bu noktada yönetim farklılığına giderek, yeniden kurduğu demokrasisini istikrara kavuşturmanın,

uluslararası sahnedeki konumunu ve etkisini güçlendirmenin bir aracı olarak gördüğü Makarios hükümetini darbe etkisiyle iktidardan uzaklaştırılmış, yerine Samson yönetimi oluşturulmuştur (Borchardt, 1995:18). Haziran 1975 yılındaki tam üyelik başvurusunun komisyon tarafından ancak 1 yıl sonra Temmuz 1976 yılında olumsuz görüş bildirmesinin etkisiyle, o yıllarda batı karşıtı bir ideolojiye sahip olan PASOK'un iktidara gelmesinden çekinen topluluk üyelerinin Konsey aracılığıyla bu komisyon görüşü reddedilerek müzakerelere başlanmasına yönelik karar aldığı ilk ülke olmuştur (Özdemir, 2001: 3).

Yunanistan her ne kadar Türkiye ile AT arasındaki gelişmelere olumsuz tavırlar yaratmayacağı taahhüdünde bulunduysa da, Topluluk içinde üyelikten kaynaklanan avantajlı konumunu Türkiye aleyhine kullanmaktan çekinmemesi ve Türkiye'nin topluluk ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik her kararda veto kartını kullanması, taahhüt ettiği ılımlı tavrın uygulanmasındaki en büyük engeldir (Tsalicoglou, 1995:34). Müzakereler 28 Mayıs 1979'da katılım antlaşmasının imzalanmasıyla tamamlanmış ve söz konusu antlaşma 1 Ocak 1981'de yürürlüğe girmiştir. Yunanistan'ın da topluluğa katılmasıyla üye sayısı 10'a ulaşmıştır.

2.3.3 Üçüncü Genişleme Süreci

1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımıyla gerçekleşen 3. genişleme süreci 1974'de Salazar dikta rejiminden kurtulan Portekiz (Mart 1977), 1975 yılında Franco dikta rejiminden kurtulan İspanya (Temmuz 1977) tam üyelik için başvuruda bulunmuşlardır (Baydarol, 1998:10). 1985'de imzalanan katılım anlaşmaları 1986 yılında yürürlüğe girdi. Böylece topluluğun üye sayısı, İspanya ve Portekiz'le 12'ye ulaşmış oldu.

İspanya ve Portekiz'in katılımları ile birlikte AT her ne kadar İspanya'ya topluluk içindeki 5.büyük ülke statüsü kazandırır da, topluluğun güneye ikinci defa genişlemesi ile bir takım olumlu ve olumsuz sonuçları meydana gelmiştir (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 1986:10).

Topluluğa katılımlar iki Akdeniz ülkesinde demokrasinin yerleştirilmesi ve istikrarın sağlanması açısından siyasi ve stratejik açıdan genişleme süresince olması gereken ve olumlu bir araç niteliğindedir. AT bu genişleme ile birlikte, Akdeniz bölgesinde önemli bir ağırlığa sahip olacak ve İspanya ile Portekiz'in Güney Amerika kıtasıyla olan özel ilişkilerinde olumlu bir düzene paralel olarak devam edeceği düşünülmektedir. Topluluk pazarının genişlemesi ve yaklaşık 300 milyonluk bir tüketici kitlesini kapsaması, tüm taraflar için ekonomik yönden avantajlı bir uygun iktisadi durum yaratmıştır. Portekiz ve İspanya'nın dış ticaretleri içinde AB'nin payının yüksek olması, bu iki ülkenin tam üyeliklerini hızlandırmıştır (Yannopoulos, 1989:280). Bu iki ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin topluluk ortalamasının çok gerilerinde kalması sonucunda, üçüncü genişleme, genişlemeden çok topluluğa üye devletlerarasındaki mali uçurumları birbirinden ayıran bir alan konumuna dönüşmüştür bunun etkisiyle; topluluğun zengin ülkeleriyle zayıf ekonomileri arasındaki uçurum artmıştır (Sjursen, 1997:153-514). Genişlemeye taraftar olmayanlar ise AB'nin böylece bir serbest ticaret alanına dönüşeceğini, birlik düşüncesinden uzaklaşacağını ve üçüncü aşamadaki sonuçlara istinaden niteliğinin değişeceğini savunuyor ve birliğin coğrafi büyümeye feda edilmemesi gerektiğini belirtiyorlardı.

Ayrıca üçüncü genişlemede, 1989 yılında Varşova Paketi'nin dağılmasının ardından yeni bir siyasî ortam oluşmuş ve 1990 yılında Yalta Anlaşması'nın hükmünü yitirmesiyle iki Almanya birleşmiştir. Bu birleşme topluluk içinde, nüfus büyüklüğüne göre yönetime katılım açısından Almanya'nın ağırlığını hissettirmesine yol açmıştır.

2.3.4 Dördüncü Genişleme Süreci

S.S.C.B'nin de dağılmasının etkisiyle topluluğa tam üyelik başvuruları hız kazanmıştır. Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde topluluğa tam üyelik başvurusunu, birçok üyenin başvurusu izlemiştir.

Güney Avrupa Ülkeleri'ne kıyasla ekonomik olarak daha gelişmiş ve demokrasinin tüm kurumlarının daha iyi işlediği Kuzey Ülkelerini (Avusturya, İsveç, Finlandiya) kapsayan dördüncü genişleme, Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleştiği için, söz konusu ülkeler artık Avrupa Topluluklarına değil, Avrupa Birliği'ne katılmışlardır. 17 Temmuz 1989 yılında Avusturya, 1 Temmuz 1991'de İsveç ve 18 Mart 1992'de Finlandiya katılım müracaatında bulunmuştur. Birlik, üç ülke için müzakereleri eş zamanlı olarak 1 Şubat 1993 tarihinde başlatmıştır. 1994 Korfu Zirvesi'nde Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın üyelik başvuruları değerlendirilmiş ve Maastricht Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden yaklaşık bir sene sonra, 1 Ocak 1995 tarihinde sorunsuz bir şekilde AB'ye üye olmuşlardır. Birliğe üye devletlerle ortak değerleri paylaşması ve refah seviyelerinin yüksek olması nedeniyle olsa gerek, birliğe kabul sürecindeki şartlı ve dönemeçli müzakere süreci, Birlik tarihindeki en kısa sürede (13 ay) tamamlanmıştır. Bu ülkelerin 1995 yılında katılımları ile Birlik, Orta ve Kuzey Avrupa'ya doğru genişleyerek üye sayısını on beşe çıkarmıştır. Uzun bir süre topluluk bu sayıyla yoluna devam etmiş ve Avrupa Birliği için önemli kararlar bu ülkeler tarafından alınmıştır (Erçin, 2002:7-8).

Diğer katılımlardan farklı olarak bu ülkelerin birliğe girmesinde fazla sorun yaşanmamıştır (UHDİGM, 2005:2). Bu üç ülke ile beraber 25 Kasım 1992'de Norveç ve 20 Mayıs 1992'de İsviçre tam üyelik başvurusunda bulunmuş; ancak Norveç'te müzakerelerin tamamlanmasının ardından 27 Kasım 1994'de yapılan halk oylamasında, 1972'de ki referandumda olduğu gibi üyeliğe %52,2 oranında "hayır" diyerek, birliğin dışında kalmayı, birliğe sadece komşu olmayı tercih etmiştir. Norveç halkının, Kuzey Denizde zengin petrol ve balıkçılık alanlarını ve dolayısıyla bu doğal zenginliklerin işletilmesi hakkını, başka devletlerle paylaşmak zorunda olacağı düşüncesi ve tarımsal üretim ile tarımsal nüfusunu koruma kaygısı nedeniyle yapılan referanduma "hayır" olarak sonuçlandırmıştır. Liechtenstein'da tam üyelik için başvurmuş ancak 1992 yılında referandumda reddedilmiş ve üyeliği askıya alınmıştır.

Tüm genişlemeler bakımından en kısa sürede tamamlanan bu süreç sonunda AB' nin nüfusu 21 milyon kadar artmış ve toplam 370 milyona ulaşmıştır. Bu süreç

kapsamındaki, Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın göreceli olarak zengin ülkeler olması sebebiyle AB'nin GSYİH %7 oranında artmış, yüzölçümü de üçte bir oranında büyümüş ve böylece AB, Rusya ile yaklaşık 700 mile varan sınırlara sahip olmuştur (Nugent, 1995:1-15).

2.3.5 Beşinci Genişleme Süreci

Bu süreç Avrupa Konseyi'nin Aralık 1997 yılında yapılan Lüksemburg zirvesine kadar uzanan dönemde geliştirilmiş bir düşüncedir. AT'nin soğuk savaş ortamında uzun süre mesafeli durduğu Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (ODAÜ) serbest piyasa ekonomisine geçişi ile birlikte diplomatik ilişkisi 1988 yılında gerçekleşebilmiştir. Ancak genişlemeyi olası kılan somut adımlar 1997 Lüksemburg zirvesi ile atılmaya başlanmıştır.

Aralık 2001 tarihinde Laeken Zirvesi'nde, 2004 yılına kadar Birliğe üyeliğe hazır olacak on ülkenin adı açıklanmıştır. 24–25 Ekim 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Brüksel Zirvesi'nde; 1995 yılında Slovenya, 1996'da Çek Cumhuriyeti, 1998'te Estonya, Polonya, Macaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve 2000 yılında Malta³, Slovakya, Letonya, Litvanya, Romanya ve Bulgaristan ile başlayan üyelik müzakerelerinin, Romanya ve Bulgaristan haricindeki diğer 10 ülkeyle Kopenhag Zirvesi ile sonuca bağlanması kararlaştırılmıştır. (DTM, 2002:266),

12–13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen ve AB tarihinin en kapsamlı genişleme kararının onaylandığı AB Kopenhag Zirvesi'nde ise 12 aday ülkeden 10'unun⁴ 1 Mayıs 2004'ten itibaren AB'ye üye olmaları kararlaştırılırken, Bulgaristan ile Romanya'ya 2007'de AB üyesi olmalarını hedefleyen bir yol haritası verilmiştir. 2003 yılının Nisan ayında Atina'da Katılım Antlaşmaları imzalandı. Adayların tam üye olabilmesi için uyması gereken kriterler belirleyen Kopenhag

³ 1996 yılında “dondurmuş” olduğu üyelik başvurusunu Ekim 1998 tarihinde tekrar yürürlüğe koymuştur

⁴ Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Kıbrıs Rum Kesimi.

Zirvesi'nin ardından Atina Antlaşması (16 Nisan 2003) ile ülkelerin AB'ye katılımı gerçekleşti ve bu ülkeler 1 Mayıs 2004 tarihinde birliğe tam üye oldular.

AT beşinci genişleme devresinde daha önceki genişleme süreçlerinde meydana gelen farklı oluşumları yaşamamak için yeni bir yöntem uygulanmıştır. AB Komisyonu'nun genişlemeye ilişkin stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı öneriler 16 Temmuz 1996 tarihinde "Gündem 2000" başlıklı bir raporda öncelikli olarak, ODA ülkeleri, Malta ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) iki dalga şeklinde 2000'li yıllarda AB' ye tam üye olmaları öngörülmüştür. Aday ülkeler arasında yer almayan Türkiye'nin ise sadece tam üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir.

Kopenhag Kriterleri'ne en fazla uyum gösterebilme yeteneğine sahip olduğu değerlendirilen, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya ve Estonya birinci dalgada; mevcut kriterlere göre daha geri bir durumda bulunan ikinci dalgada ise Slovakya, Litvanya, Letonya, Bulgaristan ve Romanya yer almıştır. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi de daha önce alınan bir kararla söz konusu genişleme sürecine dahil edilirken; Türkiye ise genişlemenin kapsamına alınmamıştır (Yazganarıkın, 2003:5).

Yöneldiği aday ülke sayısı, yüzölçümü, nüfus ve tarihi/kültürel zenginlik anlamlılık dikkate alındığında, genişleme sürecinin kapsam ve çeşitlilik bakımından diğerlerinden daha farklı bir boyutta benzersiz olduğu ifade edilmektedir. Beşinci genişleme sürecin tamamlanmasıyla birlikte, AB'nin üye sayısı 25'e yükselerek, yüzölçümü % 34 oranında büyümüş, nüfusu ise sadece Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımıyla 105 milyon artmış (Ülger, 2005:44) ve 2003 verilerine göre 450 milyonu aşan (Hughes, 2004:9) nüfusa sahip bir pazar haline gelmiştir.

2.3.6 Altıncı Genişleme Süreci

Bulgaristan ve Romanya 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla reformları tamamlamamış olmalarına rağmen, Avrupa Birliği üyesi olmuşlardır. Bu iki ülkenin katılımı ile birlikte AB'ye üye ülkelerin sayısı 27'ye yükselmiştir. Ayrıca yine bu tarihten itibaren Slovenya'nın Euro Alanı'na katılması ile birlikte tek para birimini

kullanan üye sayısı da 12'den 13'e çıkmıştır. Bu bakımdan Slovenya, 2004 yılında Birliğe katılan 10 üye ülke arasında Euro'yu para birimi olarak kullanacak ilk ülke olarak kayıtlara geçmiştir.

3 Ekim 2005 tarihi ile Türkiye aday ülke statüsünden katılımcı ülke statüsüne geçmiştir. Türkiye gibi Hırvatistan da katılımcı ülke statüsündedir. Bu iki ülke tarama sürecine 20 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Türkiye ile tarama toplantıları 13 Ekim 2006 tarihinde tamamlanmıştır. 2004'te adaylık başvurusu yapan Makedonya ise Aralık 2005'te adaylık statüsünü kazanmıştır. Son olarak da Arnavutluk, Sırbistan-Karadağ, Bosna Hersek ve BM güvencesi altında korunan Kosova adaylık statüsü bekleyen ülkelerdir (ABGS, 2006: 12).

2.4 MAASTRİCHT ANTLAŞMASI

1 Şubat 1992 tarihinde imzalanan ve 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (europa.eu.int, erişim tarihi: 21.12.2007) Roma Antlaşması'na çok önemli ve geniş kapsamlı değişiklikler getirmiştir. Birliğin kurulduğundan beri gerçekleştiremediği siyasal birlikteliği gerçekleştirerek, bağımsız varlıklarını muhafaza etmek kaydıyla AKÇT, AT, AET'yi "Avrupa Birliği" ortak çatısı altına toplamış olmasından dolayıdır ki; antlaşma; Avrupa Birliği Antlaşması diye de ifade edilmektedir. Böylece bu antlaşma ile Ekonomik ve Parasal Birlik, Ortak Güvenlik ve Dış politika ile İçişleri ve Hukuk Alanında İşbirliği başlıklarında yeni bir kurumsal bir yapı oluşturulmuştur (Burgess, 2003:208).

Antlaşma, gelecekteki Avrupa'nın inşası için gerekli zemini oluşturma; Birliği oluşturan toplumların kültür ve geçmişini göz ardı etmeden dayanışmayı güçlendirme, demokrasiyi, temel hak ve hürriyetleri pekiştirme gibi tarihi ve siyasi hedefler ortaya koymaktadır. Bu nedenledir ki topluluğun ilerlemesindeki payı yadsınamayacak kadar çoktur.

Ayrıca, Maastricht Antlaşması yeni müdahale alanları benimsemesiyle topluluğun var olan yetkilerini genişletmiş, derinleşme sürecini hızlandırarak

Euro'nun yaratılmasıyla somutlaşan, topluluğun ekonomik ve parasal birliğinin temellerini uygulamaya koyarken; federal yapılanmanın önemli bir elemanı olan Avrupa vatandaşlığının da varlığını kabul ve ilan etmiştir.

Maastricht anlaşması, ekonomik ve parasal birliğin aşamaları, birliğe aday ülkelerin bu süreçte izleyeceği ekonomik ve parasal politikalar ile beraberinde getirdiği kurumsal değişiklikleri düzenleyecek, düzenlerken de öncelikli olarak üye ülkelerin ekonomik farklılıklarını azaltacak uygulamalar için gerekli kriterleri şu şekilde belirlemiştir (www.deltur.cec.eu.int, 2008):

Bütçe Açığı: Hükümet harcaması, hükümetin bütçe gelirlerini, ekonomisinin toplam değerinin %3'ünden fazla olmamalıdır.

Borç: Ülkenin borcu ekonomisinin toplam değerinin (GSYİH), %60'ını aşmamalıdır.

Fiyat İstikrarı: Enflasyon oranı bu alanda en düşük oranlara sahip üç üye ülkenin enflasyon oranlarını %1,5'dan daha fazla aşmamalıdır.

Faiz oranları: Uzun vadeli faiz oranları en düşük enflasyon oranına sahip üç üye ülkenin ortalamasını %2'den fazla aşmamalıdır.

Kur İstikrarı: Ülkenin para birimi en az iki yıl süreyle Avrupa Para Sistemi'nin (APS) normal dalgalanma hâdleri içinde kalmış olmalıdır.

2.5 KOPENHAG KRİTERLERİ

Avrupa topluluklarının gelişimi Maastricht Anlaşması'nın imzalanmasının ardından da günün şartlarına ve gelişme dalgalarının etkisine bağlı olarak değişime uğramış ve yeni anlaşmalar imzalanırken, yapılan bu anlaşmalar yalnızca önceki anlaşmaların tamamlayıcısı olma niteliğinden uzaklaşmamıştır.

Kopenhag'da kabul edilen ve AB'ne üyelik başvurusu kabul edilen tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşulları ifade eden Kopenhag kriterlerini de şu şekilde gruplandırabiliriz (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2005:16).

Ekonomik Kriterler:

İşlevsel bir piyasa ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra AB, içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek kapasitesine de sahiptir. Söz edilen bu işlevsel bir piyasa ekonomisi için;

- Arz - talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı ilişkileri ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarını içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

Ekonomik kriterlerin diğer yönünü oluşturan AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için de;

- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- Alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,

- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Siyasi Kriterler:

- İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması,
- Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü,
- İnsan haklarına saygı,
- Azınlıkların korunması

gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır. Genel olarak; ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, özellikle dikkate alınmaktadır.

Topluluk Hukukunun Kabulü:

Üyelik doğrultusunda Siyasi, Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğine sahip olmasını gerektirmektedir. AB'nin siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmesiyle, ortak dış politika ve güvenlik politikasına etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olması gerekmektedir. Bunun yanında; merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Paktına katılım, merkez bankasının kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara uyulması gerekmektedir. Ayrıca AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlanabilmesi için de belli oluşumların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye ile üyelik müzakerelerinin başlatılmasının Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi koşuluna bağlanması nedeniyle Türkiye, 2001 yılından bu yana, anayasal ve yasal birçok düzenleme gerçekleştirmiştir.

2.6 TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE DÖNÜM NOKTALARI

Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Kıtası'nda veya onu merkez alarak kurulan siyasi ve güvenlik oluşumlarından; AET, OECD ve NATO gibi bu oluşumlara dahil olmaya çalışmasındaki temel amaç ekonomik gibi gözükse de politik amaçları da taşıdığı gelişme sürecindeki davranışlarla da desteklenmiştir.

Türkiye'nin en önemli dış politika hedeflerinden biri haline gelen Avrupa Birliği'ne katılım macerası 1959'a kadar dayanır. Bu geçen süreçte, AB ile olan ilişkiler durma noktasına gelmiş, dondurulmuştur ancak ne Türkiye Avrupa Birliği'nden ne de Avrupa Birliği Türkiye'den vazgeçmiştir.

Türkiye'nin bir Avrupa devleti sayılıp sayılmayacağı ve Avrupa Birliği'ne katılmasının doğru olup olmayacağı konularında gerek ülkemizde gerekse dışarıda hala tereddütler ve çekinceler mevcuttur. Oysaki Ağustos 1949 yılından beri Türkiye Avrupa Konseyi'nin üyesidir ve aynı zamanda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na dahil bulunmaktadır. Yani gerçek durum zihinlerdeki tereddütlerin tam aksine bir manzara göstermektedir (Soysal, 1954:43).

AB ile Türkiye'nin karşılıklı açıklamalarında katılım sürecinin; uzun dönemli ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda, akılcı bir yaklaşım içinde yürütüleceği belirtilmiştir. Katılım süreci, ülkemizin gelişmesinin hızlandığı ve hem ülke içinde hem de AB ortalamalarına göre gelişmişlik farklılıklarının azaldığı kapsamlı bir yenilenme ve reform sürecinin yaşanacağı bir dönem olarak değerlendirileceği ifade edilmiştir. Üyelik süreci, ülkemizin ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamında köklü dönüşümlere yol açarken, demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, sağlık, gıda güvenliği, tüketici hakları, rekabet kuralları, kurumsal iyileşme ve çevrenin korunması gibi birçok alanda AB norm ve standartlarına ulaşılması, halkımızın yaşam kalitesini yükselteceği ifade edilmiştir. Uyum sürecinin, AB üyeliğinin gerekleri, ülkenin ulusal öncelikleri ve uyumdan nispi olarak daha fazla etkilenebilecek kesimlerin ihtiyaçları arasında denge kurulmak suretiyle, etkin bir şekilde yönetileceği öngörülmüştür.

Türkiye-AB ilişkilerinin önemi maddeler halinde şöyle ifade edilebilir (www.belgenet.com, 2008) :

- Türkiye, AB açısından stratejik öneme sahip bölgesel bir kavşak noktasında yer almaktadır. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz toprakları Asya ile kara ve hava ulaşımı, Rusya ve Ukrayna ile deniz ulaşımı için transit bir konumda bulunmaktadır.

- Türkiye, Müslüman, laik ve demokratik yapısı ile bölgede istikrarın sağlanmasında önemli bir unsur olup, Batı ile bütünleşmesi ve birçok ekonomik bölgesel kuruluşlara üyeliği nedeniyle Avrupa'nın ve komşu bölgelerin güvenliğine katkı sağlamaktadır.

- ECO üyesi İran ve Türkiye için, AB ile ticari ilişkilerin geliştirilmesi önemli görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte İran için önemli bir doğalgaz pazarı olma özelliğine sahip AB arasındaki ilişkilerin artırılması mümkün olabilecektir.

- Dünyanın enerji açısından en zengin bölgelerine olan komşuluğu nedeniyle Türkiye'nin AB'ye katılımı AB'nin bu enerji kaynaklarına daha kolay erişimini ve bu kaynakların AB pazarına güvenli girişini sağlayabilir. Ayrıca doğalgaz konusunda Türkiye AB ile Orta Asya Ülkeleri arasında bir transit ülke konumunda olacaktır.

- Türkiye, AB'ye katılımıyla birlikte güçlü tarihsel kültürel ve ekonomik bağlarını da kullanarak reform geçirmiş yapısı ile Orta Asya'nın istikrar kazanmasında ve uluslararası savunma bağlarının güçlendirilmesinde yardımcı olabilir. Ayrıca siyasi istikrarsızlığı maruz kalan bölgede demokratik değerlerin gelişmesini teşvik edebilir.

Dış ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerde Avrupa ile en üst düzeyde işbirliği içinde olmayı hedefleyen Türkiye, 1 Ocak 1958 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra, 31 Temmuz 1959'da üye olmak için başvuruda bulunmuştur.⁵ Türkiye'nin topluluğa başvurusunda batılılaşma arzusunun yanı sıra Yunanistan'ın da AET'ye katılma talebinde bulunacağı haberi

⁵ Türkiye-AET (AB) ilişkilerinde Aralık 2002'ye kadar yaşanan önemli gelişmelerin kronolojisi için **bkz.** ERDEMLİ, Özgül, Chronology: Turkey's Relations with the EU., **Turkish Studies**, Vol: 4, Issue: 1, Spring 2003, s. 4-8.

etkili olmuştur. İhracatının ve ithalatının büyük bir kısmının grubun üye ülkelerinde olması ve aynı ürünleri ihraç eden Yunanistan'ın da topluluğa katılması ile Türkiye'nin ihraç piyasasını ele geçirme düşüncesiyle ortaya çıkan menfaat çatışması ve tam üyelik için ileride başvurusunu veto etme olasılığı gibi ekonomik ve politik sürtüşmeler olaylara yön vermiştir (Karagül, 1998:56).

Topluluğun Türkiye'ye verdiği yanıt: Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin yükümlülüklerini yerine getirmeye yeterli olmadığı yönündedir. Ancak, tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanması önerilmiştir. Söz konusu anlaşma 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması'dır. Bu anlaşma; Türkiye'nin zaman içinde göstereceği ekonomik gelişmeye bağlı olarak gerçekleştirilecek tam üyeliği amaçlayıp; iki taraf arasında gümrük birliğine dayanan bir ortaklık kurmuştur. Ortaklığın gerçekleşmesi ve Türkiye'nin tam üye olarak topluluğa katılabilmesi için üç aşama öngörülmüştür (Özdemir, 2001:7): Hazırlık aşaması: Bu dönemde Türkiye'ye ticari kolaylıklar sağlanmış ve mali destekte bulunulmuştur. Geçiş aşaması: Bu dönemde Türkiye ile topluluk arasında bir GB kurulması ön görülmüştür. Son Aşama yada Tam Üyeliğe Geçiş aşaması: Ankara Antlaşması son dönem için bir süre saptamamış bunu taraflara bırakmıştır. Katma Protokol çerçevesinde Avrupa Topluluğu Türkiye'ye 1980 yılına kadar mali yardımda bulunmuştur. Ancak, 1981 yılında Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'na tam üye olmasından sonra Avrupa Topluluğu'nun Türkiye'ye mali yardım yapmadığı görülmektedir. Bu gelişmede AT'ye tam üye olan Yunanistan'ın tutumu, karşı muhalefeti sebep olmuştur (Morgil, 2003:15).

Temmuz 1974 Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunması toplulukla Türkiye arasında ilk defa ciddi bir sorun haline gelmiş ve Topluluk Türkiye'yi Kıbrıs konusunda eleştirmiştir (Çalış, 2001:180).

12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından AB ilişkileri askıya alınmıştır. Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. Topluluk-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokol'ün

ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.

Türkiye’de askeri rejimin sona ermesi 1983 yılında Türkiye’de sivil idarenin yeniden kurulması ve 1984 yılından itibaren ülkemizin ithal ikamesi politikalarını hızla terk ederek dışa açılma sürecini başlatması ile birlikte Serbest Pazar Ekonomisi’ne geçiş için önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde yüksek ekonomik büyüme oranları yakalanmış ve Türk ekonomisi belirli sektörlerde rekabet gücünü ciddi anlamda arttırmıştır. Türkiye, Ankara Anlaşması’nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden, Roma Antlaşması’nın 237., AKÇT Antlaşması’nın 98. ve AAET Antlaşması’nın 205. maddelerine dayanarak 14 Nisan 1987 tarihinde Başbakan Turgut Özal tarafından Avrupa Topluluğu’na tam üyelik başvurusunda bulunulmuştur. Türkiye’nin AT’ye yaptığı tam üyelik başvurusu Türkiye-AT ilişkilerinde bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Türkiye’nin tarım ve sanayideki yapısal sorunlar, sanayideki yüksek koruma düzeyi, yüksek enflasyon ve işsizlikten kaynaklanan makroekonomik dengesizlikler, düşük sosyal koruma düzeyi ve standartları gibi sorunların üstesinden gelmesi gerekiyordu. Diğer taraftan ertelenmiş bulunan gümrük vergileri uyum ve indirim takvimini 1988 yılından itibaren hızlandırılmış bir şekilde yeniden yürürlüğe koymuştur. Başvuru 27 Nisan 1987’de Bakanlar Konseyi’nde ele alınmış ve görüş hazırlamak üzere Komisyon’a gönderilmiştir. Görüşün hazırlanması iki buçuk yıl sürmüş ve sonunda görüş raporu 18 Aralık 1989’da açıklanmıştır (Karluk, 1998:373-413 ; Eralp, 1997:101-102).

Komisyon, Türkiye’nin üyeliğinin AT bütçesine getireceği ağır yük ile Türk işçilerinin serbest dolaşımının AT istihdam piyasasına yapacağı olumsuz etkilere de dikkat çekmişti. Özetle rapora göre, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, üyelik yükümlülüklerini üstlenemeyeceğini gösteriyordu (Redmond, 1993:47-48). Topluluk, Avrupa Tek Pazarı’nın kurulması ile meşgul bulunmaktaydı. Bu aşamada da Topluluğun yeni bir üyelik başvurusuna olumlu bakması mümkün değildi. Bunu göz önüne alan Komisyon da Türkiye’ye ilişkin görüş raporunda genel bir ifade kullanarak, herhangi bir ülkeyle katılım müzakerelerinin, istisnai durumlar dışında, 1993’ten önce başlatılmamasını önermişti. Sonuç olarak Türkiye, hem üyelik yükümlülüklerini yerine getirme bakımından hem de AT’nin bu üyeliği

özümseyemeyecek bir durumda olmasından dolayı tam üyeliğe hazır bulunmamıştır (Eralp, 1996:53-55). Bu nedenle, üyelik müzakerelerinin açılması için bir tarih belirlenmemesi ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi önerilmiştir.

Topluluk 1993 yılında yaptığı Kopenhag ve Maastricht Zirveleri ile birliğe katılım koşullarını içeren bir dizi önemli kararlar almıştır. Kopenhag Zirvesiyle birliğe katılımın siyasi koşulları, Maastricht Zirveleri ile de ekonomik ve mali kriterler belirlenmiştir.

1993 tarihinde Gümrük Birliği Müzakereleri'ne başlandı ve iki yıl süren müzakerelerden sonra 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen 36. dönem Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda alınan karar ile Ankara Anlaşması'nda öngörülen 22 yıllık sürenin ardından geçiş dönemi sona ermiş ve 1 Ocak 1996 tarihinden geçerli olmak üzere Türkiye ile topluluk arasında Gümrük Birliği kuruldu.

AB, ekonomik istikrarsızlık, insan hakları, Güneydoğu ve Kıbrıs gibi ekonomik ve siyasi konularda Türkiye'ye yönelik olumsuz tutumunu 1999'a kadar sürdürmüştür. 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye'nin aday ülke statüsünü kazanması ile AB Komisyonu 8 Kasım 2000 tarihinde üyelik yolunda Türkiye'den beklentilerin yer aldığı "Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000" isimli dokümanı yayımlamıştır. Türkiye için Kopenhag kriterlerine uyum doğrultusunda kısa ve orta vadeli öncelikler belirlenerek kullanılabilir kaynaklar tesis edilmiştir. Türkiye de söz konusu kriterleri karşılama yönündeki taahhütlerini ve takvimi içeren Ulusal Program'ını 2001'de sunmuştur (İKV, 2005:438).

Avrupa Parlamentosu ise 15 Aralık 2004'te Türkiye ile müzakerelere başlanması konusunu gizli oylamaya sunmuş ve neticede Avrupa Birliği'ne Türkiye ile katılım müzakerelerini "geciktirmeden" başlatma çağrısını içeren bir karar almıştır. Türkiye bu arada sonradan çok tartışılacak olan, AB ile arasındaki Gümrük Birliği'ni, aralarında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de bulunduğu 10 yeni AB üyesini de kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol'u 29 Temmuz 2005'te imzaladı. Türkiye bunun, Protokol'de 'Kıbrıs Cumhuriyeti' adıyla ifade edilen Rum Kesimi'ni tanıdığı

anlamına gelmeyeceğine yönelik deklarasyonu Protokol'le birlikte yayınladı (www.deltur.cec.eu.int, 2006).

Birliğin en üst düzeyde yönetim organı olan ve 25 üye ülkeyi temsil eden AB Parlamento'su 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelere başlama kararı almıştır. Bu karar, daha öncesinde Avrupa Konseyi'nin 1999'da Helsinki'de aldığı aday statüsü kararı ile başlayan bir dizi kararın sonucunda gelmiştir (Kirişçi, 2004:1).

Türkiye-AB ilişkileri, gerek gümrük birliğinin gerçekleştirilmiş olması, gerek AB'nin genişleme sürecine ilişkin olarak ortaya çıkan bir dizi gelişme sonucunda yeni boyutlar kazanmıştır. Bir taraftan gümrük birliğinin getirdiği sorumluluklarını yerine getirmeye çalışan Türkiye, diğer yandan da AB'nin genişleme sürecinde yer alma yönünde girişimlerde bulunmuştur.

2.6.1 Ankara Antlaşması

İkinci Dünya Savaşı ertesinde tercihini Batı bloğu içinde yer almaktan yana kullanan Türkiye, NATO'ya kabul edilmesinin ardından, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurarak bir anlamda bundan sonraki tüm kararlarını etkileyecek olan adımı atmıştır. Türkiye ile AB ilişkilerini değerlendirdiğimiz zaman yarım yüzyıla yaklaşan bir zamana yayılan bu serüvende, başlangıç itibariyle; Türkiye'nin Yunanistan'ın başvurusundan yalnızca on beş gün sonra, hem siyasi hem de ekonomik gerekçelerle 31 Temmuz 1959 yılında ortak üyelik için topluluk konseyine başvuruda bulunmuştur.

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, iki taraf için de inişli çıkışlı ancak önemli bir süreci ifade eder. Yaşanan tüm gerginliklere rağmen bugüne kadar birbirinden vazgeçmeyen bu çiftin birlikteliğini başlatan belge ise 12 Eylül 1963'de imzalanan, 1 Aralık 1964 tarihi itibariyle yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'dır (Uysal, 2005: 9).

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında ortaklık ilişkisi kuran bu anlaşma, aynı zamanda, Türkiye'nin Topluluğa üye olarak katılma hedefine hukuki güç kazandıran uluslararası bir belgedir.

Ankara Ortaklık Anlaşması'nın amacı ise anlaşmanın ikinci maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam standardının yükseltilmesini sağlama gereğini tamamen göz önünde bulundurarak taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (DPT, 1993:6).

Ayrıca hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletlerin ekonomileri ile arasındaki açığı kapatmak, Türk halkı ile AT üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak, Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa “tam üye” olmasını kolaylaştırmak, Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasının gerekliliği de vurgulanmaktadır.

Ankara Anlaşması ile Türkiye – AET arasında kurulan ortaklığın, nihai amaç olan Türkiye'nin tam üyeliği yönünde gelişmesini sağlamak üzere üç asama öngörülmüştür. Söz konusu aşamalar; hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve son dönemdir. Bu dönemler Türkiye'nin Topluluğa tam üye olmasıyla son bulacaktır (Bakkalcı, 2002:39).

2.6.1.1 Hazırlık Dönemi

Ankara Antlaşması'nın imzalandığı dönemde Türk ekonomisinde önemli sorunların varlığı, Türkiye'nin Avrupa Toplulukları ile belli bir hazırlık dönemi olmaksızın, Gümrük Birliği oluşturulmasını olanaksız kılacak nitelikteydi. Bu nedenle topluluk görüşmeler sırasında Türk ekonomisinin Gümrük Birliği için hazır duruma getirilmesini sağlayacak bir hazırlık döneminin uygulamaya konmasını ve Türkiye'ye bu amaçla mali destek sağlanmasını öngörmüştür (Güney, 2004:36-37).

Normal süresi 5 yıl olarak öngörülen bu dönem, gerekli görüldüğü takdirde 11 yıla kadar uzatılabilen bir süreçti.

Hazırlık Dönemi 1964–1972 yılları arasında başarı ile tamamlanmış olup bu dönemde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiştir (Soğuk ve Uyanusta, 2004:9). Bu dönemde topluluk Türk ekonomisi ile topluluk ekonomisi arasındaki farkları azaltmak üzere Türkiye'ye tek taraflı ödümler vermiş, Türkiye'ye öngörülen mali yardımları yapmış ve tarım ürünlerinde Türkiye'nin Topluluğa ihracatını arttıracak bazı önemli imkânlar sağlayarak (Morgil, 2003:15) Türkiye'ye tek taraflı tarife kotaları açılmıştır. Tarife kotalarında, kota miktarı limiti içinde tercihli bir tarife uygulanmış; kota miktarı aşılnca normal tarifelere geçilmiştir (Karluk, 1998:25).

2.6.1.2 Geçiş Dönemi

Beş yıl olarak öngörülen hazırlık dönemi sonunda Türkiye uzatma yoluna gitmeyerek 16 Mayıs 1967 tarihinde Geçiş Dönemi'ne geçmek üzere başvuruda bulunmuştur. Türkiye ile Topluluk arasında yapılan görüşmeler neticesinde 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol; Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki ortaklık ilişkisinde önemli hukuki bir belge ve söz konusu ortaklık ilişkisinin geçiş dönemini düzenleyen ve Ankara Anlaşmasının tamamlayıcısı olan bir protokoldür. Bu protokolde, Geçiş Dönemi'nin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirtilmektedir. 22 yıl sürmesi öngörülen, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esasına dayanan “geçiş dönemi”, Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ni kademeli olarak yerleştirmeyi hedeflemiştir (www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/1.htm, erişim tarihi 24.04.2007).

AB ile ortaklık ilişkimizin ve gümrük birliğinin temsil ettiği kalkınma modeli dışarıya açık, bütünleşmeyi öngören bir model iken, 1970'li yılların tamamı boyunca bu modelin tam tersini sembolize eden içe dönük, ithalat ikamesine dayalı politikalar uygulanmıştır.

Geçiş döneminde topluluğun Türkiye'den ithal ettiği ve tarım ürünü saydığı zeytinyağı, salça, şeker, tekstil ile işlenmiş petrol ürünleri dışındaki sanayi ürünlerine uygulanan gümrük vergilerini sıfıra indirmiştir. Ayrıca Türkiye Topluluk dışında kalan ülkelere karşı kendi gümrük tarifelerini uygulamadan kaldırıp, Topluluk Ortak Gümrük Tarifelerini⁶ uygulamaya koymuştur. Gümrük Birliğinin sağlanmasının ardından Topluluk Üyesi Ülkeler ve Türkiye ihracatta ve ithalatta milli üretimi destekleyici veya koruyucu önlemler alınamayacaktır, hükümleri kabul edilmiştir. Sonuç itibariyle, Türkiye'nin sanayi ürünleri AET'ye Eylül 1971'den beri gümrüksüz girmektedir.

2.6.1.3 Son Dönem

Türkiye ile AET arasındaki ortaklık ilişkisindeki son dönem Ankara Antlaşması'nın 5. maddesinde şu şekilde vurgulanır: "Son dönem gümrük birliğine dayanır ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir". Bu bağlamda 1 Ocak 1996 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında gümrük birliğinin kurulması ile başlayan tam üyeliğin sağlanmasına kadar devam etmesi beklenen ve bitiş tarihi belli olmayan bir dönemdir.

Bu dönem taraflar arasında ekonomi politikalarının ve dış ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi ve bu çerçevede tarım ürünleri ticaretinde "önce tavizli rejimin genişletilmesi, tedricen serbest dolaşıma geçilmesi, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması yönünde somut adımlar atılması, Türkiye'nin geniş anlamda rekabet hukuku mevzuat ve uygulamalarını

⁶ Ortak Gümrük Tarifesi, AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifesidir. OGT her yıl, bir Konsey Tüzüğü ekinde yayınlanıyor. İthalata ilişkin kurallar çerçevesinde, gözetim ve korunma önlemleri, kotaların dağıtımına ilişkin ortak kurallar, anti-damping ve anti-sübvansiyon önlemleri, haksız ticari uygulamalara karşı Birlik çıkarlarının korunması, vb. konular ele almaktadır. İhracata ilişkin konular çerçevesinde ise, ihracatta ortak kurallar ile ihracat kredileri üzerinde durulmaktadır. Tüm bunların yanı sıra, ikili ya da bölgesel bazda, AB ile üçüncü ülkeler arasındaki özel ticari ilişkileri düzenleyen anlaşmalar Ortak Ticaret Politikası'nın araçları arasında yer almaktadır. Ayrıca, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi kapsamında, gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme süreçlerini desteklemek amacıyla, gelişmiş ülkeler tarafından tek taraflı ticari tavizler de sağlanmaktadır.

topluluk sistemiyle giderek tam uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir" (Arat, 1995:593).

Ancak iki taraf arasındaki ilişkilerin seyri üyelik sürecine doğru değil, gümrük birliği temelinde yoğunlaştırılmaya çalışılmış bir sürece kaymıştır. Özellikle Avrupa, Türkiye ile olan ilişkilerinde bu yönde bir çizgi izlemeye başlarken; Türkiye'ye tam üyelik perspektifi vermekten çekinen AB, Türkiye'nin Toplulukla olan ilişkilerinin hangi zemine oturacağı konusunda da tereddüde düşerek, AB, Türkiye'nin Akdeniz politikası içinde mi kalacağı yoksa tam üyeliğe aday bir ülke mi olacağı konularında belirsizlik ortamı yaratmıştır (Tezel, 1995:182-186).

2.6.2 Gümrük Birliği

AET'yi kuran ülkeler Roma Anlaşması ile aralarındaki gümrük tarifelerini kademeli olarak 12 yıl içinde sıfırlamayı ve kotaları kaldırmayı kabul etmişlerdir. Nitekim bu 12 yıllık sürenin dolmasından çok daha önce, 1968 yılında son indirimler gerçekleştirilerek gümrük tarifeleri sıfırlanmıştır. Tarifelerin sıfırlanmasına bağlı olarak, aynı yıl içinde üçüncü ülkelere karşı OGT izlenmesine karar verilmiş ve OGT yürürlüğe koyularak GB gerçekleştirilmiştir.

Gümrük Birliği, ortaklık ilişkilerimizin ekonomik dayanağını teşkil etmektedir. Dolayısıyla Gümrük Birliği, Türkiye için salt bir ekonomik bütünleşme hareketi olarak değerlendirilmemekte, Ortaklık metinlerinde de ifade bulunduğu gibi Türkiye'nin Avrupa Bütünleşme'nin bir aşaması olarak algılanmaktadır (Vardar, 1998:223).

Gümrük Birliği ile ilgili olarak Türkiye, 1992'den itibaren ortaklık anlaşmasında öngörülmüş olan süreci tamamlamak üzere yola çıktı ve 31 Aralık 1995 itibarıyla sınaî mallarda tüm gümrükleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırdı. Taraflar gümrük birliğinin tamamlanması kararını Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995'teki toplantısında aldı ve 13 Aralık 1995'te AP'nin onay vermesiyle, AT-Türkiye Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girdi. Böylece Türkiye,

AB'ye tam üye olmadan gümrük birliğini tamamlayan tek ülke sıfatını kazanmış oldu. Burada, hükümetlerin, GB'ni tam üyeliğe giden yolda önemli bir adım olarak görmesi ve böylelikle önce GB'ni sağlayıp sonra tam üyelik için AB ile pazarlık masasına oturma yönünde bir strateji belirlemesinin önemli payı vardı. Ancak Türkiye'nin, AB'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Kıbrıs ve Malta'yı kapsayan yeni genişlemesinde yeri olmadığı kesinlik kazanmış ve 1995'teki Madrid Zirvesi'nde Türkiye, AB'nin gelecekteki beş yıllık siyasi gündemi içinde diyalog, işbirliği ve ortaklığın sürdürüleceği Birliğe komşu ülkelerden biri olarak nitelendirilmişti (Nas, 1997:187-188).

2.6.3 Lüksemburg Zirvesi

12-13 Aralık 1997'de yapılan Lüksemburg Zirvesi'nin sonuç bölümü genişleme konusuna ayrılmıştır. Türkiye'nin tüm çabalarına karşın alınan kararlar aksi yönde olmuştur. Türkiye'nin, tam üyeliğe ehil olduğu bir kez daha teyit edilse de, Türkiye'nin tam üyelik için öngörülen siyasi ve ekonomik koşulları karşılayamadığından dolayı yeni katılım sürecine alınmayacağı ifade edildi. Böylelikle Türkiye, AB'nin ODAÜ'ler ve Güney Kıbrıs'ı kapsayan yeni katılım sürecinden resmen dışlanmış oldu. Daha önce Gündem 2000'de olduğu gibi bu zirvede de, Türkiye'ye diğer aday ülkelerle aynı kriterlerin uygulanacağı belirtilmişti. Ancak, bir yanda müzakerelerin başlatılması açısından iki gruba ayrılarak da olsa katılım sürecine dahil edilen onbir aday ülke, diğer yanda ise Türkiye bulunuyordu. Ayrıca, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde tam üyelik için saptanan kriterler de Türkiye için aday olma kriterleri olarak öngörülmekteydi (Kabaaliolu, 1999:134-136).

Sonuç olarak, Lüksemburg Zirvesi kararlarıyla Konsey, Türkiye'ye süresi belirsiz ve içi doldurulmamış bir tam üyelik perspektifi vermeye çalıştı. Ancak Kopenhag Zirvesi'nde ODAÜ'lere yapılan muamelenin aksine, Türkiye için ne bir katılım öncesi strateji öngörülmüş ne de Türkiye onbir aday ülkeyi kapsayan yeni katılım sürecine dahil edilmişti. Hatta, Türkiye'yi katılım için hazırlamak üzere bir strateji izlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkiye için Avrupa Stratejisi Belgesi oluşturulmuştur. Türkiye için Avrupa Stratejisi Belgesi'nde

Gümrük Birliği'nin güçlendirilmesine ek olarak mevzuat uyumu, mali işbirliği, sanayi, tarım, hizmetler, makro-ekonomik diyalog, teknoloji, telekomünikasyon, araştırma, ulaştırma, enerji, çevre, tüketici politikası, bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, Türkiye'nin Birlik programlarına katılımı ve kurumsal işbirliği konuları ele alınmaktadır (Avrupa Bilgi Merkezi, www.abankara.gov.tr, erişim tarihi 3.12.2008). Bu stratejinin uygulanması ile yine Türkiye için Avrupa Konferansı'na katılım, diğer adaylardan tam üyelik için istenen koşulların yerine getirilmesi şartına bağlanmıştı. Bu da Türkiye'ye diğer adaylarla aynı objektif kriterlerin uygulanmadığının açık kanıtını oluşturuyordu (Baun, 2000:93-94).

Lüksemburg Zirvesi'nde yaşanan bu gelişmelerin ardından Türk Hükümetinin ilk tepkisi sert oldu. Mesut Yılmaz Hükümeti 14 Aralık 1997'de açıklanan bir bildiri ile zirve sonuç bildirgesinde bazı olumlu unsurlar bulunmakla birlikte, alınan kararların kabul edilemez olduğunu ifade etti (Sayılğan, 2000:341-342). Başbakan, AB'nin doğuya genişlemesi konusundaki Alman politikasını, Nazi Almanyası'nın "lebensraum"⁷ politikasına benzetecek kadar sert açıklamalar yaptı ve Kohl'ü AB'yi bir "Hıristiyan Kulübü"ne dönüştürmekle suçladı (Park, 2000:35). İnsan Hakları, Yunanistan'la ilişkiler ve Kıbrıs konusunun artık tartışılmayacağını belirtip, Brüksel ile siyasi diyalogu keserek somutlaştırdı.

1998 yılında "Türkiye'nin üyelik için ehil" olduğu ifadesi yerine "üyelik adayı" tanımlamasının getirildiği Cardiff ve Viyana'da yapılan zirvelerde Türkiye, Avrupa Stratejisi'nin Türkiye'yi üyeliğe hazırlama stratejisi haline getirilmesi şeklindeki formül ile zımnen on iki aday ülke arasında sayılmasını olumlu bulsa da, bu adaylığın ancak "sanal" bir adaylık olacağını vurguladı. Dolayısıyla Türkiye, AB ile siyasi diyalogu yeniden başlatmak için de herhangi bir sebep olmadığını belirtti (Kuniholm, 2001:27-28).

⁷ Lebensraum : Almanca "yaşam yeri" anlamına gelir. İkinci Dünya Savaşının başlama sebeplerinden biri de Almanların lebensraum talepleridir. 1933 ve 1945 yılları arasında Naziler tarafından slogan olarak kullanılan "hayat sahası" anlamındaki bu terim, Almanya'nın topraklarını genişletme ve özellikle Doğu Avrupa'daki komşu bölgeleri nüfuz alanına sokma isteğinin simgesi olmuştur.

2.6.4 Helsinki Zirvesi

10–11 Aralık 1999 tarihleri arasında Finlandiya'nın dönem başkanlığında gerçekleştirilen Helsinki Avrupa Konseyi Zirvesi'nde iki yıl önce yaşanan sorun giderilmeye çalışılmış ve Türkiye'nin tam üyeliğe adaylığı tescillenerek Avrupa Birliği sürecinde yeni bir dönem başlamıştır (Töre, 2003:124).

AB genişleme sürecinde, Balkanlar'daki gelişmelerin sonucu, öne çıkan jeopolitik faktörlerin etkisiyle kapsayıcı ve çok yönlü bir yaklaşım benimsenmişti. AB'nin bu yaklaşımı, komisyon'un ilerleme raporunda da belirtildiği gibi, Türkiye'de yaşanan olumlu gelişmelerden ve Kopenhag Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin reformlara devam etme kararlılığından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, Türkiye'ye ilişkin tavrına da yansdı ve Türkiye, Konseyin oybirliğiyle aldığı kararla, AB'ye tam üye adayı olarak kabul edildi. Bu açıdan, Lüksemburg Zirvesi kararları ışığında bakıldığında, Helsinki Zirvesi bir dönüm noktası niteliği taşıyordu. Helsinki Zirvesi ile AB-Türkiye ilişkileri, genişleme perspektifinden geri dönüşü olmayan bir sürece girdi ve Lüksemburg sonrası belirsizlik hali ortadan kalktı. Bu olumlu karar Türkiye'nin amaçlarına yönelmesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bundan sonra Avrupa Birliği'nin Türkiye'den beklediği Kopenhag Kriterlerine uyumdur (Gündüz, 2000:266).

Zirve Sonuç Bildirgesi'nde, Türkiye'nin AB'nin Yeni Genişleme Politikası çerçevesinde oluşturulan sisteme diğer aday ülkelerle eşit statüde katılacakları belirtilmiş ve aday devletler sınır sorunlarını BM Anayasası'na uygun şekilde, çözme yolunda her gayreti göstermeye davet edilmiştir.

Türkiye-AB ilişkileri Helsinki Zirvesi'nin ertesinde ivme kazanmış ve 3 yıllık bir aradan sonra yapılmaya başlanan Ortaklık Konseyi ve Ortaklık Komitesi toplantılarında adaylık sürecini etkileyen önemli kararlar alınmıştır. Türkiye için ilk katılım Ortaklığı Belgesi'nin 8 Mart 2001 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanması olmuştur. AB Komisyonu tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi, AB'nin katılım kriterlerinin karşılanması yönünde ilerleme kaydedilmesi

amacıyla Türkiye için önceliklerin belirlendiği bir yol haritasıdır (Günuğur, 2003:225).

Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ne uyumu ve Topluluk mevzuatını üstlenmesi için gerekli çalışmaları tamamlamasına yönelik kısa ve orta vadeli hedefleri ortaya koyacak şekilde hazırlanan, aday ülkelerin üyeliğine kadar geçerliliğini koruyan Katılım Ortaklığı Belgeleri, adayların gösterdiği ilerlemelere göre, gerektiği takdirde, Komisyon tarafından yenilenebilmektedir.

Belgede yer alan öncelikler temelinde ülkemiz tarafından hazırlanan “Ulusal Program” ise 24 Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulunda kabul edilmiş ve değerlendirilmek üzere AB Komisyonu'na sunulmuştur. 14 Nisan 2003 tarihinde AB Konseyi tarafından belge kabul edilmiştir. Daha sonra yenilenen Ulusal Program 24 Temmuz 2003 tarihinde ikinci kez Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (www.ikv.org.tr, erişim tarihi: 14.05.2008).

2.6.5 Gündem 2000

16 Temmuz 1997'de açıklanan ve komisyonun ODAÜ'lerin üyelik başvurularına ilişkin görüş raporları ile genişleme stratejisine yönelik önerilerini içeren Gündem 2000 belgesinde, Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeler çok kısa tutulmuştu. Belgede Türkiye, yeni genişleme sürecindeki adaylardan biri olarak sayılmayarak diğer aday ülkelerden ayrı bir başlık altında ele alındı (Birand, 2000:500-501). Türkiye'ye yönelik yapılan değerlendirmeler, aslında komisyonun 1989'daki görüş raporundan çok farklı bir nitelik taşımıyordu. Geçen süre içinde tam üyelik Türkiye'nin tek hedefi olarak kalırken, AB, Türkiye'yi sorunlu ve stratejik bir bölgede önemli ve iyi ilişkiler kurulması ve sürdürülmesi gereken bir ortak olarak görme eğilimini sürdürmüştü. Türkiye, öncelikle Brüksel'e, Kıbrıs ile müzakerelere başlanmasının adadaki sorunun çözümünü olumsuz etkileyebileceği mesajını verdi. Daha sonra da, Türkiye'nin adaylığına karşı çıkan Almanya'nın direnci ve İngiltere'nin isteksizliği bertaraf edilmeye çalışıldı. Bu iki ülkeye karşı Türkiye'nin adaylığını destekleyen Fransa ile de daha yakın ilişkiler kuruldu.

Belge, Türkiye'ye yönelik bu eleştirileri getirirken diğer yandan da AB'nin, Türkiye'nin sorunlarını aşmasında destek olması ve Birlikle daha yakın bağlar kurmasını teşvik etmesi gerektiğini ifade etmişti. Bu doğrultuda Türkiye ile giderek artan işbirliğinin, ortaklık anlaşması ve Gümrük Birliği temeline dayanması öngörülüyordu.

Gündem 2000'de Türkiye genişleme kısmında ele alınmamış, Türkiye ile ilişkiler özel bir bölüm biçiminde belirtilmiştir. Türkiye ile ilişkilerin Gümrük Birliği kapsamında derinleştirileceği ifade edilmektedir (Karlık, 2003a:109-115).

2.6.6 Brüksel Zirvesi

Avrupa Komisyonu'nun İlerleme Raporu'nda ve Avrupa Parlamentosu'nun oylamasında Türkiye ile müzakerelere başlama tavsiyeleri sonrasında, 17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de Avrupa Zirvesi'nde toplanan Avrupa Birliği üye ülke devlet ve hükümet başkanları, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlama kararı almıştır. Zirve'de Türkiye, Birliğe katılan on yeni üyeyi göz önüne alarak Ankara Antlaşması'nın uyarlanmasına yönelik Protokolü imzalama kararını belirtmiştir.

2.6.7 Katılım Müzakereleri Ve Tarama Süreci

Katılım Müzakereleri Türkiye'nin AB müktesebatını ne kadar sürede kendi iç hukukuna aktarıp yürürlüğe koyacağını ve etkili bir şekilde uygulayacağını belirlediği süreçtir.

Müzakerelerin başlamasından önceki çalışma olan "Tarama Süreci"nde Avrupa Komisyonu ile birlikte AB müktesebatının başlıkları detaylı bir şekilde incelenecektir. Tarama çalışması iki etapta yapılacaktır. Tanıtıcı Tarama denen ilk etapta Avrupa Komisyonu, ilgili mevzuat hakkında bilgi verecek, Ayrıntılı Tarama denilen ikinci etapta ise, kurumlarımız tarafından ilgili ulusal mevzuatımız ve

görüşlerimiz Avrupa komisyonuna iletilecektir. AB müktesebatı, son katılım müzakereleri için 31 başlık altında sınıflandırılmıştır. Ancak Hırvatistan ve Türkiye ile başlayan süreçte müktesebat faslı sayısı, geniş kapsamlı bazı konuların bölünmesi suretiyle 31'den 35'e çıkarılmıştır. Her bir müzakere faslının taraması bittikten sonra, Komisyon, Birlik üyelerine sunacağı bir raporla Türkiye'nin söz konusu fasılda fiili müzakerelere başlayıp başlayamayacağına ilişkin bir değerlendirmede bulunacaktır. Bu çerçevede ya fasılın müzakereye açılması önerilecek ya da bunun için Türkiye'den bazı şartları yerine getirmesi istenecektir. Herhangi bir fasılda müzakerelerin fiili olarak başlaması için tüm tarama sürecinin tamamlanması beklenmeyecek, bir yandan tarama süreci devam ederken bir yandan da bazı fasıllarda fiili müzakereler yapılacaktır (www.gumruk.gov.tr, erişim tarihi 23.11.2007). AB, mevzuat uyumunun yanı sıra uygulamada kaydedilen gelişmeleri de dikkate alıp değerlendirmektedir. Öte yandan, bir fasıldan diğerine geçildiğinde, aradaki süre içerisinde AB mevzuatı değişebilecek, bu değişime de uyum sağlamak gerekecektir. Ancak netice itibarıyla geçici de olsa bir fasılın kapanması, aday ülkenin o konuda AB standardına ulaştığı veya ulaşma yolunda AB'yi ikna eden sağlam strateji ve hedefler ortaya koyduğu anlamına gelmektedir (www.ikv.org.tr, erişim tarihi:14.05.2008). Türkiye, ilgili fasılda müzakerelere geçilmeden önce, kendi mevzuatını gözden geçirerek, nasıl bir takvim öngördüğünü ve talep ettiği geçici düzenlemeleri içeren " Pozisyon Belgeleri" hazırlayacaktır.

AB Dönem Başkanlığı Türkiye'nin Pozisyon Belgesi'ni aldıktan sonra üye ülkelere dağıtacaktır. Komisyon ile üye ülkelerin katkılarıyla yine sadece o fasılla ilgili AB'nin "Ortak Pozisyon Belgesi"ni oluşturacaktır. Bunun ardından fiili müzakereler başlayacaktır. Plan dönemi sonunda, AB'ye üyelik hedefi doğrultusunda, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kriterlere uyum sağlanması ve 35 fasıl altında toplanan AB müktesebatına ilişkin müzakerelerin sonuçlandırılarak katılım süreci tamamlanır ve Komisyon tarafından hazırlanan Katılım Antlaşması, Avrupa Parlamentosu ve Konsey tarafından onaylandıktan sonra, üye ülkeler ve aday ülke tarafından imzalanır. Bu aşamanın devamındaki onay sürecinde, aday ve üye ülkeler, kendi iç hukuk sistemleri gereğince Antlaşmayı ulusal parlamentolarında veya referandum yoluyla

onaylamakta, Antlaşmanın taraf olan tüm ülkelerce onaylanmasının ardından üyelik gerçekleşmektedir (İKV, 2005:31-43).

2.7 TÜRKİYE - AVRUPA BİRLİĞİ ORTAKLIĞININ ORGANLARI

Avrupa Birliği'nin üçüncü ülkelerle yapmış olduğu antlaşmalarda, bu antlaşmalara taraf olan üçüncü ülke hükümetinin temsilcileri ile teknik danışmanlık yapmak üzere Komisyon ve AB Konseyi temsilcilerinden oluşan karar alma yetkisine sahip ortak organlara yer verilmektedir (Ülger, 2003:92). Bu tür organların, özellikle ortaklık antlaşmalarının uygulanmasında önemli görev üstlenmelerinin nedeni, ortaklık antlaşmalarının genellikle bir çerçeve antlaşma niteliğinde bulunmasıdır. Bu doğrultuda, Türkiye-AT Ortaklık İlişkisi çerçevesinde oluşturulan organlar şunlardır (DPT, 2005:5-6) :

- Ortaklık Konseyi,
- Ortaklık Komitesi,
- Karma Parlamento Komisyonu,
- Gümrük İşbirliği Komitesi,
- Gümrük Birliği Ortak Komitesi.

2.7.1 Ortaklık Konseyi

Türk Hükümeti temsilcilerinden ve AB Konseyi ile Komisyonu ve üye ülke hükümetlerinin temsilcilerinden oluşmaktadır. Ortaklık Konseyi Başkanlığı, altışar aylık sürelerle Türkiye ve topluluk temsilcilerinden biri tarafından sıra ile yürütülür. Ortaklık Konseyi, AB ile ortaklığın iyi işlemesi hedefiyle Türkiye'nin ekonomi politikalarının topluluğunkine yaklaştırılmasını ve gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamak için, anlaşma kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşulları, usul, sıra ve sürelerini ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit etmek üzere kurulmuştur. Ortaklık Konseyi, yapısı ve yetkileri

çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye-AB arasındaki ekonomik, siyasi ve ticari ilişkilerinin düzenlenmesi açısından en etkin kuruluştur.

2.7.2 Ortaklık Komitesi

Ortaklık Konseyi tarafından 1964 yılında yapılan toplantı sonucu kurulmuş yardımcı ve teknik bir organdır. Yapısı itibariyle Ortaklık Konseyinden farklı olan ve teknisyenlerden oluşan Ortaklık Komitesi tarafından hazırlanan raporlar oylanmadan Ortaklık Konseyine sunulur.

Kısaca Ortaklık Komitesi'nin görevi, büyükelçiler düzeyinde toplanarak Ortaklık Konseyi'nin gündemini hazırlamak ve Ortaklık Konseyi'nin vereceği talimatlara uygun olarak, Ortaklık ilişkisiyle ilgili teknik sorunlar üzerinde incelemeler yapmaktır (DPT, 2006: erişim tarihi 15.3.2008).

2.7.3 Karma Parlamento Komisyonu

Avrupa Parlamentosundan 18 ve TBMM üyelerinden 18 olmak üzere toplam 36 üyenin katılımı ile senede iki defa toplanan bu organ 27 Temmuz 1965 yılında Konsey tarafından oluşturulmuştur. Parlamento ortaklığın demokratik denetim organıdır.

Görevi, Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin sunduğu yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve Türkiye-AB ortaklığına ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmaktır. Avrupa Parlamentosu ve TBMM tarafından iletilecek gündem maddelerini görüşmeye yetkilidir.

Karma Parlamento Komisyonu üyeleri aynı zamanda, AB Komisyonu, AB Bakanlar Konseyi ve Türkiye ve AB sivil toplum örgütleri temsilcilerini bir araya getiren Karma İstişare Komisyonu'nun (KİK) çalışmalarına da iştirak ederler (www.deltur.cec.eu.int, erişim tarihi 14.12.2008).

2.7.4 Gümrük İşbirliği Komitesi

Gümrüklerle ilgili mevzuatın düzenli ve doğru olarak uygulanabilmesi için taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve aynı zamanda Ortaklık Komitesi'nin gümrüklerle ilgili kendisine vereceği her türlü görevi yerine getirmektir.

Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK), Ortaklık Konseyinin 2/69 sayılı Kararı ile, Ortaklık Komitesine bağlı olarak kurulmuş teknik bir komitedir. Görevi, Ortaklık Anlaşmasının gümrüklerle ilgili hükümlerinin doğru ve yeknesak bir şekilde uygulanması amacıyla taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesinin gümrükler alanında kendisine verebileceği her türlü görevi yürütmektir. Karar alma yetkisi yoktur. Avrupa Komisyonunun gümrük sorunları ile ilgili yetkilileri ve üye devletler gümrük uzmanları ile Türk gümrük uzmanlarından oluşur. GİK, Avrupa Komisyonu yetkililerinin başkanlığında toplanır ve çalışmalarını hakkında Ortaklık Komitesini düzenli olarak bilgilendirir (www.dpt.gov.tr, erişim tarihi 15.03.2008).

2.7.5 Gümrük Birliği Ortak Komitesi

AB'nin 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararınca AB'nin mevzuata uygun şekilde işleyişini sağlamak için kurulmuştur.

Gümrük Birliği Ortak Komitesi, Ortaklık Konseyi'nin 1/95 tarihli kararı ile kurulmuştur.(Madde 52 ve 53) Ayda en az bir kez toplanması öngörülen Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin amacı, taraflar arasında bilgi ve görüş alışverişini sağlamak, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunmak ve Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişini teminen görüş bildirmektir (www.ikv.org.tr, erişim tarihi 03.11.2007).

2.8 TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ EKONOMİ POLİTİKALARI

Avrupa Birliği'nin temel hedefleri arasında yer alan istikrarlı ve dengeli büyüme, fiyat istikrarı, yüksek istihdam, ödemeler dengesi, yaşam şartlarının

iyileştirilmesi, dengeli kamu harcamaları gibi hedeflerin gerçekleştirilmesi için, üye ülkelerin ekonomi politikalarının koordinasyonu gerekmektedir. Roma Antlaşması ile ekonomi ve para politikalarının yönetimi üye ülkelere bırakılmıştır. Ancak, üye ülkelerin, başta döviz kuru politikaları olmak üzere ekonomi ve para politikalarını Topluluğun ortak çıkarları doğrultusunda dengeli şekilde yönetmeleri gerektiği belirtilmiştir.

2.8.1 Ticaret Politikası

Ortak ticaret politikası (OTP), Topluluğun ilk oluşum yıllarından itibaren ihtiyaç duyulan AB'nin ekonomik bütünleşme sürecinin devamı için gerekli olan, ortak pazar oluşturabilmek için, üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı, dış ticaret politikalarını ortak kurallar çerçevesinde birbirleriyle uyumlu hale getirmeleri sonucu oluşan politikadır.

AB ekonomik bütünleşmesinin devamlılığı ve iç pazarın korunması için üye devletlerin üye olmayan devletlerle yaptığı ticarete yönelik kurallar ortak ticaret politikası kapsamında belirlenmektedir. Bu politika çerçevesinde üçüncü ülkelere karşı ortak araçlar bulunmaktadır. Bunlar, üçüncü ülkelere karşı tüm üye devletlerde ortak bir gümrük tarifesi uygulaması, ithalata ve ihracata ilişkin kurallar, AB ve üçüncü ülkeler arasında ticareti düzenleyen özel anlaşmalar, gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi" (GTS) ve standartlar, mense kuralları, taklit ve korsan üretim gibi alanlara yönelik kurallar olarak sıralanmaktadır (Uyanusta, 2005:11-13).

AB'nin ticaret politikasının temelini Avrupa Topluluğu'nu kuran Antlaşmanın 131. maddesi oluşturmaktadır. Bu maddeye göre Birliğin, dünya ticaretindeki gelişmeleri uyumlaştırmayı ve ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı amaçladığı ifade edilmektedir. Ticaretin serbestleşmesine bağlı olarak ülkelerin refah düzeylerinde artışlar görülmesi kaçınılmazdır. Bu prensibe dayanarak küresel dünya düzeni içinde, mal ve hizmet ticaretinin önündeki engelleri ortadan kaldırması yönünde çalışmalar yürüten uluslararası kuruluş Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'dür.

AB üye ülkelerinin tümü Dünya Ticaret Örgütü üyesidir. Dolayısıyla, ekonomik bütünleşme sürecinin doğal bir gerekliliği olan ortak ticaret politikasını oluştururken, dünya ticaretinin büyük ölçüde DTÖ bünyesinde belirlenen kurallarını dikkate almaları gerekmektedir (Soğuk ve Uyanusta, 2004: 42).

Türkiye, AB'nin ortak ticaret politikası'nda önemli yeri olan otonom rejimlere uyum çerçevesinde, tek taraflı tavizler içeren Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ni (GTS) tümüyle üstlenmiştir. Türkiye ayrıca genel olarak GB kapsamında üçüncü ülkelere karşı Birliğin uyguladığı ticaret politikalarını uygulama yükümlülüğüne paralel olarak, Birliğinde serbest ticaret anlaşması imzaladığı ülkeler ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır ve yenilerini oluşturma çalışmalarını devam ettirmektedir. EFTA ülkeleri ile 1992 yılında tamamlanan serbest ticaret anlaşmasının ardından bu yöndeki çalışmalar GB ile ivme kazanmış ve 1996 yılından itibaren İsrail, Macaristan, Romanya, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Makedonya, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin ve Tunus ile serbest ticaret anlaşmaları imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte, Macaristan, Litvanya, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri, Estonya, Letonya, Slovenya ve Polonya'nın son genişleme ile birlikte 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olmaları sebebiyle, ülkemiz ile bu ülkeler arasında gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmaları 30 Nisan 2004 tarihinden itibaren feshedilmiştir. Bundan sonra da bu ülkelerle olan ticari münasebetler, GB çerçevesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Su anda yürürlükte olan anlaşmalar ise, EFTA, İsrail, Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas ve Suriye ile imzalanan serbest ticaret anlaşmaları yürürlükte dir. Aynı zamanda Türkiye'nin AB ile ortak ticaret politikasına uyumu çerçevesinde Arnavutluk, Mısır, Ürdün ve Lübnan ile serbest ticaret anlaşmaları oluşturma yönünde müzakerelere devam edilmektedir (www.dtm.gov.tr., erişim tarihi 12.3.2006).

2.8.2 Sanayi ve Rekabet Politikası

1957 Roma Antlaşmasında ortak sanayi politikası ile ilgili herhangi bir hüküm mevcut değildir. AB'nin ilk sanayi politikası; 1970'de Komisyon tarafından

ele alınmış ve 1973 yılında Bakanlar Konseyi sanayi politikasını açıklamıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde; klasik sanayi dalları önemini kaybetmeye başlamıştır. 1992 Maastricht Antlaşmasınının 130. maddesi ile AB ve üye devletler; Birliğin sanayinin gelişmesi ve rekabet gücünün artması için gerekli koşulları yaratmakla görevlendirilmiştir (Treaty of Maastricht, madde 130).

AB'de sanayi stratejisinin esası, tüketici gereksinimlerine cevap verebilecek kalite ve miktarda üretim yapmak ve aynı zamanda fiyatların iç ve dış piyasalarda rekabet edebilecek seviyede olmasını sağlamaktır. Tarım sektörünün aksine, mevcut antlaşmalarda sanayi sektörü için ortak bir politika öngören hükümler getirilmemiştir. Sadece, "rekabet politikası" ve "devlet yardımlarının denetimi" ile ilgili hükümler, ortak niteliktedir. Topluluk ve üye devletler, Topluluk sanayisinin rekabeti için gerekli şartların sağlanmasını gözetmekle görevlendirilmişlerdir.

AB'nin rekabet politikası dört alanda yoğunlaşmaktadır.

-Rekabeti sınırlayan anlaşmaların ve hakim durumun kötüye kullanılmasının ortadan kaldırılması.

-Şirketler arasındaki birleşmelerin kontrol edilmesi.

-Tekelci ekonomik sektörlerin özelleştirilmesi.

-Devlet yardımlarının izlenmesi.(Ülger, 2005:40)

Rekabet politikasının uygulanmasından Komisyon sorumludur. Komisyon'un verdiği herhangi bir karara, Adalet Divanı'nda itiraz edilme hakkı mevcuttur (Dura ve Atik, 2003:279).

AB'nin ekonomik bütünleşme sürecinin sağlıklı isleyebilmesi için ortak rekabet politikası'nın varlığı şarttır. Ortak rekabet politikası'nın uygulanmasında bazı güçlükler bulunmaktadır. Bu güçlükler, bir yandan iç pazarda adil bir rekabet ortamı temin ederken, bir yandan da AB şirketlerinin dünya piyasasındaki rekabet güçlerini azaltmamak ve hatta artırmak gibi, birbiri ile bağdaşması zor hedefler arasında denge kurulması zorunluluğundan kaynaklanmaktadır. Avrupa Topluluğu rekabet kuralları, üreticiler, satıcılar ve tüketiciler açısından Topluluk içi ticareti etkileyecek ve Ortak

Pazar'da rekabeti bozacak veya tehlikeye düşürecek uygulamaları, pazarda hakim durumun kötüye kullanılmasını ve Topluluk içi ticareti bozacak devlet yardımlarını yasaklamaktadır. Bu bağlamda Türkiye AB ortak rekabet politikası çerçevesinde Rekabeti Koruma Yasasını, Tüketiciyi Koruma Yasasını, Patent Yasasını, Kamu İhale Yasasını ve bu yasalarla ilgili yönetmelikleri yürürlüğe koymuştur. Türkiye teşvik sistemini değiştirerek devlet yardımı ve sübvansiyonları AB' ne uyumlu hale getirmiştir. Türkiye AB'nin rekabet politikasına yönelik yükümlülükleri açısından diğer aday ülkelerden farklı olarak Türkiye'nin bu husustaki yükümlülükleri GB'nin oluşturulduğu tarih olan 1 Ocak 1996'dan itibaren başlamıştır. Özellikle rekabet mevzuatına uyum konusunda Türkiye'nin mevcut durumu diğer aday ülkelerin müzakerelere başladıkları döneme göre çok ileri seviyededir.

2.8.3 Enerji Politikası

Avrupa Toplulukları'nı kuran üç önemli anlaşmada da enerji konusunda hükümler mevcuttur. AET'de ilk enerji iç pazarı 1952 yılındaki AKÇT ile kurulmuş olan kömür pazarıdır (AB Türkiye Temsilciliği, 2000:5). Ancak, AET gerçek enerji politikasını 1973 petrol krizinden sonra oluşturmuştur. 16 Eylül 1986 yılında Konsey, AET'nin kendi kendine yetecek kadar enerji üretmesini ve enerji politikasını belirlemiştir.

AB enerji politikasının esas hedefi, tüketicilere daha ucuz enerji, kesintisiz ve yüksek kalitede hizmet sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu politika, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak, doğalgazın payını artırmak, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları oluşturmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak gibi hedefleri barındırmaktadır (Candan, 2005:6-14).

2.8.4 KOBİ Politikası

AB’de toplam işletmelerin %99,8’ini, istihdamın ise üçte ikisini oluşturan KOBİ’ler ekonomide önemli bir yere sahip bulunmaktadırlar. KOBİ’lerin ekonomideki bu önemli rolleri desteklenerek ekonomiye sağladıkları katkı artırıldığı takdirde, büyüme, istihdam ve rekabetin artmasıyla makroekonomik gelişme düzeyi de artmaktadır (www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php. erişim tarihi: 14.05.2008)

Küçük işletmelerin ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü ve daha etkili bir biçimde temsilinin sağlanması 21 Ocak 2003 tarihinde AB Komisyonu tarafından, KOBİ’lere yönelik politikaları içeren ve “KOBİ Paketi” olarak adlandırılan bir paket kabul edilmiş olmasıdır. Söz konusu paket, üye ülkeler, aday ülkeler ve AB Komisyonu’nun Avrupa KOBİ şartında kararlaştırılan maddelerin ne şekilde uygulandıklarını analiz eden dört rapordan oluşmaktadır. Raporlarda AB'nin uyguladığı KOBİ politikasındaki son gelişmeler ve gelecekte gerçekleşmesi planlanan eylemler ele alınmaktadır. Üye ülkelerin faaliyetlerinin değerlendirildiği raporda, söz konusu ülkelerin 2002 yılında önemli ilerleme kaydettikleri belirtilmektedir. Üye ülkeler özellikle KOBİ’lere yönelik bürokrasinin ortadan kaldırılması alanında gelişme göstermişlerdir. Girişimcilikle ilgili eğitimi ülkelerin gündeminin önemli bir maddesidir. Üye ülkeler başarılı faaliyetlerini aktararak aralarında bilgi alış verisinde bulunmaktadırlar.

2.8.5 Para Politikası

Birliğin GB çerçevesinde ortak pazarı oluşturduktan sonra tarihinde gerçekleştirdiği en önemli olgu ekonomik ve parasal birliği sağlayarak, tek para uygulamasına geçmiş olmasıdır.

Avrupa ekonomik ve parasal birliği, üye ülkeler arasında mal, hizmet, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımının yanında, ulusal paralar arasında kesin olarak belirlenmiş sabit kurlar ve nihayet “tek para” olgusuna yönelik bütünleşme sürecini ortaya çıkarmaktadır.

Topluluk üyeleri arasında ortak bir para politikası uygulanması bütünleşmelerin son aşaması olan siyasal bütünleşmeye çok yaklaşıldığının bir göstergesidir.

Maastricht Antlaşması'nda belirtildiği gibi, AB'de para politikasının temel hedefi, toplulukta fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarını sağlamak ve topluluğun genel ekonomik politikalarına destek vermek amacıyla bir Avrupa Merkez Bankası Sistemi yaratılmıştır. Merkez bankası, yetkili milli otoritelerin kredi kurumlarının ihtiyati denetimleri ve mali sistemin istikrarı ile ilgili olarak sürdürdükleri politikaların iyi izlenmesine katkıda bulunmaktadır.

2.9 TÜRKİYE'NİN ADAYLIK SÜRECİNDEKİ SON DURUM ANALİZİ

Türkiye, Avrupa Birliği üyeliğini ulusal politika yaparak, üyelik için gerekli olan yapısal değişiklikleri ve istenilenleri birer birer yaparken, Avrupa Birliği üye ülkeleri aynı kararlılık ve samimiyetle davranmamaktadır. Türkiye'nin jeopolitik öneminin farkında olan AB ülkeleri Türkiye'nin Avrupa Birliğinden tamamen uzaklaşmasını istememekle beraber Türkiye'nin AB'nin parçası olamayacağını da çeşitli bahaneler öne sürerek açıkça ifade etmektedirler.

Diktatörlük rejiminden yeni kurtulan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in, henüz demokrasiyi tam manasıyla hayata geçiremediği halde AB çatısı altında "tam üye"lik statüsünde kendilerine yer bulabilmiş olmalarına rağmen uzun yıllardır, demokrasiyle yönetilen Türkiye, AB için, Gümrük Birliği çerçevesinde ortak üye olmaktan ileri gidememiştir. Türkiye'nin demokrasiyle ilgili daha çok uzun bir yol kat etmesi gerektiğinin, her platform ve fırsatta belirtilmesi, AB'nin uyguladığı bir bekletmeden başka bir şey değildir. Türkiye'nin 73 yılda alamadığı yolu diğer ülkelerin 3-5 yılda almış olmaları ise mümkün değildir. Bu durum AB'nin uyguladığı çifte standardın varlığına bir delildir.

Türkiye'nin müzakere sürecinin ucunun açık olması yani ne zaman biteceğinin ya da ne şartlarla biteceğinin belli olmaması, müzakere sonucunda bütün

şartların yerine getirilse dahi üyeliğe alınmayabilecek olması, müzakere sonunda 27 Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ayrı ayrı referanduma sunulabilecek olması, üyeliğe kabul edilene kadar hiçbir mali yardımdan faydalanılamayacak olması, serbest dolaşım hakkına sınırlama getirilebilecek olması gibi şartlar yapılan bu açıklamalar ile birlikte değerlendirildiğinde ortaya tek bir sonuç çıkmaktadır. Türkiye'nin uzun yıllar Avrupa Birliği'ne alınmayacağı, ancak Avrupa'dan kopmaması ve başka sisteme yönelmemesi için yani AB'nin çıkarlarına hizmet etmesi için AB'nin yanında tutulmak istendiğidir. Elbette AB'ye girmek için her türlü fedakârlığı yapmayı kabul eden Türkiye'ye, bazı ülkeler ve gruplar bu belirsiz süreçten faydalanarak istediklerini de yaptıracaklardır.

AB'ye üyelik büyük çaplı bir değişimi gerektirmektedir. Her değişim kuşkusuz sancılıdır ve zaman alır; ancak beraberinde olumlu gelişmeler olacaksa değişimin zorluklarına katlanılabilir. Bu anlamda, tam üyelik süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana gerçekleştirdiği en büyük atılım projelerinden birini oluşturmaktadır. Bununla beraber, bu sürecin yalnızca Türkiye'ye yük getireceğini, AB açısından sancısız olacağını düşünmek gerçekçi değildir. Her iki taraf da ortak çıkarlar temelinde işbirliğine ve karşılıklı anlayışa ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, tarafların birbirinin güvenlerini zedeleyecek davranışlardan kaçınması, bütünleşme sürecinin gelecekteki başarısını belirleyecektir.

Gözlemcilerin çoğuna göre, kapıların Türkiye'nin yüzüne çarpıldığı Lüksemburg Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra alınan ters yöndeki karar öylesine ani oldu ki, iki taraf böyle bir gelişmeye hazırlıksızdı. Türk kamuoyu heyecansızdı. Bu duygu belki de içinde bulunulan aşamanın sonuçlanmayacağı ve AB-Türkiye ilişkilerinde öncekine göre daha da sert bir çözümlenin yaşanacağı şeklindeki bir şüpheden kaynaklanıyordu (Barchard, 2001:11). Bunun nedeni ise Türkiye ve AB arasında yaşanılması beklenen tutumlar ve gelişmelerdi.

Genişleme açısından bakıldığında; on yeni üyenin katılımının kurumsal ve ekonomik etkilerinin AB içi dengelerde sindirilmesi ve halk nezdinde benimsenmesinin gerektireceği zamana ihtiyaç vardı.

Derinleşme yönünden; Avrupa'nın Geleceği Kurultayı'nın üzerinde çalışmakta olduğu yeni AB yasasının, üye ülkelerdeki referandumlarda kabul görmemesi, red eğilimlerinin güçlenmesi ve bu durumun başta Euro'nun istikrarı olmak üzere ekonomiye olumsuz etkilerinin olacağıydı.

Ekonomik sorunlar açısından; ekonomik büyümenin %2 seviyesinin altına düştüğü bir konjonktürde, hükümetlerin gerekli yapısal reformları yapmakta sosyal tepkiler nedeniyle yaşayacakları zorlanmalardı.

Türkiye'nin imajı üzerinden bakıldığında; yıllar boyunca insan hakları ve demokrasi açısından Türkiye'nin görüntüsü ve uluslararası saygınlığının çok olumsuz etkileneceğinin düşünülmesiydi (Kaleagası, 2003:26).

AB üyesi ülkelerin Türkiye'nin üyeliğine karşı olumsuz davranışlarının nedenlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz:

Nüfus, Serbest Dolaşım ve Göç: Yaşlı Avrupa'nın önünde 75 milyon üzerinde nüfusuyla Türkiye, genç ve dinamik nüfus potansiyeli ile önemli bir güçtür. Doğurganlık oranı Avrupa'ya kıyasla yüksek olan Türkiye, yaşlı Avrupa'nın kuşaklarını korkutmaktadır.

AB'ye girdiği varsayılan Türkiye, nüfusun etkisiyle Avrupa Parlamentosu'nda en büyük parlamenter grubunu oluşturarak, Almanya'nın önüne geçecek ve parlamentoda söz sahibi olan birinci ülke konumuna gelecektir. Bu da Türkiye'nin istenmeyen bir devlet olmasında en büyük ikinci nedendir (Vaner, 2004: www.idealpolitika.com/arsiv, erişim tarihi 4.3.2007).

Diğer bir olumsuz yaklaşım, "Türkiye'nin AB üyeliği, göçmen akımı sonucunu doğurur" şeklindedir. Tüm kamuoyu yoklamalarında, AB vatandaşlarının Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan kesiminin en basta gelen olumsuz yargısının göç sorunu olduğu ortaya çıkmıştır (www.bocutarih.sitemynet.com, erişim tarihi 13.08.2008). Bu noktadaki bakış açısı, Türkiye'nin tarım nüfusunun önemli bir kısmının serbest dolaşımında AB'yi işgal etme olasılığı ve genç nüfusun oranı en

yüksek ülkelerden biri olan Türkiye'nin üye olması durumunda dinamik genç nüfusun AB'ye yönelen bir başka göç kaynağı olacaktır

1986'da tamamlanması beklenen işgücünün serbest dolaşımı konusundaki işlemler henüz gerçekleşmediği gibi bunu başarıya ulaştıracak telafi edici formüller geliştirilmemiştir.

Din, Kültür ve Kimlik: Avrupa Birliği her ne kadar "Avrupa çok kültürlü bir yapıya sahiptir" görüşü temeli altında oluşturulan bir bütünleşme olsa da, bu görüşü benimsemeyen ve tolere etmeyen bir kesim bulunmaktadır. Bunun etkisiyle Irkçılık, kökten dincilik ve milliyetçi duygular giderek yoğunlaşmaktadır (Balkır, 2000:820).

Avrupa'da şu anda 11-12 milyon Müslüman yaşamaktadır. Fransa'da beş milyon, Almanya'da üç milyon, İngiltere'de iki milyon ve İtalya'da bir milyon Müslüman bulunmaktadır. Türklerin AB içinde serbest dolaşma haklarının oluşmasıyla farklı dinsel kimliği bulunan AB'nin, ülkemizden de alacağı göçün etkisiyle çoğalacak olan Müslüman sayısı AB açısından yoğun ve korkulur bir düşünce haline dönüşmektedir.

Samuel D. Huntington bu eğilimleri kitabında şu şekilde ifade eder: "İnsanlar kimlik kriziyle uğraşırken kan ve inanç bağlarına, itikada ve aileye önem verir. Halklar, ecdadı, dini, dili, değerleri ve kurumları kendileriyle benzer yönleri olan halklarla biraya gelirken, farklı olan halklara uzak durur, aralarına almak istemez Bu anlamda, Avrupa'nın güçlü devletleri, Müslüman bir ülke olan Türkiye'yi Avrupa Birliği içinde görmek istemediklerini açıkça belli etmektedirler. Önemli olan hoşgörüdür. Ve kendi değerlerinden ve kimliğinden vazgeçmek demek değildir. Sonuçta, Avrupa da Türkiye de kendi kimliğini bu noktada her yönüyle koruma hakkına sahiptir (Tibbi, 2000:295).

Demokrasi ve İnsan Hakları: AB ile bütünleşmenin temel unsuru, ekonomik istikrarın yanında, insan hakları ve demokrasi ilkelerinin evrensel standartlarının benimsenmesidir (Karkus, 1998:716). Demokrasi ve insan hakları konularını, dış

politikasının önemli bir unsuru haline getiren Avrupa Birliği, Türkiye ile ilişkilerinde de bu siyasi baskıyı kullanmaktadır.

AB açısından Türkiye, demokratik gibi gözükten kültürden yoksun, insan haklarına ve azınlıklara saygısız bir ülke olma konumundadır. Özellikle Avrupa medyasının Türkiye konusunda olumsuzlukları ön planda tutan habercilik yaklaşımı ve karşıt lobilerin kendi davalarını savunma yolunda Türkiye'nin demokratik zayıflıklarından güç kazanmaları Türkiye'nin uyum paketleriyle demokrasi ve insan hakları konusunda attığı adımların, AB ülkeleri açısından çok da değer ifade etmediğinin göstergesidir (Kaleagası, 2003:27).

Ekonomi: Türkiye'nin AB ortalamasının altındaki kalkınmışlık seviyesi, doğal olarak AB kamuoyunda endişe yaratmaktadır. Buna rağmen jeopolitik konumu ve yatırım başarıları sayesinde AB'ye çelme takmaktan çok, itici güç olma özelliği gösteren örnekler de mevcuttur. İrlanda, Portekiz ve Yunanistan gibi gelir düzeyleri AB ortalamasının altında olan ülkelerin AB'ye girişinde AB'nin büyümesini yavaşlatmak yerine, artan ticaret ve yatırım düzeylerinin desteği sayesinde, AB ortalamasının hayli üzerinde büyüme oranlarıyla, genel ekonomik gelişmeyi hızlandırmıştır (TÜSİAD Yayınları, 2000:4).

2.9.1 Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katkısı

Türkiye'nin AB'ye üyeliği ile birlikte nasıl bir tablo ile karşılaşacağı en çok merak uyandıran konulardır. Bu güne kadar gerçekleşen katılımlar ışığında Akdeniz genişlemesi olarak bilinen süreçle AB üyesi olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in, ülkemizin yapısal ve ekonomik özellikleri bakımından benzer özellikleri göstermesi bize söz konusu ülkelerin üyelik sonrasında yaşadığı gelişmelerin, Türkiye'nin tam üyelik sonrasında karşı karşıya kalacağı durum hakkında söyleyeceğimiz ifadelere doğrular nitelikte olacaktır. Yunanistan'ın AB'ye tam üyeliği örneğinde üyelikten hemen sonra, İspanya ve Portekiz örneklerinde ise tek pazara dâhil olduklarından sonra, bir ekonomik durgunluğun yaşandığı ve bu süreçte serbest dolaşım unsurlarının tamamlanmasına yönelik çabaların da etkisinin olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin 1996 yılında GB'yi tamamladığı ve bu konu ile ilgili olarak 13 yıllık tecrübesi göz önünde bulundurulduğunda, kendisiyle benzer özellikler gösteren AB üyelerinin üyelik sonrası düşükleri duruma düşmeyeceği tahmin edilmektedir (DTM, 2003:40-41).

Tam üyelikle birlikte iki pazar arasındaki, gümrüklerde uygulanan standartlar, sınır işlemleri ve kalite kontrol prosedürleri gibi engellerin ortadan kalkmasıyla, GB'den elde edilen faydaların artması ve Türkiye'nin özellikle rekabet gücünün yüksek olduğu emek yoğun sanayi sektörleri kapsamında AB içi kalite ve tüketiciye seçim sansı yaratan bir durumun meydana geleceği de kaçınılmaz bir gerçektir. Bununla birlikte ticaretin önündeki engellerin ortadan kalkması, Türkiye ile üyeler arasındaki ticareti hızlandırarak ticarete dinamik bir yol kazandıracak, ihracatçı AB firmalarının başta belgelendirme prosedürleri ve masrafları olmak üzere birçok ek bürokratik ve mali prosedürden kurtaracak ve böylece ticaretin belirleyicisi olan ticari aktörlerinde Türkiye'ye olan güvenini arttıracaktır. Bu durum da iki taraf arasındaki ticaretin gelişmesine vesile olacaktır (Aydın, 2002:21-22).

Türkiye'nin sanayi ürünlerinin AB piyasasında tam anlamıyla yer bulabilmesinin ve AB firmalarıyla rekabet edebilmesinin ön koşulu AB seviyesinde belirlenmiş üretim standartlarını kapsayan AB teknik mevzuatına uyumdur. Türkiye'nin 13 yıllık tecrübesiyle, GB sürecinde önemli mesafeler kat ettiği bu uyumda, tam üyelikle birlikte, standartların yükselmesini, uluslararası standartlarda ve tüketici memnuniyetini temel alan üretim anlayışının yerleşmesi sağlanacaktır. Bununla beraber, tam üyelikle piyasa denetimi ve gözetiminin sağlanmasıyla ürünlerin gerek üretim gerekse piyasaya sunum aşamasında gerekli standartlara uygunluğu daha etkili bir şekilde denetlenecek bu da teknik mevzuata uyumu hızlandırarak uygulamasını güvence altına alacaktır. Yaşanacak olan bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin hem AB ile hem de üçüncü ülkeler ile gerçekleştireceği ticarete rekabet gücünün artmasını sağlarken, iç piyasadaki rekabeti arttıracak ve tüketicinin tercihlerinde çeşitliliği sağlayacaktır (Aydın, 2002:49). Tam üyelikle birlikte Türkiye'nin diğer üyelerle olan ticari ilişkileri, üçüncü ülkelere karşı tutumu ile kıyaslandığında daha fazla yakınlaşma göstereceğinden, bu yakınlaşmanın

Türkiye'nin gelecekteki ithalat ve ihracatı üzerine olumlu bir şekilde yansıtacağı kuşkusuz ortaya çıkacak bir durumdur (Laçiner, Özcan ve Bal, 2004:116).

Gelecek 15 yıllık perspektifte genel itibari ile yatırım ve aramalı ithal eden Türkiye'nin bu ithal malları isleyerek kendi ihracat rakamlarına yansıtması için bir mani yoktur. Bu nedenle gelecekte Türkiye'nin AB üyeliği ile genişleyen pazardan hem ithalat hem de ihracattan daha fazla pay alacağı açıktır.

Türkiye'nin AB'nin ticaret politikasıyla bütünleşmesi çok taraflı liberizasyon sürecine de önemli katkılar sağlayacaktır (Bulmer ve Scott, 1994:217). Üyeliğin ilk yıllarında marjinal düzeyde, orta ve uzun vadede AB'nin büyümesi ve ticareti üzerinde çok daha yoğun bir şekilde etkisini gösterecektir. Türkiye'nin birliğe üyeliğinin birliğin dış ticareti üzerinde yaratacağı ilk etkiler, pazar büyümesi ve pazara bütünleşme üzerinde gösterecek ve bu sayede önemli ticaret avantajları yaratacaktır.

Ticari etkilerin dışında kültürel ve siyasi farklılıkların da AB içinde değişim ve gelişime neden olacağı açıktır. Bugün itibari ile Türkler 3 milyonu aşkın nüfusu ile AB ülkelerinde ikamet eden üçüncü ülke vatandaşları arasında büyük bir farkla en büyük grubu temsil etmektedir (www.abinfoturk.net, erişim tarihi 23.01.2008). Tam üyelikle birlikte GB'nin gereği olan işgücünün serbest dolaşım ilkesinin sağlanması ile birlikte bu sayının ilave göç akımlarını alacağı tahmin edilmektedir. Söz konusu işgücü akımlarının yoğunluğu, potansiyel göçmenlerin davranışına etki eden birçok faktöre bağlı olacaktır. Artan verimlilik ve gelire ek olarak, Türkiye'nin sosyal, kültürel, sağlık, istihdam ve eğitim alanlarında sürekli olarak ilerleme sağlamasıyla beraber her ne kadar AB'ye göçe yöneleceği düşünülse de Türkiye'nin diğer AB ülkelerine olan göç olgusunu yavaşlatacaktır (www.dtm.gov.tr, erişim tarihi: 15.1.2007). Türkiye'nin AB üyeliğinin yıllık 225.000 kişilik bir göçe neden olması beklenmektedir. 2030 yılına kadar Türkiye'den AB'ye 2,9 milyon kişinin göç edeceği ve bunun 2025 yılındaki AB28 nüfusunun %0,5'ini oluşturacağı tahmin edilmektedir (www.foreigntrade.gov.tr, erişim tarihi 19.04.2005). Türkiye'den göç edecek olan genç nüfus, yaşça Avrupa'nın nüfusunu aşağılara çekerek nüfus durgunluğuna ve düşüşüne katkı sağlayacak, bu da ekonomik durgunluğun

giderilmesine ve üretim kapasitesinin artmasına yardımcı olacaktır. Bu durum etkisini daha aktif olarak göç eden nüfusun öğrenim ve mesleki eğitim alanlarında yetiştirilerek yeterli teknik donanıma sahip hale getirilmesi ile kendini gösterecektir.

2.9.2 Avrupa Birliği'nin Geleceği

1957 Roma Anlaşması ile temeli atılan AB, belirli coğrafyayı paylaşan ülkelerin kısa sürede pazarlarını, ekonomilerini, üretim süreçlerini, siyasi ve stratejik güçlerini bir araya getirerek küresel dünyada en başarılı ekonomik birlik olmayı sağladıkları bir oluşumdur. Parasal birliğin gerçekleştirilmesi AB'nin ekonomik alandaki başarısını göstermektedir. Dünya genelinde her ne kadar çok sayıda bütünleşme girişimi varsa da günümüzde en büyük ekonomik başarıyı sergileyen birlik hiç kuşkusuz AB'dir.

Avrupa Birliği'nin geleceği konusunda ise Alman dışişleri bakanı Joschka Fischer, 12 Mayıs 2000 tarihli konuşmasında tüm AB vatandaşları tarafından seçilecek güçlü bir başkan idaresinde federal sistemin gerçekleşecek en tabii sonuç olacağı belirtilmiştir. Aynı görüş İngiltere Başbakanı Tony Blair'in 6 Ekim 2000 tarihinde Polonya Menkul Kıymetler Borsa'sında yapmış olduğu konuşmada da yeniden ifade edilmiştir. Avrupa Birliği anayasası oluşturulması için atılan adımlar da gelecekte Avrupa Birliği'nin federal bir Avrupa Devleti haline geleceğinin göstergesidir. Mevcut durum halinde, her ne kadar federal bir yapı resmi olarak kurulmamışsa da Avrupa Birliği'ne üye devletler bir kısım ulusal egemenlik haklarından birliğe katılmakla vazgeçtiklerini anayasalarındaki düzenlemeler ile kabul etmişlerdir. İşte bu noktada Avrupa Birliği kurumları tarafından düzenlenen yasalar üye ülkelerin yasalarının üstünde kabul edilir ve birlik üyelerinin vatandaşları üzerinde direkt etkiye sahiptir.

Bazı alanlarda üye devletler yasama yapma veya uluslararası antlaşmalara girme haklarını kaybetmişlerdir. Ama tek bir ekonomi ve parasal sistem yürütülmektedir. Özetle zaten adı konulmamış bir federal sistem zaten hali hazırda

kullanılmaktadır. Mevcut olan güvenlik ve savunma çalışmaları ve anayasal çalışmalar ile uygulamanın gerçekleşmesi için son noktaya gelinecektir.

Avrupa Birliği üye ülkeler ekonomik kalkınmalarını tamamlamış, gelir ve refah seviyesinin yüksek üyelerden oluşan bir bütünleşmedir ve dünya ticaretindeki payının üst sıralara çıkması birliğin devamını sağlayacak kaçınılmaz sonudur. Bu nedenle Avrupa Birliği, üye ülkelere küresel ölçekte önemli bir siyasi aktör olarak, dünyadaki siyasi gelişmelere müdahale edebilme ve gelişmelere yön verebilme imkânı sunmaktadır. Bu da Birliğin siyasi olarak, bir çekim merkezi olması haline dönüşmesini sağlar.

AB'nin geleceği konusunda çoğunlukla iyimser düşünceler yer alsa da; olumsuz düşünceler de yok değildir. Bu açıdan;

- a) Yaşlı, çalışıp üretemeyen nüfusun ve emekli sayısının artması,
- b) Bütçe oluşturma konusunda yaşanan sıkıntılar, üye ülkelerin üstlendikleri payları birlik bütçesine koymama ya da koyamamaları,
- c) Yeni üye ülkelerdeki fazla işgücünün, topluluğun tümünde işsizliği artıracak beklentilerinin artmış olması,
- d) Avrupa Birliği bünyesinde yaklaşık 90 bin sayfalık mevzuatın varlığından dolayı karar alma mekanizmaları yavaş çalışmakta ve hızlı ve etkili karar alınamamaktadır. AB düzeyinde karar alma sürecinin Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi basta olmak üzere birçok kurumu içermesi, karar alma sürecinde ortak karar alma, istişare ve uygun bulma gibi farklı yöntemlerin uygulanıyor olması, hızlı ve zamanında karar alma sürecini olumsuz etkilemesi,
- e) Birlik bünyesindeki lider ülke konumundaki ülkelerin, kendi aralarındaki mücadelesi ve ülkeler arasında ayrışmanın başlaması, birinci ve ikinci sınıf AB üyeliği ile adayların üçüncü sınıf olarak değerlendirmelerinin yapılmaya başlanması,
- f) ABD gibi küresel güçlerin Avrupa Birliği'nin alternatif bir küresel güç haline gelmesine karşı yürüttükleri çalışmaları,

g) Avrupa Birliği'nin tam bütünleşme yolunda bazı sorunlarla karşılaşması, üye ülkelerin buna karşı direnmesi (Avrupa Anayasası'nın bazı ülke halkları tarafından kabul edilmemesi gibi) ve Birliğin üye ülkelerin egemenlik haklarına müdahale etmesi ve ulus devletlerden vazgeçmesi,

h) Birliğin askeri bir gç oluşturma konusunda sıkıntılarının olması, dünyada yaşanan olaylara küresel bir güç olarak etkin müdahalesini olumsuz etkilemesi,

i) ye ülke halklarının arasındaki tarihi anlaşmazlıklar ve milliyetçilik akımlarının giderek yaygınlaşması,

j) Birliğin farklı milletlerden ve farklı dilleri konuşan ülkelerden oluşması ve birlik içerisinde din birliği varmış gibi gözükmesine rağmen, Fransa'nın Katolik; İngiltere'nin Anglikan; Avusturya'nın Protestan; Yunanistan'ın Ortodoks gibi ciddi mezhep ayrılıklarının olması, önümüzdeki dönemde birliğin isleyişini ve geleceğini olumsuz etkileyebilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYENLERİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde, endüstri ve endüstri-içi ticaret kavramları ile endüstri-içi ticaretin ölçülmesine yönelik geliştirilen endeksler yer almaktadır. Ayrıca bu bölümde endüstri-içi ticareti belirleyen değişkenler için ortaya koyduğumuz hipotezler ile bu konuda yapılan teorik ve ampirik çalışmalar hakkında literatür çalışmasına yer verilmiştir.

3.1 ENDÜSTRİ TANIMI

Geleneksel uluslararası dış ticaret teorileri, homojen olan, tek bir malı üreten birkaç firmanın varolduğu ve üretimin tek bir üretim fonksiyonu ile temsil edildiğini varsaymaktadır. Gerçek hayatta ise, her bir mal farklı üretim teknikleri kullanılarak üretilmekte ve tek bir firma bile birkaç çeşit mal üretebilmektedir. Bu açıklamalar nezdinde Endüstri, tanımlanırken genelde ürün ve üretim yöntemi dikkate alınmaktadır. Ürün kıstası endüstri'yi mal benzerliği noktasından hareket ederek alıcılarla yakın ikame kabul edilecek kadar birbirinin benzeri mallar üreten firmalar grubu olarak tanımlamaktadır. Üretim yöntemi ise endüstri kavramı aynı üretim yöntemini veya hammaddeyi kullanan firmaları kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.

Geleneksel dış ticaret teorisi analizlerinin tam rekabet varsayımı altında endüstri'yi tanımlamak zorunluluğu yoktur. Çünkü dış ticaret teorisi; buğday gibi homojen bir malı üreten firmalar topluluğunu endüstri kapsamında değerlendirmektedir (Koutsoyiannis, 1987:9).

Bir ekonomide üretilen malların, endüstrilere göre sınıflandırılması talebe ve arza dayalıdır. Talebe göre görüş, Chamberlin grubu olarak adlandırılan ve Grubel-Lloyd (1975) tarafından da takip edilen, malları talep yapılarındaki benzerliklere dayandırarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmada ikame edilebilen mallar aynı

endüstri içinde tanımlanmaktadır. Ölçülmesinde de esnekliklerden faydalanılmaktadır. Esnekliğin yüksek olduğu mal grupları aynı endüstri içinde tanımlanmaktadır. Arz'a göre görüş ise Finger (Finger, 1975:581-589) gibi yazarlar tarafından malların üretim koşullarına ve kullanılan girdi oranlarına dayalı olarak bir sınıflandırma yapılmasının daha doğru olduğunu savunmaktadır. Bu sınıflandırma da ise, benzer girdilerle üretilen ya da üretim teknikleri birbirine benzeyen malların bir endüstriyi oluşturduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda endüstri, aynı üretim tekniklerini kullanarak benzer mallar üreten firmalar topluluğu yada aynı malı üreten firmalar topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Hogendorn, Brown, 1979:279).

Endüstri-içi ticaret bağlamında endüstrinin tanımı üzerinde farklı yaklaşımlarda olmuştur. Falvey, endüstri'yi sermaye malları üreten firmalar topluluğu olarak tanımlamaktadır. (Falvey, 1981:496) Finger ise faktör yoğunlukları benzer malları üreten firmaları endüstri olarak değerlendirmektedir (Finger, 1975:583). Grubel ve Lloyd ise çalışmalarında malların tüketimde ikame edilebilirliklerine ve üretimde benzer girdi kullanımlarına göre aynı endüstri içinde tanımlanabileceğini ifade etmişlerdir (Grubel,Lloyd, 1975:86).

Dış ticaret istatistiklerinin sınıflandırılmasında iki temel sınıflandırma söz konusudur: Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) ve Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması (ISIC). Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması; malların özelliklerine göre bir sınıflandırma yaparken, Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması faaliyetleri işlenme özelliklerine göre bir sınıflandırmaya tabii tutmaktadır. Endüstri tanımına en yakın olarak kabul edilen Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırma verileri endüstri-içi ticaret analizlerinde kullanılmaktadır.

3.2 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET KAVRAMI

Endüstri İçi Ticaret (EİT) kavramı uluslar arası ticarete hem teorik hem de ampirik analizlerin ve dış ticaret politikasının oluşturulmasında çok önemli etkiler yaratmıştır (Brühlhart, 2002: 602). Endüstri-içi ticaretin ortaya çıkışı 1960'lı yıllarda

yapılan ve ekonomik bütünleşmenin dış ticaretteki uzmanlaşma üzerine etkilerini ele alan çalışmalarla olmuştur.

Endüstri-içi ticaret, aynı endüstri-içinde yer alan fakat dış görünümü, kalite, kullanım şekli ve marka gibi birtakım özellikleri ile farklılıklar gösteren malların bir ülke tarafından eş-anlı olarak ithal ve ihraç edilmesine dayanan bir dış ticaret olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, benzer girdi kullanımına sahip olan veya talep yapıları benzeyen, tüketimde yakın ikamesi olan malların, aynı anda bir ülkenin hem ihracat hem de ithalat kalemleri içinde yer alması, endüstri-içi ticaret olarak da adlandırılmaktadır.

Endüstri-içi ticaret, faktör girdileri ve tüketim açısından birbirine yakın ikame malların eşanlı ithalat ve ihracatı olarak da tanımlanmaktadır (Tharakan, Calfat, 1996:74). Bu kavram Balassa (1966), Grubel ve Llyod (1975) tarafından, endüstri içi ticaret; Gray (1980) tarafından “iki yönlü ticaret”; Finger (1979) tarafından “ticaret genişlemesi”; Brander (1983) tarafından, “çapraz taşıma olarak adlandırılmıştır.

Belirli bir endüstride endüstri içi ticaretin yüksek düzeyde olması ise belirli bir karşılaştırmalı üstünlük durumunun ortaya çıkmadığını gösterir. Bu nedenle endüstri içi ticaret karşılaştırmalı üstünlüğü yansıtmaz. Endüstri içi ticaret ülkelere daha geniş piyasalardan yararlanma olanağı verir.

3.3 EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER VE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET

İktisadi bütünleşme kapsamındaki ülkelerde genel olarak faktör donanımının benzer yapıda olması, kişi başı gelir düzeyinin birbirine yakın olması, ticaret engellerinin ortadan kaldırılması, üretim maliyetlerinde azalmanın ortaya çıkması, yabancı sermaye yatırımlarının artması gibi etkenlere bağlı olarak endüstri içi ticaretin artacağı beklenmektedir. Ayrıca ülkelerin gerçekleştirdiği ekonomik bütünleşmeler de bu ülkeler arasında endüstri içi ticaret düzeyini etkilemektedir.

AET ve LAFTA birliklerinin kurulmasından sonra yapılan çalışmalarda, birlik oluşumlarının endüstri-içi ticareti artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Robson'a göre bütünleşmelerin etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz (Robson, 1987: 42-43);

-Ekonomik bütünleşmenin kurulması, birliğe katılan ülkelerin kişi başına düşen gelir seviyelerini, birliğe katılmadıkları durumdan daha hızlı olarak artırıyor, endüstri-içi ticaretin de artması beklenir. Çünkü artan kişi başına gelir seviyesi farklılaştırılmış mallara olan talebi hızla artıracaktır.

- Ekonomik bütünleşmeler, birlik içindeki ülkelerin ticaretini daha serbest kılacaktır. Bu durumda, ticaret artışı içinde endüstri-içi ticaret önemli bir yer tutacaktır.

- Ekonomik bütünleşme, faktör piyasalarını da kapsıyor olabilir. Üretim faktörlerinin birlik içinde akışkanlığının kolaylaşması, çok uluslu firmalara doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla, malların farklı varyasyonlarını birlik içindeki değişik ülkelerde üretme imkânı verdiğini belirtmiştir.

3.4 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN ÖLÇÜLMESİ

EİT'in ölçülmesinde farklı istatistiksel ürün sınıflamalarından yararlanılmıştır. En fazla yararlanan sınıflama, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) olduğunu daha önce belirtmiştik. Ancak kullanılacak istatistiki verilerin bu sınıflama türüne uygun olarak düzenlenmemesi durumunda Uluslararası Standart Endüstri Sınıflandırması (ISIC) ve Geniş Ekonomik Kategoriler (BEC) gibi sınıflamalar da başka araştırmacılar tarafından da kullanılmıştır. Dış ticaret verileri bu sınıflamalara uygun olmayan ülkelerdeki EİT hesaplamalarında ise ülkelere ait özel sınıflamalarda kullanıldığı görülmüştür.

Burada EİT'in ölçülmesi için geliştirilen endekslerin en önemli ve en fazla kullanılanlarına değinilecektir.

3.4.1 Balassa Endeksi

Balassa tarafından gerçekleştirilen endüstri-içi ticaretin ölçülmesiyle ilgili ilk çalışma o zamanki adıyla AET'nin kuruluşunun üye ülkeler arasındaki ticarete olası etkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. *Balassa* geliştirdiği endeksi şu şekilde ifade etmiştir:

$$IIT_B = \frac{1}{n} \sum \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}$$

Burada; IIT_B = Balassa Endeksi'nin değerini, X_i = i endüstrisinin ya da ürününün ihracatını, M_i = i endüstrisinin ya da ürününün ithalatını, n = gözlem sayısını ifade etmektedir (Altay, 2006:42)

Balassa Endeksinde, ilgili ülkenin, referans alınan ülke ya da ülke grubu karşısındaki "i" endüstrisi ya da ürününe ait ihracat ve ithalat rakamlarının mutlak farkı, toplam ihracat ve ithalata oranlanmakta, bu oran da ticaret verilerinin elde edildiği yıl sayısına bölünerek, ortalama endüstri-içi ticaret seviyesi hesaplanmaya çalışılmaktadır. Balassa Endeks değeri 0 ile 1 arasında değişmekte, değer sıfıra yaklaştıkça endüstri-içi uzmanlaşma artmaktadır. Dolayısıyla böyle bir gelişme, ilgili ülke ve referans alınan ülke açısından endüstri-içi ticaretin artmaya başladığı şeklinde yorumlanır.

Balassa endeksinin iki temel eksikliği bulunmaktadır. İlk olarak, endeks tüm endüstrilere, toplam dış ticaret içindeki paylarını dikkate almaksızın, aynı ağırlığı vermektedir. İkinci olarak ise, endeks hesaplanırken dış ticaret açıkları dikkate alınmamaktadır (Grubel ve Lloyd, 1975; 26). Belirtilen bu eksiklikler, endeksin dış ticareti açık veren ülkelerdeki güvenilirliğini zedelemektedir. Bu sebeple, konu ile ilgili yeni hesaplama yöntemlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

3.4.2 Grubel-Lloyd Endeksi

1960'lı yıllarda Verdoorn, Michaely, Kojima ve Balassa gibi iktisatçılar endüstri-içi ticareti ölçmeye yönelik çaba içerisinde olsalar da doğrudan endüstri-içi ticareti hesaplamaya yönelik olarak geliştirilen ilk endeks Grubel-Lloyd endeksidir. Grubel-Lloyd endeksi endüstri-içi ticaret hesaplamalarında en sık başvurulan endeks olarak karşımıza çıkmaktadır.

Endüstri içi ticaretin derecesini tahmin etmede geliştirilen Grubel-Lloyd (1975) endeksi şu şekilde formüle edilmiştir;

$$EIT_{GL} = 1 - (|X_i - M_i|) / (X_i + M_i)$$

EIT: Endüstri içi ticareti, X_i ve M_i sırasıyla i endüstrisinin bir mal veya ürün grubunun ihracatını ve ithalatını gösterir.

Endeks 0 ile 1 arasında değerler alır. Eğer ülke söz konusu malı yalnızca ihraç ya da ithal ediyorsa endeks sıfırdır. Eğer aynı malın ithalatı ve ihracatı birbirine eşitse endeks bir olur ve bu endüstri-içi ticaretin maksimum olduğu durumu ifade eder.

Yapılan değerlendirme sonucunda EİT değeri 0,50 ve yukarısında yer alan mal grupları için endüstri içi ticaretin var olduğu kabul edilmiş ayrıca 0,80 ve üzeri mal grupları yorum yapılarak belirtilmiştir.

Grubel ve Lloyd, çalışmalarında 1959–1967 dönemi için 3 haneli dış ticaret istatistiklerinden yararlanarak Avrupa Ekonomik Topluluğu üyeleri, Kanada, ABD, Japonya ve Avustralya için endüstri-içi ticaret seviyesini hesaplamışlardır. Grubel ve Lloyd'un çalışmaları gerek endüstri-içi ticaretin ölçüm yöntemlerinin ortaya konulması gerekse de farklılaşmış ürünlerin dış ticaretine teorik bir bakış açısı sergilemesi bakımından önemlidir (Grubel, Lloyd, 1975:37).

Ülke ekonomilerinde çok görülen dış ticaret dengesizliği durumunda ise endüstri-içi ticaretin ölçülmesi için çeşitli endekslerde⁸ kullanılmaktadır. Bu endekslerden bazılarını şu şekilde özetleyebiliriz;

3.4.2.1 Ağırlıklandırılmış Grubel-Lloyd Endeksi

Grubel ve Lloyd, hesaplanan değerlerinin dağılımını belirlemek için her bir sektörün, ülke toplam dış ticareti içindeki payları ile ağırlıklandırılarak aşağıda gösterilen endeksi geliştirmişlerdir:

$$IIT_{GL}^{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{j=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij})}$$

Burada, “*i*” ülkesindeki ilgili sektörleri yada endüstri grubunu oluşturan her bir endüstriyi “*j*” ifade etmektedir. Bu endeks belirli endüstri ya da tüm endüstriler için ticari ilişkideki tüm ülkelere ait ağırlıklı endüstri-içi ticaret değeri için de kullanılabilir (Grubel ve Lloyd, 1975: 21).

3.4.2.2 Uyarlanmış Grubel-Lloyd Endeksi

Grubel ve Lloyd (1975:22) ülkelerin dış ticaretteki dengesizliğinden kaynaklanan ve endüstri-içi ticaret seviyesinin gerçek değerden daha düşük ölçülmesine neden olan bu durumu ve dolayısıyla etkilerini yok edebilmek için geliştirdikleri endekse uyarladıkları endekstir.

Dış ticaret dengesizliğinde Grubel ve Lloyd, hiçbir endüstride ihracat-ithalat eşitliğinin sağlanamayacağını ve hesaplanacak ortalama endüstri-içi ticaret

⁸ Bakınız: Antonio Aquino, “ Intra-Industry Trade and Inter-Industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufacturers ”, **Weltwirtschaftliches Archiv**, Vol:114,1978,s.280
Bakınız: Jeffrey H.Bergstrand, Measurement and Determinants of Intra-Industry International Trade in P.K.Mathew Tharakan (ed) **Intra-Industry Trade: Empirical and Methodological Aspects**, North Holland:Elsevier Science Publishers,1983,s.203

seviyesinin hiçbir zaman yüze eşit olamayacağını ayrıca göstermişlerdir (Grubel ve Lloyd, 1975:22). Bu sorunun ortadan kaldırılması için, endüstri-içi ticaret seviyesi, toplam dış ticareten, dış ticaret açık ya da fazlasının çıkartılarak elde edilecek sonucun bir oranı olarak ifade edilmelidir. Bu durum için geliştirdikleri endeks "Uyarlanmış Grubel-Lloyd Endeksi" olarak adlandırılmaktadır ve şu şekilde formüle edilir:

$$IIT_{GL}^{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_{j=1}^n |X_{ij} - M_{ij}|}{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_{j=1}^n X_{ij} - \sum_{j=1}^n M_{ij} \right|},$$

Burada “i” ülkesinin “j” ürün grubu ya da endüstrisinde gerçekleşen endüstri-içi ticareti, ilgili ülkenin toplam olarak gerçekleştirdiği dış ticaret değerinden yine ilgili ülkenin sahip olduğu dış ticaret dengesizliğinin çıkarılmasıyla elde edilen sonuca oranlanmasıyla hesaplanmaktadır.

3.4.2.3 Sınıflandırılmış Grubel-Lloyd Endeksi

Grubel ve Lloyd, temel Grubel-Lloyd Endeksinden yola çıkarak, endüstri-içi ticaret seviyesini, endüstrinin farklı sınıflandırılması halinde alacağı değerleri, hesaplayabilmek için yeni bir endeks geliştirmişlerdir. Bu endeksin formüle edilmesi, bir i endüstrisinin j gibi çeşitli alt kategorilerden oluştuğu fikrine dayandırılmıştır ve bu durum şu şekilde gösterilmiştir:

$$IIT_{GL}^{ij} = \frac{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_{j=1}^n X_{ij} - \sum_{j=1}^n M_{ij} \right|}{\sum_{j=1}^n (X_{ij} + M_{ij})},$$

Burada; “*j*”, herhangi bir derecelendirme kategorisinde yer alan ve “*i*” endüstrisini oluşturan tüm alt endüstrileri ya da ürün grubunda yer alan ilgili tüm endüstrileri ya da ürünleri ifade etmektedir.

Yukarıdaki formülde:

$$\Delta IIT_{GL}^{ij} = \sum_j (X_{ij} + M_{ij}) - \left| \sum_j X_{ij} - \sum_j M_{ij} \right| \geq \sum_j (X_{ij} + M_{ij}) - \sum_j |X_{ij} - M_{ij}|$$

Koşulu olduğundan ve formülün paydası toplanma derecesiyle ilişkili olmadığından yüksek toplanma dereceleri için Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC 1-2 basamak gibi) hesaplanacak endüstri-içi ticaret değerlerinin daha yüksek, buna karşılık daha düşük toplanma dereceleri için (SITC 3-4-5 basamak gibi) hesaplanacak endüstri-içi ticaret değerleri ise daha düşük olacaktır (Grubel-Lloyd, 1975, s.23). Bu bağlamda, en uygun sonuçların en az SITC-3 düzeyinde yapılan çalışmalar sonucunda elde edileceğidir.

Grubel-Lloyd endeksi endüstri-içi ticareti sadece belirli bir yıl için ölçtüğünden statiktir. Gerçi farklı yıllara ait endüstri-içi ticaret endeksleri hesaplanarak bir değerlendirme yapmak mümkün olsa da dış ticaretteki yapısal değişimler hakkında değerlendirme yapmak zordur. Bu zorluğu gidermek için dinamik ölçme tekniklerine ihtiyaç olduğu noktasından hareketle marjinal endüstri-içi ticaret endeksleri geliştirilmiştir.

3.4.3 Marjinal Endüstri-İçi Ticaret Endeksleri

Bir yıldan diğerine ticaret akımlarında ortaya çıkan değişimin ticaret kalıbında meydana getirdiği değişmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda Marjinal Endüstri-İçi Ticaret (MEİT) kavramı, sadece bir yılda EİT’i ölçen endekslerden farklılık taşımaktadır. Grubel ve Lloyd endeksi, iki yıl arasında ticaret akımlarında meydana gelen değişimleri ölçtüğü için dinamik kabul edilen MEİT ölçülerine göre statik bir ölçü olarak kabul edilmektedir (Brühlhart, 1994:603). Ticaret akımlarının

yapısında ortaya çıkan değişimi ölçmek, farklı zaman noktalarındaki ticaret yapısının karşılaştırılmasından daha faydalı olacaktır. Bu nedenle, dinamik analizin temelini oluşturan MEİT endeksleri geliştirilmiştir. Bunlar Hamilton-Kniest Endeksi, Greenaway-Hine-Miller-Elliot Endeksi, Brühlhart Endeksi'dir.

3.4.3.1 Hamilton-Kniest Endeksi

Hamilton-Kniest tarafından geliştirilen marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, herhangi bir endüstrinin ihracat/ithalat değerindeki artışın söz konusu endüstrinin ithalatındaki/ihracatındaki artışla ne ölçüde karşılanabildiğini ölçmektedir (Hamilton ve Kniest, 1991:360). Hamilton ve Kniest'in bu formülü geliştirirken hareket ettikleri nokta dış ticaretteki serbestleşmenin bir sonucu olarak dış ticaret hacmi genişlediğinde bu genişleme de endüstri-içi ticaretin payının ne olacağıdır.

$$\Delta IIT_{HK} = \begin{cases} \frac{X_t - X_{t-n}}{M_t - M_{t-n}} = \frac{\Delta X}{\Delta M}, M_t - M_{t-n} > X_t - X_{t-n} > 0 \text{ için} \\ \frac{M_t - M_{t-n}}{X_t - X_{t-n}} = \frac{\Delta M}{\Delta X}, X_t - X_{t-n} > M_t - M_{t-n} > 0 \text{ için} \\ \text{Tanımsız,}, X_t < X_{t-n} \text{ yada } M_t < M_{t-n} \text{ için} \end{cases}$$

Burada, $X_t(M_t)$ ve $X_{t-n}(M_{t-n})$ ilgili endüstrinin t ve t-n yıllarındaki ihracat ve ithalat değerlerini ifade eder. Ölçümün yapıldığı başlangıç ve bitiş yılları arasındaki yıl sayısı da "n" ile gösterilmektedir. Endeks ülkeler arasındaki en son yada ilave ticaretin bileşenlerine odaklandığından dolayı ticaret akımında meydana gelen yapısal değişimler hakkında bilgi vererek Grubel-Lloyd endeksindeki eksikliği giderir (Brühlhart, 1994: 603).

MEIT endeksi 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. MEIT=0 veya tanımsız olması endüstriler arası ticaretin varlığına, MEIT=1 olması ise endüstri-içi ticaret olduğuna işaret eder. Bu endeksin Grubel-Lloyd tarafından geliştirilmiş endekslerle temelde aynı özelliklere sahip olması ve hesaplanan endeks değerinin benzer şekilde yorumlanması ve de dış ticaretin serbestleşmesinin dış ticaret akımlarında yaratacağı

değişime odaklanması endeksin kullanımını kolaylaştırmıştır. Ne var ki endeksin bünyesinde bazı sorunlarda mevcuttur (Greenaway, Hine, Milner ve Elliott, 1994:421). Dikkat edileceği üzere endeks ancak pozitif ithalat ve ihracat değerleri için hesaplanabilirken ihracat veya ithalatın negatif değer alması durumunda hesaplama yapılamamaktadır.

3.4.3.2 Greenaway-Hine-Milner-Elliott Endeksi

Bu uyarlamaya göre, ticaret açığının yada fazlasının zıt işaretler taşıması ile toplanma derecesi arasında, bir ilişki olduğu varsayılır. Endekste, eğer toplanma derecesi bir sorun olarak düşünülüyorsa, yazarın hesaplayacağı endeks için en uygun seviyeyi kendisinin seçerek, endeksi hesaplaması gerektiği belirtilmektedir (Greenaway; Milner 1989,905).

$$\Delta IIT_{GHME} = [(X + M) - |X - M|]_t - [(X + M) - |X - M|]_{t-n}, \text{ ya da}$$

$$\Delta IIT_{GHME} = \Delta [(X + M) - |X - M|]$$

GHME endeksinin *GL* ve *HK* endekslerinden temel farkı, endüstri-içi ticareti oran olarak değil mutlak değer olarak ölçüyor olmasıdır ve endeks her zaman tanımlıdır. Bu durum, endeksin kullanımını açısından önemli bir özellik taşımaktadır. Öyle ki, bu durum belli bir endüstrideki üretim, satış ve brüt ticaret seviyelerine göre marjinal endüstri-içi ticaretin ölçümünü kolaylaştırır (Greenaway, Hine, Milner ve Elliott, 1994:421). Bu kolaylaştırma da yapısal uyum ve uzmanlaşmanın değerlendirilmesi açısından gereklidir. Bununla birlikte, *GHME* endeksi değerlerinin “0” ve “1” değerleri arasında sınırlı olamaması ise endeksin en önemli dezavantajıdır (Brühlhart, 1994, 604).

Greenaway ve Milner endeksi de bazı yönlerden eleştirilmiştir. Bu eleştirilerden en önemlisi endüstri-içi ticaret seviyesi hesaplanmasıyla elde edilen rakamların yanlış yorumlanmasıdır.

3.4.3.3 Brülhart Endeksi

Brülhart geliştirdiği marjinal endüstri-içi ticaret endeksini şu şekilde formüle etmiştir:

$$\Delta IIT_B = A = 1 - \left(\frac{(X_t - X_{t-1}) - (M_t - M_{t-1})}{|X_t - X_{t-1}| + |M_t - M_{t-1}|} \right), \text{ ya da } A = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|}$$

A endeksi *GL* endeksinde olduğu gibi “0” ve “1” arasında değerler almaktadır. Endeksin “0” değerini alması ülkeler ya da ilgili endüstriler arasında gerçekleşen en son ticaretin, diğer bir ifadeyle marjinal ticaretin endüstriler-arası ticaret biçiminde gerçekleştiğini, “1” değerini alması ise, marjinal ticaretin tamamının endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini ifade etmektedir (*Brülhart*, 1994, 605).

Brülhart'ın geliştirdiği *A* endeksini kullanırken iki önemli nokta vardır. Bunlar, zaman diliminin ve endüstri toplanma derecelerinin seçimidir. Seçilen zaman diliminde, dönem içinde önemli dalgalanmalar bulunmayacak şekilde başlangıç ve bitiş noktalarının seçilmesi gerekmektedir. Aksi halde, elde edilen sonuç, çok da güvenilir olmayacaktır. Eğer zorunlu olarak dalgalanma bulunan bir dönemi ele alacaksak, bu dönem uzatılarak dalgalanmanın etkisinin kısmen azaltılması yoluna gidilebilir. Yapılan çalışmada amaç ve toplanma derecesinin seçimi arasındaki ilişki de, analizler için önem taşımaktadır. Ölçüm hatasının en aza indirgenmesi için farklı toplanma derecelerine göre ölçümlerin tekrarlanması tavsiye edilmektedir (*Oliveras*; *Terra* 1997,177-178).

3.4.3.4 Menon-Dixon Endeksi

Toplam ticaret ile endüstri-içi ticaret farkı ise endüstriler-arası ticaret olarak değerlendirilmiştir. Menon ve Dixon endüstriler-arası ticaretin üzerine odaklanılması gerektiğini söylemişler ve “*yarı dinamik*” sınıf içinde yer alan iki alternatif endeks geliştirmişlerdir (*Brülhart*, 2002, s.10). Bunlardan ilki, temel

alınan yılın, endüstri-içi ticarete meydana gelen artış yüzdesiyle ağırlıklandırılmasını içerirken (Menon; Dixon 1997, 164) :

$$\Delta IIT_{MD} = GL_{t-n} \left(\frac{\Delta [(X + M) - |X - M|]}{[(X + M) - |X - M|]_{t-n}} * 100 \right),$$

İkinci ölçüm ise, temel alınan yılın, net ticarete meydana gelen yüzde artış ile ağırlıklandırılmasını içerir:

$$\Delta NT_{MD} = (1 - GL_{t-n}) \left(\frac{\Delta |X - M|}{|X - M|_{t-n}} * 100 \right),$$

Bu ölçümler -100 ile “∞” arasındaki değerleri alırlar. Ayrıca, ilgili endüstrinin, toplam ticaretinde meydana gelen artış yüzdesinin, ölçüme eklenmesi bu modellerin ayırt edici bir özelliğidir. Bununla birlikte Menon-Dixon endeksi de, en son gerçekleşen ticaret içerisindeki endüstri-içi ticaret seviyesini endüstriler-arası ticaret seviyesinden kesin olarak ayıramadığı için yarı dinamik endeksler sınıfında yer alır (Brühlhart, 2002, s.10).

3.4.4 Yatay ve Dikey Endüstri-içi Ticaret

1990’lı yıllardan itibaren endüstri içi ticaret yatay ve dikey endüstri-içi ticaret olmak üzere 2 türde ele alınmaya başlanmıştır. Yatay endüstri içi ticaret; aynı sektördeki ve aynı üretim aşamasındaki malların eşanlı ihraç ve ithal edilmesi anlamına gelen ve “mal çeşitlendirmesi” temeline dayanan EİT türüdür. Hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarda en fazla incelenen EİT türü yatay EİT’dir. Dikey endüstri içi ticaret ise; aynı sektörde olan fakat farklı üretim aşamalarında bulunan malların eşanlı ihraç ve ithalidir. Bu türden EİT’ye temel olan gelişmeler, üretim sürecinin bölümlere ayrılabilmesi ve yerel avantajlardan faydalanma olanaklarının geliştiği globalleşme sürecinin oluşabilmesidir. Dikey EİT’nin gelişmesinin en önemli sebebi çokuluslu şirketlerin üretim sürecini farklı ülkelere bölmesidir. Bu

türü en iyi temsil edebilecek örnek bilgisayardır. Endüstri-içi ticaret, yatay ve dikey endüstri-içi ticaret olarak gruplandırılırken ürün farklılaştırması ölçüt olarak kullanılmaktadır. Yatay olarak farklılaşmış ürünler, yatay endüstri-içi ticaretin, dikey olarak farklılaşmış ürünler ise, dikey endüstri-içi ticaretin konusunu oluşturmaktadır. Yatay ve dikey ürün farklılaşması ayırımı yapılırken kullanılan iki yöntem vardır. Bu yöntemlerden birincisi, malların kalitelerine göre sınıflandırılmasıdır. Bu yöntemde mallar aynı kalitede olanlar ve farklı kalitede olanlar şeklinde iki grupta toplanmaktadır. İkinci yöntemde ise, nihai malların yatay endüstri-içi ticarete yol açtıkları, bir malın üretiminde kullanılan ara mallarının ise dikey endüstri-içi ticarete yol açtıkları kabul edilmektedir. Bir malın nihai mal mı? Yoksa ara mal mı? Olduğu kesin olarak bilinmediği için ikinci yöntem analizlerde kullanılmamaktadır.

Ülkeler arasında gerçekleşen endüstri-içi ticareti yatay ve dikey olarak ayırıştırıp ölçebilmek için belirli bir ürün grubu içerisindeki mal sepetinin ortalama fiyatını ifade eden ihracat ve ithalat birim değerler indeksi kullanılmaktadır. Her bir ürün için birim değer yaklaşımının tercih edilmesi birim fiyatın kalite düzeyini yansıttığına inanılmasıdır (Greenaway, Hine ve Milner, 1995, s.1508). İhracat ve ithalatın birim değerleri ise, toplam ihracat ya da ithalat değerinin ton ya da adet olarak gerçekleşen miktarlarına bölünmesiyle bulunurlar. Birim değer endeksleri, aynı mal sepetinde yer alan malların ortalama fiyatlarını vermektedir. Birim değer endeksleri kullanılmasının nedeni, fiyatların kalitenin bir göstergesi olduğu düşüncesidir (Stiglitz, 1987:2). Başka bir ifadeyle, daha yüksek fiyatlı malların düşük fiyatlı mallara göre daha kaliteli olduğu düşünülmektedir. Birim değerler karşılaştırılırken % 15'lik bir aralık içinde analiz yapılmasının nedeni; ulaştırma ve navlun maliyetlerinin malın fiyatının % 15'ini geçmeyeceğinin varsayılmasıdır. Bazı çalışmalarda % 15'lik aralıkta bulunan değerleri test etmek üzere % 25,%35 ve % 45 gibi farklı aralıklar belirlenmiştir. İthalat ve ihracat birim değerleri, ton başına, kilogram başına, metrekare başına vb. şekillerde hesaplanmaktadır. Birim değerlerin hesaplanmasında bazı sorunlar söz konusu olabilir. Ağır metalden üretilmiş yüksek kaliteli bir makine için hesaplanan birim değeri, hafif bir metalden yapılan düşük kaliteli makine için hesaplanandan daha düşük olacaktır. Çünkü ihracat (ithalat) birim değerinin hesaplanması toplam ihracat (ithalat) değerinin toplam ihracat

(ithalat) miktarına bölünmesinden ibarettir. Dolayısıyla birim değerin kalitedeki farklılığı yansıtması beklenemez. Endüstri-içi ticaret, ülkeler arasında yatay ve dikey olarak gerçekleşen endüstri-içi ticaretin toplamından oluşmaktadır.

3.5 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİ BELİRLEYEN DEĞİŞKENLER İÇİN HİPOTEZLER

Bu konuda ampirik çalışma (Greenaway, Milner, 1989:46) neticesinde geleneksel gerçekler olarak nitelendirilebilecek hipotezler oluşturulmuştur. Bu hipotezler:

Endüstri-içi ticaret, kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça artmaktadır.

Kişi başına düşen gelir arttıkça endüstri-içi ticaretin payı artacaktır. Çünkü gelir düzeyi artan tüketiciler tüketimlerini daha iyi ve daha kaliteli mallara kaydıracaklar ya da tüketimlerini daha çeşitli malları içerecek şekilde genişleteceklerdir. Başka bir ifadeyle endüstri-içi ticaretle kişi başına düşen gelir arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ülkeler fert başına düşen gelir seviyesi ve gelir dağılımı açısından birbirlerine ne kadar yakınsalar aralarındaki ticaret de o denli yoğun olacaktır. Ülke öncelikle çoğunluk tarafından talep edilen malları üretip ihraç edecek, azınlığın talep ettiği malları ise ithal edecektir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça endüstri-içi ticaretin payı artmaktadır

Bu hipotezi test etmek amacıyla genelde gelişmişlik seviyesini temsilen kişi başına gelir değişkeni kullanılmakta ve bu değişken ile EİT seviyesi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu beklenmektedir. Kişi başına düşen GSYİH değişkeni hem arz hem de talep yönlü boyutu ölçme bakımından bir karışıklık göstermektedir. Çünkü kimi araştırmacılar bu değişkeni faktör donanımı için bir gösterge olarak da kullanmaktadırlar. Bu uygulamanın arkasında yatan düşünce, gelişmiş bir ülkede yenilik yapma ve bu bağlamda farklılaştırılmış mal üretme yeteneğinin daha yüksek olması ve bu ülkelerin önemli ölçüde ölçek ekonomilerden yararlanmaya olanak sağlayan farklılaştırılmış talep yapılarına sahip olmalarıdır. Fakat bu amaç için

sermaye/emek oranını kullanmanın daha uygun olduğuna ilişkin bir genel eğilim belirmiştir. Fakat sermaye verisinin birçok gelişmekte olan ülke için sağlıklı bir şekilde elde edilememesi nedeniyle, üretimde sermaye yoğunluğunun bir göstergesi olarak kişi başına düşen GSYİH değişkeni hâlâ kullanılmaktadır. Özellikle Maddison'un (1994) kişi başına düşen gelir ile sermaye stoku arasında açık bir pozitif bir ilişki bulması, bu uygulamalara destek sağlamaktadır (Maddison, 1994: 45-48'den aktaran Şimşek, 2008: 308).

Sonuç olarak kişi başına düşen gelir düzeyi bakımından + (pozitif) yönlü olması beklenilmektedir. Kişi başına düşen gelir düzeyi farklılıkları bakımından ise – (negatif) olması beklenilmektedir. Balassa (1986), Helpman (1987) ve Bergstrand (1990) da yaptıkları çalışmada beklenen sonuca ulaşmışlardır.

Ekonominin dışa açıklığı arttıkça endüstri-içi ticaret artmaktadır.

Ticarette korumacılık azaldıkça ekonominin dışa açıklığı artar. Modelde ekonominin dışa açıklığı kişi başına gelir ve nüfus ile kişi başına ticaret ile ifade edilmektedir. Başka vekil değişken olarak da ülkenin GSYİH'sı içinde toplam ticaret hacminin payı olarak belirtilen açıklık endeksidir. Sonucun tarife dışı engellerin varlığı bakımından negatif (-) olması beklenilmektedir.

Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça, endüstri-içi ticaret azalmaktadır.

Uzaklık hipotezi ile ilgili olarak çeşitli vekil değişkenler kullanılmaktadır. Bunlardan ticaret yapan ülkelerin fiziksel uzaklığı vekil değişkeni en çok kullanılanlardandır. Fiziksel uzaklık arttıkça ulaştırma maliyetlerinin de artacağı beklenildiğinden bu vekil değişkenin beklenen işareti negatiftir. Sonucun iki ülke arasındaki mesafe bakımından negatif (-), ortak sınır bakımından pozitif (+) olması beklenilmektedir.

Ülkelerin piyasa büyüklükleri arttıkça, endüstri-içi ticaret artar.

Ülkelerin piyasa büyüklükleri ile endüstri-içi ticaret arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Yurt içi piyasasının büyük olması ülkelere içsel ve dışsal ölçek

ekonomiler yardımıyla üretimde artan getiriden yararlanma imkânı yaratacaktır. Ölçek ekonomilerinin ortaya çıkabilmesi için üretimin büyük hacimlerde yapılması gerekir. GSYİH değişkeni, ülkelerin piyasa büyüklüklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Sonuç; ülkenin GSMH'sı bakımından ilişkinin + (pozitif) olması beklenilmektedir. Ülkeler arasındaki GSMH farkı bakımından ise ilişkinin – (negatif) olması beklenilmektedir. Balassa (1986), Helpman (1987), Bergstrand (1990) ve Hummels-Levinshon (1995)'de yaptıkları çalışmada beklenen sonuca olumlu yönde ulaşmışlardır.

Ticaret dengesizlikleri arttıkça endüstri-içi ticaret azalmaktadır.

Standard Grubel-Lloyd endeksi kullanıldığında modele, mevcut ticaret dengesizliklerini ifade etmesi açısından vekil değişken de eklenmiştir.

3.6 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

3.6.1 Ülke ve Endüstri Özelliklerine Bağlı Olarak Yapılan Çalışmalar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ticaretin yapısında ve boyutunda görülen değişimlerin açıklanmasında yetersiz kalan klasik dış ticaret teorisinin eksiklikleri ve bu dönemden itibaren yapılan ampirik çalışmalar, uluslar arası ticarete aynı mal grubu içindeki ürünlerin ticaretinin payının hızla arttığını göstermiştir. Bunun sonucunda, alternatif ticaret teorilerinin gelişimine ihtiyaç olduğu görülmüş ve bu durum Endüstri-içi ticaret hakkında yapılan teorik çalışmaları teşvik etmiştir. Endüstri-içi ticaret ile ilgili ülkeye özgü değişkenlerin yer aldığı ampirik çalışmalar ise şu şekilde sıralanabilir:

Frankle (1943) ülkeler arasında aynı mal grubu içindeki ürünlerin ihracatının ve ithalatının uluslararası ticaretin önemli bir oranını kapsadığını göstermiştir (Frankle, 1943:188-201). Verdoorn (1960) ise Benelux ülkelerinin ticaret şeklinde meydana gelen değişiklikleri inceleyen çalışmasında, üye ülkeler arasındaki artan ticaretin, farklı ürün kategorilerinden çok, benzer ürün kategorilerinde olduğunu göstermiştir. Michaely ise (1962) yüksek gelir düzeyine sahip ülkeler arasında

ticareti yapılan malların kompozisyonunun çok benzer olduğunu bunun aksinin de gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğunu ifade etmiştir.

Bergstrand; 14 ülkenin makine ve ulaşım araçları sanayisinde endüstri-içi ticaretin belirleyicilerini test etmiş ve Grubel-Lloyd endeksini kullanmıştır. Ülkeler arasındaki sermaye/emek oranı eşitsizliği arttıkça, fert başına düşen gelirler arasındaki fark açıldıkça, ülkelerin piyasa büyüklükleri farklılaştıkça, ülkeler arasında ortalama tarife seviyesi arttıkça endüstri-içi ticaretin azalacağı hipotezleri test edilmiştir. Bergstrand'ın modelinin temel özelliği fert başına düşen gelirin arz ve talep üzerindeki etkilerinin ayrıştırılması için modele sermaye/emek oranının dahil edilmesidir (Bergstrand, 1990:1225).

Sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkelerin dahil olduğu 1970-1987 yıllarını analiz eden Stone ve Lee (1995) çalışmasında STIC-3 basamak verileri kullanılarak G-L endeksi analiz edilmiştir.

Helpman; bağımlı değişken olarak Grubel-Lloyd endeksini kullanarak (1970-1981) 14 sanayileşmiş ülke için; dış ticaret iki ülke arasında yapılıyorsa benzer faktör donatımlarına sahip bu iki ülke arasında endüstri-içi ticaretin payının artacağı ve çok taraflı dış ticaret akımları varsa ülkeler arasında faktör donatımı farklılığı azaldıkça endüstri içi ticaretin artacağı hipotezlerini test etmiştir (Helpman, 1987: 78).

Hummels ve Levinshon, OECD ülkelerinin 1962-1983 dönemi dış ticaret verilerini kullanarak, Helpman'ın çalışmasında test ettiği, benzer faktör donatımlarına sahip iki ülke arasında endüstri-içi ticaretin payının artacağı ve çok taraflı dış ticaret akımları varsa ülkeler arasında faktör donatımı farklılığı azaldıkça endüstri içi ticaretin artacağı hipotezlerini test etmişlerdir (Hummels, Levinshon, 1995:814).

Caves, 13 ülkenin 94 sanayisini incelediği çalışmasında ürün farklılaştırması, ölçek ekonomileri, dolaysız yabancı sermaye, toplulaştırma düzeyi ve tarife ve tarife-dışı engellerle endüstri-içi ticaret arasındaki bağlantıyı ampirik olarak sınamıştır (Caves, 1981:220).

Balassa, Avrupa Ekonomik Topluluğu oluşturulmasının endüstriler arası mı yoksa endüstri-içi nitelikte bir uzmanlaşma mı yaratacağı sorusundan hareketle yaptığı çalışmasında bu topluluğa üye ülkeler arasındaki gümrük tarife indiriminin endüstri-içi ticarete yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Balassa'nın üye ülkeler arasındaki tarife indirimlerinin ülkelerdeki lider ihracatçıların Avrupa Ekonomik Topluluğundaki payını nasıl etkilediği sorusundan hareketle yoğunlaşmadan ziyade çeşitlenmiş bir ihracat yapısının varlığı sonucuna ulaşmış olması önemlidir (Balassa, 1966:469).

Ratnayake ve Athukorala (1992) yapmış olduğu çalışmada, Avustralya ve ticaret ortaklarını ele alıp G-L endeksi ile endüstriye özgü değişkenleri test etmiştir. Hughes, 1980-1987 dönemi için ABD, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya'daki 68 sanayide endüstri özelliklerini test etmiştir. Toplulaştırma düzeyi, ölçek ekonomileri ve ürün farklılaştırması ile endüstri-içi ticaret arasındaki ilişki panel veri yöntemiyle sınanmıştır. Ürün farklılaştırması, toplulaştırma düzeyi ve ölçek ekonomilerine ilişkin bulgular bu değişkenler ile endüstri-içi ticaret arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir (Hughes, 1993:570).

Farrell; 1981-1982 dönemini kapsayan çalışmasında 5 haneli dış ticaret istatistiklerinden ve Grubel-Lloyd Endeksinden (bağımlı değişken) yararlanmıştır. Basit çoklu regresyon yöntemini kullanarak ölçek ekonomileri, ürün farklılaştırması, verimlilik, doğrudan yabancı sermaye, sanayinin yenilikçi karakteri ve endüstri-içi ticaret arasındaki ilişkiyi sınamıştır (Farrell, 1991:52-53).

Balassa ve Bauwens, 1979 yılında 18'i gelişmiş ve 20'si gelişmekte olan ülke olmak üzere 38 ülkedeki 152 sanayiye incelediği çalışmada G-L endeksi kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle ülke ve endüstri özellikleri değerlendirilmiştir. Endüstri-içi ticaretin ortalama fert başına düşen gelirin, ortalama piyasa büyüklüğü ve ortak bir sınırın varlığı ile doğru orantılı, fert başına düşen gelir farklılıklarının, piyasa büyüklükleri arasındaki farklılık ve uzaklık ile ters orantılı olduğu sonucuna varılmıştır (Balassa, Bauwens, 1987:932).

Kojima, Avrupa Ekonomik Topluluğu üye ülkeleri (Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika/Lüksemburg, Almanya), İngiltere, ABD, Japonya, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi 11 ülkenin kendi aralarındaki dış ticaret yapısını incelemiştir. Kojima, ABD, İngiltere ve Avrupa Ekonomik Topluluğu üye ülkelerinin kendi aralarındaki ticaret hacminin özellikle mamul mallarda (özellikle sermaye yoğun ürünlerde (ağır sanayi ve kimyasal ürünler)) yatay dış ticaret şeklinde gerçekleştiğini vurgulamıştır (Kojima, 2003:7).

Sharma (2000), 1979-1993 tarihlerini kapsayan çalışmasında ise Avustralya'nın 4 basamak endüstrilerinde G-L endeksini kullanarak analiz etmiştir. (Sharma, 2000: 248)

Loertscher ve Wolter, OECD ülkeleri arasındaki 1971-1972 dönemi için SITC 59 endüstri ele almıştır. Ülke ve endüstri özellikleri açısından test etmişlerdir. Kendilerinin formüle ettikleri endüstri-içi ticaret endeksini ve Aquino endeksini bağımlı değişken olarak ele aldıkları modelde ülke özellikleri açısından ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça, ülkelerin piyasa büyüklükleri arasındaki farklılık azaldıkça ve ülkeler arasındaki mesafe azaldıkça endüstri-içi ticaretin artacağı sonucuna varmışlardır (Loertscher, Wolter, 1980:281).

Klasik dış ticaret teorisi, Endüstriler Arası Ticareti (EAT) konu almaktadır. Eksik rekabet piyasası ve ölçeğe göre artan getiriye temel alan yeni ticaret teorileri ise EİT yapısını açıklamak üzere oluşturulmuştur. Dış ticaret ile örtüşen ilk kapsamlı çalışma Grubel ve Lloyd (1975) tarafından yapılmıştır. Bu iktisatçılar yaptıkları çalışmada EİT endeksini geliştirerek, endeks değerinin birçok ülkede yüksek değerler aldığını göstermişlerdir.

Özellikle son yıllarda endüstri-içi ticaret ve bazı Asya ülkelerinin ihracat performansları sebebiyle dış ticaret teorisinin bir dönüşüm yaşadığı bilinmektedir. Açıkçası bu dönüşüm endüstri-içi ticaretin geleneksel teorilere meydan okumasına dayanmaktadır (Walther, 2002:177).

Verdoorn'un Benelux ve Balassa'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu için yaptığı çalışmaları, bütünleşmeye katılan üye ülkeler arasında dış ticaret hacmindeki artışın ülkelerin benzer malların üretiminde uzmanlaşması ve bu malları ihraç etmesinden kaynaklandığını vurgulaması açısından önemlidir (Verdoom, 2003:3).

3.6.2 Türkiye'nin Endüstri-içi Ticaret Ölçümü İçin Yapılan Çalışmalar

Türkiye ile ilgili olarak yapılan bazı çalışmalar ise; *DPT* (1988) tarafından yapılan 1986 yılı verileri için Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na daha fazla entegre olması ve Avrupa Topluluğu Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlaması sonrasında Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonları bazında Türk sanayi ürünlerinin hangi yönde ve ne ölçüde etkilendiğini belirlemeyi amaçlayan çalışmadır (Aktan ve Vural, 2004:15).

Türkiye için endüstri içi ticaret seviyesinin ölçüldüğü ilk ciddi çalışma Schüller (1995) tarafından yapılmıştır. Schüller İspanya ile Türkiye'de endüstri içi ticaretin gelişimini 1973-1991 dönemini 5 haneli dış ticaret istatistiklerini kullanarak Grubel-Lloyd endeksi yardımıyla incelemiştir. Analizinde İspanya'da 1973 yılında % 33.9 olan EİT'nin payının 1990 yılında % 54.9'a yükseldiği, Türkiye'de ise 1973'de % 2.7 olan EİT'nin payının 1991'de %17.6 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye ile AB arasındaki endüstri içi ticaretin hesaplandığı başka bir çalışma da üye ülkelere ait endüstri içi ticaret seviyeleri % 7- % 38 aralığında hesaplanmıştır. Türkiye ile Yunanistan (%38) ve Portekiz (%37) arasındaki ortalama endüstri içi ticaret diğer AB ülkelerine göre daha yüksektir. (Erk, Tekgül, 2000:17) Türkiye'nin İspanya'ya göre daha düşük bir endüstri-içi ticaret değerine sahip olmasının nedeni, yeterince sanayileşememesi olarak vurgulamıştır (Schüller, 1995:89).

Tekgül (2000) çalışmasında, Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ticaretin eğilimi ve yapısını saptamaya çalışarak, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden sonra AB ülkeleri ile olan ticaretinin, Gümrük Birliği öncesine göre endüstri-içi ticaret yönünde daha fazla arttığını belirlemiştir. Türkiye ile AB ülkeleri arasında artma eğiliminde olan endüstri-içi ticaretin dikey farklılaşmış ürünlerde yoğunlaştığı

belirlenmiştir. Türkiye'nin en fazla endüstri-içi ticarete bulunduğu ülkeler ise Yunanistan (0,38), Portekiz (0,37), İtalya (0,30), İspanya (0,29) ve İngiltere (0,26) olarak hesaplanmıştır.

Kösekahyaoğlu 1975–1990 döneminde Türkiye'nin 12 AB ülkesi ile gerçekleştirdiği endüstri-içi ticareti incelemiştir. SITC 2 haneli tüm mallara ilişkin endüstri-içi ticaret hacmi 1975'de % 21 iken 1990'da % 34'e yükselmiştir. Türkiye'nin benzer faktör donatımına sahip olduğu Yunanistan ve Portekiz ile olan endüstri-içi ticaretinin diğer AB ülkelerinden yüksek çıktığı görülmüştür (Kösekahyaoğlu, 2002:118).

Küçükahmetoğlu (2002) AB ve AB dışı ülkeleriyle 1989-1998 yıllarını kapsayan çalışmada Grubel-Lloyd Endeksi ve Düzeltilmiş G-L Endeksini kullanarak 3 haneli mal grupları düzeyi analizinde, kişi başına düşen gelir düzeyi arttığı zaman EİT'nin arttığı; iktisadi bütünleşme sonucunda AB ile EİT'nin arttığı; sanayileşme düzeyi ilerledikçe EİT'nin arttığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Türkiye ile AB arasındaki endüstri-içi ticareti ölçmeye yönelik diğer bir çalışma ise SITC (5–8) no'lu sektörler için 3 haneli dış ticaret istatistiklerinden hareketle 1991;1995;1999 yıllarını içermektedir. Çalışmada Türkiye-AB arasındaki endüstri-içi ticaret düzeyi % 35 civarında hesaplanmışsa da, gerek Grubel-Lloyd Endeksi sonuçları gerekse marjinal endüstri-içi ticaret endeksi dış ticaret yapımızın hala endüstriler arası nitelikte olduğu sonucunu vurgulamıştır (Lohrman, 2002:47).

Narin (2002)'in yapmış olduğu çalışmada da Türkiye'nin toplam dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin oranını hesaplamayı ve hesaplanan bu oranın hangi faktörlerin etkisi altında olduğunu ortaya koymayı temel amaç olarak belirlemiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen ölçümlere göre, Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri-içi ticareti ortalama %35 olarak belirlenmiştir. Ülkeler bazında yapılan ölçümlere bakıldığında ise, en yüksek endüstri-içi ticaret oranının AB ülkeleriyle gerçekleştirilen ticaret neticesinde ortaya çıktığı vurgulanmıştır. (Narin, 2002: 134)

Yenilmez (2004) tarafından yapılan çalışmada ise Türkiye'nin AB ülkeleri ile dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin konumu ayrıntılı olarak ortaya koymaya çalışmıştır. 1985-2001 dönemi verilerini temel alan çalışmada düzeltilmiş *Grubel-Lloyd Endeksi* kullanılmıştır. Yapılan hesaplamalara göre, Türkiye'nin AB ile olan dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin 1989 ve 2001 yıllarında 0,94'lük bir oranla en üst seviyede gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Şimşek (2008), 1992-2003 dönemine ait SITC ve ISIC verilerini kullanarak Standart ve Uyarlanmış Grubel-Lloyd endeksleri dahil olmak üzere 12 tane endeks hesaplamıştır. Endüstri-içi ticaretin belirleyenlerini de analiz eden çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak ülkelerin ve endüstrilerin kaynak kullanımında verimliliğini ve etkinliğini de ortaya koymaktadır.

Bilici'nin (2007) çalışmasında Türkiye ile Avrupa Birliği (15) ülkeleri arasında endüstri-içi ticaretin ülkeye özgü belirleyenleri ampirik olarak analiz edilmiştir. Çalışmada, SITC 3 basamaklı ticaret verileri kullanılarak 1980-2005 dönemi için standart Grubel-Lloyd endeksi hesaplanmıştır. Türkiye'nin toplam dış ticareti içinde endüstri-içi ticaretin payının yıllar itibariyle artmış olduğu gözlenmiştir. Endüstri bazındaki ölçümler, Türkiye'nin özellikle imalat sanayi ticaretinde yüksek endüstri-içi ticarete sahip olduğunu göstermiştir. Söz konusu dönemde Fransa, Almanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan, Türkiye'nin endüstri-içi ticaretinde yüksek paya sahip ülkeler olarak tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE AB ÜYESİ ÜLKELER ARASINDAKİ ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET ÖLÇÜMLERİ VE ENDÜSTRİ-İÇİ DIŞ TİCARETİN BELİRLEYENLERİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA: AB-TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1994-2007)

Çalışmanın bu bölümü, üç ana kısım altında incelenmiştir. Birinci kısımda, Türkiye'nin 1923-2008 yılları arasında Avrupa Birliği öncelikli dış ticaret yapısı ele alınmış ve Avrupa Birliğine üye 27 ülkenin Türkiye ile endüstri bazında 1994-2008 yılları arasındaki ithalat ve ihracat yapısı betimsel yöntemle ortaya konulmuştur. İkinci kısımda, Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) Rev3. üç haneli dış ticaret verilerinden hareket edilerek Türkiye ile Avrupa Birliği'nin endüstri-İçİ ticaret oranları, gerek endüstri bazında ve gerekse ülke bazında hesaplanmıştır. Üçüncü kısımda, analizde kullanılan ve ek:1'de yer verilen panel veri yöntemi hakkında teorik bilgiler verilerek, kullanılan verilerin tanımlamaları yapılmış ve elde edilen sonuçlar analiz edilmiştir.

4.1 DIŞ TİCARET VE TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARET YAPISI

Dünyadaki bütünleşme ve küreselleşme eğilimleri dış ticaretin önemini son yıllarda daha da artırmıştır. Dış ticaret ile birbirinden uzak bölgelerdeki üretici ve tüketiciler ticari faaliyetler aracılığıyla ilişki kurmaktadır. Ticari ilişkiler her şeyden önce toplumlar arası karşılıklı bağımlılık ve benzeşme yaratmaktadır. Uluslararası ilişkileri arttırmakta, artan uluslararası ilişkiler de ülkeyi kendi içinde bir dönüşüme zorlamaktadır. Bununla birlikte dış ticaretini başarıyla sürdüren ülkelerin ulusal gelirini ve refahını arttırdığı da gözlenmektedir. Ayrıca çağdaş iktisat teorisi uluslararası ticaretin her iki tarafa da nasıl fayda getireceğini açıklamaktadır. Dış ticaret, ülkelerin belirli malların üretiminde uzmanlaşmasını sağlayarak, öğrenmeyi ve ürün hakkında yeni buluşları hızlandırmakta; ülkelere ölçek ekonomilerinden faydalanma imkânı vermekte, ayrıca dünya üretim kaynakları, işgücü ve zamanın da

etkin kullanımını sağlamaktadır. Bununla birlikte dış ticaret, küresel pazarlarda alıcı ve satıcıların en iyiyi aramalarına da imkân tanımaktadır (Taylor, 2002: 4).

1929 yılından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi ve dış ticaret politikalarında radikal değişikliklere gidilmiş ve dünya ekonomisi büyük bir buhran içine sürüklenirken, Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir milli sanayileşme hamlesi gerçekleştirmeye yönelmiştir. Tablo 1'de belirtilen yıllar haricinde 1946 yılı itibariyle ihracatımız 214,6 milyon dolar iken ithalatımız 118,9 milyon dolar olmuştur. Bu tarihteki dış ticaret dengesi 95,7 ile son kez fazlalık vermiştir. 1946 yılında Türk Lirası devalüe edilmiş, ithalattaki kısıtlamalar azaltılmış ve 1947 yılında uluslararası kuruluşlar ile gümrük tarifeleri anlaşmasına taraf olunarak ticareti serbestleştirme yönündeki eğilimler güçlendirilmiştir. Bunun sonucunda 1947 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre %4.1 artarken, ithalatımız %105.8 artmış ve dış ticaret dengesi açık vermiştir. 1958 yılında ihracatımız 247,2 milyon dolara, ithalatımız da 315,1 milyon dolar seviyelerine 1957 yılına kıyasla gerilemiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticareti (1923-2008)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış ticaret	Dış ticaret
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	dengesi	hacmi
	'000 \$	%	'000 \$	%	Değer	Değer
	'000 \$	%	'000 \$	%	'000 \$	'000 \$
1923	50 790		86 872		- 36 082	137 662
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486
1981	4 702 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308
1982	5 745 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 498	225 110 850
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464
2008	132 003 825	23,0	201 823 135	18,8	-69 985 372	333 934 948

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (29.05.2009)

Planlı Kalkınma Dönemi'nin başlangıcı olarak nitelendirilebilecek 1960'lı yıllarda Türkiye'nin uygulamış olduğu sabit kur politikası neticesinde yurtiçi fiyat artışlarının yurtdışı fiyat artışları üzerinde seyretmesi Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Planlı kalkınma dönemlerinde ana hedef; sınıileşme hızını, ulusal sanayinin ara malları ve yatırım malları üretme oranını ve dışsatıma yönelme gücünü artırmak olarak ortaya konulduktan sonra, Türkiye'nin dış ticaret yapısında 1980 yılından önce korumacı ve ithal ikameci politikaların uygulandığı görülmektedir.(Özateşler, 2001: 81) 1974 yılında ihracatımız %16,3 artışla 1,5 milyar dolara, ithalatımız 1942'deki %104 ve 1947'deki %106 artıştan sonra üçüncü büyük artış olan %81,1 ile 3,8 milyar dolara çıkmıştır. 1980 yılından sonra ise dış ticarete dışa açık liberal bir politika izlenmiş ve ekonomik gelişme politikasını ihracat temelli büyüme olarak değiştirmiştir. İhracatı geliştirici ve teşvik edici politikalara önem verilmiştir. 1980 yılı Ocak ayından itibaren uygulanmaya başlanan ve 24 Ocak Kararları olarak anılan istikrar programları Türk dış ticaret politikasının dış dünya ile entegre olmasının başlangıcı olarak değerlendirilebilir. 1980-1989 yıllarında ihracat artışları ithalat artışlarının üstünde yer almıştır. İhracat %19,3 artarken, ithalat ise %13,1 oranında artmıştır. 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat 1990 yılında 12,9 milyar dolar, ithalatımız 7,9 milyar dolar'dan 22,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

26 Ocak 1994'de devalüasyon yapılarak 5 Nisan 1994 tarihinde "istikrar Tedbirleri Paketi" uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde ortalama olarak ihracat artışının ilk nedeni AB'nin ithalat talebindeki önemli artışıdır. İthalatımız petrol fiyatlarının yatay seyretmesi ve sonraki yıllarda artması dolayısıyla, özellikle Gümrük Birliği'nin de etkisiyle AB dışındaki ülkelerden AB'ye doğru kaymıştır. Ayrıca 1994'deki krizden sonraki ekonomik program bu gelişmenin üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bundan başka 1994'deki devalüasyon Türk ihracatının rekabetini artırılmasını sağlamıştır. 1997 ve 1998'deki Asya ülkelerindeki ve Rusya'daki ekonomik krizlerden Türkiye ihracatı da etkilenmiş ve düşük düzeyde artış göstermiştir.

1999 yılında yaşanan 17 Ağustos Marmara Depremi nedeniyle iç talebin büyük oranda gerilemesi ve uygulanan kur politikasının TL'yi reel anlamda değerli

kılması, ihracatımızı olumsuz yönde etkileyen bir gelişme olarak karşımıza çıkmıştır. Dışsal ve içsel faktörlerden kaynaklanan bu olumsuzluklara rağmen, 2000 yılında ihracatımız 1999 yılındaki azalışı tersine çevirerek yüzde 4,5'lik artışla 27,77 milyar dolara ulaşmıştır. Artan iç talep ve reel olarak değerlendirilen TL'nin de etkisiyle ithalat ise bir önceki yıla göre yüzde 34 oranında artarak 54,5 milyar olmuştur.

2000 yılında Dünyada üretim ve ticaret alanında olumlu bir takım gelişmeler olmasına karşın, uluslararası piyasalarda Euro/Dolar paritesinde Euro aleyhine yaşanan gelişmeler ve ham petrol fiyatlarında gözlenen yüksek artışın maliyetleri arttırıcı etkisi vb. faktörlerden kaynaklanan gelişmeler ihracatta beklenen artışı sağlayamamıştır. 2001 yılı Şubat ayında ortaya çıkan krizle sekteye uğramış, 2001 yılında dış pazarlara daha fazla yönelmenin ve ihracatın ivme kazanmasının temel gerekçesini oluşturmuştur. İhracat %12,8 artışla 31,3milyar dolara, ithalatımız %24 düşüşle 41,4 milyar dolar olmuştur. Ağustos 2001'e kadar, TL, ABD Doları karşısında yaklaşık %86 oranında değer yitirmiştir. Bu durum enflasyondaki artışı körükler nitelikte olmuştur. Enflasyon rakamları tüketici fiyatlarıyla aylık bazda yüzde 3.7 seviyelerine ulaşmıştır. TL'nin aşırı değerlendirilmiş olması Türk ihraç ürünlerinin rekabet edebilirliğinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir (Yeldan ve Özkale, 2002: 3).

2001 krizinden sonra iç talebin daralması ve devalüasyonların sonucunda dışarıdaki rekabetinin artmasıyla Türkiye ihracatı yeniden artış trendine girmiştir. 2005 yılında ise dünya talebindeki artışın azalması, özellikle Çin'in fazla ihracat arzının dünya fiyatlarını düşürmesi ve dolayısıyla rekabetin artması ihracatın yavaş artışına neden olmuştur.

2002 yılında ihracatımız bir önceki yıla göre % 15,1 artarak 36 milyar dolara, ithalatımız 51,5 milyar dolara ulaştığı bir yıl olmuştur. İhracat, 2003 yılında büyümesini hızlandırmış ve yüzde 31 oranında yükselişle 47,2 milyar dolara ulaşmıştır. İthalat ise 2003 yılında yüzde 34,5 oranında artarak 69,3 milyar dolara ulaşmıştır. 2003 yılında TL'nin yüksek oranda değer kazanmasına rağmen, ihracatın yüksek oranlı artışında rol oynayan faktörler; 2001 yılında yaşanan krizin ardından terk edilen "sürünen kur" politikasının ardından gelen yüksek oranlı devalüasyon ve

buna bağlı olarak gelişen makro ekonomik koşulların reel ücretler üzerinde baskı yaratması, uluslararası piyasalarda rekabet etmenin güçlüğüne yurt içi üreticileri daha verimli çalışmaya yöneltmesi, önceki yıllara göre nispeten kısıtlı olan iç tüketim talebi, düşen enflasyona paralel olarak azalan faiz oranları ve uluslararası piyasalarda ABD dolarının Euro karşısında değer kaybetmesidir.

2004 yılında ihracat yüzde 33,7 oranında artarak yaklaşık 63 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Bu artış, 2003 yılı ile aynı nedenlerden kaynaklanırken, 2004 yılında ihracat artışında öne çıkan sektörlerin kapasite kullanım oranlarında önemli artışlardan kaynaklanmaktadır.

2007 ve 2008 yıllarında ihracattaki artış oranı, ithalattaki artış oranından fazla olmuş ve 2008 itibarıyla ihracatımız 132 milyar dolar, ithalatımız 202 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Tablo 2’de Türkiye’nin en çok ihracat yaptığı ülkelere baktığımızda da 2008 yılının Ocak ayına göre Almanya, 2009 yılının Ocak ayına göre İsviçre ilk sırada yer almaktadır. İlk 40 ülke içinde sadece 17 AB üyesi yer almaktadır.

Tablo 3’de Türkiye’nin en çok ithalat yaptığı ülkelere baktığımızda da Ocak 2009’a ve Ocak 2008’a göre ilk sırada Rusya Federasyonu yer almaktadır. İlk 40 ülke içinde en çok ithalat yaptığımız AB üyesi ülke sayısı 16’dır.

Tablo 2: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı 40 ülke

	Ülkeler	Ocak				Değişim (%)
		2008 000\$	(%)	2009 000\$	(%)	
	Toplam	10 625 989	100,0	7 891 366	100,0	-25,7
1-	İsviçre	744 948	7,0	810 948	10,3	8,9
2-	Almanya	1 069 947	10,1	802 646	10,2	-25,0
3-	İtalya	679 624	6,4	429 372	5,4	-36,8
4-	İrak	242 794	2,3	427 916	5,4	76,2
5-	Fransa	585 528	5,5	375 109	4,8	-35,9
6-	İngiltere	729 507	6,9	345 992	4,4	-52,6
7-	A.B.D.	375 414	3,5	282 402	3,6	-24,8
8-	B.A.E.	405 068	3,8	257 816	3,3	-36,4
9-	Rusya Federasyonu	419 972	4,0	227 125	2,9	-45,9
10-	Mısır	85 140	0,8	201 671	2,6	136,9
11-	İspanya	383 885	3,6	197 671	2,5	-48,5
12-	Hollanda	273 286	2,6	190 788	2,4	-30,2
13-	İran	168 847	1,6	163 233	2,1	-3,3
14-	Romanya	311 609	2,9	160 322	2,0	-48,6
15-	Cezayir	97 446	0,9	143 532	1,8	47,3
16-	Belçika	165 561	1,6	131 507	1,7	-20,6
17-	Yunanistan	196 980	1,9	131 060	1,7	-33,5
18-	Libya	86 739	0,8	118 523	1,5	36,6
19-	Suudi Arabistan	107 383	1,0	106 489	1,3	-0,8
20-	İsrail	149 305	1,4	97 654	1,2	-34,6
21-	Bulgaristan	141 211	1,3	94 122	1,2	-33,3
22-	Suriye	66 083	0,6	93 617	1,2	41,7
23-	Polonya	146 863	1,4	93 391	1,2	-36,4
24-	Güney Afrika	242 033	2,3	88 884	1,1	-63,3
25-	Azerbeycan	84 976	0,8	86 726	1,1	2,1
26-	Ukrayna	144 601	1,4	73 441	0,9	-49,2
27-	Malta	111 969	1,1	66 721	0,8	-40,4
28-	Çin	75 548	0,7	65 147	0,8	-13,8
29-	Avusturya	80 639	0,8	60 466	0,8	-25,0
30-	Gürcistan	55 947	0,5	60 029	0,8	7,3
31-	Danimarka	105 925	1,0	59 939	0,8	-43,4
32-	K.K.Türk.Cum.	75 349	0,7	51 636	0,7	-31,5
33-	Lübnan	42 471	0,4	50 263	0,6	18,3
34-	Türkmenistan	31 342	0,3	48 428	0,6	54,5
35-	İsveç	89 199	0,8	46 531	0,6	-48
36-	Slovenya	66 674	0,6	42 157	0,5	-36,8
37-	Fas	44 643	0,4	39 089	0,5	-12,4
38-	Çek Cumhuriyeti	57 918	0,5	36 139	0,5	-37,6
39-	Tunus	37 475	0,4	35 388	0,4	-5,6
40-	Japonya	76 440	0,7	33 945	0,4	-55,6

Ülke sıralaması; 2009 Ocak ayı rakamlarına göre yapılmıştır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 3: Türkiye'nin En Çok İthalat Yaptığı 40 ülke

	Ülkeler	Ocak				Değişim (%)
		2008 000\$	(%)	2009 000\$	(%)	
	Toplam	16 338 578	100,0	9 270 523	100,0	-43,3
1-	Rusya Federas.	2 618 793	16,0	1 654 178	17,8	-36,8
2-	Almanya	1 471 217	9,0	860 976	9,3	-41,5
3-	Çin	1 336 181	8,2	850 243	9,2	-36,4
4-	A.B.D.	745 300	4,6	665 529	7,2	-10,7
5-	İtalya	852 039	5,2	396 686	4,3	-53,4
6-	Fransa	694 522	4,3	359 418	3,9	-48,2
7-	İran	541 328	3,3	263 469	2,8	-51,3
8-	Cezayir	400 922	2,5	211 806	2,3	-47,2
9-	Ukrayna	483 968	3,0	200 849	2,2	-58,5
10-	İngiltere	480 209	2,9	185 130	2,0	-61,4
11-	Japonya	309 210	1,9	175 027	1,9	-43,4
12-	İspanya	365 144	2,2	163 804	1,8	-55,1
13-	Güney Kore	355 906	2,2	156 355	1,7	-56,1
14-	Hollanda	268 169	1,6	146 661	1,6	-45,3
15-	Kanada	61 693	0,4	139 538	1,5	126,2
16-	Brezilya	75 379	0,5	138 387	1,5	83,6
17-	Hindistan	301 800	1,8	131 724	1,4	-56,4
18-	İsveç	130 485	0,8	122 120	1,3	-6,4
19-	Belçika	240 524	1,5	116 339	1,3	-51,6
20-	Romanya	288 893	1,8	109 031	1,2	-62,3
21-	İsrail	138 774	0,8	106 553	1,1	-23,2
22-	Suudi Arabistan	265 527	1,6	95 800	1,0	-63,9
23-	Avustralya	18 626	0,1	87 514	0,9	369,8
24-	Tayvan	164 350	1,0	83 909	0,9	-48,9
25-	Polonya	138 145	0,8	82 650	0,9	-40,2
26-	İsviçre	519 340	3,2	82 574	0,9	-84,1
27-	Endonezya	134 189	0,8	80 604	0,9	-39,9
28-	Malezya	137 369	0,8	80 257	0,9	-41,6
29-	Avusturya	105 571	0,6	79 509	0,9	-24,7
30-	Nijerya	76 127	0,5	78 903	0,9	3,6
31-	Finlandiya	128 780	0,8	74 483	0,8	-42,2
32-	Kazakistan	186 917	1,1	71 701	0,8	-61,6
33-	Azerbaycan	65 141	0,4	69 294	0,7	6,4
34-	Yunanistan	107 309	0,7	62 109	0,7	-42,1
35-	Tayland	123 591	0,8	59 990	0,6	-51,5
36-	Güney Afrika	184 624	1,1	54 477	0,6	-70,5
37-	Bulgaristan	155 588	1,0	50 728	0,5	-67,4
38-	Çek Cumhuriyeti	125 653	0,8	49 069	0,5	-60,9
39-	İrlanda	68 808	0,4	48 899	0,5	-28,9
40-	Pakistan	54 698	0,3	48 214	0,5	-11,9

Ülke sıralaması; 2009 Ocak ayı rakamlarına göre yapılmıştır.

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 4'de ise Türkiye'nin ihracatında yer alan ilk 20 fasıl yer almaktadır. 2008 yılı değer sıralamasına göre ilk sırada yer alan Motorlu kara taşıtları, traktör,

bisiklet, motosiklet ve diğer faslı yer almaktadır. İkinci sırada demir çelik faslı izlemektedir. 2008 yılı itibariyle bu 20 fasılın toplam ihracatımızın içindeki payı ise %81 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 4: Türkiye'nin İhracatındaki İlk 20 Fasıl (Milyon \$)

FASILLAR	OCAK - ARALIK				
	2007	% Dağ.	2008	% Dağ.	% Değ.
1 87 Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer	15.904	14,8	18,3	13,9	15,1
2 72 Demir ve çelik	8.372	7,8	14.949	11,3	78,5
3 84 Kazan, makina ve cihazlar, aletler, parçaları	8.781	8,2	10.26	7,8	16,8
4 85 Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	7.423	6,9	8.004	6,1	7,8
5 61 Örne giyim eşyası ve aksesuarları	8.022	7,5	7.833	5,9	-2,4
6 27 Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar	5.148	4,8	7.531	5,7	46,3
7 73 Demir veya çelikten eşya	4.13	3,8	5.746	4,4	39,1
8 71 İnciler, kıymetli taş ve metal mamulleri, madeni paralar	2.624	2,4	5.384	4,1	105,2
9 62 Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	5.445	5,1	5.326	4,0	-2,2
10 39 Plastik ve plastikten mamul eşya	2.822	2,6	3.562	2,7	26,2
11 8 Yenilen meyvalar, kabuklu yemişler, turuncgil ve kavun kabuğu	2.671	2,5	2.854	2,2	6,9
12 89 Gemiler, suda yüzen taşıt ve araçlar	1.819	1,7	2.648	2,0	45,6
13 25 Tuz, kükürt, toprak ve taşlar, alçılar ve çimento	1.454	1,4	2.28	1,7	56,9
14 63 Mensucattan mamul diğer eşya, kullanılmış eşya, paçavralar	2.11	2,0	2.098	1,6	-0,6
15 94 Mobilyalar, aydınlatma, reklam lambaları, prefabrik yapılar	1.484	1,4	1.89	1,4	27,4
16 40 Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.589	1,5	1.808	1,4	13,8
17 76 Alüminyum ve alüminyum eşya	1.62	1,5	1.776	1,3	9,6
18 52 Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1.611	1,5	1.632	1,2	1,3
19 20 Sebze, meyva, bitki parçaları, sert kabuklu yemiş konserveleri	1.314	1,2	1.44	1,1	9,6
20 54 Dokumaya elverişli suni ve sentetik lifler	1.256	1,2	1.337	1,0	6,4
LİSTE TOPLAMI	85.599	79,8	106.659	80,8	24,6
GENEL İHRACAT	107.272	100,0	132.003	100,0	23,1
GENEL İHRACATIMIZ İÇİNDEKİ PAYI (%)	79,8		80,8		
<i>Son Güncelleme: 03.02.2009</i>					

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 5'de ise Türkiye'nin ithalatında yer alan ilk 20 fasıl yer almaktadır. 2008 yılı değer sıralamasına göre ilk sırada Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar faslı yer almaktadır. İkinci sırada yine ihracatımızda olduğu gibi demir çelik faslı vardır. 2008 yılı itibariyle bu 20 fasılın toplam ithalatımız içindeki payı ise %84 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'nin İthalatındaki İlk 20 Fasıl (Milyon \$)

FASILLAR		2007	% Dağ.	2008	% Dağ.	% Değ.	
1	27	Mineral yakıtlar,mineral yağlar ve müstahsalları,mumlar	33.883	19,9	48.207	23,9	42,3
2	72	Demir ve çelik	16.182	9,5	23.158	11,5	43,1
3	84	Kazan:makina ve cihazlar,aletler,parçaları	22.57	13,3	22.515	11,2	-0,2
4	85	Elektrikli makina ve cihazlar,aksam ve parçaları	13.295	7,8	13.868	6,9	4,3
5	87	Motorlu kara taşıtları,traktör,bisiklet,motosiklet ve diğer	12.397	7,3	12.79	6,3	3,2
6	39	Plastik ve plastikten mamul eşya	8.688	5,1	9.385	4,7	8,0
7	71	İnciler,kıymetli taş ve metal mamulleri,medenî paralar	5.906	3,5	5.654	2,8	-4,3
8	29	Organik kimyasal müstahsallar	3.996	2,3	4.421	2,2	10,6
9	30	Eczacılık ürünleri	3.524	2,1	4.36	2,2	23,7
10	90	Optik,fotoğraf,sinema,ölçü,kontrol,ayar cihazları,tıbbî alet.	3.012	1,8	3.442	1,7	14,3
11	74	Bakır ve bakırdan eşya	3.152	1,9	3.276	1,6	3,9
12	48	Kağıt ve karton:kağıt hamurundan kağıt ve kartondan eşya	2.47	1,5	2.604	1,3	5,4
13	76	Aluminyum ve aluminyum eşya	2.353	1,4	2.539	1,3	7,9
14	52	Pamuk,pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	2.83	1,7	2.33	1,2	-17,6
15	73	Demir veya çelikten eşya	1.837	1,1	2.227	1,1	21,3
17	40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	1.872	1,1	2.219	1,1	18,5
16	10	Hububat	973	0,6	2.137	1,1	119,6
18	38	Muhtelif kimyasal maddeler	1.537	0,9	1.733	0,9	12,7
19	55	Sentetik ve suni devamsız lifler	1.879	1,1	1.695	0,8	-9,8
20	28	İnorganik kimyasal müstahsallar,organik,inorganik bileşikler	1.105	0,6	1.685	0,8	52,5
		LİSTE TOPLAMI	143.462	84,4	170.247	84,4	18,7
		GENEL İTHALAT	170.063	100,0	201.823	100,0	18,7
		GENEL İTHALAT İÇİNDEKİ PAYI (%)	84,4		84,4		

Son Güncelleme: 03.02.2009

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009)

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

4.1.1 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DIŞ TİCARETİMİZDEKİ YERİ

Avrupa Birliği 27 ülkesiyle, yaklaşık 500 milyon nüfuslu bir pazar durumuna ulaşmıştır. Türkiye'nin dış ticaretine de baktığımız zaman ise ortalama olarak dış ticaretinin yarısından fazlasını AB ülkeleri ile gerçekleştirmektedir. AB, dünya ticaretinde ABD ve Japonya gibi devletlerin yanında pazar büyüklüğü bakımından çok önemli bir konumda bulunmaktadır. AB içerisinde kişi başına düşen gelirin çok yüksek olması, bu pazarda ciddi bir satın alma gücünün göstergelerinden biridir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda AB, büyük ölçüde kendi kendine yeten

bir bütünleşme durumundadır. Birlik içerisindeki ihracatın 1980 yılında yüzde 58,1 iken bugün bu değer yüzde 64'lerin üzerine çıkmış olması bunun bir delili sayılabilir. Diğer taraftan AB içi ithalatın toplam AB ithalatı içindeki payı ise 1980'de yüzde 55,9 iken, bu oran bugün yaklaşık olarak yüzde 60'ların üzerine çıkmıştır.

Türkiye 1980 yılında benimsenen ihracata dayalı kalkınma stratejisinin etkisi ile Avrupa Birliği ülkelerine yapılan ihracattaki artış sürmüştür ve 1981 yılında 1,564 milyon dolar olan ihracat 1995'te yaklaşık on kat büyüyerek 11,077 milyon dolara ulaşmıştır. İhracatta görülen artış AB ülkelerinden yapılan ithalatta da görülmüştür. 1981 yılında 2,632 milyon dolar olan ithalat, 1995'te 16,860 milyon dolara çıkmıştır. 1993 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının % 49.5'i, ithalatının ise % 47.1'i AB ile olduğu görülmektedir.

Türkiye, Avrupa ile hep yakın ilişkiler içinde olmuştur. Ankara Antlaşması'ndan sonra Avrupa Birliği'ne katılma hedefini koyan Türkiye, bu hedefi gerçekleştirmek ve Avrupa'ya entegre olabilmek için Avrupa ile yakın bir ilişki içine girmiştir. Bu ilişki, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır.

Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, Türk dış ticaretindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak, Türkiye'nin Dünyanın önemli bir kısmına karşı ticari anlamda açılma sürecini hızlandırdığı ve gelecekteki dış ticari ilişkilerini şekillendirecek yeni bölgesel yapılanmaların kapısını aralamakta olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayisini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakmış, aynı zamanda ülkemizin yenedünya düzeni ile bütünleşmesini sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlattığını da göstermiştir. Bu bağlamda bugüne kadar yaşanan gelişmelerde göstermiştir ki, sektörlerimiz dinamik yapıları ve üretimdeki esneklikleri sayesinde bu rekabet ortamına uyum sağlayabilmişlerdir. Üstelik bunun AB'den herhangi bir mali yardım alınmadan başarılmış olması Türk ekonomisinin dinamizmini ve ekonominin rekabet gücünün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Gümrük Birliği'ne geçilmesini takiben ilk yıllarda Türkiye'nin dış ticareti ithalat lehine genişlemiş ve AB dışı ülkeleri ile yapılan ticaretin bir kısmı birlik içine kaymıştır. 1996 yılında AB ülkelerinin Türkiye'ye ihracatı %53 civarında artmıştır. AB'nin Türkiye'nin dış ticareti içinde payı %50'lik bir paya sahip iken, Türkiye'nin Birliğin dış ticareti içinde payı %1 civarındadır. İhracata uzun, ithalata ise kısa dönemde uyum sağlanması nedeniyle rekabet gücü zayıf sektörler artan ithalattan olumsuz etkilenmiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne üyeliğinden sonra koruma oranlarının düşmesi sebebiyle ithalatımız ve buna bağlı olarak ta dış ticaretimizde hızlı artış olduğu görülmektedir.

1995-2000 yılları arasında AB'den yapılan ithalatın yüzde 58 oranında artmasına karşılık AB'ye yapılan ihracatımız yüzde 31 oranında artabilmiştir. 1999 yılında AB'ye yapılan ihracat artmış ve 15,4 milyar dolara yükselmiştir. AB'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı % 54,91 olmuştur.

2000 yılında Türkiye'nin toplam ithalatı %34 oranında artarak 54.5 milyar dolar olurken AB'den yapılan ithalatı %24.3 oranında artarak 28.5 milyar dolar olmuştur ve böylece AB'nin Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı %49'a gerilemiştir. Aynı yıl Türkiye'nin toplam ihracatı; ithalat artışından çok daha düşük bir seviyede, %4.5 oranında artmıştır. AB'ye yapılan ihracat ise % 14.5 oranında artış göstermiştir.

2001 yılında ise yaşanan ekonomik krizin etkisiyle ticaret dengesinde ülkemiz lehine bir gelişme kaydedilmiştir. 2001 yılında AB'ye yapılan ihracatın yüzde 11,1 oranında artmasına karşılık, Türkiye'nin ithalatında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Türkiye'nin toplam ithalatı azalarak 41.4 milyar dolar olmuştur. AB'den yapılan ithalat ise % 31.3 azalarak 19 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2002 yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında ise, AB'nden yapılan ithalatın tekrar artışa geçtiği, bir önceki yıla göre artış göstererek 19 milyar dolar seviyesinden 25,6 milyar dolar seviyesine ulaştığı gözlenmektedir. AB'ye yapılan ihracat ise yüzde 13,7 oranında artış göstererek 17,5 milyar dolarlık seviyesinden 20,4 milyar dolarlık seviyeye ulaşmıştır.

Ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler, 2003 yılında da devam etmiştir. 2003 yılının ilk yarısına ilişkin ticaret verileri değerlendirildiğinde, AB'ye yapılan ihracatın bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde36,5, ithalatın ise yüzde 35,8 oranında artış gösterdiği gözlenmektedir. AB'ye dahil olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik ihracat çok daha hızlı bir artış eğilimi içindedir. O dönemde katılan 10 ülkeye yönelik ihracat artışı %31,2'ye ulaşmaktadır. Bu dönemde Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı % 51.8'e yükselirken 24.484 milyar dolar, ithalatın payı ise % 45.7'ye düşerek 31.695 milyar dolar olmuştur.

AB'ye 2004 yılında yapılan ihracatın genel ihracatımız içindeki payı % 54 iken, ithalatımız içindeki payı ise %46 olmuştur. Dolayısıyla, ticaretinin yarısını gerçekleştirdiği AB, Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin dış ticareti ülke bazında değerlendirildiğinde, dış ticaret hacmi bazında ilk on ülke arasında AB ülkelerinin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim 2004 yılında en çok ticaret yapılan ilk on ülkeden yedisi AB üyesidir.

Bunda son yıllarda, Euro'nun ABD doları karşısında değerlenmesinin de etkisi vardır. Fakat sonradan AB üyesi olan on ülkeden Türkiye'nin ithalatında ise ciddi bir artış söz konusudur. 2000 yılı öncesinde toplam içinde %1 civarında seyreden bu ülkelerden olan ithalat, 2005 yılında %4'ün üzerine çıkmıştır. Bu durum elbette bu ülkelerin AB üyesi olmasıyla beraber gümrük tarifelerini Türkiye ile uyumlu hale getirilmesiyle ilgilidir. Toplam ithalat içinde Avrupa Birliği'nin payı 2002'den sonra hızla düşmüş ve 2006 yılında %42'ye yaklaşmıştır. İthalattaki düşüş ihracatta 2005 yılı Türkiye – AB ticaret hacmi hemen hemen Türkiye'nin 1995 yılı toplam dış ticaret hacminin iki katı düzeyine gelmiştir. Bu sonuçta, OECD dışından temin edilen enerji ve ham petrol gibi malların faturasının etkisi vardır. Çünkü 2003 sonrası enerji fiyatları artmış ve toplam ithalat içindeki payı artmıştır. AB'nin payının azalmasının bir diğer nedeni de Euro'nun ABD doları karşısında değer kazanmasıdır. 1990'ların sonunda, ithalatının büyük kısmını AB ülkelerinden yapan Türkiye, Euro'nun değer kazanması sonucu ithalatını dolar bölgesine kaydırmıştır. Ticaret kayması en çok Çin'e doğru olmuştur. Ancak AB'nin Türkiye'den yapmakta olduğu sanayi ürünleri ithalatında, GB'nin başlamasından

önce sıfır gümrük vergisi uygulaması nedeniyle Türkiye'nin ihracatı GB'nin başlaması ile birlikte önemli ölçüde artmamıştır.

2007 ve 2008'de, Avrupa Birliği üye sayısının 27'ye çıkması ile Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan dış ticaret hacmi genişlemiştir. Tablo 6 ve tablo 7 yardımı ile AB27 olarak 1996 yılından günümüze bir değerlendirme yapacak olursak; toplam ihracatımız 23.2 milyar dolar, ithalatımız 43.6 milyar dolar iken, AB27 nin ihracattaki payı %54 ile 12.1 milyar dolar, ithalattaki payı %56 ile 24.3 milyar dolardır. 2008 itibariyle ise rakamlar şöyledir: Toplam ihracatımız 132 milyar dolar, ithalatımız 201.8 milyar dolar, AB27 nin ihracattaki payı %48 ile 63.4 milyar dolar, ithalattaki payı %37 ile 74.7 milyar dolardır.

1996-2008 arasında Türkiye'nin bölge ve ülkeler bazında dış ticareti tablo 6 ve tablo 7 'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İhracatı (1996-2008)

Ülke Grubu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TOPLAM	23 224 465	26 261 072	26 973 952	26 587 225	27 774 906	31 334 216	36 059 089	47 252 836	63 167 153	73 476 408	85 534 676	107 271 750	131 974 788
A-AB 27	12 568 775	13 434 739	14 813 149	15 424 238	15 664 421	17 545 567	20 415 034	27 393 762	36 580 859	41 364 962	47 934 746	60 398 502	63 375 294
B-TR SERBEST BÖLGE	447 108	610 873	830 853	780 488	895 420	933 778	1 438 477	1 928 266	2 563 637	2 973 224	2 967 219	2 942 876	3 008 061
C-Sınır Tic. Mrk.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	285	6 501
D-DİĞER ÜLKELER	10 208 582	12 215 459	11 329 949	10 382 499	11 215 065	12 854 872	14 205 578	17 930 808	24 022 657	29 138 222	34 632 711	43 930 087	65 584 933
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	2 549 338	3 295 533	2 488 432	1 739 881	1 854 093	2 095 118	2 606 971	3 361 997	4 507 410	5 855 304	7 961 672	10 842 681	15 666 713
2-Kuzey Afrika	985 655	980 157	1 502 182	1 343 558	1 087 400	1 149 647	1 266 596	1 576 974	2 203 356	2 544 398	3 096 665	4 029 683	5 849 488
3-Diğer Afrika	173 519	253 395	316 195	311 453	285 324	371 236	430 060	554 243	764 791	1 086 849	1 469 127	1 946 661	3 211 958
4-Kuzey Amerika	1 739 694	2 148 995	2 388 824	2 585 713	3 308 600	3 297 479	3 596 000	3 972 875	5 206 705	5 275 698	5 439 399	4 540 601	4 791 034
5-Orta Amerika-Karayipler	72 300	103 240	146 184	163 159	167 386	201 192	196 883	166 016	333 715	410 753	548 451	548 835	828 687
6-Güney Amerika	85 766	124 187	121 993	119 871	120 419	185 908	120 951	130 540	192 754	273 783	340 598	513 719	901 460
7-Yakın ve Orta Doğu	2 595 420	2 821 084	2 680 645	2 566 397	2 572 846	3 261 099	3 439 789	5 464 810	7 921 284	10 184 230	11 315 751	15 081 322	25 416 519
8-Diğer Asya	1 924 527	1 962 010	1 303 779	1 250 107	1 298 146	1 331 203	1 789 998	2 347 927	2 544 121	3 028 878	3 941 556	5 227 250	7 073 835
9-Avustralya ve Y.Zelanda	64 536	79 542	76 201	87 146	135 395	97 674	121 669	158 098	264 495	270 794	327 020	342 812	435 300
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	17 826	447 315	305 515	215 213	385 457	864 317	636 661	197 329	84 026	207 536	192 474	856 524	1 409 938
Seçilmiş ülke grupları													
1-OECD Ülkeleri	14 455 527	15 608 863	17 003 378	18 077 218	19 005 942	20 616 019	23 551 240	30 424 741	40 518 488	44 354 995	54 480 970	65 674 811	70 446 914
2-EFTA Ülkeleri	335 941	414 273	356 677	361 613	324 252	316 114	409 043	538 086	666 588	820 849	1 189 267	1 327 977	3 262 381
3-Karadeniz Ekonomik İşbir.	2 926 482	3 824 986	3 290 239	2 232 284	2 466 867	2 932 471	3 598 969	5 044 444	6 778 995	8 619 516	11 583 697	16 784 102	20 844 499
4-Ekonomik İşbirliği Teşk.	1 129 289	1 286 467	1 124 989	865 876	873 613	971 620	1 041 911	1 569 221	2 206 321	2 669 869	3 340 996	4 700 072	6 245 282
5-Bağımsız Devletler Top.	2 663 909	3 512 048	2 666 523	1 532 806	1 648 737	1 978 150	2 278 878	2 962 593	3 961 619	5 056 779	6 992 529	10 088 336	13 925 401
6-Türk Cumhuriyetleri	747 290	907 834	834 983	573 617	572 451	557 362	619 345	899 114	1 194 307	1 409 257	1 981 603	2 874 467	3 747 974
7-İslam Konferansı Teşkilatı	4 142 965	4 217 681	4 391 457	3 961 428	3 573 099	4 196 595	4 725 287	7 204 574	10 214 345	13 061 019	15 007 499	20 310 574	32 582 821

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 7: Türkiye'nin Ülke Gruplarına Göre İthalatı (1996-2008)

Ülke Grubu	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
TOPLAM	43 626 642	48 558 721	45 921 392	40 671 272	54 502 21	41 399 083	51 553 797	69 339 692	97 539 766	16 774 151	139 576 174	170 062 715	201 960 160
A-AB 27	24 320 874	26 118 982	25 282 211	22 529 938	28 526 902	19 823 457	25 688 833	35 140 139	48 102 744	52 695 793	59 400 922	68 611 562	74 800 536
B-TR SERBEST BÖLGE	296 708	360 658	417 628	507 803	495 865	303 200	574 504	588 912	811 460	760 060	944 142	1 223 729	1 334 250
C-DİĞER ÜLKELER	19 009 061	22 079 080	20 221 553	17 633 531	25 480 054	21 272 426	25 290 460	33 610 642	48 625 562	63 318 298	79 231 111	100 227 423	125 825 374
1-Diğer Avrupa (A.B Hariç)	3 973 645	4 512 245	4 414 665	4 172 156	6 149 009	5 737 873	7 487 347	10 341 499	15 756 926	20 385 906	25 695 361	34 253 510	44 196 443
2-Kuzey Afrika	1 618 200	1 812 519	1 493 188	1 403 964	2 257 119	2 114 680	2 138 099	2 518 707	3 231 235	4 212 112	4 878 401	3 616 397	5 267 239
3-Diğer Afrika	375 530	384 818	265 160	283 462	457 101	704 000	558 078	819 763	1 589 145	1 835 122	2 526 126	3 167 700	2 503 214
4-Kuzey Amerika	3 859 521	4 640 703	4 230 048	3 256 527	4 167 457	3 390 445	3 420 584	3 740 706	5 114 159	5 822 698	6 935 690	9 032 926	13 403 795
5-Orta Amerika ve Karayipler	240 389	108 460	117 413	90 569	79 972	41 017	103 054	169 378	209 040	287 280	334 966	448 291	560 444
6-Güney Amerika	534 239	703 582	668 837	451 588	551 392	409 888	541 251	1 012 373	1 271 462	1 747 404	2 130 616	2 671 179	3 259 762
7-Yakın ve Orta Doğu	3 314 822	2 774 024	2 084 479	2 123 861	3 373 163	3 016 496	3 185 675	4 455 199	5 584 836	7 966 854	10 568 063	12 641 279	17 626 913
8-Diğer Asya	4 635 995	6 016 937	6 202 007	5 072 997	6 932 732	4 884 410	6 529 948	9 643 755	15 500 398	20 581 162	25 657 979	33 658 278	38 086 647
9-Avustralya ve Yeni Zelanda	427 883	546 524	438 626	157 047	304 554	232 255	313 072	246 974	301 553	321 399	398 688	671 742	876 169
10-Diğer Ülke ve Bölgeler	28 838	579 268	307 130	621 360	1 207 554	741 361	1 013 352	662 288	66 810	158 360	105 221	66 122	44 747
Secilmis ülke grupları													
1-OECD Ülkeleri	31 115 638	34 837 592	33 495 839	28 356 316	35 681 983	26 011 321	32 984 638	43 899 441	59 649 528	66 106 955	77 812 573	91 856 829	102 899 306
2-EFTA Ülkeleri	1 112 068	1 287 220	1 169 225	926 070	1 155 270	1 480 929	2 511 999	3 395 678	3 911 430	4 439 552	4 522 434	5 774 587	6 217 519
3-Karadeniz Ekonomik İşb.	3 896 560	4 495 437	4 357 567	4 307 610	6 746 471	5 553 206	6 587 757	9 297 694	15 368 136	20 480 090	27 021 455	34 808 872	45 631 712
4-Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	1 196 818	1 106 929	947 750	1 123 322	1 542 984	1 237 671	1 548 166	2 735 688	3 217 953	5 108 258	8 101 662	9 972 107	13 220 565
5-Bağımsız Devletler Top	3 074 153	3 615 084	3 724 360	3 733 803	5 693 036	4 630 241	5 554 504	7 777 111	12 926 894	17 252 743	23 372 924	31 262 659	42 613 325
6-Türk Cumhuriyetleri	304 007	399 430	448 987	457 200	628 013	282 509	467 790	623 295	753 526	1 267 479	1 967 429	2 669 249	4 278 503
7-İslam Konferansı Teşkilatı	5 587 347	5 233 492	4 238 146	4 078 474	6 320 881	5 539 877	6 071 754	8 195 006	10 630 643	14 459 182	19 110 794	21 524 428	29 178 449

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 8 ve tablo 9’da 1994 – 2008 tarihleri arasında AB’ne üye konumunda olan 25 ülkenin Türkiye ile yapmış olduğu dış ticaret rakamları ithalat ve ihracat tabloları olarak ayrı ayrı verilmiştir. Bu tablolardan anlaşılacağı üzere Almanya ile yapılan ihracat 1994 yılında 3,9 milyar\$ iken 2000 yılında 5,2 milyar\$’a 2008 yılında ise yaklaşık 13 milyar\$ ulaşmıştır. AB ile yapılan ihracatımız 2008 yılı itibariyle toplam da 63,3 milyar\$ ulaşmış bu toplam içinde ki en büyük payları 12,9 milyar\$ ile Almanya, 8,1 milyar\$ ile İngiltere, 7,8 milyar\$ ile İtalya, 6,6 milyar\$ ile Fransa, 4 milyar\$ ile İspanya yer almaktadır. 2008 yılı itibariyle 1 milyar\$ üzerinde ihracatta bulunan ülkeleri belirtmek gerekirse ilk sırada Almanya olmak üzere İngiltere, İtalya, Fransa, İspanya, Romanya, Hollanda, Yunanistan, Belçika-Lüksemburg, Bulgaristan, Polonya ülkesidir. 500 milyon\$ altında kalan AB ülkeleri ise Slovakya, Estonya, Litvanya ve son sırada Letonya ülkesi yer almaktadır.

AB ülkeleriyle yapılan toplam ithalatımızın rakamı 2008 yılı itibariyle 75milyar\$’a ulaşmıştır. Bu toplam içinde yine en büyük payı 18,6 milyar\$ ile Almanya, 11 milyar\$ ile İtalya, 9 milyar\$ ile Fransa ülkesi yer almaktadır. Bu üç ülkeden yapılan ithalat, AB ülkelerinden yapılan toplam ithalatın %50’sini oluşturmaktadır. Estonya, Slovenya, Litvanya, Malta ve Letonya ülkelerinden yapılan ithalatın toplamı 1 milyar\$’ın altında kalmaktadır.

Tablo 8: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelere Yapmış Olduğu İhracat (1994-2008)

Ülkeler	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$	İhracat\$
Almanya	3.934.284.220	5.036.174.204	5.186.831.405	5.460.333.238	5.474.588.846	5.179.844.047	5.366.944.918	5.868.812.970	7.484.930.597	8.745.282.461	9.455.049.952	9.686.234.819	11.993.232.454	12.952.306.884
Avusturya	248.972.997	275.293.175	290.520.001	304.011.650	312.240.382	292.929.621	341.346.244	367.295.496	473.166.644	561.041.455	659.097.270	709.854.607	844.006.406	990.859.924
Belçika-Lüksemburg	371.002.864	451.777.014	492.781.394	669.513.912	623.520.960	647.072.645	688.260.703	709.842.431	898.270.506	1.202.728.406	1.319.996.822	1.404.653.710	1.809.667.343	2.178.836.052
Bulgaristan	133.663.363	183.175.965	156.906.143	213.316.149	233.595.045	252.933.912	299.414.827	380.332.334	621.684.637	894.325.986	1.179.313.092	1.568.006.058	2.060.170.568	2.148.844.417
Çek Cumhuriyeti	62.165.627	75.726.948	93.460.775	69.557.039	67.257.326	101.570.815	109.398.965	130.235.487	188.846.143	222.264.242	290.109.709	377.710.429	577.604.815	700.582.827
Danimarka	91.617.852	133.416.886	147.768.316	199.986.549	199.079.135	219.024.803	271.669.665	364.862.673	454.042.742	637.306.273	733.232.994	827.061.003	1.008.507.938	953.449.603
Estonya	799.764	3.452.750	4.594.508	6.176.213	9.045.926	9.438.675	13.168.790	18.104.534	23.183.151	35.520.845	57.255.654	74.755.149	81.761.854	239.542.813
Finlandiya	31.181.086	41.525.794	45.077.522	58.452.299	67.025.973	75.752.091	71.141.690	135.696.631	214.069.330	256.331.251	296.560.810	359.278.544	412.409.563	367.355.983
Fransa	851.186.736	1.033.072.114	1.053.175.989	1.304.738.451	1.569.848.040	1.656.968.347	1.895.290.371	2.134.575.384	2.826.140.554	3.668.417.719	3.805.760.031	4.604.349.258	5.974.462.389	6.615.875.730
Hollanda	621.024.599	736.770.185	769.734.264	888.601.415	932.301.986	874.182.289	892.416.091	1.055.636.715	1.525.929.493	2.138.004.261	2.469.581.847	2.539.245.676	3.018.878.048	3.143.424.598
İngiltere	888.885.092	1.135.656.690	1.260.723.858	1.739.618.978	1.829.399.949	2.036.825.739	2.174.891.670	3.024.941.527	3.670.092.528	5.544.303.362	5.917.162.703	6.814.300.847	8.626.776.278	8.161.902.345
İrlanda	32.726.406	47.656.356	59.809.927	89.150.297	134.741.269	202.595.338	147.396.310	183.228.275	261.650.680	433.558.828	404.607.025	575.374.272	637.455.124	663.947.685
İspanya	231.898.986	354.469.683	363.334.356	513.230.522	763.304.094	713.529.780	950.362.005	1.125.071.873	1.789.497.065	2.619.784.109	3.010.857.386	3.720.457.950	4.579.994.877	4.044.544.032
İsveç	86.061.107	105.573.382	121.701.453	188.014.271	182.573.179	199.588.233	214.132.407	295.847.487	457.504.047	560.609.842	661.534.798	787.315.273	882.761.351	919.323.026
İtalya	1.033.619.285	1.457.001.602	1.446.662.060	1.557.136.841	1.682.556.270	1.789.307.437	2.342.185.593	2.375.691.968	3.193.241.664	4.648.474.529	5.616.754.657	6.752.346.420	7.480.060.276	7.815.392.896
Letonya	2.114.062	5.999.524	1.969.872	11.604.518	9.840.552	16.086.437	16.108.409	20.343.126	26.706.860	38.365.696	81.389.758	77.389.553	105.390.413	104.295.098
Litvanya	8.291.525	28.120.170	15.094.298	34.674.940	25.764.133	23.952.796	32.586.275	53.723.201	85.668.173	122.530.702	149.315.023	167.387.851	236.478.725	231.397.227
Macaristan	58.280.488	159.709.115	102.808.468	113.684.055	121.918.792	109.993.699	170.229.861	200.934.303	284.646.771	349.937.664	379.091.861	486.439.550	775.656.344	683.829.521
Malta	30.623.489	48.862.846	25.836.287	44.098.292	61.612.805	71.866.543	62.934.288	141.504.519	156.989.546	98.543.450	279.338.087	226.759.556	620.669.171	956.353.993
Polonya	249.452.401	272.431.072	253.265.906	290.850.189	219.623.500	174.595.873	241.233.698	342.646.545	486.046.358	697.677.151	830.482.767	1.060.078.456	1.436.402.281	1.586.433.784
Portekiz	43.990.263	59.665.584	74.832.764	155.199.383	170.374.174	185.038.035	286.098.605	226.648.046	315.200.639	401.997.998	395.538.497	562.720.973	550.527.017	540.765.140
Romanya	175.341.509	301.959.807	314.111.724	468.178.139	268.184.803	325.818.464	392.028.001	566.497.254	873.346.535	1.235.485.461	1.785.409.287	2.350.474.492	3.644.162.164	3.979.854.992
Slovakya	12.842.917	16.331.929	20.149.455	18.056.008	16.985.735	20.199.389	27.564.837	33.197.899	59.918.045	108.604.986	122.712.412	170.166.606	284.205.491	306.630.830
Slovenya	19.920.822	32.679.203	24.548.953	39.015.981	38.681.006	47.580.621	62.667.074	68.981.355	102.588.315	188.559.144	332.409.930	417.729.322	486.765.643	648.705.478
Yunanistan	168.854.395	209.952.435	236.473.018	370.038.895	406.794.147	437.725.190	476.095.465	590.381.620	920.400.913	1.171.203.001	1.126.678.489	1.602.589.526	2.262.654.564	2.429.975.017
Toplam	9.388.801.855	12.206.454.433	12.562.172.716	14.807.238.224	15.420.858.027	15.664.420.819	17.545.566.762	20.415.033.653	27.393.761.936	36.580.858.822	41.359.240.861	47.922.679.900	60.390.661.097	63.364.429.895

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

Tablo 9: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelere Yapmış Olduğu İthalat (1994-2008)

Ülkeler	1994	1995	1996	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$	İthalat\$
Almanya	3.645.617.340	5.547.588.099	7.813.502.853	7.316.337.132	5.880.055.083	7.198.209.376	5.335.443.468	7.041.532.432	9.452.963.795	12.515.655.290	13.633.887.595	14.768.220.038	17.539.955.009	18.686.597.736
Avusturya	210.730.436	294.015.839	545.485.069	608.284.188	508.408.964	516.753.860	417.549.194	588.026.121	824.232.384	1.071.813.340	940.056.191	1.077.181.999	1.351.437.419	1.525.521.866
Belçika-Lüksemburg	531.694.753	911.895.132	1.128.645.294	1.202.606.365	1.133.137.529	1.660.617.541	984.547.416	1.283.086.500	1.891.473.636	2.524.887.874	2.363.311.346	2.571.232.844	3.019.555.612	3.274.932.421
Bulgaristan	195.507.835	402.028.841	362.771.203	367.420.214	295.572.911	465.408.286	393.516.184	508.448.711	689.462.333	959.470.843	1.190.079.075	1.663.424.933	1.951.656.373	1.840.048.832
Çek Cumhuriyeti	94.687.889	104.530.595	108.442.371	93.301.524	82.017.497	158.740.245	126.872.260	316.959.269	443.937.036	654.592.340	698.560.902	681.659.419	1.169.129.913	1.303.954.674
Danimarka	96.299.701	188.768.518	171.486.377	206.749.299	206.055.483	197.139.108	195.766.665	292.749.353	345.103.058	342.917.862	434.918.397	445.670.817	656.112.448	902.013.795
Estonya	1.899.349	13.173.386	14.543.564	10.257.695	4.748.414	7.091.478	1.336.864	1.177.114	13.873.923	44.256.874	58.670.687	97.952.073	167.142.239	261.274.746
Finlandiya	142.487.903	240.855.503	254.898.299	421.289.193	504.453.711	723.392.813	301.902.629	372.356.260	479.864.643	708.289.838	962.032.069	1.138.911.037	1.208.411.748	1.180.798.750
Fransa	1.458.205.590	1.995.845.218	2.771.466.275	3.034.050.702	3.127.159.787	3.531.817.961	2.283.939.322	3.052.706.492	4.164.120.125	6.201.348.126	5.887.816.578	7.239.952.633	7.849.708.540	9.022.013.493
Hollanda	740.001.886	1.084.327.827	1.448.604.101	1.446.440.261	1.314.946.495	1.584.460.922	1.041.587.333	1.311.277.638	1.656.669.963	1.908.145.350	2.151.585.127	2.160.109.821	2.655.038.889	3.056.339.939
İngiltere	1.169.766.772	1.829.761.486	2.510.394.663	2.683.336.020	2.189.972.860	2.747.746.249	1.913.846.028	2.438.296.458	3.500.015.220	4.317.140.445	4.695.644.783	5.137.552.739	5.477.102.302	5.323.999.823
İrlanda	101.082.271	192.995.225	144.640.814	258.875.528	280.430.684	477.924.194	377.753.474	476.613.622	501.276.720	700.250.842	724.850.556	802.078.674	862.433.878	973.193.181
İspanya	380.156.457	590.714.884	1.033.710.156	1.276.378.227	1.262.080.945	1.678.156.280	1.066.140.844	1.419.212.295	2.003.745.367	3.253.675.481	3.555.105.916	3.832.589.470	4.342.993.585	4.548.181.928
İsveç	283.200.503	517.847.727	659.917.483	999.366.040	1.444.159.042	1.439.756.647	543.863.954	535.068.036	822.161.459	1.118.403.297	1.427.141.388	1.488.103.803	1.716.252.842	1.908.905.008
İtalya	2.008.524.462	3.193.128.933	4.285.793.490	4.221.739.826	3.192.081.223	4.332.788.267	3.484.129.012	4.096.967.762	5.471.536.579	6.865.811.408	7.566.262.070	8.663.468.837	9.967.972.960	11.011.470.134
Letonya	4.381.144	3.175.911	3.426.225	2.617.993	1.659.239	11.949.778	153.88	220.284	1.248.850	1.151.347	2.622.471	8.467.844	36.310.665	24.578.914
Litvanya	7.658.799	30.726.130	30.794.651	79.531.021	61.070.044	71.499.346	77.795.614	110.456.728	135.981.920	173.930.370	159.155.572	145.219.534	121.780.453	198.737.338
Macaristan	55.461.811	69.903.601	94.419.593	152.389.328	94.997.494	216.261.974	186.673.473	325.901.536	416.862.543	705.407.095	946.237.738	1.286.432.547	1.423.629.268	1.286.114.293
Malta	11.596.092	28.527.495	7.089.893	8.335.743	13.013.328	39.850.082	9.122.948	28.279.365	72.621.929	72.920.203	46.040.331	20.528.257	98.860.109	167.971.727
Polonya	69.108.071	65.263.688	79.311.312	82.052.227	81.240.740	164.680.990	168.069.973	245.133.680	415.359.127	996.104.795	1.244.447.098	1.436.586.204	1.646.231.550	1.977.851.779
Portekiz	42.342.269	72.165.785	84.556.946	79.498.438	70.279.610	90.730.733	67.686.742	100.680.170	155.029.686	236.730.450	398.003.349	381.857.798	406.570.184	479.850.282
Romanya	228.910.913	367.870.335	441.289.614	344.672.402	401.155.729	673.927.760	481.139.647	661.764.557	955.971.135	1.699.553.146	2.285.591.955	2.668.986.859	3.112.752.124	3.547.820.080
Slovakya	26.410.891	43.311.589	23.696.551	23.576.624	45.674.851	51.533.089	49.418.702	112.341.200	205.862.088	232.714.268	378.046.029	437.474.404	647.924.860	903.830.434
Slovenya	31.643.622	35.481.430	16.793.264	43.319.990	48.005.348	55.651.922	48.947.518	57.115.353	93.021.755	203.222.060	217.866.791	201.817.470	232.317.239	243.627.719
Yunanistan	105.067.412	200.673.495	284.958.914	319.751.386	287.555.576	430.812.980	266.253.783	312.462.301	427.743.333	594.350.617	727.829.627	1.045.327.904	950.157.396	1.150.715.179
Toplam	11.642.444.171	18.024.576.672	24.320.638.975	25.282.177.366	22.529.932.587	28.526.901.881	19.823.456.927	25.688.833.237	35.140.138.607	48.102.743.561	52.695.763.641	59.400.807.958	68.611.437.605	74.800.344.071

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2009) http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 (18.03.2009)

4.2 TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET

Endüstriler ve ülkeler bazında yapılacak endüstri-içi ticaret hesaplamaları 1994-2008 dönemini kapsamaktadır. Bu yüzden çalışmada Türkiye İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği veri tabanından elde edilen 1994–2008 dönemine ait Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (SITC) Rev 3⁹. 3 haneli dış ticaret verilerinden hareket edilerek önce endüstriler daha sonra ise ülkeler bazında endüstri-içi ticaret değerleri hesaplanacaktır.

4.2.1 Endüstri Bazında Endüstri-içi Ticaret

Endüstri-içi ticaret endeks değerlerinin ayrıntılı bir görünümünü EK 4 : SITC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye’nin EİT’si (1994-2008) başlıklı tablo da görmek mümkündür. Bu tablolardaki toplam 260 endüstrinin 1’den 999’a kadar 10 ayrı sınıflandırma¹⁰ başlığı altında kullanıldığı görülmektedir.

Toplam 260 endüstrinin 1994-2008 yılları arasında tarafımızdan hesaplanmış EİT değerleri ve ayrıca çalışmamızın başlığında da belirtildiği üzere seçilmiş endüstrilerin gelişimleri analiz edilmiştir. Bu bağlamda da 2008 yılı değer sıralamasında Türkiye’nin yapmış olduğu ihracat ve ithalatında yer alan 20 fasılın analizlerine yer verilmiştir. Diğer endüstrilerin analizleri ise endüstri-içi ticaret endeks değerinin % 50’den yüksek olması durumunda ilgili sektörde endüstri-içi ticaretin, endeks değerinin % 25’in altında olduğu durumda ise endüstriler arası ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği kabul edildiği düşünülerek tablolardan yararlanılabilir.

⁹ Çalışmanın Ek:1 kısmında Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırmasını (SITC) Rev 3. 1-2 ve 3 haneli olarak gösterilmiştir.

¹⁰ SITC 3 Kodu 1’den 98’e kadar olan grupları canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstri sınıflaması adı altında, 111’den 122’ye kadar içkiler ve tütün endüstrisi başlığı altında, 211’den 292’ye kadar Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi adı altında, 321’den 351’e kadar Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi başlığı altında, 411’den 431’e kadar Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar başlığı altında, 511’den 598’e kadar Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri başlığı altında, 611’den 699’a kadar Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi başlığı altında, 711’den 793’e kadar Makine ve ulaştırma araçları başlığı altında, 811’den 899’a kadar çeşitli mamül eşya endüstrisi başlığı altında ve son olarak da 961’den 999’a kadar olan kodlar da sınıflandırılmamış endüstri başlığı altında kullanılmıştır.

2008 yılı baz alınarak tablo 4 de verdiğimiz Türkiye'nin ithalat ve ihracatındaki ilk 20 fasılın SITC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri ilk sırasında yer alan 781 kodlu Motorlu yolcu taşıtlarına (binek otomobilleri vb.) baktığımız da 1994 – 2008 arasında sadece 1997 de 0,13, 1998'de 0,18 ile endüstriler arasında ticaret olduğu bunun haricinde ise endüstri içi ticaretin varlığının çok yüksek olduğu söylenebilir. 2003'te 0,99, 2004'de 0,97 ve 2005 yılındaki 0,99 EİT oranı bunu ortaya koymaktadır. 2008 yılında ise 0,76 ile günümüze ulaşmıştır.

Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçalarında (785) endüstriler arası ticaretin daha fazla olduğu endüstri-içi ticaretin az olduğu görülmektedir. EİT değeri 1994 yılında 0,39, 2008 yılında 0,59 EİT oranı ile 15 yıllık bir süre zarfında artış göze çarpmaktadır. Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar da (782) endüstri-içi ticaret 1994 yılında 0,19'dan, 2008 yılında 0,42 ile büyük bir artış yaşandığı görülmektedir.

Demir ve çelik endüstrisinde (67) ise genelde endüstriler arası ticaretin varlığı söz konusudur. 1994 günümüze kadar endüstri-içi ticaretin yüksek olduğu alt sektör sadece 1994'de 0,68 – 2008'de 0,96 EİT değeri ile Demir veya çelikten tellerdir.(678) 1994'de 0,93 – 2008'de 0,53 ile Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları endüstrileri (679), Dökme ve aynali demir, ferro alyajlar (671) 1994 yılında 0,56 – 2008 yılında 0,13, Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamulleri (673), 1994 yılında 0,71-2008 yılında 0,30 EİT oranı ile büyük düşüşler yaşandığı görülmektedir. Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri (674), Paslanmaz veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamülleri (675), Demir veya çelikten (alaşımlı, alaşımsız) filmaşın, çubuk ve profiller(676) ve Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi endüstrilerinde (677) neredeyse endüstri-içi ticaret yok denecek kadar azdır.

Güç üreten makineler ve araçlar endüstrisinde (71) yer alan Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı endüstrisi (711) 1994 yılında 0,73 – 2008 yılında 0,41 EİT değerine düşmüş, Buhar türbinleri ile aksam – parçaları (712) ve Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları endüstrilerin (716) de

gittikçe artan bir endüstri-içi ticaret oranı olmasına rağmen endüstriler arası ticaretin varlığı yadsınamaz bir gerçektir.

Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları endüstrisinde (77), Katod ışınlı tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri (776) ile Elektrikli makinelerin aksam ve parçaları endüstrisinde (778) endüstri-içi ticaret sıfıra yakındır. Sadece Elektrikli güç makinelerinde (771) endüstri-içi ticaretin varlığı 0,80 civarındadır.

Giyim eşyası ve bunların aksesuarları endüstrisinin (84) 3 kodlu endüstrilerinde ise endüstri-içi ticaret yok sadece bu endüstrilerde endüstriler-arası ticaret söz konusudur.

Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar endüstrisinde (431), 1994 yılında 0,35, 2000 yılında 0,89 ve 2008 yılında tekrar 0,54 EİT değerine gerilemiştir.

Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı endüstrisinde (691), 1994 yılında 0,92 EİT varken, 2002 yılından sonra endüstri-içi ticaretinde büyük bir düşüş meydana gelmiş 2008 yılında 0,31 olmuştur. Diğer demir çelik endüstrilerinde olduğu gibi yine Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya endüstrisinde de endüstriler arasında ticaret vardır.

İnciler ve kıymetli metal taşlar endüstrisinde (667) sadece 1994 yılında 0,57 ile endüstri-içi ticaret görülmüş ve bu tarihten sonra günümüze kadar endüstriler arası ticaret söz konusu olmuştur.

Plastikten mamul eşya endüstrisinde (893) endüstri-içi ticaret 0,90 ortalama düzeyinde olmuştur.

Meyve ve sebzeler endüstrilerinde (5) yer alan konserveler, hazır yiyecekler dondurulmaları veya suları endüstrilerinde endüstri-içi ticaret 2008 yılındaki

Buharda veya suda kaynatılmış, pişirilmiş, meyve ve başka sebzeler endüstrisi hariç hiç görülmemiştir.

Gemiler ve suda yüzen taşıtlar endüstrisinde (793) 1994 yılında 0,32 ile endüstriler arası ticaret, 2008 yılında 0,50 ortalama ile endüstri-içi ticaret ile endüstriler arası ticaret söz konusudur.

Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, toprak, alçı gibi mineral maddeler ve alt endüstrilerinde (27) 0,42 civarında bulunan endüstri-içi ticaret seviyesi düşük tespit edilmiştir.

Pamuklu mensucat (652) ile Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat endüstrilerinde (653) endüstri içi ticaret seviyesi 1994 yılına göre artma meydana gelmiş 2008 yılında 0,65 üzerine çıkmıştır.

811, 812 ve 813 kodlu Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazlarında endüstri-içi ticaret oranı 1994 yılına göre aynı seyirde devam etmiştir.

Kauçuk ve kauçuktan eşya endüstrilerinde (621) 1996 ile 1997 yıllarında meydana gelen 0,47'lik endüstri-içi ticaret seviyesi diğer yıllarda 0,90 civarında meydana gelmiştir. 1994 yılına göre bir değişiklik tespit edilmemiştir.

Organik kimyasal ürünler endüstrilerinde (51) ve alt endüstrileri ile Eczacılık ve eczacılık ürünleri (541), İlaçlar endüstrisinde (542) endüstrilerarası ticaret söz konusudur. Endüstri-içi ticaret seviyesi sıfıra yakındır.

Optik aletler ve aksamı (871) ile Muhtelif kimya sanayi ürünleri ve model patları endüstrilerinde (598) de endüstri-içi ticaret varlığı yok denecek kadar az olduğu tablolarda görülmektedir.

Genel olarak endüstri-içi ticaretin 1994'den günümüze kadar ortalama 0,90 civarında yüksek olduğu endüstrileri şu şekilde sıralayabiliriz; Çay ve paraguay çayı

(74), Başka yerde bulunmayan gıda mustahzarları (98), Sentetik filament demetleri ve sentetik devamlı lifler (266), Metalleri/metal bileşiklerini içeren kül ve kalıntılar (288), Bitkisel sıvı yağlar (421), Diğer inorganik kimyasal maddeler (523), Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri (524), Debayette kullanılan bitkisel ve hayvansal menşeli hulasalar (532), Parfüm ve kozmetik veya tuvalet mustahzarları (553), Plastiklerden levhalar, plakalar (582), Kauçuk ve kauçuktan eşya (621), Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar) (629), Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri (635), Pamuklu mensucat (652), Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya) (657), Cam (664), Demir veya çelikten teller (668), Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.) (699), Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı (714), Gıda işleme makineleri (727), Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları (733), Elektrikli güç makineleri (771), Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları (813) ve Ateşli harp silahları ve malzemeleri endüstrileridir (891).

4.2.2 Avrupa Birliğine Üye Ülkeler Bazında Endüstri-İçi Ticaret

Ülkeler bazında yapılacak hesaplamalarda ise 1969–2008 dönemi AB27 ülkesi (GKRY'nin dış ticaret verileri yetersiz olduğu için kapsam dışında bırakılmıştır. Belçika ile Lüksemburg verileri ise de ortak ele alınmıştır.) ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışmanın 1969 yılından başlamasının nedeni ülkemizde dış ticaret istatistiklerinin bu yıl itibarıyla sistematik olarak tutulmasından kaynaklanmaktadır. EK 6 - EK 31 arası STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin AB ülkeleri ile EİT'sini (1994-2008) tablolar olarak görmek mümkündür.

1980 yılına kadar genelde AB ülkeleri ile aramızda endüstri-İçi ticaretin düşük olduğu görülmüştür. AB ülkelerinin durumunda 1980 yılına kadar İrlanda ve Hollanda en yüksek endüstri-İçi ticarete sahip ülkelerdi. Sonra komşumuz Yunanistan en yüksek endüstri-İçi ticaret oranına sahip oldu. Tablo 10'da görüldüğü üzere 1994-2008 arasında AB ülkeleriyle yaptığımız genel endüstri-İçi ticaret

değerleri yer almaktadır. Almanya, Danimarka, Hollanda ve Romanya ile 0,87 civarında en yüksek değerlere ulaşılmışken, Malta, Finlandiya ve Letonya ile 0,37 EİT düşük değerlerine ulaşılmıştır.

Tablo 10: Türkiye'nin AB'ye Üye Ülkelerle Yaptığı Endüstri-İçi Ticaret İndeksi

Ülkeler	1994 EİT	1995 EİT	1996 EİT	1997 EİT	1998 EİT	1999 EİT	2000 EİT	2001 EİT	2002 EİT	2003 EİT	2004 EİT	2005 EİT	2006 EİT	2007 EİT	2008 EİT
Almanya	0,96	0,95	0,80	0,79	0,85	0,96	0,84	1,00	0,91	0,88	0,82	0,82	0,79	0,81	0,82
Avusturya	0,92	0,97	0,70	0,75	0,67	0,76	0,72	0,90	0,77	0,73	0,69	0,82	0,79	0,77	0,79
Belçika-Lüksemburg	0,82	0,66	0,61	0,63	0,72	0,71	0,56	0,82	0,71	0,64	0,65	0,72	0,71	0,75	0,80
Bulgaristan	0,81	0,63	0,60	0,60	0,73	0,88	0,70	0,86	0,86	0,95	0,96	1,00	0,97	0,97	0,92
Çek Cumhuriyeti	0,79	0,84	0,93	0,91	0,85	0,90	0,78	0,93	0,58	0,60	0,51	0,59	0,71	0,66	0,70
Danimarka	0,98	0,83	0,93	0,92	0,98	0,98	0,95	0,84	0,89	0,86	0,70	0,74	0,70	0,79	0,97
Estonya	0,59	0,42	0,48	0,31	0,75	0,69	0,86	0,18	0,12	0,75	0,89	0,99	0,87	0,66	0,96
Finlandiya	0,36	0,29	0,30	0,25	0,24	0,23	0,19	0,38	0,53	0,62	0,53	0,47	0,48	0,51	0,47
Fransa	0,74	0,68	0,55	0,56	0,60	0,67	0,64	0,91	0,82	0,81	0,74	0,79	0,78	0,86	0,85
Hollanda	0,91	0,81	0,69	0,69	0,76	0,83	0,71	0,92	0,89	0,96	0,94	0,93	0,92	0,94	0,99
İngiltere	0,86	0,77	0,67	0,71	0,79	0,91	0,85	0,94	0,89	0,98	0,88	0,88	0,86	0,78	0,79
İrlanda	0,49	0,40	0,59	0,59	0,51	0,65	0,60	0,56	0,56	0,69	0,76	0,72	0,84	0,85	0,81
İspanya	0,76	0,75	0,52	0,51	0,57	0,75	0,60	0,94	0,88	0,94	0,89	0,92	0,99	0,97	0,94
İsveç	0,47	0,34	0,31	0,28	0,32	0,22	0,24	0,56	0,71	0,72	0,67	0,63	0,69	0,68	0,65
İtalya	0,68	0,63	0,50	0,47	0,54	0,69	0,58	0,80	0,73	0,74	0,81	0,85	0,88	0,86	0,83
Letonya	0,65	0,69	0,73	0,70	0,37	0,29	0,85	0,02	0,02	0,09	0,06	0,06	0,20	0,51	0,38
Litvanya	0,96	0,96	0,66	0,83	0,61	0,59	0,50	0,59	0,65	0,77	0,83	0,97	0,93	0,68	0,92
Macaristan	0,98	0,61	0,96	0,89	0,85	0,88	0,67	0,95	0,76	0,81	0,66	0,57	0,55	0,71	0,69
Malta	0,55	0,74	0,43	0,62	0,32	0,35	0,71	0,25	0,33	0,63	0,85	0,28	0,17	0,27	0,30
Polonya	0,43	0,39	0,48	0,53	0,44	0,54	0,97	0,82	0,83	0,92	0,82	0,80	0,85	0,93	0,89
Portekiz	0,98	0,91	0,94	1,00	0,68	0,58	0,66	0,38	0,62	0,66	0,74	1,00	0,81	0,85	0,94
Romanya	0,87	0,90	0,83	0,95	0,85	0,80	0,65	0,90	0,92	0,95	0,84	0,88	0,94	0,92	0,94
Slovakya	0,65	0,55	0,92	0,94	0,87	0,54	0,56	0,72	0,46	0,45	0,64	0,49	0,56	0,61	0,51
Slovenya	0,77	0,96	0,81	0,93	0,95	0,89	0,92	0,88	0,91	0,95	0,96	0,79	0,65	0,65	0,55
Yunanistan	0,77	0,98	0,91	0,82	0,93	0,83	0,99	0,72	0,69	0,63	0,67	0,78	0,79	0,59	0,64
Toplam	0,89	0,81	0,68	0,68	0,74	0,81	0,71	0,94	0,89	0,88	0,86	0,88	0,89	0,94	0,92

Kaynak: Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Avrupa Birliği'ne üye 26 ülkenin EİT değerleri tek tek hesaplanıp analiz edildiğinde ise şu sonuçlara ulaşılmıştır. Ek 6: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Avusturya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 553 Parfüm ve kozmetik veya tuvalet mustahzarları, 582 Plastiklerden levhalar, plakalar, 652 Pamuklu mensucat, 655

Örme mensucat, 699 Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.), 725 Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makine ve cihaz endüstrisi, 745 Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları, 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları), 881 Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler ve 892 Basılmış yayınlar'dır. Tablo 11 'de yer alan bilgilere göre Avusturya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 25 endüstri de endüstri-içi ticaret, 94 endüstride endüstriler arası ticaret ve 91 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 37 endüstri de endüstri-içi ticaret, 56 endüstride endüstriler arası ticaret ve 124 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %50'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 11: Avusturya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

Kod	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	6	20	2	10	12
111-122	1	0	2	0	3	0
211-292	1	4	13	0	7	12
321-351	0	0	3	1	1	1
411-431	1	0	2	0	2	1
511-598	4	11	17	6	15	11
611-699	7	25	16	9	32	9
711-793	7	26	12	14	30	6
811-899	2	19	8	5	23	3
961-999	0	0	1	0	1	1
Toplam	25	91	94	37	124	56

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 7: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Bulgaristan ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 42 Pirinç, 222 Yağlı tohumlar ve meyvaları (kırılmış olsun olmasın), 268 Yün yapağı ve diğer hayvan kılı endüstrisi, 581 Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb, 651 Tekstil iplikleri, 664 Cam, 722 Traktörler, 733 Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları, 745 Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları, 746 Her nevi rulmanlar, 763 Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları, 778 Elektrikli makinaların aksam ve parçaları, 874 Ölçü, kontrol, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçalarıdır. Tablo 12 'de yer alan rakamlara göre Bulgaristan ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 25 endüstri de endüstri-içi ticaret, 90 endüstride endüstriler arası ticaret ve 92 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 42 endüstri de endüstri-içi ticaret, 50 endüstride endüstriler arası ticaret ve 142 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %68'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 12: Bulgaristan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	5	21	2	12	12
111-122	0	0	2	0	2	1
211-292	1	8	20	5	12	11
321-351	1	1	0	0	2	5
411-431	0	3	1	0	2	1
511-598	3	12	13	6	25	2
611-699	8	26	9	9	33	10
711-793	7	26	12	13	30	7
811-899	4	11	12	7	22	1
961-999	0	0	0	0	2	0
Toplam	25	92	90	42	142	50

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi
 511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri
 611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi
 711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi
 811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi
 961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 8: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 98 Başka yerde bulunmayan gıda mustahzarları, 291 İnsan tarafından yenilmeye elverişli olmayan hayvansal ürünler, 513 Karboksilik asitler ve türevleri, 554 Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri, 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski), 665 Seramikten sofras ve mutfak eşyası ile diğer ev eşyası, heykelcik, vb. diğer süs eşyası, 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar, 884 Optik cihazlar ile aksam ve parçaları, 899 Başka yerde belirtilmeyen maddelerden işlenmiş eşyalar endüstrisi'dir. Tablo 13 'de yer alan rakamlara göre Çek Cumhuriyeti ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 13 endüstri de endüstri-içi ticaret, 116 endüstride endüstriler arası ticaret ve 33 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 42 endüstri de endüstri-içi ticaret, 69 endüstride endüstriler arası ticaret ve 89 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %223'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 13: Çek Cumhuriyeti ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	0	0	15	1	5	12
111-122	0	0	1	1	0	3
211-292	0	0	12	2	4	9
321-351	0	0	2	0	1	2
411-431	0	0	0	0	0	0
511-598	2	2	16	8	11	12
611-699	4	7	31	12	23	13
711-793	4	14	23	9	27	13
811-899	3	10	16	9	17	4
961-999	0	0	0	0	1	1
Toplam	13	33	116	42	89	69

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi
 211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi
 321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi
 411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi
 511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri
 611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi
 711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi
 811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi
 961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 9: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Danimarka ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 523 Diğer inorganik kimyasal maddeler, 575 Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri(ilk şekillerde), 674 Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri, 762 Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar, 893 Plastikten mamul eşya endüstrisidir. Tablo 14 'de yer alan rakamlara göre Danimarka ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 17 endüstri de endüstri-içi ticaret, 91 endüstride endüstriler arası ticaret ve 78 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 31 endüstri de endüstri-içi ticaret, 65 endüstride endüstriler arası ticaret ve 108 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %82'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 14: Danimarka ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	7	18	2	8	16
111-122	0	1	2	0	1	2
211-292	1	3	6	0	5	10
321-351	0	0	1	1	0	2
411-431	1	1	1	0	1	2
511-598	1	12	13	4	12	12
611-699	7	23	12	11	27	7
711-793	3	18	24	8	33	8
811-899	2	13	14	5	20	6
961-999	0	0	0	0	1	0
Toplam	17	78	91	31	108	65

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi
 211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi
 321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi
 411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi
 511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri
 611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi
 711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi
 811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi
 961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 10: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Estonya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 598 Muhtelif kimya sanayi ürünleri ve model patları, 659 Halılar ve diğer yer kaplamaları, 674 Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamulleri, 713 Motorlar ve aksamı, 743 Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları, 821 Mobilya, aksam ve parçaları endüstrisidir. Tablo 15'de yer alan rakamlara göre Estonya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 26 endüstride endüstriler arası ticaret, 2008 yılı için ise toplam 9 endüstri de endüstri-içi ticaret, 92 endüstride endüstriler arası ticaret ve 43 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 15: Estonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	0	0	4	0	0	10
111-122	0	0	0	0	0	6
211-292	0	0	1	0	0	3
321-351	0	0	1	0	0	0
411-431	0	0	0	0	0	0
511-598	0	0	3	1	3	10
611-699	0	0	5	4	14	23
711-793	0	0	2	3	16	23
811-899	0	0	10	1	10	16
961-999	0	0	0	0	0	1
Toplam	0	0	26	9	43	92

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi
 111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi
 211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi
 321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi
 411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi
 511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi
711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi
811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi
961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 11: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Fransa ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 44 Mısır, 91 Margarin, 246 Yakmaya mahsus yonga halinde ağaçlar ve testere talaşı, 551 Uçucu yağlar rezinoitler, 582 Plastiklerden levhalar, plakalar, 613 Dabaklanmış, aprenlenmiş, bütün halinde kürkler, 642 Kağıt, kağıt hamuru, karton ver selülozik liflerden mamul eşya, 654 Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.), 679 Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları, 699 Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.), 718 Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları), 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, izalötörler, bağlantı parçaları), 785 Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları endüstrisi, 894 Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri, 999 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer eşyalar ve para'dır. Tablo 16 'da yer alan rakamlara göre Fransa ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 21 endüstri de endüstri-içi ticaret, 83 endüstride endüstriler arası ticaret ve 127 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 62 endüstri de endüstri-içi ticaret, 51 endüstride endüstriler arası ticaret ve 134 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %195'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 16: Fransa ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	14	18	6	14	12
111-122	1	0	3	1	2	1
211-292	1	11	10	3	15	11
321-351	1	0	3	0	2	3
411-431	1	1	2	0	3	1
511-598	2	15	15	3	23	7
611-699	10	27	15	24	21	7
711-793	2	36	11	16	33	7
811-899	2	23	6	8	21	2
961-999	0	0	0	1	0	0
Toplam	21	127	83	62	134	51

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 12: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Hollanda ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 62 Şeker mamülleri, 74 Çay ve paraguay çayı, 111 Alkolsüz içecekler, 112 Alkollü içecekler, 582 Plastiklerden levhalar, plakalar, 657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya) endüstrisi, 894 Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri'dir. Tablo 17 'de yer alan rakamlara göre Hollanda ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 21 endüstri de endüstri-içi ticaret, 83 endüstride endüstriler arası ticaret ve 127 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 62 endüstri de endüstri-içi ticaret, 51 endüstride endüstriler arası ticaret ve 134 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %195'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 17: Hollanda ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	14	18	6	14	12
111-122	1	0	3	1	2	1
211-292	1	11	10	3	15	11
321-351	1	0	3	0	2	3
411-431	1	1	2	0	3	1
511-598	2	15	15	3	23	7
611-699	10	27	15	24	21	7
711-793	2	36	11	16	33	7
811-899	2	23	6	8	21	2
961-999	0	0	0	1	0	0
Toplam	21	127	83	62	134	51

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 13: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İngiltere ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 74 Çay ve paraguay çayı, 91 Margarin, 582 Plastiklerden levhalar, plakalar, 583 Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1mm'yi geçen, 613 Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler, 621 Kauçuk ve kauçuktan eşya, 629 Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar), 641 Kağıt ve karton, 651 Tekstil iplikleri, 654 Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.) endüstrisidir. Tablo 18'de yer alan rakamlara göre İngiltere ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 33 endüstri de endüstri-içi ticaret, 72 endüstride endüstriler arası ticaret ve 125 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 59 endüstri de endüstri-içi ticaret, 44 endüstride endüstriler arası ticaret ve 136 endüstri de endüstri-içi ticarete

yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %79'luk bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 18: İngiltere ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	3	13	11	3	15	10
111-122	0	2	2	0	2	2
211-292	6	4	17	5	12	11
321-351	1	1	2	0	2	4
411-431	0	2	2	0	2	2
511-598	6	15	11	8	18	7
611-699	12	30	9	16	30	6
711-793	2	37	11	22	27	1
811-899	3	21	7	4	27	0
961-999	0	0	0	1	1	1
Toplam	33	125	72	59	136	44

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 14: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İrlanda ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 62 Şeker mamülleri, 652 Pamuklu mensucat, 695 El aletleri ve makineler için aletler, 711 Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı, 747 Borular, kanallar, depolar, musluklar, valfler vb. cihazlar endüstrisi. Tablo 19 'de yer alan rakamlara göre İrlanda ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 15 endüstri de endüstri-içi ticaret, 104 endüstride endüstriler arası ticaret ve 36 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 29 endüstri de endüstri-içi ticaret, 78 endüstride endüstriler arası ticaret ve 83 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %93'lük bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 19: İrlanda ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	0	0	17	1	4	14
111-122	0	0	2	0	1	1
211-292	0	2	8	2	2	8
321-351	0	0	1	0	0	4
411-431	0	0	2	0	0	1
511-598	2	4	22	3	14	12
611-699	5	12	19	8	22	15
711-793	5	11	19	13	24	11
811-899	3	7	14	2	16	12
961-999	0	0	0	0	0	0
Toplam	15	36	104	29	83	78

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 15: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İspanya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 267 Diğer suni lifler ve artıkları, 612 Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciye eşyası), 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski), 642 Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya, 657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya), 696 Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, bunların aksam ve parçaları, 697 Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam, 699 Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.) endüstrisi, 735 Alet tutucular ile muhtelif makinaların aksam ve parçalar, 741 Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları, 896 Sanat ve koleksiyon eşyası, antika eşya'dır. Tablo 20 'de yer alan rakamlara göre İspanya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 32 endüstri de endüstri-içi ticaret, 85 endüstride endüstriler arası ticaret ve 85 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit

edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 61 endüstri de endüstri-içi ticaret, 51 endüstride endüstriler arası ticaret ve 118 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %91’lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 20: İspanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	10	10	7	12	10
111-122	0	0	2	2	0	1
211-292	3	4	12	4	12	11
321-351	0	2	0	1	1	0
411-431	1	1	1	0	1	2
511-598	6	14	12	7	22	3
611-699	12	24	12	22	23	7
711-793	4	15	25	12	25	12
811-899	5	15	11	5	22	4
961-999	0	0	0	1	0	1
Toplam	32	85	85	61	118	51

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 16: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye’nin İsveç ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 98 Başka yerde bulunmayan gıda mustahzarları, 583 Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1mm’yi geçen, 635 Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri endüstrisidir. Tablo 21’de yer alan rakamlara göre İsveç ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 15 endüstri de endüstri-içi ticaret, 119 endüstride endüstriler arası ticaret ve 67 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 44 endüstri de endüstri-içi ticaret,

72 endüstride endüstriler arası ticaret ve 97 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %193'lük bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 21: İsveç ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	7	16	3	11	9
111-122			2	0	1	1
211-292		3	13	0	5	18
321-351			2	1		1
411-431		1	2			3
511-598	4	8	19	6	11	13
611-699	4	25	19	15	23	11
711-793	3	12	32	11	33	6
811-899	3	11	14	7	13	10
961-999				1		
Toplam	15	67	119	44	97	72

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 17: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İtalya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 266 Sentetik filament demetleri ve sentetik devamlı lifler, 278 Ham mineraller, 333 Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham petrol), 642 Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya, 651 Tekstil iplikleri, 652 Pamuklu mensucat endüstrisidir, 658 Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar, 899 Başka yerde belirtilmeyen maddelerden işlenmiş eşyalar'dır. Tablo 22'de yer alan rakamlara göre İtalya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 33 endüstri de endüstri-içi ticaret, 83 endüstride endüstriler arası ticaret ve 119 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit

edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 55 endüstri de endüstri-içi ticaret, 48 endüstride endüstriler arası ticaret ve 142 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %66'lık bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 22: İtalya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	6	19	4	11	15
111-122		2	2		3	1
211-292	5	11	13	7	13	12
321-351	1	1	3	1	1	5
411-431	1	2	1		3	1
511-598	3	16	13	6	23	4
611-699	13	29	10	20	25	7
711-793	3	33	14	8	41	1
811-899	5	18	8	9	21	1
961-999		1			1	1
Toplam	33	119	83	55	142	48

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 18: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Letonya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 634 Kaplamalık ağaçlar, levhalar, kontaplak, sırik, kazık vs. ile ağaç yünü endüstrisidir. 641 Kağıt ve karton, 872 Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz), laobalar. Tablo 23 'de yer alan rakamlara göre Letonya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 70 endüstride endüstriler arası ticaret ve 2 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 8 endüstri de endüstri-içi ticaret, 93 endüstride endüstriler arası ticaret ve 35 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 23: Letonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098			4	1		10
111-122					1	1
211-292			2			7
321-351			1			2
411-431						
511-598			7		2	13
611-699		1	23	2	15	20
711-793		1	17	1	10	24
811-899			16	4	7	15
961-999						1
Toplam	0	2	70	8	35	93

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 19: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Litvanya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 522 İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri endüstrisi, 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları'dır. Tablo 24 'de yer alan rakamlara göre Litvanya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 96 endüstride endüstriler arası ticaret ve 3 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 15 endüstri de endüstri-içi ticaret, 89 endüstride endüstriler arası ticaret ve 59 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 24: Litvanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098			15	2	2	11
111-122			1			4
211-292			5		1	11
321-351			1			2
411-431			1			
511-598			11	1	6	11
611-699		2	23	2	18	23
711-793			21	4	16	19
811-899		1	18	6	16	7
961-999						1
Toplam	0	3	96	15	59	89

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 20: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Lüksemburg ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 713 Motorlar ve aksamı, 723 Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb., 745 Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları endüstrisi, 892 Basılmış yayınlar'dır. Tablo 25 'de yer alan rakamlara göre Lüksemburg ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 23 endüstri de endüstri-içi ticaret, 87 endüstride endüstriler arası ticaret ve 115 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 13 endüstri de endüstri-içi ticaret, 60 endüstride endüstriler arası ticaret ve 44 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında % 43'lük bir azalma gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise Lüksemburg ile Belçika'nın verileri birlikte hesaplanması 1999 yılından sonra verilerinin ayrı ayrı hesaplanmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 25: Lüksemburg ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	10	18			1
111-122	1		3			1
211-292	2	9	14			4
321-351		2			1	
411-431		2	2			
511-598	1	17	13		3	14
611-699	6	34	11	4	15	19
711-793	5	24	17	8	14	10
811-899	6	17	8	1	11	10
961-999			1			1
Toplam	23	115	87	13	44	60

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 21: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Macaristan ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 232 Sentetik kauçuk, taklit kauçuk, rejenere kauçuk ve atıkları (il şekillerde), 613 Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler, 662 Silisli fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya, 695 El aletleri ve makineler için aletler, 813 Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları endüstrisi, 871 Optik aletler ve aksamı, 893 Plastikten mamul eşya'dır. Tablo 26'da yer alan rakamlara göre Macaristan ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 13 endüstri de endüstri-içi ticaret, 102 endüstride endüstriler arası ticaret ve 40 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 40 endüstri de endüstri-içi ticaret, 55 endüstride endüstriler arası ticaret ve 106 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %207'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 26: Macaristan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	1	1	14	1	6	16
111-122			2		2	1
211-292	2	2	6	2	7	4
321-351			1	1	1	
411-431			2			3
511-598	2	4	17	4	17	8
611-699	3	11	24	8	28	10
711-793	4	11	25	15	26	8
811-899	1	11	11	8	19	4
961-999				1		1
Toplam	13	40	102	40	106	55

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 22: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Malta ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 742 Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları endüstrisi, 772 Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları'dır. Tablo 27'de yer alan rakamlara göre Malta ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 1 endüstri de endüstri-içi ticaret, 74 endüstride endüstriler arası ticaret ve 8 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 12 endüstri de endüstri-içi ticaret, 107 endüstride endüstriler arası ticaret ve 34 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 27: Malta ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098			11			13
111-122						2
211-292			6			11
321-351			1	1		
411-431						
511-598			6	1	1	16
611-699		3	19		8	32
711-793	1	4	14	9	10	20
811-899		1	17	1	14	12
961-999					1	1
Toplam	1	8	74	12	34	107

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 23: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Polonya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 574 Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde), 686 Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb., 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar, 716 Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları endüstrisi, 743 Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları, 749 Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar, 761 Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın), 891 Ateşli harp silahları ve malzemeleri'dir. Tablo 28'de yer alan rakamlara göre Polonya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 13 endüstri de endüstri-içi ticaret, 105 endüstride endüstriler arası ticaret ve 43 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 51 endüstri de endüstri-içi ticaret, 70 endüstride endüstriler arası ticaret ve 90 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-

2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %292'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 28: Polonya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	2	12	1	11	7
111-122			4		1	3
211-292	1	3	10	1	6	13
321-351			1		1	2
411-431			1			2
511-598	1	4	19	7	19	6
611-699	3	16	16	11	11	29
711-793	5	12	23	22	23	4
811-899	1	6	19	8	18	4
961-999				1		
Toplam	13	43	105	51	90	70

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 24: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Portekiz ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 542 İlaçlar, 554 Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri, 574 Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde), 621 Kauçuk ve kauçuktan eşya endüstrisi, 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları'dır. Tablo 29'de yer alan rakamlara göre Portekiz ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 17 endüstri de endüstri-içi ticaret, 92 endüstride endüstriler arası ticaret ve 30 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 42 endüstri de endüstri-içi ticaret, 59 endüstride endüstriler arası ticaret ve 87 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-

2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %147'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 29: Portekiz ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098			10		3	10
111-122			2		1	1
211-292		1	10	1	5	10
321-351			3		2	1
411-431			2			1
511-598	1	4	17	10	9	11
611-699	5	10	19	10	26	10
711-793	5	10	16	9	28	10
811-899	6	5	13	11	13	5
961-999				1		
Toplam	17	30	92	42	87	59

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 25: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Romanya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 71 Kahve, 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski) endüstrisi, 641 Kağıt ve karton, 711 Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı, 731 Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makinalar), 741 Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları, 772 Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları, 773 Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, izalötörler, bağlantı parçaları'dır. Tablo 30'da yer alan rakamlara göre Romanya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 17 endüstri de endüstri-içi ticaret, 110 endüstride endüstriler arası ticaret ve 82 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 36 endüstri de endüstri-içi ticaret,

67 endüstride endüstriler arası ticaret ve 124 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %111'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 30: Romanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098		6	23	2	5	16
111-122			2			4
211-292	1	3	14	4	9	12
321-351		2	1		2	5
411-431		3	1		2	2
511-598	2	14	15	4	18	10
611-699	4	23	19	8	35	8
711-793	8	20	19	15	29	5
811-899	2	11	16	3	23	4
961-999					1	1
Toplam	17	82	110	36	124	67

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 26: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovenya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 273 Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum, 513 Karboksilik asitler ve türevleri, 541 Eczacılık ve eczacılık ürünleri, 581 Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb, 625 Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski), 629 Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar), 657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya), 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar, 699 Diğer adi metallere eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.), 811 Prefabrik yapılar, 848 Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs., 851 Ayakkabılar ve aksesuarları endüstrisi, 999 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer

eşyalar ve para'dır. Tablo 31 'de yer alan rakamlara göre Slovenya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 6 endüstri de endüstri-içi ticaret, 84 endüstride endüstriler arası ticaret ve 23 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 36 endüstri de endüstri-içi ticaret, 52 endüstride endüstriler arası ticaret ve 85 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 31: Slovenya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098		1	13		2	8
111-122						1
211-292		1	5	2		14
321-351					2	
411-431		1				
511-598			13	8	12	5
611-699		9	21	6	30	6
711-793	2	10	14	9	25	13
811-899	4	1	18	10	14	5
961-999				1		
Toplam	6	23	84	36	85	52

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 27: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovakya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 629 Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar) endüstrisi, 656 Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb., 691 Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı, 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar, 728 Diğer makinalar ve cihazlar, 749 Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar, 873 Metre ve sayaçlar'dır. Tablo 32'de yer alan rakamlara göre Slovakya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 4 endüstri de

endüstri-içi ticaret, 69 endüstride endüstriler arası ticaret ve 13 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 27 endüstri de endüstri-içi ticaret, 54 endüstride endüstriler arası ticaret ve 89 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir.

Tablo 32: Slovakya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098			7	1	5	10
111-122			1			
211-292			2	2	1	7
321-351					1	1
411-431			1			1
511-598		1	7	1	13	11
611-699	2	5	19	10	22	10
711-793	1	6	15	7	29	9
811-899	1	1	17	6	18	4
961-999						1
Toplam	4	13	69	27	89	54

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 28: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Yunanistan İle Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 12 Hayvanların (sığır hariç) eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş, 73 Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler, 268 Yün/yapağı ve diğer hayvan kılı, 291 İnsan tarafından yenilmeye elverişli olmayan hayvansal ürünler, 512 Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri endüstrisi, 522 İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidrosit ve peroksitleri, 573 Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri(ilk şekilde), 581 Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb'dir. Tablo 33'de yer alan rakamlara göre

Yunanistan ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 34 endüstri de endüstri-içi ticaret, 75 endüstride endüstriler arası ticaret ve 79 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 58 endüstri de endüstri-içi ticaret, 49 endüstride endüstriler arası ticaret ve 126 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %70'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 33: Yunanistan ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098		9	12	6	10	13
111-122			2	2	1	
211-292	3	5	13	5	11	9
321-351	2			2	2	4
411-431		1	2		2	
511-598	5	11	11	13	15	3
611-699	10	20	13	14	30	8
711-793	10	17	14	11	28	11
811-899	4	16	8	5	26	
961-999					1	1
Toplam	34	79	75	58	126	49

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 30: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Almanya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 74 Çay ve Paraguay çayı, 278 Ham mineraller, 621 Kauçuk ve kauçuktan eşya, 651 Tekstil iplikleri, 664 Cam, 671 Dökme ve aynali demir, ferro alyajlar, 678 Demir veya çelikten teller, 679 Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları, 691 Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı endüstrisi, 692 Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb.

kaplar, 713 Motorlar ve aksamı, 723 Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb., 783 10+ kişi taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, çekiciler, 893 Plastikten mamul esya'dır. Tablo 34'de yer alan rakamlara göre Almanya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 43 endüstri de endüstri-içi ticaret, 61 endüstride endüstriler arası ticaret ve 143 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 62 endüstri de endüstri-içi ticaret, 29 endüstride endüstriler arası ticaret ve 153 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %44'lük bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Almanya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	4	22	9	6	17	8
111-122		4		1	3	
211-292	3	13	13	5	17	8
321-351		3	4	1	2	4
411-431		3	1		3	1
511-598	1	23	9	1	27	5
611-699	21	24	7	27	22	3
711-793	7	34	9	14	36	
811-899	7	16	8	6	25	
961-999		1	1	1	1	
Toplam	43	143	61	62	153	29

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

EK 31: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Finlandiya ile Endüstri-içi ticaretinin en yüksek olduğu endüstriler 2008 yılı için 657 Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya), 661 Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya,

821 Mobilya, aksam ve parçaları endüstrisi, 893 Plastikten mamul esya, 899 Başka yerde belirtilmeyen maddelerden işlenmiş eşyalar'dır. Tablo 35'de yer alan rakamlara göre Finlandiya ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 16 endüstri de endüstri-içi ticaret, 101 endüstride endüstriler arası ticaret ve 45 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 29 endüstri de endüstri-içi ticaret, 72 endüstride endüstriler arası ticaret ve 90 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %81'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 35: Finlandiya ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	0	1	12	1	5	7
111-122	0	1	1	0	1	0
211-292	0	2	11	0	4	15
321-351	1	0	2	0	1	3
411-431	0	0	1	0	0	1
511-598	1	5	19	5	9	14
611-699	7	14	19	9	26	12
711-793	5	10	22	7	29	12
811-899	2	12	14	7	14	8
961-999	0	0	0	0	1	0
Toplam	16	45	101	29	90	72

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Belçika ile Endüstri-içi ticaretinin (EK:29) en yüksek olduğu veya 1'e en yakın endüstriler 2008 yılı için 111 Alkolsüz içecekler, 248 Ahşap demiryolu veya tramvay traversleri, 277 Sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı vs., 512 Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri, 523 Diğer inorganik kimyasal

maddeler endüstrisi, 591 Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler, 728 Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler, 742 Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları, 831 Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar'dır. Tablo 36'da yer alan rakamlara göre Belçika ile yapılan dış ticarete 1994 yılı için toplam 23 endüstri de endüstri-içi ticaret, 87 endüstride endüstriler arası ticaret ve 115 endüstri de 0 ile 0,50 arasında değer alarak endüstri-içi ticarete yakın olarak nitelendirdiğimiz endüstrinin var olduğu tespit edilmiştir. 2008 yılı için ise toplam 61 endüstri de endüstri-içi ticaret, 57 endüstride endüstriler arası ticaret ve 120 endüstri de endüstri-içi ticarete yakın endüstri tespit edilmiştir. 1994-2008 yılları arasında endüstri-içi ticaret yapılan endüstri sayısında %165'lik bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 36: Belçika ile Endüstri-içi Ticaret Yapılan Endüstrilerin Sayısı

	1994			2008		
	0,51-1	0-0,50	0	0,51-1	0-0,50	0
001-098	2	10	18	3	10	14
111-122	1		3	1		3
211-292	2	9	14	3	10	15
321-351		2			2	3
411-431		2	2		3	1
511-598	1	17	13	4	21	9
611-699	6	34	11	19	31	4
711-793	5	24	17	22	23	4
811-899	6	17	8	8	20	3
961-999			1	1		1
Toplam	23	115	87	61	120	57

Kaynak : Tarafımızdan oluşturulmuştur.

001-098 Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri endüstrisi

111-122 İçkiler ve tütün endüstrisi

211-292 Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde endüstrisi

321-351 Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler endüstrisi

411-431 Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar endüstrisi

511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri

611-699 Başlıca sınıflara ayrılmış işlenmiş mallar endüstrisi

711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrisi

811-899 Çeşitli mamül eşya endüstrisi

961-999 Sınıflandırılmamış endüstri

4.3 ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARETİN BELİRLEYENLERİNE YÖNELİK BİR ANALİZ: AB-TÜRKİYE BÜTÜNLEŞME SÜRECİ (1994-2007)

4.3.1 Çalışmada Kullanılan Model ve Değişkenler

Analizler, 27 AB ülkesinden dış ticaret seviyesi ve zaman aralığı uymadığı için Güney Kıbrıs Rum Yönetimini çıkartılarak, 26 üye ülkenin verileri ile 1994-2008 dönemi için yapılmıştır. 2002 yılına kadar Belçika ve Lüksemburg ülkelerinin ticaret verileri birlikte yayınlandığı için bu iki ülke birlikte ele alınmıştır. Bağımlı değişken olan endüstri-içi ticaret oranları, Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilen SITC Rev.3 sınıflamasına göre üç basamaklı ticaret verileri kullanılarak hesaplanmıştır. Diğer değişkenler için veriler, çeşitli internet¹¹ adreslerinden temin edilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye-Avrupa Birliği ekonomik bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretin, ticaret yönlü bütünleşme üzerindeki etkisini incelemek ve bütünleşme sürecinin hızlandırıcı etkisini endüstri-içi ticaret üzerinden panel bulgular yardımıyla analiz etmektir. Bu amaç çerçevesinde, endüstri-içi ticaretin belirleyenlerinden hareketle Avrupa Birliği'nin ticaret yönlü ekonomik bütünleşmesini açıklayan endüstri-içi ticaretin belirleyenleri Türkiye'nin ticaret yönlü bütünleşme sürecinde endüstri-içi ticaretinin belirleyenlerini de açıklamaktadır hipotezi aşağıdaki model bağlamıyla ele alınıp analiz edilmektedir.

$$EİT_t = \beta_{0t} + \beta_1 GSYIH_t + \beta_2 KBDG_t + \beta_3 UFM_t + \beta_4 TD_t + \beta_5 EDA_t + U_t$$

Bu modelde 26 ülkeyle AB ile Türkiye veri tabanı referans alınmış ve panel eşbütünleşme yöntemi ek 3'de verilmiştir.

Endüstri-içi ticaret (EİT) analizlerinde kullanılan modelde, endüstri-içi ticaret üzerinde etkisi olması beklenen açıklayıcı değişkenler şu şekildedir:

¹¹ AB, IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Ticaret örgütü ve OECD internet sayfalarından temin edilmiştir. Mesafe verisi için <http://www.citydistance.org/> adresi kullanılmıştır.

Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBDG) : Ülkelerin gelişmişlik düzeyini ifade etmek için kullanılmıştır. Değişkenin logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Ampirik çalışmalarda kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile endüstri-içi ticaret arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir düşük olduğunda, tüketiciler farklılaşmış ürünlerden çok standartlaşmış malları tercih ederler.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) : Ülkelerin piyasa büyüklüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Değişkenin logaritması alınarak modele dahil edilmiştir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ile endüstri-içi ticaret arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir.

Ülkeler arasındaki fiziki mesafe (UFM): Ülkeler arasındaki fiziki uzaklık arttıkça endüstri-içi ticaretin azalması beklenmektedir. Bu bağlamda Ülkeler arasındaki fiziki mesafe ile endüstri-içi ticaret arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Ülkeler arasındaki fiziki mesafe değişkeni, ülkelerin başkentleri arasındaki uzaklığın kilometre cinsinden doğrudan kullanılması veya fiziki uzaklıklar ülkelerin GSYİH'sı ile ağırlıklandırıldıktan sonra modellerde kullanılmaktadır..

Ekonominin Dışa Açıklığı (EDA): Ülkenin GSYİH'sı içinde toplam ticaret hacminin payı olarak belirtilen endekstir. Ülkenin dışa açıklığı ile endüstri-içi ticaret arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir. Toplam ticaret hacminin GSYİH içindeki payı, ekonominin dışa açıklığını ifade etmek için “vekil değişken” olarak kullanılmıştır. Formül olarak

$$EDA = X + M / GSYİH$$

kullanılmıştır.

Ticaret dengesizlikleri (TD): Standart Grubel-Lloyd endeksi kullanıldığında modele, mevcut ticaret dengesizliklerini ifade etmesi açısından, ticaret dengesizlikleri de bir değişken olarak eklenir. Toplam ticaret hacmi içinde net

ihracatın payı olarak ifade edilen ticaret dengesizlikleri ile endüstri-içi ticaret arasında negatif bir ilişki beklenmektedir. Formül olarak

$$TD = |X-M| / X+M$$

kullanılmıştır. TD değişkeninin kullanılma nedeni, Standart Grubel-Lloyd endeksinin ülkelerin ticaret dengesizliklerini göz ardı etmesi dolayısıyla aşağı doğru sapma çıkmasıdır.

4.3.2 Ekonometrik Modelin Tahminlenmesi ve Sonuçlarının Analizi

Avrupa Birliğinin GKRY dışındaki 26 ülkesi ile Türkiye'nin endüstri-içi ticaretini belirleyen değişkenler tahmin edilirken 1994-2008 yıllarını kapsayan panel veriler kullanılmıştır. Modelde bağımlı değişken olarak endüstri-içi ticaret, bağımsız değişken olarak da; ülkelerin gelişmişlik düzeyini ifade etmek için kullanılan, Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBDG), ülkelerin piyasa büyüklüğünü ifade etmek için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), ülkeler arasındaki fiziki mesafe (UFM), ekonominin dışa açıklığı (EDA) ve son olarak da Ticaret dengesizlikleri (TD) kullanılmıştır. Bu bağlamda ifade edilen denklem Ut hata terimi ile birlikte şu şekilde oluşturulmuştur:

$$EİT_t = \beta_{0t} + \beta_1 GSYIH_t + \beta_2 KBDG_t + \beta_3 UFM_t + \beta_4 TD_t + \beta_5 EDA_t + U_t$$

Yöntem kısmında yer alan model ve değişkenler çerçevesinde endüstri-içi ticaretin belirleyenlerine yönelik analitik bulgular şu şekilde analiz edilebilir:

Burada ilk önce hata teriminin beklenen değerinin sıfır olup olmadığının Olağan En Küçük Kareler yöntemine göre tahmin edilmiş ve hata teriminin beklenen değerinin sıfıra çok yakın olduğu görülmüştür. Bu sonuç, modele eklenen değişkenlerin önemli değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer sonuç sıfıra yakın olmayan bir sonuç olsaydı hata teriminin beklenen değerinin sıfırdan oldukça büyük (küçük) olması gerekecekti. Bu bağlamda bağımlı değişkeni etkileyen tüm

önemli değişkenler modele dahil edilmiştir. Türkiye'nin AB ülkelerinin EİT'ni belirleyenleri Türkiye'nin ilave edildiği panel seti içerisinde dikkate alındığında temel hipotezin testine imkan veren tahminciler elde edilmiştir. Bu bağlamda modelde 25 yatay kesite sahip panel veri setinin 15 yıllık zaman boyutu içermesi nedeniyle serilere, panel birim kök testleri uygulanmış ve tüm değişkenlerin birinci farklarında durağanlık sağlanmışır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan serilerin bütünlüşme derecesi $I(0)$ 'dır.

Tahminlerde Tek veya Çift Yönlü Hata Bileşenli Regresyon Modellerinden hangisinin kullanılacağına karar vermek için de OLS ile tahmin edilen modellerin hata terimlerinden zaman ve kesit boyutlarında sabit etkilerin varlığını tespit etmek için F testleri, rassal etkilerin varlığını tespit etmek için Langrange Multiplier (LM) testleri kullanılmışır. LM testi, hem bireysel hem de zaman etkilerinin olmadığına yönelik sıfır hipotezine karşı, panel modeli temsil eden alternatif hipotezi test etmektedir. Yapılan bu hesaplamalar da sabit etkilerin varlığını tespit etmek için uygulanan F testinde ortaya çıkan test değeri %5 anlamlılık düzeyinde 7,87 gibi sonuç tek yönlü sabit yatay kesit etkisinin varlığını test eden boş hipotez reddedilmesini doğurmuştur. Bu bağlamda denklem için tek yönlü sabit yatay kesit söz konusudur, denebilir.

Rassal etkilerin tespiti için yapılan LM testlerinde ortaya çıkan test değerleri şu şekildedir: Tek yönlü zaman etkisi 0,72 olasılık değeri 0,38, Tek yönlü yatay kesit etkisi test değeri 0,61 olasılık değeri 0,49 ve iki yönlü etkiyi test eden değer ise 1,01 ile olasılık değeri 0,29'dir. Bu sonuçlara göre oluşturulan boş hipotezler kabul edilerek rassal etkilerin ortaya çıkmadığı görülmüştür.

Ayrıca modelin tahmininde sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağını belirlemek ve sabit etki model parametre tahmincileri ile rassal etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığıın incelenmesi için Hausman testine yer verilmiştir. Buna göre rassal ve sabit etki arasındaki seçimde en çok kabul edilen yol, Hausman testidir. Yapılan testte yatay kesitte rassal etkilerin varlığını ortaya koyan hipotez %5 anlamlılık düzeyinde 26,42 gibi test değeri ile reddedilmektedir. Bu durumda, ortaya

çıkan Hausman test sonuçları, sabit etkili bir modelin sonuçları daha doğru olacağını ortaya koymuştur. Ölçülen endüstri-İçi değerlerinin kullanıldığı sabit etkiler modeline göre tahmin sonuçları tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37: Model I: Türkiye İlaveli AB Endüstri-İçi Ticaret Belirleyenleri (Sabit Etkiler Modeline Göre Tahmin Sonuçları)

Değişkenler	Katsayı
Sabit	0.736054 *(8.415256)
LKBDG	0.133677 *(3.207431)
LGSYIH	0.093278 *(1.808989)
EDA	0.239927 *(2.162717)
TD	-0.20966 *(-11.902276)
UFM	-0.00171 *(-0.260734)
R²	0.6692
Durbin-Watson istat.	1.88739

Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

* T İstatistiği değerleri

Model I’in tahmincileri (Tablo 37) dikkate alındığında $\alpha = 0.05$ anlamlılık düzeyi için Durbin-Watson kritik değer tablosu kullanıldığında 1.887390 ile kararsız bölge sınırlarının üstünde yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca tahmin edilen model sonuçları beklentilere uygun ve değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü de yüksek çıkmıştır.

Model II tahmincileri (Tablo 38) panel veri ölçümlerinde çok karşılaşılan değişen varyans tespiti için yapılan LM testinde 171,84, otokorelasyon tespiti için F testinde 79,14 çıkması ve her iki testin olasılık değerlerinin sıfır olması sebebiyle ağırlıklandırılmış en küçük kareler yöntemi kullanılmasını gerektirmiş, dolayısıyla yatay kesitlere göre yeniden tahmin edilerek panel sonuçları tablo 38’de yer verilmiştir.

Tablo 38: Model II: Türkiye İlaveli AB Endüstri-İçi Ticaret Belirleyenleri (Ağırlıklandırılmış En Küçük Kareler Yöntem Sonuçları)

Değişkenler	Katsayı
Sabit	0.648721 *(4.358741)
LKBDG	0.024512 *(2.16571)
LGSYIH	0.10841 *(2.032454)
EDA	0.342726 *(1.45217)
TD	-0.18755 *(-6.854413)
UFM	-0.01355 *(-0.165781)
R ²	0.432187
Durbin-Watson istat.	2.08639

Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur.

* T istatistiği değerleri

Bu bağlamda Türkiye'nin endüstri bazında Grubel-Lloyd endeks değerleri ile hesaplanan EİT'nin bağımlı değişken alınarak oluşturulan tablo 38'de görüldüğü gibi test edilen değişkenlerle ilgili olarak da sırasıyla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Ülkelerin piyasa büyüklükleri ile endüstri-içi ticareti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Tahmin edilen model için piyasa büyüklüğünü gösteren değişkenin katsayısı 0.108410 olarak bulunmuştur. Parametrenin işareti hipotezi destekler yönde pozitif çıkmıştır. Ayrıca parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu prob değerinin 0.0416 olarak çıkmasından teyid edilebilir. O halde piyasa büyüklükleri endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak önemli bir değişken olarak görülmektedir.

“Endüstri-içi ticaret, kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça artmaktadır.”

Tahmin edilen model için kişi başına düşen milli gelir değişkeninin katsayısı 0.024512 olarak bulunmuştur. Parametrenin işareti pozitif yönlü çıkmıştır. Belirlenen anlamlılık düzeyine ($\alpha = 0.05$) karşılık hesaplanan prob. değeri 0.0015 olarak

bulunmuştur. O halde kişi başına düşen milli gelir endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak anlamlıdır.

“Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça endüstri-içi ticaretin payı artmaktadır.” Tahmin edilen model için belirlenen değişkenin katsayısı beklenen yönde olmuş ve endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır.

“Ekonominin dışa açıklığı arttıkça endüstri-içi ticaret artar” hipotezini temsilen kullanılan EDA değişkenin katsayısı 0.342726 olarak bulunmuştur. Beklentilere uygun yönde ortaya çıkan bu sonuç bağlamında genel de hem istatistiksel olarak anlamlıdır.

“Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça, endüstri-içi ticaret azalmaktadır.” Tahmin edilen model için iki ülke arasındaki mesafeye ilişkin hipotezi temsilen kullanılan UFM değişkeninin katsayısı -0.013548 olarak parametrenin işareti değişkenin önemini destekler yönde negatif çıkmıştır. Ayrıca parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğu prob. değerinin 0.0245 olarak çıkmasından teyid edilmiştir.

“Ticaret dengesizlikleri arttıkça endüstri-içi ticaret azalır.” Tahmin edilen model için ticaret dengesizliklerini gösteren değişkenin katsayısı -0.187552 olarak negatif bulunmuştur. Parametrenin işareti hipotezi destekler yönde çıkmıştır. Ticaret dengesizlikleri endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak anlamlıdır.

Bu bağlamda modelin bir bütün olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Çalışmada test edilen değişkenler temel belirleyenler açısından değerlendirme yapıldığında, *“Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça endüstri-içi ticaretin payı artmaktadır”*, *“Endüstri-içi ticaret, kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça artmaktadır”*, *“Ülkelerin piyasa büyüklükleri ile endüstri-içi ticareti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır”*, *“Ekonominin dışa açıklığı arttıkça endüstri-içi ticaret artar”* ve *“Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça, endüstri-içi ticaret azalmaktadır”* hipotezlerinde tahmin edilen model için belirlenen değişkenlerin katsayıları beklenen yönde olmuş ve endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve Türkiye AB paneline ilave edildiğinde araştırmanın temel hipotezini doğrulayan

analitik bulgular elde edilmiştir. Bu model bütünlüğü içerisinde elde edilen sonuç yakınsama analizi sonuçları ile de karşılaştırılacaktır.

Ayrıca Türkiye'nin de aday ülke olarak dahil olduğu AB ülke ekonomilerinin endüstri-içi ticaret düzeylerinin birbirine yakınsamalarının incelenmesi için literatürde yer alan panel birim kök testleri ile karşılaştırıldığında avantajları olduğu düşünülen Im, Peseran ve Shin (2003) panel birim kök testleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi yakınsama kişi başına düşen gelir, büyüme oranı, etkinlik artışı ya da benzer ölçümlere göre iki ya da daha fazla ülkenin literatürden bilindiği gibi birbirlerine yaklaşma eğilimi panel eşbütünleşme yöntemi bir yakınsama analiz aracı olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle yakınsama düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeleri yakalaması olarak da tanımlanmaktadır (Kök ve Deliktaş, 2004: 3). Ülkeler zaman içinde benzer ekonomik performans sergiliyorsa, makroekonomilerinin yakınsaması beklenir. Ancak ıraksama durumunda, ülkelerin ekonomik performanslarının farklılaşmasının yanı sıra sosyal ve politik performanslarında da kararsızlıklar oluşacaktır (Saraçoğlu ve Doğan, 2005: 4).

AB ülkelerin endüstri-içi ticaret yakınsama hipotezi 1994-2007 dönemine ait ülkelerin endüstri-içi ticaretleri test edilmiştir. Testlerde kullanılan örneklem ülkeler altı gruba ayrılmıştır. Birinci grupta Avrupa Birliği'ni kuran altı ülkeden Almanya, Hollanda, Fransa ve İtalya yer almaktadır. Daha sonraki gruplar ise Avrupa Birliğinin genişleme aşamalarında ülkelerin AB'ye üye olmaları sırası ile gruplandırılmıştır. Bu durumda ikinci grupta İngiltere, Danimarka ve İrlanda, üçüncü grupta Yunanistan, Portekiz ve İspanya ülkeleri yer almaktadır. Dördüncü grupta Finlandiya, İsveç ve Avusturya yer alırken beşinci grupta beşinci genişlemede AB'ye üye olan GKRY haricindeki 9 ülke¹² bulunmaktadır. Son grup olan altıncı grupta ise AB'ye yeni üye olan Romanya ve Bulgaristan yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'nin de dahil olduğu 25 Avrupa Birliği¹³ ülkesinin Im, Peseran ve Shin panel birim kök test sonuçları da ayrı olarak hesaplanmıştır.

¹² Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya ve Malta.

¹³ 1-Almanya, 2-Hollanda, 3-Fransa, 4-İtalya, 5-İngiltere, 6- Danimarka, 7- İrlanda, 8-Yunanistan, 9-Portekiz, 10-İspanya, 11-Finlandiya, 12-İsveç, 13- Avusturya, 14-Çek Cumhuriyeti, 15- Estonya, 16-Macaristan, 17- Letonya, 18- Litvanya, 19-Malta, 20-Polonya, 21-Slovakya, 22-Slovenya, 23-Romanya, 24-Bulgaristan, 25-Türkiye

Bu bağlamda, çalışmada görelî endüstri-içi ticaret yakınsamasını test edebilmek için lider ülke olarak en büyük ekonomiye sahip olan Almanya seçilmiş ve ülkelerin Almanya'ya ve kendi grup ortalamalarına yakınsamaları $\log(E\dot{I}T_i / E\dot{I}T_{\text{Almanya}})$ ve $\log(E\dot{I}T_i / E\dot{I}T_{\text{grup ort.}})$ serilerine panel birim kök testi uygulanarak incelenmiştir.

Tablo 39: Ülke Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (Almanya Odaklı) (1995-2007)

		t-Stat	Prob.
1	Hollanda	-2.6343	0.1155
2	Fransa	-3.1736	0.0501
3	İtalya	-4.2636	0.0091
4	İngiltere	-2.7759	0.093
5	Danimarka	-2.5131	0.1383
6	İrlanda	-2.6404	0.1144
7	Yunanistan	-2.3224	0.1819
8	Portekiz	-2.8674	0.0808
9	İspanya	-2.8958	0.0773
10	Finlandiya	-4.3395	0.0081
11	İsveç	-3.1989	0.0482
12	Avusturya	-1.5365	0.479
13	Çek Cumhur.	-2.7644	0.0947
14	Estonya	-5.1969	0.0023
15	Macaristan	-3.9211	0.0155
16	Letonya	-1.6216	0.4397
17	Litvanya	-1.9159	0.314
18	Malta	-3.2152	0.047
19	Polonya	-2.2343	0.206
20	Slovakya	-4.4984	0.0064
21	Slovenya	-2.5469	0.1316
22	Romanya	-2.4456	0.1525
23	Bulgaristan	-3.2588	0.0439
24	Türkiye	-4.0094	0.0135

Im, Pesaran and Shin W-stat

İstatistik -6,8779 Prob. 0,0000 Ortalama -3,0329

Kaynak: Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 39'da ise 23 AB ülkesinin ve Türkiye'nin lider ülke olarak seçilen Almanya'ya yakınsamalarına ait ADF test sonuçları verilmiştir. ADF sonuçlarına bakıldığında 24 AB üye ülkeleri arasından sadece Fransa, İtalya, Finlandiya, İsveç, Estonya, Macaristan, Malta, Slovakya, Bulgaristan ve aday ülke konumunda bulunan Türkiye'nin Almanya'ya yakınsadığı görülmüştür.

Tablo 40: Ülke Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (AB Odaklı)

		t-Stat	Prob.
1	Almanya	-2.8307	0.0855
2	Hollanda	-2.9091	0.0758
3	Fransa	-1.4006	0.5428
4	İtalya	-3.0151	0.0643
5	İngiltere	-2.7972	0.09
6	Danimarka	-1.7582	0.3789
7	İrlanda	-1.3213	0.5794
8	Yunanistan	-2.578	0.1257
9	Portekiz	-2.8918	0.0778
10	İspanya	-5.3463	0.0019
11	Finlandiya	-1.4151	0.5361
12	İsveç	-2.3791	0.1678
13	Avusturya	-2.0406	0.2678
14	Çek Cumhur.	-5.1316	0.0025
15	Estonya	-3.727	0.021
16	Macaristan	-2.6612	0.1109
17	Letonya	-3.0471	0.0611
18	Litvanya	-1.8381	0.3454
19	Malta	-1.9419	0.3039
20	Polonya	-3.2091	0.0474
21	Slovakya	-4.4356	0.007
22	Slovenya	-3.7784	0.0193
23	Romanya	-2.3437	0.1765
24	Bulgaristan	-2.4478	0.152
25	Türkiye	-2.8393	0.0543

Im, Pesaran and Shin W-stat

İstatistik -5,97469 Prob. 0,0000 Ortalama -2,8034

Kaynak: Tarafımızdan hesaplanmıştır.

24 AB ülkesinin ve Türkiye'nin endüstri-içi ticaret AB ortalamasına yakınsamalarına ait ADF test sonuçları ise tablo 40'da verilmiştir. ADF sonuçlarına bakıldığında 24 AB üye ülkeleri arasından sadece İspanya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Polonya, Slovakya, Slovenya ve aday ülke konumunda bulunan Türkiye'nin AB'ye yakınsadığı görülmüştür.

Ülkelerin logaritmik endüstri-içi ticaretin grup ortalamalarından farklarına uygulanan IPS testine ilişkin istatistikler tablo 41'da verilmektedir. Eğer yokluk hipotezi reddedilirse bunun anlamı serilerin durağan olduğu ve grup ortalamalarına

yakınsadığıdır. Tablodan da görüldüğü gibi sadece grup 3 ile grup 5 ülkeleri için 0.05 anlamlılık düzeyinde “birim kök vardır” hipotezi reddedilebilmektedir.

Tablo 41: Grup Bazında Endüstri-içi Ticaret ADF Test Sonuçları (AB Odaklı)

		t-Stat	Prob.
Grup 1	Almanya	-1.7004	0.4043
	Hollanda		
	Fransa		
	İtalya		
Grup 2	İngiltere	-1.8261	0.3503
	Danimarka		
	İrlanda		
Grup 3	Yunanistan	-3.7923	0.0389
	Portekiz		
	İspanya		
Grup 4	Finlandiya	-2.2151	0.2116
	İsveç		
	Avusturya		
Grup 5	Çek Cumhur.	-4.0094	0.0435
	Estonya		
	Macaristan		
	Letonya		
	Litvanya		
	Malta		
	Polonya		
	Slovakya		
Slovenya			
Grup 6	Romanya	-3.8703	0.0667
	Bulgaristan		

Im, Pesaran and Shin W-stat

İstatistik -3,14758 Prob. 0,0008 Ortalama -2,9023

Kaynak: Tarafımızdan hesaplanmıştır.

Farklı alt gruplara ayrılan ülkeler için logaritmik göreceli endüstri-içi ticaret farklarına bakılmıştır. Analiz sonuçlarında birlik ülkelerinden sadece 6 ülke ile Türkiye'nin AB grup ortalamasına yakınsadığı görülmüştür. Lider ülke olarak

seçilen Almanya'ya yakınsamalarına bakıldığında Türkiye ile birlikte 10 AB ülkesinin Almanya'ya yakınsadığı hipotezi kabul edilmiştir.

Burada endüstri-içi ticaret belirleyenlerine yönelik tahmincilerin güvenilirliği model I-II yukarıda yer alan yakınsama analiz sonuçları birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın temel hipotezi geçerli bir olgu olarak görülmektedir. Türkiye'nin ticaret yönlü bütünleşme bulguları, temel hipotezle uyumlu bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ticaret yönlü (endüstri-içi ticaret) yakınsama parametreleri ile değerlendirildiğinde ve bu parametreler AB'ye üye olan (Bulgaristan, Slovakya, Malta, İsveç, Finlandiya, İtalya, İspanya vb) diğer ülkelerle karşılaştırıldığında (tablo 39) Türkiye adı geçen bu ülkelerden daha fazla birlik üyesi olmaya hak etmektedir. Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne giriş tarihi olan 1994'den 2008'e uzanan bu süreçte müzakere edilebilirlik olgusunun iktisadi olmaktan daha çok siyasal entegrasyon boyutuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Türkiye'nin AB sürecindeki temel engeli izleme raporlarından anlaşılacağı gibi siyasi taleplerdir, hatta Türkiye'ye dikte edilen bazı talepler Türkiye'nin üniter yapısına tehdit eder nitelikte görülmektedir. Bu konu ise araştırmanın amaç fonksiyonunu aştığı için burada daha fazla değerlendirilme yapılmaktan kaçınılmıştır. Ancak AB ile bütünleşme sürecinin siyaset yönü ile yeni araştırmalar üzerine temellendirilmesi gerektiği hususu ihmal edilmemelidir.

SONUÇ

20. yüzyıl'da hızla artan küreselleşme eğilimlerine bağlı olarak ortaya çıkan ticaretin serbestleşmesi olgusunun etkisiyle dünya ülkeleri arasındaki siyasi, teknolojik bağların artması, ülkeler arasındaki menfaatler ölçüsünde iktisadi bütünleşme hareketlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bölgesel ekonomik bütünleşme olarak da ifade edilen, genellikle aynı coğrafi sahadaki bir grup ülkenin, aralarında ticaretin serbestleştirilmesine yönelik izlediği politikalar ile kendini gösteren bütünleşme birleşmeler, ülkelerin üretim kapasitelerini kaynak verimliliklerini yükseltmek suretiyle toplumsal refah düzeyinin artmasında ve ekonomik büyümenin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Ekonomik bütünleşmeler, bütünleşme derecesine göre farklı biçimlerde ortaya çıkabilirler. Bir bütünleşmeden söz edebilmek için bulunması gereken asgari özellik üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesidir.

Ekonomik bütünleşmenin bir amaç değil, refahın artırılması amacı ile kullanılan bir araç olduğu göz önünde alındığında, bölgesel ekonomik blokların, dünya refahını artıran birinci en iyi teorisini destekleyen mi, yoksa onu sarsan oluşumlar mı oldukları konusunda ekonomistler arasında henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu bağlamda ekonomik bütünleşmeler, istisnasız tüm sektörleri düzenleme içine almasının yanı sıra, şeffaf menşe kurallarını, serbestçe pazara giriş kurallarını ve üçüncü ülkelere karşı uygulanacak güçlendirilmiş anti dumping uygulaması disiplinlerini içeriyorsa, küresel ticari sisteme katkı yapan ve ticaret sapmasını azaltan bir uygulama olarak kabul edilebilir.

Ülkelerin ekonomik bütünleşmeler içinde yer almak istemesinin başlıca nedenleri arasında ekonomik işbirlikleri yoluyla üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve sonuçta toplumsal refah düzeylerini artırmak istemeleri gösterilebilir. Sanayileşmelerini tamamlamış ülkeler, ekonomik bütünleşmeye yönelik birlikler oluşturarak genişleyen piyasa olanaklarından yararlanmak ve dış rekabeti artırmak isterken, az gelişmiş ülkeler sanayileşme ve teknolojik gelişme hızlarını artırmayı ve yabancı yatırımları uyarıyı hedeflemektedirler. Ekonomik

bütünleşmeye giren ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği dış ticaretin, bütünleşme dışındaki ülkelere karşı gerçekleştirdikleri dış ticarettten fazla olması ve diğer ekonomik birleşmeler karşısında rekabet gücünü artırıcı rol oynaması ve ekonomik birleşme ile ülkelerin karşılıklı dayanışma ve işbirliğini sağlamaları, ülkeleri, özellikle gelişmekte olan ülkeleri, paydan yararlanmak için ekonomik bütünleşmeye itmektir.

Ekonomik bütünleşmenin ilk aşaması olan Ekonomik İşbirliği Anlaşmalarının temel amacı ülkeler arasındaki ticaret hacmini artırmaktır. En zayıf bir ekonomik bütünleşme aşaması olan Ekonomik İşbirliği Anlaşmasından daha ileri ekonomik bütünleşme aşamasına geçiş sağlayan, Serbest Ticaret Anlaşmaları'dır. Bu tür anlaşmalara taraf olan ülkeler aralarındaki ticareti engelleyen kısıtlamaları kaldırmakta; ancak üçüncü ülkelerle ticaretinde her ülkenin ulusal uygulamalarını devam ettirmektedir. Gümrük Birliği aşamasında ise, üye ülkeler arasında ticaretin serbestleştirilmesinin yanında birlik dışı ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi uygulanmaktadır. Ortak Pazar, Gümrük Birliği özelliklerinin taşınmasının yanı sıra üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımı sağlamaktadır. Ekonomik ve Parasal Birlik aşamasında ise, ticaretin serbestleştirilmesi ve üretim faktörlerin serbest dolaşımının yanı sıra üye ülkelerin tüm ekonomik, sosyal ve hukuki politikalarının yakınlaştırılması, tek para birimin kabul edilmesi ve ortak merkez bankasının kurulması öngörülmektedir. En ileri ekonomik bütünleşme aşaması olan Tam Politik Birlik ise her ülkenin sürdürmüş olduğu farklı politikaların uyumlaştırılarak, bir birlik politikası haline dönüştürülme sürecidir.

Bu açıklamalar ışığında Avrupa Birliği 21. yüzyıl itibarı ile Dünyanın en büyük bütünleşme projelerinden biridir. Avrupa Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki oluşma ve genişleme sürecinin nerede sonlanacağı, ya da sonlanıp sonlanmayacağı bitmemiş bir tartışmanın parçalarını meydana getirmektedir.

Türkiye-Avrupa Birliği bütünleşmesine yönelik atılan adımlar net olarak, ticaretimizde meydana getirdiği ticaret yaratıcı etkisi ile ortaya koymaktadır. Bütün bunlar her ne kadar mevcut piyasalarda üst sıralara çıkmamızı sağlayacak en büyük

araçlar olsa da, dış ticareti artırıcı etkileri sağlarken, dış ticaretin sadece tek taraflı ithalat yoluyla gelişmesini engellemek gerekmektedir. Çünkü giderek artan dışa bağımlılık, ülkelerin dış ticaret politikalarını, kendileri yerine dünya piyasalarının belirlemesine yol açar. Ülke ekonomilerinin dışa bağımlılıktan kurtuluşu ise, sürekli ihracat hacminin artırılmasına bağlıdır.

Avrupa Birliği temelde birbirlerinden farklı üç topluluğun oluşturduğu ulusüstü ilişkiler tarihinde başka bir örneği olmayan tek oluşumdur. Bu topluluklar; Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (1951), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğudur (1957). Birlikteki gelişme ve derinleşme, dikey kurumsallaşma ve yatay kurumsallaşma şeklinde gerçekleşmektedir. Dikey kurumsallaşma olarak bilinen derinleşme kavramı, ulusal egemenliğin ve ulusal hükümetin yetkilerinin ulusüstü bir otorite ile paylaşılması ve bu ulusüstü otoriteye devredilmesi anlamına gelmektedir. Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Adalet Mahkemesi temel anlamda bütünleşmenin derinleşmesi; devlet yetkilerinin daha çok bütünleşme dahiline alınmasını temsil etmektedir. Yatay kurumsallaşma olarak bilinen genişleme süreci ise, bütünleşmenin bünyesine kademeli olarak daha fazla üye dahil ederek büyümesi anlamındadır.

Bu bağlamda Avrupa Birliği 1 Ocak 2007 yılı itibari ile 27 Avrupa ülkesinden oluşan bir ulusüstü örgüt olarak ifade edilmektedir. Maastricht Anlaşması ile kurulan AB'nin yasal zeminini 1 Şubat 2003 tarihinde yürürlüğe giren Nice Anlaşması oluşturmaktadır. Avrupa Birliği, 6 Kurucu Üye olarak tanımlanan; Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg arasında kurulduktan sonra ilk genişlemesini 1 Ocak 1973 tarihinde İngiltere, İrlanda ve Danimarka; ikinci genişlemesini 1 Ocak 1981 tarihinde Yunanistan; üçüncü genişlemesini 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz; dördüncü genişlemesini 1 Ocak 1995 tarihinde Avusturya, Finlandiya ve İsveç; beşinci genişlemesini 1 Mayıs 2004 tarihinde Malta, Macaristan, Polonya, Slovakya, Slovenya, Letonya, Litvanya, Estonya, GKRY ve Çek Cumhuriyeti'nin topluluğa katılımı ile gerçekleştirmiştir. 1958 yılında altı kurucu üye ile kurulan eski ismiyle AET'nin, 2007 yılına gelindiğinde, Bulgaristan ve Romanya'nın da Birliğe dahil edilmesiyle, üye sayısı 27'e ulaşmıştır. Temelleri 1950'li yıllara dayanan Avrupa Birliği bütünleşmesine dahil olmak amacıyla

1960'larda yola çıkmış olan Türkiye'ye bu zamana kadar geçen süreçte, bir türlü onaylanamayan üyelik kararlarının Türkiye için oyalamadan öteye gitmeyeceği konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye diğer olası üyelere ve yeni üyelere göre yaklaşımının daha çekimser olmasının altında yatan nedenlerden birisi de Türkiye'nin işsiz işgücü potansiyelinin AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında yüksek olmasıdır. Türkiye büyüklük olarak dünyanın 17. ekonomisi ve AB üyesi olarak nüfus açısından en büyük devletlerinden biri olacaktır. Türkiye üye olduğu takdirde, AB'nin 5 büyük ülkesinden biri olacak, Parlamentoda güçlü bir şekilde temsil edilecek ve Konseydeki ağırlıklı oyu Almanya, Fransa, Birleşik Krallık ve İtalya ile eşit düzeyde olacaktır. Bugünkü nüfus büyüklükleri esas alındığında, Türkiye AB toplam nüfusu içinde %13,6 paya sahip bir ülke olarak Avrupa Parlamentosunda yaklaşık %11, AB Konseyinde ise yaklaşık yüzde 9 temsil gücü elde edecektir. Türkiye'nin AB'ye katılımı, hem AB hem de Türkiye açısından zorlu bir süreç olabilecektir. Ancak bu süreç iyi yönetilebilirse, her iki taraf için de önemli fırsatlar sunabilecektir.

Avrupa Birliği'nin geleceği; aslında tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ile doğrudan ilgilidir. Çünkü Avrupa Birliği ne kadar kendi içerisinde sorunlar yaşamış olsa da; dünyada, halihazırda Avrupa Birliği çatısı altında bütünleşme çabalarına en iyi örnek olma konumunu sürdürmektedir. Türkiye'nin de üyesi olmak için gayret gösterdiği ve tam üyelik müzakerelerini sürdürdüğü Avrupa Birliği aslında geriye dönülüp bakıldığında; gerek kurumsal bazda, gerekse ekonomik ve siyasi bütünlük çabaları içerisinde çok büyük yol almıştır.

Bu yapmış olduğumuz analiz; Avrupa Birliği'nin gelecekteki gelişiminin ve öneminin artan bir şekilde devam edeceği yönünde kanaatler vermektedir. Avrupa Birliği; günümüzde artık ekonomik bir dev olmanın yanı sıra, küresel bir aktör olmak için de çabalarını sürdürmektedir.

Türkiye hala tarımsal ağırlıklı işgücü yapısı, sürekli yapısal cari açık veren ekonomik konumu, kişi başına düşen gelir düzeyi bakımından AB ölçütlerinin oldukça altında olmasına rağmen, bu açıklarını hızla kapatmakta olan ve ekonomik göstergelerin umut verici olduğu bir ülkedir.

Avrupa Birliği'nin ekonomik bütünleşmenin farklı aşamalarının dış ticaret üzerindeki etkilerinin incelenmesi, ekonomik bütünleşmenin dış ticaret üzerinde olumlu etki yaptığını göstermiştir. Ülkelerin, kendi dış ticaretini artırmak, malları daha ucuza ithal etmek ve dolayısıyla refah düzeyini artırmak isteği, bölgesel bütünleşmelere katılmaları teşvik etmektedir.

Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği analizlerinden sonra çalışmanın üçüncü bölümünde EİT' yi ölçmeye yönelik olarak geliştirilen çeşitli endeksler incelenmiştir. Bu bölümde, yaygın olarak kullanılan bazı ölçme yöntemlerinin özellikleri üzerinde durulmuş, endekslerin zaman içinde geçirdikleri gelişimler gösterilmiş ve bu çerçevede ele alınan tartışmalara yer verilmiştir. EİT ölçmede kullanılan standart G-L endeksinin istatistikî özellikleri ve kısıtları dikkatle gözden geçirilmektedir.

Türkiye'nin hemen hemen tüm endüstrilerdeki dış ticaretinin önemli bir kısmı Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin bütünü ile dış ticareti, 1923–2008 dönemine Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması üç basamak verilerine, göre analiz edilmiş ve dış ticaretin genel yapısı belirlenmiştir. Aynı veriler ve Grubel-Lloyd endeksi kullanılarak, Türkiye-Avrupa Birliği dış ticaretinde, endüstri-içi ticaret oranları hesaplanmış ve EİT'nin belirleyenleri hipotezlerle test edilmiştir. Grubel-Lloyd endeksine göre yapılan ölçümlerde, yıllar itibariyle (1994–2008) Türkiye'nin SITC (Rev.3) 3 basamak endüstrileri bağlamında hesaplanan EİT seviyeleri hem genel dış ticaret, hemde AB ülkeleri ile yapılan dış ticaret açısından yüksek değerler ortaya çıkmıştır.

Ülke bazında hesaplanan toplam 260 endüstrinin EİT oranlarından hareketle, Türkiye'nin AB'ye üye 26 ülke içinde 1994 yılına göre EİT'si 0,50 değerinden yüksek olan endüstri sayısı 460, yine aynı ülkelere göre 2008 yılında EİT'si 0,50 değerinden yüksek olan endüstri sayısı 1011'dir. 1994 yılından 2008 yılına kadar Türkiye için EİT'in gelişmekte olduğu ve ayrıca bu gelişmenin AB'ye üye bütün ülkelerde imalat sanayi içinde değerlendirilen 511-598 Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri endüstrileri, 611-699 Başlıca sınıflara

ayrılmış işlenmiş mallar endüstrileri, 711-793 Makine ve ulaştırma araçları endüstrileri ve 811-899 Çeşitli mamul eşya endüstrilerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan bir diğer sonuç ise toplam analize dahil olan 26 ülkenin 260 endüstrisi içinde Türkiye'nin ticaretinde EAT oranlarının egemen olduğu, diğer bir ifadeyle ticaretin farklı verimlilikte endüstrilerde gerçekleştiğini göstermektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde mal çeşitlerinin üretiminde karşılaştırmalı avantaj sağlayacak kadar farklılık görülmektedir.

Yapılan çalışmalarda genel olarak ortaya çıkan sonuç, endüstri-içi ticaretin daha çok gelişmiş ülkeler arasında olduğunu ve gelişmekte olan ülkelerin, endüstri-içi ticarete kısmen de olsa payı olduğunu vurgulanmış ve yapılan endüstri-içi ticaret hesaplamalarında ise endüstri-içi ticaret oranlarının Türkiye için çok yüksek değerlere ulaştığı gözlenmiştir. Buna karşılık endüstriler-arası ticaretin ise gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleştiğidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında da endüstri-içi ticarete gelişmeler gözlenmekle beraber bu ticaretin farklı kalite düzeylerindeki ürünlerde, farklı bir bakış açısıyla da ara ürünlerde dikey endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği genel kabul görmektedir. Buna karşılık, gelişmiş ülkeler arasındaki yatay endüstri-içi ticaret ise aynı kalite düzeyindeki farklılaştırılmış nihai ürünlere yöneliktir. Bu bağlamda, gerek endüstriler-arası ve gerekse de endüstri-içi ticareti açıklayan teorik temeller değerlendirildiğinde, ülkeler arasında gerçekleşen ticaretin yapısını ve hacmini birçok konuda da olduğu gibi belirleyen ana etmenin, gelişmişlik ya da az gelişmişlik düzeyi ile ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Son yıllarda Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin yerini belirlemek için yapılan ekonometrik çalışmalarda; endüstri-içi ticaretin gelişmişlik düzeyi ve fert başına düşen gelir düzeyi yüksek, coğrafi açıdan yakın ve ekonomik bütünleşme içinde olan ve dışa açıklığı yüksek olan ülkeler arasında gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmada test edilen hipotezler açısından değerlendirme yapıldığında, “Ülkelerin gelişmişlik düzeyi arttıkça endüstri-içi ticaretin payı artmaktadır”, “Endüstri-içi ticaret, kişi başına düşen gelir düzeyi arttıkça artmaktadır”, “Ülkelerin piyasa büyüklükleri ile endüstri-içi ticareti arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır”, “Ekonominin dışa açıklığı arttıkça endüstri-içi ticaret artar”

ve “Ülkeler arasındaki mesafe arttıkça, endüstri-içi ticaret azalmaktadır” hipotezlerinde tahmin edilen model için belirlenen değişkenlerin katsayıları beklenen yönde olmuş ve endüstri-içi ticareti açıklamada istatistiksel olarak anlamlı çıkmış ve bu hipotezler doğrulanmıştır. Ayrıca ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomilerinin geçerli olduğu mamul mallarda endüstri-içi ticaretin yoğun olarak gerçekleştiği görülmüştür. Ürün farklılaştırmasının sağlanması endüstri-içi ticareti daha da çok artırmaktadır. Artan ürün çeşitliliği dış ticarete konu olan sektörün gelişimine bağlıdır. Bunun için ise, o endüstri dallarında yenilikçi girişimcilere ihtiyaç duyulmaktadır. Endüstri-içi ticareti artırıcı bir başka etken olan ekonomik bütünleşmelerin ise, ülke politikası olarak planlanması ve yapılan ticaret önündeki mevcut engellerin kaldırılması sağlanabilir. Serbestleşen ticaret ile artan rekabet hem ürün gelişimini, hem ürün çeşitliliğini, hem de ekonominin gelişimini hızlandırır. Bir ülkenin, endüstriler-arası ve endüstri-içi ticaret açısından belirli ürünlerin üretiminde avantajlı konumda bulunması ya da bu ürünlerin üretiminde uzmanlaşmış olması o ülkenin ilgili ürünlerde rekabet gücüne sahip olduğu ve belirlediği hedef pazarda belirli büyüklükteki bir pazar payını elde edeceği anlamı çıkarılmamalıdır.

Endüstri-içi ticaretin gerçekleştiği endüstriler girdi ve finansman yönünden desteklenerek, gelişen, dünya piyasalarına ayak uyduracak her türlü yeni gelişimler sağlanmalı ve EİT'nin geliştirilme çalışmaları artırılmalıdır. Bunun yanında Endüstriler arası ticarete yoğun olduğumuz ürünler de desteklenerek, ürün çeşitliliği ve farklılaştırılması yakalanmalı ve AR-GE çalışmalarına önem vererek, endüstri-içi ticaret oranları artırılmalıdır. Türkiye, gelişmesini dış ticaret politika ile desteklemeli, böylece uluslararası rekabetin hakim olduğu piyasalara daha çok ve katma değeri yüksek ileri teknoloji mal ve hizmet satma yönünde gerekli önlemleri almalıdır.

Ayrıca endüstri-içi ticaret belirleyenlerine yönelik tahminlerin güvenilirliği Model I ve Model II’de yer alan yakınsama analiz sonuçları birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın temel hipotezi geçerli bir olgu olarak görülmektedir. Türkiye’nin ticaret yönlü bütünleşme bulguları, temel hipotezle uyumlu bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik süreci ticaret yönlü (EİT) yakınsama parametreleri ile değerlendirildiğinde ve bu parametreler AB’ye üye olan (Bulgaristan, Slovakya, Malta, İsveç, Finlandiya, İtalya, İspanya vb) diğer

lkelerle karşılaştırıldığında (Tablo 39) Türkiye adı geçen bu ülkelerden daha fazla birlik yesi olmaya hak etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne giriş tarihi olan 1996'dan 2008'e uzanan süreçte müzakere edilebilirlik olgusunun iktisadi olmaktan daha çok siyasal entegrasyon boyutuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu-Wigley, A. (2000). Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Anlaşmalarının Etkilerini Ölçen Ampirik Çalışmaların Genel Bir Değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 18. Sayı 2.

Aktan C.C. ve Vural İ.Y.,(2004), Rekabet Gücü ve Türkiye, *T.İ.S.K. Yay.*, *Rekabet Dizisi*: 3, No: 255

Altay, H. (2006). *Avrupa Birliği Pazarında Türk Endüstrilerinin Rekabet Gücünün İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altunkaynak, B. (2007). *Sektörel Panel Veri Analizi Yaklaşımıyla Türkiye'nin AB Ülkelerine İmalat Sanayi Bakımından İhracatının Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Appleyard, D. R., Field A. J. (1995). *International Economics*. Chicago: Second Edition, Von Hoffmann Press. Inc.

Aquino, A. (1978). *Intra-Industry Trade and Inter-Industry Specialization as Concurrent Sources of International Trade in Manufacturers*. *Weltwirtschaftliches Archiv*.Vol:114.

Arat, T. S. (1995). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği'nin Yeri. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 44:1-4.

Avrupa Bilgi Merkezi. (2008). *Türkiye AB İlişkileri Türkiye*

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2006). *Türkiye AB İlişkileri Türkiye - AB İlişkilerinin Kronolojisi*.

Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2000). *AB Enerji Politikası*, Ankara.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu. (2006). *Türkiye AB İlişkileri Türkiye*

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (1986). *Onikiler Topluluğu: İspanya ve Portekiz'e Merhaba*. Ankara.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (1999). *Ankara Antlaşması*. http://www.belgenet.com/arsiv/ab/ab_ankara.html (17.6.2008)

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2004). *Avrupa Birliği Kurumları: Avrupa Bütünleşmesinin Anahtarı*. <http://www.deltur.cec.eu.int>, (14.12.2008).

Aydın, S. (2002). *Türkiye'nin Tam Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne ve Türkiye'ye Katkıları*. İstanbul: İKV Yayınları. Yayın No:168.

Bakkalcı, A. C. (2002). *Gümrük Birliği'nin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri Açısından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balassa, B. (1966). Tariff Reductions and Trade in Manufactures among the Industrial Countries. *The American Economic Review*. Vol:LVI. No:3.

Balassa, B. (1982). *The Theory Of Economic Integration*. USA.Greenwood Pres. Allen&Unwin.

Balassa, B. ve Bauwens L., (1987), Intra-Industry Specialisation in a Multi-Country and Multi-Industry Framework, *The Economic Journal*, 97

Balassa, B., (1973), *The Theory of Economic İntegration*, London:George Allen&Unwin.

Balassa, B., (1986). Endüstri İçi Ticaret ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Dünya Ekonomisine Entegrasyonu. içinde *Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler*-Bela Balassa Hedili H.A. (der.). Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Yayın No: 1986/270. Ankara.

Balestra, P. (1996). Introduction to Linear Models for Panel Data. *The Econometrics of Panel Data*. Matyas. L., and P. Sevestre ed., Kluwer, s.23-33

Balestra, P., Nerlove, M. (1966). Pooling Cross Section And Time Series Data In The Estimation Of A Dynamic Model: The Demand For Natural Gas. *Econometrica*. Vol. 34. No.3. s. 585-612

Balkır, C. (2000). Kimlikler Avrupa'sı Üzerine Düşünceler. *Yeni Türkiye Avrupa Birliği Özel Sayısı*. Ankara. Yeni Türkiye Yayınları.

Balkır, C., Demirci M. (1989). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*. 2. Baskı. İstanbul. Filiz Kitapevi.

Baltagi, B. H. (1995). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley and Sons. New York.

Baltagi, B. H. (2001). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley and Sons Ltd. USA.

- Baltagi, B. H. (2004). *Panel Data, Theory and Application*. Physica-Verlag.
- Barchard, D. (2001). *Güçlü Bir Ortaklığa Doğru Türkiye ve Avrupa Birliği*. TSEV Yayınları. Çev. Murat Cemal Yalçınan. Orhan Bilgin. İstanbul.
- Baun, M. J. (2000). *A Wider Europe: The Process and Politics of European Union Enlargement*. Lanham. Rowman and Littlefield Publishers. p.93-94.
- Baydarol, C. (1998). Avrupa Birliği'nin Genişlemesi. *Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği*. Ankara.
- Baygün, S. (2005). GB Ertesinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları. *Dış Ticaret Müsteşarlığı*. <http://www.dtm.gov.tr/Ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm> (12.03.2006)
- Bayraktutan Y. (2003). *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri-Bölgeselleşme ve Küreselleşme*. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayraktutan Y. ve Bayraktar Y. (2004). *Avrupa Bütünleşmesinde Parasal Birlik ve Türkiye*. Ankara. Roma Yayınları.
- Bergstrand, J. H. (1990). The Hecksher-Ohlin Samuelson Model, The Linder Hypothesis and the Determinants of Bilateral Intra-industry Trade. *Article provided by Royal Economic Society in its journal The Economic Journal*
- Berksoy T. - Işık, A. (2004). Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri. *Avrupa Birliği Üzerine Yazılar*. Ankara. Sermaye Piyasa Kurulu Yayınları.
- Bilici, Ö. (2007). *Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Endüstri-İç Ticaretin Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birand, M.A. (2000). *Türkiye'nin Avrupa Macerası 1959-1999*. 10.Baskı. İstanbul. Doğan Kitapçılık.
- Borchardt, K. D. (1995). European Integration: The Origins and Growth of the European Union. *Office for Official Publications of the European Communities*.
- Bozkurt, V. (2001). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Bursa. Vipasa Yayınları.
- Brühlhart, M. (2002); Marginal Intra-Industry Trade: Towards a Measure of Non-Disruptive Trade Expansion, *Frontiers of Research on Intra-Industry Trade*, Ed. Peter

J. LLOYD ve Hyun-Hoon LEE, Palgrave-Macmillan, <http://www.hec.unil.ch/mbrulhar/papers/gll27.pdf>. Erişim Tarihi: 11.9.2008,

Bulmer, S., Scott A. (1994). *Economics and Political Integration in Europe: Internal Dynamics and Global Context*. United States of America: Blackwell.

Burgess, M. (2003). *Federalizm and European Union: The Building of Europe 1950-2000*. London and New York. Routledge.

Canbolat, İ. S. (2002). *Avrupa Birliği: Uluslararası Bir Sistemin Tarihsel, Teorik, Kurumsal, Jeopolitik Analizi ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile ilişkiler*. İstanbul. Alfa Yayınları. 3.Baskı.

Candan A., (2005) Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası. 3.Baskı. İstanbul. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. *15 Soruda 15 AB Politikası Serisi*. No: 13:6-14.

Cateora, P. R., Graham, J. L., (2002). *International Marketing*. Newyork: Eleventh Edition. Mc Graw Hill.

Caves, R. E. (1981). *Intra-Industry Trade and Market Structure in the Industrial Countries*. Oxford.

Cohen, S. D., Raul, J. P., Blecker, R. (1996). *Fundamentals of U.S. Foreign Trade Policy, Economics, Politics, Laws and Issues*. Westview Pres.

Cordier A.W. (1931). *European Union and the League of Nations*. Geneva.

Czinkota, M. R., Ronkainen, L. A., Moffet, M. H. (2000). *International Business. Sandiego: Update 2000*. The Dryden Press.

Çalış Ş. (2001). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara. Nobel Yayınevi.

Çayhan E. (1997). *Dünden Bugüne Türkiye – Avrupa Birliği İlişkileri ve Siyasi Partilerin Konuya Bakışı*. Ankara. Boyut Kitapçılık.

Dartan M., Hatipoğlu E. Dikkaya M., (2002). *ECO Bölgesi Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye*. İstanbul: Marmara Üniv. AT Enstitüsü Yayını. No:6922.

Dawson C. (1932). *The Making of Europe, New York, ; The Modern Dilemma – The Problem of European Unity*. London, 1932. Understanding Europe. New York.

Dedeoğlu, B. (1996). *Adım Adım Avrupa Birliği*. İstanbul. Çınar Yayınları.

Dedman, M. J. (1996). *The Origins and Development of the European Union 1945-95*. London and New York. Routledge.

Denau, F.J. (1974). *Ortak Pazar*, Çev:Semih Tiryakioğlu. Varlık Yayınları. Sayı:1796. Eylül. Faydalı Kitaplar: 45.

Denton, G. (1974). *Economic and Monetary Union in Europe*. A Halsted New York. Press Book.

Desmond D.(1994). Ever Closer Union? *An Introduction to the European Community*. London. Macmillan Pres.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1999). *Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara. Doğuşum Matbaacılık.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2002). Odalar ve Borsalar Birliği. *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 5. Baskı. Ankara.

Dış Ticaret Müsteşarlığı. (2003). Türkiye-Avrupa Birliği (AB) İlişkilerindeki Gelişmeler ve AB ile Dış Ticaretimiz. *Dış Ticaret Dergisi*. Yıl:8 Özel Sayı.

Diggle, P.J., Liang, K.Y. and Zeger, S.L. (1996). *Analysis of Longitudinal Data*. New York. Oxford University Pres.

Dixon, P. ve Menon J., (1997), Measures of Intra-Industry Trade as Indicators of Factor Market Disruption, *Economic Record*, 73.

DPT. (1993). *Ankara Anlaşması ve Katma Protokol. Avrupa Topluluğu ile İlişkiler Genel Müdürlüğü. Cilt-2: 6. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/aa-kp.pdf>. (11.03.2006)*

DPT. (1995a). *Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye*. Ankara. DPT Yayınları.

DPT. (1995b). *Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Kitap 3. Yayın No: DPT: 2377-ÖİK: 441.Ankara.

DPT. (2000). *Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Yayın No: DPT: 2544 - ÖİK: 560. Ankara.

DPT. (2004). *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri*. Ankara: DPT Yayınları.

DPT. (2006). *AT-Türkiye Ortaklık Komitesi*.

Duncan, G.J., Gustafson B., Hauser R., Schmauss G., Messinger H., Muffels R., Nolan B. and Ray J.-C. (1993). Poverty Dynamics in Eight Countries. *Journal of Population Economics*. V.6. n.3. s.215-234.

Dura, C. – Atik, H. (2003). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.

Edward N. (1992). *The Economics of Europe*, Macmillan Education Ltd. London.

El Agraa ve A. Jones, M., (1981). *Theory of Customs Unions*. St. New York. Martin.s Pres.

El Agraa, A. (1988). *International Economic Integration*; London Macmillan.

Ellsworth, P.T. (1967). *The International Economy*. London.Third Edition. The Mac Millian Company.

Eralp, A. (1996). *Değişen Savaş-Sonrası Uluslar arası Sistemde Türkiye ve AT. Türkiye ve Avrupa İlişkileri*. Balkır C. ve Williams. A. İstanbul. Sarmal Yayınevi.

Eralp, A.(1997). Soğuk Savaş”tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri, Türkiye ve Avrupa. Ankara. İmge Kitabevi.

Erçin, E. (2002). *Avrupa Birliği Genişleme Süreci Ve Türkiye*. Kv Yayınları. No:170. Ağustos.

Erk, N., Tekgl, Y. B. (2000). Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB lkeleri arasındaki Endüstri-içi Ticaretin lçlmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi. *ODTÜ Uluslararası Ekonomi Konferansı*. 13-16 Eylül 2000.

Ertürk, E. (1998). *İktisadi Birleşmeler Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Birleşme Hareketleri*. 2.baskı. İstanbul:Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Ertürk, E. (2002). *Uluslararası İktisadi Birleşmeler*. Vıpaş A.Ş. Bursa.

Falvey, R.E. (1981). Commercial Policy and Intra-Industry Trade. *Journal of International Economics*. V:11.

Farrell, M. (1991). Industry Characteristics and Scale Economies as Sources of Intra-Industry. *Journal of Economic Studies*.

Finger, J. M. (1975). Trade Overlap and Intra-Industry Trade. *Economic Inquiry*. V:XIII. No:4.

Fişne, M. (2003). Avrupa Birliği'nin Doğuşu ve Gelişimi. *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Politikaların Uyumlaştırılması*. Editörler: Kar M. ve ARIKAN H. İstanbul. Beta Yayınları.

Florinsky, M. T. (1978). *Integrated Europe*. Greenwood Pres. Connecticut.

Fontaine, P. (2005). *12 Derste Avrupa*, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu (Çev.). Lüksemburg: Avrupa Toplulukları Resmi Yayınları Ofisi.

Frankel, J.A. and Rose, A.K. (1996). A panel project on purchasing power parity: mean reversion within and between countries. *Journal of International Economics*. 40: 209-224.

Frankle, H. (1943). Industrialization of Agricultural Countries and the Possibilities of a New International Division of Labor. *Economic Journal*. 53. s.188-201.

Friedrich, C. J. (1969). *Europe An Emergent Nation*. Harpor. Kav..

Gauvain, H. A. (1930). *Le Project d'union federale europeenne de M. Briand*. L'Esprit International. Vo.4.

Gökdere, A. (1988). *Ekonomik Birleşmelerin Statik Refah Etkileri AET Açısından Yaklaşım*. Ankara. Kasım. Tıpkı Basım.

Gönen, E. (2000). Avrupa Tarihinde Oluşturulan Ekonomik Bütünleşmeler ve Para Birlikleri. *Yeni Türkiye Dergisi*. Avrupa Birliği Özel Sayısı I. 6(35).

Greenway, D. and Milner, D. (1989). The Growth and significance of intra-industry trade" in. J.Black ve A.I.MacBean(eds), *Causes of Changes in the Structure of International Trade. 1960-1985*. London: MacMillan.

Greenway, D., Hine, R. C., Milner (1995), Vertical and Horizontal Intra-Industry Trade: A Cross Industry Analysis for the United Kingdom, *The Economic Journal*, 105

Greenway, D., Hine, R. C., Milner, C. Elliott, R. (1994). *Adjustment and the Measurement of Marginal Intra-Industry Trade*. *Weltwirtschaftliches Archiv*. Vol:134.

Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis*. International Edition. Pearson Education Inc. Fifth Edition. Chapter 13.

Greene, W. H. (1997). *Econometric Analysis*. Prentice Hall International, Inc., 3.Ed. London.

Grether, J. M., Olarreaga, M. (1998). *Preferential and Non-Preferential Trade Flows In World Trade* WTO Economic Research and Analysis Division. Working Paper.

Grubel, H. ve Lloyd, P. J. (1975). *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products* London: MacMillan Pres.

Gujarati, D. N. (1999). *Temel Ekonometri*. Şenesen, Ü., Şenesen, G.G., Literatür İstanbul 23-24, 726, 709-733

Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics* 4th Ed. McGraw Hill. New York. 636-652

Gündüz, A. (2000). Kopenhag Kriterleri Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin Ortak Paydası mı?, Kabaoglu İ.Ö., (ed.) *Kopenhag Kriterleri*. İstanbul Barosu Yayınları.

Güney, D. (2004). *Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesine Etkisi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güngör, B. (2000). Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik Entegrasyonun Olabilirlik Etüdü. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. <http://www.academical.org/dergisi/makale/s.6.yenitur.cum.htm> (05.07.2008).

Günoğur H. (1995). Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları, Gümrük Birliği ve Tek Pazar. *Avrupa Birliği El Kitabı*. Ankara: TC Merkez Bankası yayını.

Günoğur H. (2003). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Anlaşmalar Kararlar Belgeler Uyum Yasaları*. Ankara. Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını.

Güran N. (1999). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği*. İzmir. Anadolu Matbaacılık.

Güran, N., Aktürk, İ. (2001). *Uluslararası İktisadi Kuruluşlar*. Isparta. Tuğra Ofset.

Hadri, K. (2000), Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data, *Econometrics Journal*, 3

Hamilton, C. ve Kniest, P. (1991). *Trade Liberalization, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note*. Weltwirtschaftliches Archiv. Vol:127. No:2.

Helpman, E. (1987). Imperfect Competition and International Trade: Evidence from fourteen Industrial Countries. *Journal of Japanese and International Economies*.

No:1,1987 içinde (ed.) Peter J.Lloyd and Herbert Grubel, Intra-Industry Trade. USA: Edward Elgar.

Hitiris, T. (1991). *European Community Economics*. Harvester Wheatsheat. New York.

Hogendorn, J.S.; Brown, W. (1979). *The New International Economics*. Addison-Wesley Publishing Company Inc.

Holzman, F. (1976). *International Trade Under Communism-Politics and Economics*. New York. Basic Books.

Hsiao, C. (1986). *Analysis Of Panel Data*. Cambridge University Pres.

Hsiao, C. (2002). *Analysis of Panel Data*. Cambridge University Pres.

http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/EU_treaty.html (21.12.2007)

<http://www.abankara.gov.tr/ab/001f-a-tas-terc1.html>. (3.12.2008)

<http://www.abgs.gov.tr/turabIlişkileriİdosyalar/turabIlişkileriİkronoloji.htm>. (07.05.2006).

<http://www.abinfoturk.net/news.asp?lang=0&mnID=15&ord=54&item=19022&subord=5> (23.01.2008).

<http://www.aseansec.org>, (19.07.2007)

<http://www.bocutarih.sitemynet.com/seminer/ab/ab/turkab.html>. (13.08.2008)

http://www.ces.boun.edu.tr/kiriscitusiad17_decpaperfinal.pdf. (15.03.2007)

http://www.ceterisparibus.net/kongre/cukurova_5.htm. (15.06.2007)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=12&prnId=2&hnd=1&docId=334&ord=1&fop=0> (23.07.2008)

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?pId=4&lang=0&prnId=1&fId=2&ord=0&docId=341&fop=1>. (05.04.2006).

<http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/ortorg/attokom.htm> (15.03.2008)

<http://www.dpt.gov.tr/deigm/ikt/ekonomi.htmlbangkok>, (01.04.2008).

<http://www.dpt.gov.tr/deigm/ikt/ekonomi.html>İSEDAK, (01.04.2008).

<http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/92gney.htm>, (15.01.2007)

<http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim99/butun.htm> (03.05.2008)

[http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/SonGelismeler/stratejidelgesi%202003.doc\(1\)](http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/SonGelismeler/stratejidelgesi%202003.doc(1))
(19.04.2005)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/TABgb/1.htm>, (24.04.2007)

<http://www.gumruk.gov.tr/Gumruk/DosyaUpload/ab/muzakere/taramafaal.prf>.
(23.11.2007)

<http://www.ikv.org.tr/katilimmuzakereleri.php>. (14.05.2008)

<http://www.ikv.org.tr/ortaklikkurumlari.php> (03.11.2007)

<http://www.maghrebarabe.org>, (10.05.2008).

<http://www.nafta-sec-alena.org>, (14.2.2008)

<http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> (11.12.2007)

Hufbauer, G. C., Schott, J. J. (1992). *North American Free Trade: Issues and Recommendation*. Washington D.C.: Institute for International Economics.

Hughes, K. (1993). *Intra-Industry Trade in the 1980's: A Panel Study*. Weltwirtschaftliches Archiv.

Hughes, K. (2004). Turkey and the European Union: Just Another Enlargement?. *Turkey's EU End-game?*. European Policy Summit Working Paper.

Hummels, D., Levinshon, J. (1995). Monopolistic Competition and International Trade: Reconsidering the evidence. *Quarterly Journal of Economics*. No:110.

Hübler, O. (2005). *Panel Data Econometrics: Modelling and Estimation*. University of Hannover. Discussion Paper. N.9. August.

Im, K.S, Pesaran M.H. ve Shin Y., (2003), Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics*, 115

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2005). *Avrupa Birliği ile Katılım Müzakereleri Rehberi*. İKV Yayınları, Promat Basım Yayın. İstanbul.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2006). *Katılım Müzakereleri*.

İnat K. (2005). Avrupa Politik İşbirliğinin Doğuşu. *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*. Ed. Oğuz Kaymakçı. Ankara. Nobel Yayın Dağıtım.

İstanbul Ticaret Odası. (1992). Türkiye İçin Yeni Bir İmkan EFTA. 10.02.1992 Tarihli *Türkiye EFTA İlişkileri Paneli* Sonuçları. İstanbul: İTO Yayın No:1992-11.

İyibozkurt E. (1996). *Türkiye AB Gümrük Birliği*. Bursa. Ezgi Yayınları.

Kabaalioglu, H. (1999). Turkey and European Union : Converging or Drifting Apart? *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi* Cilt: 7. Sayı: 1-2, s.134-136

Kabaalioglu H. (1997). *Avrupa Birliği ve Kıbrıs Sorunu*. İstanbul. Yeditepe Üniversitesi Yayını.

Kaleağası, B. (2003). Kopenhag Sonrası Türkiye-AB ilişkileri. *İşveren Dergisi* TISK Yayını. Cilt 41. Sayı: 4.

Karagül, S. (1998). *Avrupa Birliğine Tam Üyelik Yolunda Türkiye'nin Karşılaştığı Sorunlar*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karkus, A. I. (1998). *Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerinde İnsan Hakları Sorunsalı*. İstanbul. Der. Yayınları.

Karluk, R. (1995). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 3. Baskı. Eskişehir. Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Karluk, R. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 5.Baskı. İstanbul:Beta Basım Yayım ve Dağıtım.

Karluk, R. (2002a). *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*. 6. Baskı. İstanbul. Beta Yay..

Karluk, R. (2002b). *Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar*. Ankara. Turhan Kitabevi. 5. Baskı.

Karluk, R. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara. Beta Yayınları.

Kazemi, I., Crouchley, R. (2004). Modelling the Initial Conditions in Dynamic Regression Models of Panel Data with Random Effects. *Panel Data Econometrics*. 274. chp.4.

Keegan, W. J., Green, M. C. (2003). *Global Marketing*. New Jersey: Third Edition. Prentice Hall.

Kennedy, P. (1998). *A Guide To Econometrics*. Oxford. Blackwell Publishers.

Kennedy, P. (1990). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*. Çev. Birtane Karanakçı. Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kılıç, R. (2002). *Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.

Kindlerberger C. (1970). *Uluslararası İktisat*. Necdet Serin (çev.). Ankara:Doğan Yayınevi.

Kirişçi, K. (2004). Accessing The 16-17 December 2004 European Council Decision on Turkey: Is it an Historic Turning Point?.

Koç, T. (2004). *Küreselleşme ve Türkiye Basınında Avrupa Birliğine Adaylık Süreci*. Ankara. Natürel Yayınları.

Kojima, K. (2003). The Pattern of International Trade Among Advanced Countries. Hitotsubashi *Journal of Economics*. Vol:5(1). June 1964. içinde Peter J.Lloyd and Herbert G.Grubel (eds.) *Intra-Industry Trade*. USA:Elgar Publishing.

Koutsoyiannis, A. (1987). *Modern Mikro İktisat*. (çev.) Muzaffer Sarımeseli. Ankara: Teori Yayınları.

Kök, R. ve Deliktaş, E. (2004), Efficiency Convergence in Transition Economies: 1991-2002 A Non-Parametric Frontier Approach, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, *İktisat Bölümü Tartışma Bildirisi*.

Kök, R. ve Şimşek N., (2006), *Endüstri-İçer Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma*, Türkiye Ekonomi Kurumu, International Conference on Economics, Ankara, 11-13 Eylül 2006,

Kösekahyaoglu, L. (2002). Does Trade Liberalization matter?. *Marmara Journal of European Studies*. Vol:10. No:1.

Kuniholm, B. (2001). Turkey's Accession to the European Union: Differences in *European Union and US Attitudes and Challenges for Turkey*. Turkish Studies. Vol: 2. No: 1. Spring 2001.

Küçükahmetoğlu, O. (2000). Gümrük Birliği. Ders Notları. İstanbul.

Küçükahmetoğlu, O. (2002), Endüstri-içi Ticaret ve Türkiye, *İktisat, İşletme ve Finans*,

Laçiner, S., Özcan, M., Bal, İ. (2004). *Türkiyeli Avrupa*. İstanbul: Hayat Yayınları.

Levin, A. and Lin, C.F. (1992). Unit Root Test İn Panel Data: Asymptotic And Finite Sample Properties. *University of California at San Diego*. 92-94

Loertsher, R., Wolter, F. (1980). *Determinants of Intra-Industry Trade: Among Countries and Across Industries*. *Weltwirtschaftliches Archiv*. V:116. No:2.

Lohrman, A. M. (2002). A Dynamic analysis of Turkey's Trade with the European Union in the 1990s. *Russian and East European Finance and Trade*. Vol:38. No:2.

MacDonald, R. (1996). Panel Unit Root Tests And Real Exchange Rates. *Economics Letters*. 50: 7-11

Maddala, G.S. and Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 631-652.

Maddala, G.S., Wanhong, H. (1996). *The Handbook of Panel Data: Handbook of the Theory with Applications* in Laszlo Matyas, Patrick Sevestre(Editors). Cardiff. Kluwer Academic Publishers.

Maksmova, M. (1976). *Comment On Paper Types Of Economic Integration*. By B.Balassa. in *Economic Integration Worldwide, Regional, Sectoral* Ed.F.Machlup. London: Macmillon.

Matyas, L. (1996). *The Econometrics of Panel Data*, Kluwer Academic Publication.

Mikesel, R. F. (1963). *International Trade Theory in a Developing World*. Macmillian.

Molle, W. (1990). *The Economics of European Integration*. Theory, Practice, Policy. Darmouth Publications. Aldershot.

Morgil, O. (2003). Ekonomik Açıdan Türkiye – AB İlişkileri ve GB' nin İşleyişi. *İşveren Dergisi*.

Narin, P. (2002). *Endüstri-İçi Ticaret Ve İhracata Dayalı Sektörler Arasından Türkiye Uygulaması*. Yayınlanmış Doktora Tezi. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nas, Ç. (1997). The Enlargement Policy of the European Union and its Link with the External Dimension of Human Rights Policy with Special Emphasis on the Turkish Case. *Marmara Journal of European Studies*. Vol: 5. No: 1-2.

Nebioğlu, H., (1997). *Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye*. DPT Yayınları.

Nugent, N. (1995). Redefining Europe. *Journal of Common Market Studies* Vol.33. Annual Review.

Oh, K.Y. (1996). Purchasing power parity and unit root tests using panel data. *Journal of International Money and Finance*. 15: 405-418

Oliveras, J. ve Terra I., (1997), Marginal Intra-Industry Trade Index: The Period and Aggregation Choice, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 133:1.

Özdemir, H. (2001). Avrupa'da Bütünleşme Süreci ve Türkiye. *SSK Meslek İçi Semineri – Konferans*. Antalya-Side.

Özateşler, M., (2001), İktisadi Planlama Teorisi ve Genel Üretim Modeli, Montaj Baskı, İzmir

Paksoy H., Paksoy M., Paksoy S. (2000). *Ekonomik Bütünleşmeler ve AB*. Şanlıurfa: Özdal Matbaacılık.

Paksoy M. (2003). Avrupa Birliği – Türkiye İlişkilerinin Gelişimi. editörler: Muhsin Kar ve Harun Arıkan. *Avrupa Birliği Ortak Politikalar ve Türkiye*. İstanbul. Beta Yayıncılık.

Park, W. (2000). Turkey's European Union Candidacy: *From Luxemburg to Helsinki-to Ankara?*. Mediterranean Politics. Vol : 5. No: 3. Autumn.

Pazarlıoğlu, V. (2001). 1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması. Çukurova Üniversitesi. 5.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu. 2001.

Pazarlıoğlu, V. ve Kiren Ö., (2007), Telekomünikasyon Yatırımları Ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı, Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007 – İnönü Üniversitesi Malatya

Pedroni, P., (2000) Fully modified OLS for heterogeneous cointegrated panels, *Advances in Econometrics*, 15: 93-130.

Preston, C. (1997). *Enlargement and Integration in the European Union*. London, The Routledge.

Redmond, J. (1993). *The Next Mediterranean Enlargement of the EC: Turkey*. Malta and Cyprus. Aldershot. Dartmouth Publishers.

Robson, P. (1987). *The Economics Of International Integration*, Third Edition. London.

Robson, P. (1998). *The Economics of International Integration*. Fourth Edition. New York: Routledge.

Roy, N. (2002). Is Adaptive Estimation Useful for Panel Models With Heteroskedasticity in The Individual Specific Error Component? Some Monte Carlo Evidence. *Econometric Reviews*. 21(2). p189-203.

Sandıklı, A. (2001). *Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri*. Harp Akademileri Basımevi. İstanbul.

Saraçoğlu, B. ve Doğan N., (2005), Avrupa Birliği Ülkeleri ve Avrupa Birliğine Aday Ülkelerin Yakınsama Analizi, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 26 - 27 Mayıs 2005, İstanbul Üniversitesi. www.ekonometridernegi.org/bildiriler/o10s1.pdf

Sayılgan, Ş. (2000). AB-Türkiye İlişkileri ve Makro Mikro Düzeyde Yapısal Uyumun Değerlendirilmesi. *Yeni Türkiye*. Yıl: 6. Cilt: 1. Sayı: 35.

Schüler, M. K. (1995). *The Path of Intra-Industry Trade Expansion: The Cases of Spain and Turkey*. Metu Studies in Development. Vol:22. No:1.

Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. 15.baskı. İstanbul: Güzem Yayınları.

Sharma K., (2000), The Pattern and Determinants of Intra-Industry Trade in Australian Manufacturing, *The Australian Economic Review*, 33:3.

Sjursen, H. (1997). *Enlarging the Union*. New Challenges to the European Union: Policies and Policy Making. der. S. Stavridis ve d., England. Dartmouth Publishing.

Soğuk, H., Uyanusta, E. (2004). *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*. İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. İKV 179. [http://www.dyp.org.tr/EkonomikVeMaliDegerlendirmeRaporlari/IKV179\(Soguk-EsraUyanusta\).doc](http://www.dyp.org.tr/EkonomikVeMaliDegerlendirmeRaporlari/IKV179(Soguk-EsraUyanusta).doc) (18.12.2007).

Soysal, M. (1954). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Gençliğin Avrupa Kampanyası Türkiye Sekreterliği Yayınları. İstanbul.

Stiglitz, J. E. (1987). The causes and consequences of the Dependence of Quality of Price. *The Journal of Economic Literature*. Vol:25.

Swamy P.A.V.B. (1970). Efficient Inference In A Random Coefficient Regression Model. *Econometrica*. Vol.38. No.2. s. 311-322.

Şenses O. (1994). *İktisadi Birleşmeler Açısından EFTA ve Türkiye ile Ticari İlişkileri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Anabilim Dalı.

Şimşek, N. (2008) *Türkiye'nin Endüstri-içi Dış Ticaretinin Analizi*. İstanbul: Beta Yayınları

Taylor, T. (2002). *The Truth About Globalization*. Çev: F.B. Özgen ve A. Yenipazarlı. Liberal Düşünce. Yıl:7. Sayı:27.

Tekeli, İ., İlkin, S. (1993). *Türkiye ve Avrupa Topluluğu I: Ulus Devletini Asma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*. Ankara. Ümit Yayıncılık.

Tekgül Y.B., (2000), *Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri İçi Ticaret: Türkiye AB ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Eğilimi*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana

Tekinalp, G., Tekinalp, Ü. (2000). *Avrupa Birliği Hukuku*. 2 Baskı. İstanbul:Beta Yayınları.

Tezel,Y.S. (1995). Bu Gümrük Birliği Antlaşması Mutlaka TBMM'de Görüşülmeli ve Onaylanmalıdır. *Yeni Türkiye*. Yıl.1995. Sayı: 3.

Tharakan, M. ve Calfat, G. (1996). *Empirical Analyses of International Trade Flows*. in David Greenaway(ed.) *Current Issues in International Trade*. Second Edition. London: MacMillan Pres.

Tibbi, B. (2000). Boğazın İki Yakası Avrupa ile İslamcılık Arasında Türkiye. İstanbul: Doğan Kitapçılık. Çev. Sevinç Kabakçıoğlu.

Tonus Ö. (1996). *Ekonomik Birleşmeler Teorisi Kapsamında Gümrük Birliklerinin Ekonomik Etkileri ve Türkiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Anadolu Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Töre N. (2003). *Türkiye- AB İlişkilerinde Ekonomik Sorunlar. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi ve Türkiye- AB İlişkileri*. (Derleyen: Osman Yıldız). Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu. Yayın No: 10.

Trivellato, U. (1999). *Issues in the Design and Analysis of Panel Studies: A Cursory Review*. Quality & Quantity. 33. p.339–352.

Tsalicoglou, I. (1995). *Negotiating for Entry : The Accession of Greece to the European Community*. England. Dartmouth Publishing.

Tuncer S. (1993). *Gümrük Birliğinin Etkileri*. Dünya Gazetesi. (13 Ağustos 2007).

TUSİAD. (2000). *Ekonomik Gelişme ve AB*. TUSİAD Yayınları. İstanbul.

Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü. (2005). *Kopenhag Kriterleri*. <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/kopenhagkriter.htm> (21.05.2007)

Uyanusta E. (Hzl.). (2005). *Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası*. 3.Baskı. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları. *15 Soruda 15 AB Politikası Serisi*. No: 8. ss.11-13.

Uyar, S. (2000). *Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi*. *Dış Ticaret Dergisi*. Yıl 5. Sayı 19. Ekim.

Uysal C. (2005). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son gelişmeler*. <http://www.akdeniz.edu.tr/iibf/yeni/genel/dergi/sayi01/uysal.pdf> (18.12.2006)

Ülger, B. K. (2005). *Avrupa Dış Politikası ve AB Genişlemesi*. in *Avrupa Birliği Üzerine Notlar*. Editör: O. Kaymakçı. Nobel Yayın Dağıtım. Ankara.

Ülger, İ. K. (2003). *Avrupa Birliği'nin ABC'si*. Ankara:Sinemis Yayınları.

Vaner, S. (2004) *AB Sürecinde MGK'nin Siyasi Ağırlığı*. <http://www.idealpolitika.com/arsiv/6/6İdosyaVaner1.htm>. (04.03.2007)

Vardar, D. (1998). *Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri*. *Türk Dış Politikasının Analizi*. Sönmezoglu, Faruk (der.). İstanbul: Der Yayınları.

Walther, T. (2002). *Dünya Ekonomisi*. (Çev: Ünal Çağlar). Alfa Yay.. 1. Baskı. İstanbul.

Weigall, D., Stirk, P. (1992). *The Origins and Development of the European Community*. London. Leicester University Pres.

Yaffee, R. A. (2003). *A Primer for Panel Data Analysis*. Statistics and Social Science Group Working Paper. September.

Yannupoulos, G. N. (1989). *European Integration and the Iberian Economics*. Ed.. Basingstoke. Macmillan.

Yazganarıkın, G. (2003). The Economic Impact of The Fifth Enlargement on The CEECs and Turkey. *Hazine Dergisi*. Sayı 16.

Yeldan, E. ve Özkale, Ü. (2002). *Measuring Exchange Rate Misalignment in Turkey*. <http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/ozlale&yeldan2002.pdf>, (22.07.2008)

Yenilmez, F., (2004) Türkiye'nin AB İle Dış Ticaretinde Endüstri İçi Ticaret (Türkiye-Almanya Örneği), TOBB Yay.

Yıldız, M. (1999). Bütünleşme Biçimleri ve Avrupa Birliği. *Dış Ticaret Dergisi* Yayını.s.15
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/butun.doc>
(12.6.2007)

Yılmaz, T. (1985). *Teoride ve Uygulamada Ekonomik Entegrasyon*. İstanbul.

Yiğit, M. (2003). Ekonomik Entegrasyon. İstanbul:*Beta Yayınları*.

Yüksel, M. (2001). *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*. Siyasal Kitabevi. Ankara.

Zellner, A. (1962). An Efficient Method Of Estimating Seemingly Unrelated Regressions And Tests For Aggregation Bias. *Journal Of American Statistical Association*. 57. s. 348-368.

EKLER

EK 1: Panel Veri Yöntemi

Panel veri, birden çok kesite ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri setidir. Panel veri setleri, her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içermeleri durumunda dengeli panel; zaman serisi uzunluklarının kesitten kesite farklılık göstermesi durumunda dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır.

İktisadi ilişkileri ölçmeyi hedefleyen ekonometrik model çalışmalarında kullanılan veriler, incelemenin konusuna göre farklı tiplerde ve frekanslarda elde edilmektedir. İstatistiksel analizlerde veriler zaman kriteri dikkate alınarak üç sınıfa ayrılabilir. Bunlar; zaman serisi verileri, yatay-kesit verileri ve bu iki veri türünün birleşiminden meydana gelen karma verilerdir (Gujarati, 1999: 712). Eğer hedeflenen, hem yatay kesit hem de zaman serisi verilerinin bize göstereceklerinin ortaya çıkarılması ve analizi olacaksa, bu durumda adı geçen iki veri tipinin birleşiminden oluşacak panel verilerin kullanılması doğru olacaktır. Zaman ve yatay-kesit verilerinin bir arada kullanılması, bu tür verilerin ayrı ayrı kullanılmasından miktar ve nitelik olarak daha fazla zenginlik sağlayacaktır (Gujarati, 2003: 638). Panel veriler, son yıllarda sosyal alanda yapılan makro ve mikro düzeydeki çalışmalarda sık kullanılmaya başlanmıştır (Greene, 1997: 612). Bu veriler, hem birimlere hem de zamana göre değişimi içerdiği için yapılan analizlerde daha tutarlı tahminler elde edilmesini sağlamaktadır (Baltagi, 2001: 1).

Baltagi'ye göre panel veri; bireyler, ülkeler, firmalar, hane halkları gibi birimlere ait yatay kesit gözlemlerin belli bir zaman döneminde bir araya getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Baltagi, 1995: 1).

Hsiao'ya göre ise panel veri, belirli bir örneklem biriminin belirli bir zaman boyunca izlenmesidir (Hsiao, 2002, s.1). Bu sayede panel veriler, aynı örneklem birimine ilişkin çok sayıda değişik zamanlı gözlem elde etmeye yarar. Bu tanımda belirtilen belirli bir zaman kavramı, özellikle makro düzeyde veri toplama amacı taşıyan araştırmalarda sonsuz tutulmaya çalışılmaktadır. Literatürde “panel” kelimesi ile hem “panel verinin” hem de “panel araştırmaların” ifade edilmesi sıkıntılı bir durumdur. Ayrıca “birleştirilmiş veri” ile “panel veri” arasındaki fark da önemlidir.

Panel veriler, birleştirilmiş verilerin özel bir durumudur. Aynı birimlerin zaman içerisinde izlenmesine dayanır. Panel veriler, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Panel veri modelleri, hata teriminin yapısına ilişkin olarak yapılan varsayımlara göre farklı adlar almaktadır. Eğer modelin hata teriminde, regresyonda yer alan bağımsız değişkenlerle kapsanamayan, zamana göre değişmeyen ancak kesitlere özgü özellikleri kapsayan ve bireysel etki adı verilen bir bileşenin yer aldığı varsayıldığı takdirde model, tek taraflı hata yapısı regresyon modeli adını almaktadır (Baltagi, 2004, 11-28).

Panel Verinin Özellikleri ve Kullanım Alanları

Panel veri, zaman serisi ve yatay kesit veriden daha karmaşık davranışsal modeller yapmaya ve bunları test etmeye yardımcı olur. Panel veri kullanılarak, uygulamalı çalışmalarda sıkça karşılaşılan hem zaman hem yatay kesit boyuta ait ihmal edilmiş değişkenlerin modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu olmasına izin verildiğinden, bu korelasyonun doğurduğu ekonometrik problemin çözülmesine duyulan gerekliliği azaltır (Hsiao, 1986: 3). Ayrıca panel veri ile tahmin; birim değişkenliğinin ele alınmasına, çeşitlendirilmiş verinin kullanılması ile etkinliğin artmasına, düşük çoklu bağlantıya, daha karmaşık davranışsal modellerin tahmin edilmesine imkan verir (Kennedy, 1998: 231). Yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleştirildiği ekonometrik modeller, ilk olarak Zellner (Zellner, 1962: 348-368) “görünüşte ilişkisiz regresyon”, Balestra ve Nerlove (Balestra ve Nerlove, 1966:585-612) “hata bileşenleri modeli”, Swamy (Swamy, 1970:311-322) “tesadüfi etkili model” çalışmaları ile kullanılmış olup bu çalışmaları takip eden son kırk yıldır da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Panel veri ile yapılacak çalışmalar sonucunda, kesit özelliklerinin kendi içindeki farklılıklarının yanı sıra zaman içerisinde geçirdiği değişimler de belirlenerek ölçülebilmektedir (Hsiao, 2002:3). Panel veri modelleri gecikmeli değişkenlerin dahil edilmesiyle de geniş bir uygulama alanı bulmaktadır. Diğer bir

deyişle panel veri modelleri ile yapılacak bir ekonometrik çalışma diğer model çalışmalarına göre daha dinamik bir yapıda bir tahmin gerçektecektir (Matyas, 1996:26).

Yatay kesit veri birçok birim için sadece bir dönem hakkında bilgi verirken, zaman serisi verisi sadece bir birimin dönemlere göre bilgisini vermektedir. Hem dönemlere hem de birimlere göre bilgiler isteniyorsa, “panel veri” kullanılmalıdır. Yatay kesit verilerinin yıllar itibariyle aldıkları değerler söz konusu olduğundan panel veri analizinin temelinde tekrarlı varyans analizi ile varyans analizi modellerinin bulunduğu söylenebilir (Pazarlıoğlu, 2001).

Son zamanlarda, her biri farklı zamanlarda gözlenmiş birçok ülkeye ve binlerce birey ya da hane halkına ait gözlemler içeren dikey veri “kümeleri” hazırlanmıştır. Özellikle OECD’nin yayınladığı istatistiklerde birçok ülke için yıllar bazında oluşturulmuş çok sayıda ekonomik seriler mevcuttur.

Panel araştırmalarda genellikle üç amaç söz konusudur. Birincisi, birimler arası değişkenliği veya her bir birimin zaman boyunca değişkenliğini tanımlamaktır. Böylece hem belli değişkenliklerin büyüklüğünü hem de bu değişkenliklerin seyrini bilmek mümkündür. İkincisi, bu değişkenlikleri diğer bazı değişkenler bakımından açıklamaktır. Bu değişkenler cinsiyet gibi zaman boyunca sabit olabileceği gibi, ruhsal durum gibi zaman içinde değişebilen zaman boyunca sabit olmayan türden olabilir. Üçüncü olarak, her bir birimin ilgili değişken bakımından kestirimini yapmaktır (Hsiao, 1985; Solon, 1989; Baltagi, 1995 aktaran Altunkaynak, B., 2007:12)

Panel verilerle kurulacak panel veri modellerinde, gözlem sayısındaki artış beraberinde serbestlik derecesinde bir artışı da getirecektir. Serbestlik derecesindeki artış ve model açıklayıcı değişkenlerinin alacakları değerin hem yatay kesit hem de zaman ortamında belirlenmesi, çoklu doğrusal bağlantı problemini önemli ölçüde azaltmaktadır. Tüm bunların sonucunda, panel veri modellerinden elde edilecek parametre tahminleri daha güvenilir olacaktır. Modellere getirilen varsayımsal kısıtlamaların da azalması, parametre tahminlerinin doğruluğunu dolayısıyla güvenilirliğini arttıracaktır (Matyas, 1996:25).

Diğer veri yapılarına göre panel veri, veri toplamanın ciddi bir maliyeti söz konusudur. Bu maliyet bir bireyi en az iki zaman noktasında ölçme maliyetinin yanı sıra, aynı bireyi zaman boyunca izleme zorluğundan da ileri gelir. Bu ikinci nokta uygulamada ciddi problemler yaratır. Örneğin, zaman boyunca takip edilen bir hane halkını her ölçüm yapılacağı zaman aynı adreste bulmak zor olabilir. Bu nedenle, bu türden veri yapılarında bazı alt versiyonlar ortaya çıkmış ve yarı-panel, panel verilerde kayıp değerler vb. türünden araştırma alanlarının gelişmesine neden olmuştur (Diggle ve diğerleri., 1996).

Panel veri analizi ekonomi başta olmak üzere siyaset bilimi, psikoloji, sosyoloji, sağlık araştırmaları, eğitim gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Mevcut panel veri sayısı arttıkça panel veri analizinin kullanım alanı çoğalmaktadır. Özellikle ekonomide, panel veri analizi yaygın olarak kullanılmaktadır. Ekonomide panel veri analizi genellikle insanların gelirleri ve alışkanlıkları, firmaların ve ülkelerin zaman sürecindeki davranışları ile ilgili çalışmalarda kullanılır. Birey sayısı fazla olduğundan (örnek: firmalar) panel veri analizi mikroekonomi ile ilgili çalışmalarda makroekonomi ile ilgili çalışmalara göre daha yoğun olarak kullanılmaktadır. Özellikle üretim fonksiyonunun modellenmesinde panel veri analizi sıklıkla kullanılmaktadır. Makroekonomik düzeyde ise genellikle ülkelerin zaman sürecindeki davranışlarının açıklanmaya çalışıldığı çalışmalarda kullanılmaktadır.

Panel Verilerin Avantaj ve Dezavantajları

Panel veri yönteminin avantajlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Balestra, 1996:23-33), (Baltagi, 2001), (Gujarati, 2003:636-652), (Trivellato, 1999:339-352) ve (Duncan ve diğerleri, 1993:215-234) :

Öncelikle Panel veri, zaman boyunca bireyler, işletmeler, ülkeler v.b. ile ilgili olduklarından bu birimlerde bir heterojenliğin var olması kesin gibidir. Panel veri tahmin teknikleri, açık bir şekilde bu tür heterojenlikleri kesite özgü bazı değişkenlere izin vererek hesaba katabilmektedir. yeterli bir zaman uzunluğunda, değişim

dinamiklerinin çalışılmasında panel veri analizi yatay kesit ve zaman serisi analizlerine göre daha avantajlı bir yöntemdir. İkinci olarak panel veri analizi, analiz konusu olan birimler (firma, devlet, birey) arasındaki farklılığı dikkate almaktadır. Zaman serisi ve yatay kesit veri analizlerinde, bağımsız değişkenler tarafından gözlemlenemeyen birimlere ait farklı özellikler hata terimi içerisinde yer almaktadır. Panel veri analizi, söz konusu özellikleri her birim için farklı bir sabit tanımlayarak hata teriminden ayırmaktadır. Üçüncü olarak, panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit analizlerinde kullanılan veri sayısından daha fazla veri kullanma imkânı sağlar. Bu durum, değişkenler arasında düşük bir doğrusal bağlantı, yüksek bir serbestlik derecesi ve daha etkin sonuçlar elde edilmesini demektir. Dördüncü olarak, ekonometrik tahmin edicilerin etkinliğinin artırılması ve Açıklayıcı değişkenler arasında çoklu bağlantı probleminin azalması. Son olarak da, bireysel değişkenliği kontrol ederek yatay kesit ve zaman serisi verilerinde belirlenemeyen etkileri tanımlar ve ölçmesini sağlar.

Panel Verilerin Dezavantajları: Panel veri ile çalışmanın başlıca zorluğu ise veri toplama konusundadır. Uzun zaman serisi ve geniş bir kesit boyutuna sahip panel verilerin toplanması, diğer veri setlerine göre oldukça güçtür. İkinci olarak, panel verilerde her bir birimin aynı değişken bakımından tekrarlı olarak ölçülmesinden dolayı istatistiğin standart varsayımlardan birisi olan ölçümler arası bağımsızlık varsayımının bozulmasıdır. Ölçümler arası bu ardışık bağımlılık, bağımsızlık varsayımı gerektiren bilinen test istatistiklerinin kullanılamamasına yol açar (Baltagi, 2001: 339-352). Üçüncü olarak, yatay kesit ve zaman serisi birimleri arasında parametre farklılıkları dikkate alınmadığı zaman bazı sapmalar meydana gelmekte ve standart panel teknikleri kullanılması durumunda ilgili parametrelerin tutarsız ve anlamsız tahminlerinin elde edilmesine yol açmaktadır. Dinamiklerin ve eğim farklılarının olması durumunda Pretesting yöntemi, Stein-Rule yöntemi, Rastlantısal katsayılı yaklaşım, Kalman filtre yaklaşımı, Bayesci seçim yaklaşımı kullanılabilir (Maddala ve Wanhong, 1996: 307). Dördüncü olarak, bu tür verilerin zaman boyutunun kısalığı sorunudur. Zaman boyutu artırılma yoluna gidildiğinde ise, verilerin yıpranma payı artmakta ve özellikle sınırlı nitel bağımlı değişkenli modellerde hesaplama güçlükleri ortaya çıkmaktadır (Baltagi, 2004: 7).

EK 2: Panel Veri Modelleri

Panel veri analizi bireyler arası etkileri ve zaman etkilerini veya her ikisini birden incelemeye imkân tanır. Bu etkiler ya sabit ya da tesadüfî etkidir. Sabit etkiler modeli her bir yatay kesit birimi için farklı bir sabit değer oluşturmaktadır. Tesadüfî etki modeli ise hata varyanslarındaki farklılıkların olduğunu dikkate alır ve sabiti rassal bir değişken olarak tanımlamaktadır (Hübler,2005); (Yaffee, 2003); (Greene, 2003); (Roy, 2002:189-203); (Baltagi, 2001:30).

Sabit Etkili Modeller

Panel veri modellerinde, parametrelerin bazılarında veya tümünde meydana gelen değişmelerin, birimlere veya zamana göre değiştiğinin varsayıldığı modellere sabit etkili model denir. Eğer panel veri modelinin sabit katsayısı bir sabit olarak düşünülüyorsa model sabit etki modeli olarak bilinir ve panel veri modelinin sadece sabit katsayısında farklılıkların ortaya çıktığını ortaya koyan modellerdir. Sabit katsayıdaki bu değişikliklerin nedeni ise, panel verinin birimlerinde, zamana göre veya hem birim hem de zamanda meydana gelen değişikliklerdir (Hsiao: 1986, 30). Birimleri ve zamanı etkilemesi bakımından tek faktörlü ve iki faktörlü olarak ikiye ayrılır. Tek faktörlü sabit etkili model, parametrelerde meydana gelen değişmelerin kesit verilerde meydana gelen değişmelerden kaynaklandığı modellerdir. Bu modellerde, zaman serilerinin değişimde etkisi yoktur. Tek faktörlü sabit etkili modeller, kovaryans ve sabit katsayılı model olmak üzere ikiye ayrılır. Kovaryans modeli, değişimin sadece sabit parametreyi etkilediği durumlarda geçerliken (Greene, 2003:616), sabit katsayılar modeli yatay kesit birimlerine göre meydana gelen farklılıkların eğim parametrelerini etkilediği durumlarda oluşturulur. İki faktörlü sabit etkiler modeli ise, panel veri modeli tahminlerinde, hem kesit verilerdeki hem de zaman serisi verilerindeki değişimlerin dikkate alındığı modellerdir. İki faktörlü sabit etkiler modelleri de kovaryans modeli ve sabit katsayılar modeli olarak ikiye ayrılır. Kovaryans modeli hem birimlerde hem de zaman serilerinde olan değişmelerin sabit parametreyi etkilediği model olarak

tanımlanırken, sabit katsayılı modeller tek faktörlü modellerde olduğu gibi değişmelerin bağımsız değişken parametrelerini etkileyen modeller olarak belirtilir (Baltagi, 2001:12,32,39).

Sabit etkili modelde, birimlere göre değişiklikler sabit katsayıda farklılıklar meydana getirir. Bu modellerde, eğim parametreleri tüm yatay kesit birimler için aynı ($\beta_i = \beta$) iken, sabit parametre birim etki içermesi sebebiyle birimden birime değişmektedir. Diğer bir deyişle, sabit terim her bir yatay kesit birim için farklı değer alır yani birimler arası farklılıklar sabit terimdeki farklılıklarla ifade edilir. Bu nedenle sabit katsayı, sabit bir değişken gibi düşünülebilir. Ayrıca bu modellerde bağımsız değişkenlerin, hata teriminden bağımsız olduğu varsayımı yapılır. Fakat birim etki ve bağımsız değişkenler korelasyonludur.

Sonuç olarak, sabit etkiler modelinde kesişme noktaları farklı eğimleri aynı N sayıda denklem elde edilmekte ve bu model kesitler arasındaki heterojenliğin daha esnek bir şekilde ifade edilmesini sağlamaktadır. N yatay kesitleri geniş bir anakütleden geliyorsa, rassal etkiler modeli uygun olacaktır. Buna rağmen, ilgi belirli N yatay kesit üzerinde ise sabit etkiler modeli uygun olacaktır.

Rassal Etkili Modeller

Sabit etkiler modelinin kullanılmasının nedenlerinden birisi, modelin tanımlanmasında cinsiyet gibi zaman içinde değişmeyen bireyle ilgili açıklayıcı değişkenleri modele dahil etmekte başarısız olunması ve gölge değişkenlerin modele dahil edilmesinin bu bilgisizliği örtmesidir. Eğer gölge değişkenler doğru model konusunda bilgi vermiyorsa bu durumda “tesadüfi etkiler modeli” ya da diğer bir adıyla “hata bileşen modeli” kullanılarak model hakkındaki bu bilgisizlik hata terimi yoluyla ifade edilmeye çalışılır.

Panel veri modellerinde birimlerde, zamanda ve hem birimlerde hem de zamanda meydana gelen değişimler rassal etkili panel veri modelleri ile incelenmektedir. Meydana gelecek bu değişmelerin özelliği ise sabit değil rassal etkiler olmalarıdır. Adı geçen değişimler modele hata teriminin bir bileşeni olarak

dâhil edilmektedir. Hata terimlerinin bir bileşeni olması sebebiyle, aslında modele, model dışı faktörlerin de etkileri dâhil edilmektedir. Bu sayede gözlemlenemeyen etkinin kontrol edilmesi mümkün olmaktadır (Kazemi ve Crouchley, 2004:92). Etkilerin, sabit etkili panel veri modelinde olduğu gibi birtakım katsayıların hesaplanması ile belirlenmesi rassal etkili panel veri modellerinde söz konusu olmadığından, model için serbestlik derecesi kaybı da söz konusu olmamaktadır.

Rassal etkili model, birimlere veya zamana göre meydana gelen değişikliklerin modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edildiği modeller olarak nitelendirildiğinden tek faktörlü ve iki faktörlü modeller olmak üzere ikiye ayrılır. Birimlerde meydana gelen değişmelerin sabit parametreyi ve tüm parametreleri etkilemesi bakımından tek faktörlü rassal etkili model, hata bileşenleri modeli ve rassal katsayılı modeller olmak üzere ikiye ayrılır. Hata bileşenleri modeli, kesit birimleri arasındaki farklılıkların, sadece sabit parametreyi etkileyecek şekilde modelin hata terimine eklenmesiyle elde edilen modellerken; rassal katsayılı modeller, kesit birimlerinde meydana gelen değişimin tüm parametreleri etkileyecek şekilde hata terimine eklenmesiyle oluşturulan modellerdir. İki faktörlü rassal etkili model, birimlere ve zamana göre meydana gelen değişmelerin hata teriminin bir bileşeni olarak ele alındığı modellerdir (Baltagi, 2001: 11,15,31,33).

Birimler tesadüfi olarak seçildiklerinde, birimler arası farklılıklar da tesadüfi olacaktır. Yani tesadüfi etkiler örnekleme sürecinin bir sonucudur. Bu birim farklılıklarına “tesadüfi farklılıklar” denilmektedir. Regresyon analizinde genelde bağımlı değişkenin değerini etkileyen, fakat bağımsız değişken gibi modelde yer almayan çok sayıda faktör olduğu ve bu faktörlerin tesadüfi bir kalıntı tarafından özetlendiği varsayılır. Çok sayıda birim zamana göre gözlemlendiğinde, dışlanmış değişkenlerin bazılarının birim ve zaman periyodunun her ikisine özgü faktörleri temsil ettiği varsayılırken, diğer değişkenler sadece birim farklılıklarını yansıtacaktır (Hsiao, 1986:33-34).

Gujarati'ye göre; panel veri analizinde modellemenin sabit etki formunda mı yoksa tesadüfi etki formunda mı çalışılacağı önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabı bireye özgü hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasındaki muhtemel

korelasyonun varlığına dayalıdır (Gujarati, 1999).

Hsiao'da ise gruplara özgü spesifik etkilerin sabit ya da tesadüfi olarak belirlenmesi araştırmacının tercihine bırakılmıştır. Verilerin içeriği, elde edilme koşulları ve yöntemi bu süreçte önem taşımaktadır.

Sabit etki ile tesadüfi etki arasındaki fark önemlidir. Sabit etki modelinde her bir bireyin kendine ait sabit parametresi varken tesadüfi etkiler modelinde α 1 sabiti bütün bireylerin ortalama parametresidir. Dolayısıyla tesadüfi etki modelindeki u_i hata bileşeni, bireye özgü sabitin bu ortalama değerden tesadüfi sapmalarını göstermektedir. U_i doğrudan gözlenemeyen bir değerdir. Eğer u_i ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yoksa tesadüfi etkiler modeli, aksi durumda ise sabit etkiler modeli uygundur.

İki yaklaşım arasındaki bu temel farklılıkların yanında aşağıdaki kriterler model seçiminde dikkate alınmalıdır (Gujarati, 1999).

1- Eğer gözlem dönemi büyük, gözlem sayısı küçük ise, sabit etki ve tesadüfi etki modelleri tarafından tahmin edilen parametrelerin değerlerinde çok az farklılık olur. İki yöntem arasındaki seçim hesaplama kolaylığına ve uygunluğuna bağlı olarak yapılabilir. Bu durumda sabit etki modeli tercih edilir.

2- Gözlem sayısı büyük, gözlem dönemi küçük olduğunda ise iki yöntemle elde edilen tahminler önemli ölçüde farklılaşır. Bu durumda kesit birimlerimiz çok büyük bir yığından gelmiyorsa sabit etki modeli tercih edilebilir. Eğer kesit birimler çok büyük bir yığından geliyorsa tartışmasız olarak tesadüfi etki modeli tercih edilmelidir.

3- Eğer gözlem sayısı büyük ve gözlem dönemi küçük ise ve tesadüfi etki modelinin varsayımları geçerli ise tesadüfi etki modelinin tahmin edicileri, sabit etki modelinin tahmin edicilerinden daha etkindir.

EK 3: Panel Verilerde Tanı Analizleri

Panel veri setinin zaman boyutu içermesi nedeniyle, panel verilerde birim kökleri araştırmak ve panel birim kök testleri uygulamak gereklidir. Çünkü panel verilerde birim kök varsa sonuçlara şüphe ile bakmak gerekmektedir. Eğer verilerde birim kökün varlığı tespit edilirse, sahte regresyon sorunu panel veri analizinde de ortaya çıkmaktadır. Panel birim kökün var olması durumunda özellikle uzun dönemli ilişkiyi ortaya çıkarmak için panel eşbütünleşme yaklaşımı kullanılmaktadır (Şimşek, 2008: 227).

Başka bir ifade ile zaman serisi verilerinde olduğu gibi değişkenlerin birim kök içerip içermediği, aynı dereceden birim köke sahip değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığı incelenmelidir. Çünkü verilerin durağan olmaması durumunda elde edilecek regresyon tahminleri yanıltıcı tahminler olur. Bu amaçla panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme testleri uygulanır. Bu nedenle aşağıda önce çalışmada kullanılan panel birim kök testleri, ardından Pedroni panel eşbütünleşme testi ve son olarak saptanan eşbütünleşme ilişkisinin katsayılarını tahmin etmek için kullanılan yöntem açıklanmıştır.

Panel Birim Kök Testleri

Panel verinin ekonometrik teorisi, ilk olarak yatay gözlem sayısının (N) yüksek, gözlem dönemi sayısının (T) düşük olduğu veri kümeleri üzerine kurulmuştur. Fakat son yıllarda özellikle mikro düzeydeki çalışmalarda veri zenginliğinin ve derinliğinin artması, hem N hem de T değerlerinin görece yüksek olduğu veri setleriyle çalışılmasını olanaklı hale getirmiştir. Veri sayısının artması, bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi, zaman derinliğinin artması nedeniyle kullanılacak verinin durağanlığının önem kazanmasıdır. Eldeki verilerin durağan olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu nedenle, panel veriler literatüründe on-on beş senelik bir geçmişe sahip olan birim kök testleri, son yıllarda kullanım alanı bulmuş ve farklı panel birim kök testleri geliştirilmiştir. Panel birim kök analizi için geliştirilen testlerin tümü, en doğru şekilde serilerin

durağanlığının analiz edilmesini amaçlamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların derinlik kazanması, panel birim kök testlerinden yararlanılarak oluşturulan panel eşbütünleşme ve panel hata düzeltme yaklaşımlarında da ilerlemeleri beraberinde getirmektedir.

Ortalamasıyla varyansı zaman içinde değişmeyen ve iki dönem arasındaki ortak varyansı bu ortak varyansın hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olan olasılıklı bir süreç için durağandır denir (Gujarati, 1999). Durağanlığın sınanmasında kullanılan en yaygın yol birim kök testidir. Birim kök testi temel olarak

$$y_{it} = \rho_i y_{it-1} + X_{it} \delta_i + \varepsilon_{it}$$

Burada $i=1,2,\dots, N$, $t=1,2,\dots, T$ dönemi boyunca gözlemlenen yatay kesit birimlerini ya da serilerini ifade etmektedir. X_{it} , herhangi bir sabit etkileri ya da bireysel trendleri içeren modelde dışsal değişken ve ρ_i AR katsayısıdır. ε_{it} 'nin sıfır ortalamalı ve sabit varyanslı normal dağıldığı (iid) varsayılmaktadır. Eğer $|\rho_i| < 1$ ise, y_{it} 'nin zayıf bir şekilde (trend-) durağan olduğu, buna karşılık eğer $|\rho_i| = 1$ ise, y_{it} 'nin bir birim kök içerdiği söylenebilir (Şimşek, 2008: 228).

Panel birim kök testleri içinde ilk geliştirilen testler, Levin ve Lin(1992,1993) testleri; Wu(1996) testi; Im, Pesaran ve Shin(1997) testi; Mandala ve Wu(1999) testi; Haris ve Tzavalis(1999) testi; Hadri(1999) testi ve Choi(2001) testidir. Levin ve Lin'in makalelerinin yayınlanmasından sonra panel veri birim kök testlerinin kullanılması oldukça yaygınlaşmıştır (Levin and Lin, 1992). Şimdiye kadar yapılan çalışmalar, DF, GDF ve Phillips-Perron (PP) gibi tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin istatistiksel açıdan güçsüz olduğunu göstermektedir [Oh, 1996; Wu, 1996; MacDonald, 1996; Frankel and Rose, 1996]. Bu nedenle panel veri birim kök testlerinin kullanılması tek bir zaman serisine dayalı birim kök testlerinin gücünü arttırmak için geliştirilmiştir (Maddala and Wu, 1999). Bu testlere mevsimsel özelliklerin ve farklı deterministik öğelerin katılmasıyla panel birim kök testleri geliştirilmiştir.

İncelenen panel birim kök testleri içerisinde Hadri(1999) panel birim kök testi hariç, geliştirilen diğer testlerin ortak özelliği, durağanlığın incelendiği alternatif hipoteze karşı durağan olmama üzerine temellenen sıfır hipotezinin test ediliyor olmasıdır. Hipotezler ve test istatistikleri, genel olarak kuruluş açısından zaman serisi testlerinden Dickey Fuller(1979) ve Genişletilmiş Dickey Fuller(ADF) test anlayışı üzerine temellenmiştir. Dickey Fuller(1979) ve ADF formlarının panel veriler için geliştirilmesiyle farklı birim kök testleri elde edilmiştir.

Eğer yapılan durağanlık testi sonucunda bir zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılırsa, bu durumda durağanlığı sağlamak için seriler üzerinde fark alma gibi işlemler yapılmaktadır. Ancak yapılan fark alma işlemi uzun dönem ilişkileri yani trendlerin de ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla durağanlığın bu şekilde sağlanmasından önce eşbütünleşme analizi yapılmaktadır.

Hadri Panel Birim Kök Testi

Birim kök vardır şeklinde bir hipotezin, genelde aksine güçlü bir kanıt olmadıkça kabul edildiğinden ve bu nedenle birçok ekonomik seride bu şekildeki sıfır hipotezinin reddedilemediğinden hareketle Hadri, artık temelli bir Lagrange Multiplier (LM) testi önermiştir. Hadri testi Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin birim kök testine benzer bir şekilde panelin herhangi bir serisinde birim kök yoktur sıfır hipotezini test etmektedir.

Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin testi gibi Hadri testi de yit'nin sabit ya da bir sabit ve bir trend üzerine en küçük kareler yöntemi ile regresyonu sonucu elde edilen artıkları kullanmaktadır. Bu test kesite özgü sabit terimleri içerip içermediği ya da hem sabit hem de trend içerip içermeyeceğinin belirlenmesi anlamında yalnızca regresyonun spesifikasyon şeklini gerektirmektedir. Bu testte, sabit varyans ve değişen varyans varsayımları ile iki farklı LM istatistiği kullanılmaktadır (Şimşek, 2008: 231).

Levin ve Lin Panel Birim Kök Testi

Levin ve Lin (1992) birim kök testlerini aşağıda verilen model üzerinden geliştirmişlerdir (Levin and Lin, 1992).

$$\Delta y_{i,t} = \rho y_{i,t-1} + \alpha_0 + \delta t + \alpha_i + \theta_t + \varepsilon_{i,t} \quad i = 1, 2, \dots, N, \quad t = 1, 2, \dots, T$$

Burada N paneldeki birey sayısını, T ise zaman periyodlarının sayısını gösterir. Bu mode bireysel (α_i) ve zamana özgü (θ_t) etkilerinin yanı sıra bir zaman eğilimini (δt) de kapsamaktadır. Gecikmeli ilk farkların dahil edilmesiyle oluşan ardışık korelasyon koşulları altında test istatistiğinin GDF testindeki test istatistiğiyle aynı limit dağılımına sahip olduğunu varsaymıştır. Model tahmin edildikten sonra p katsayısı ele alınır ve her bir i için

$$H_0 : p_i = 0$$

$$H_1 : p_i = p < 0$$

hipotezleri sınanır. H0 hipotezi altında p 'nun normal dağılıma sahip olduğu kabul edilir. Dolayısıyla model tahminiyle elde edilen t değerlerinin incelenmesi testin uygulanması için yeterli olmaktadır. Bu testin bir diğer özelliği de zaman derinliğinin az, birim sayısının -görece- çok olduğu panellere de uygulanabilmesidir.

Im, Pesaran ve Shin Panel Birim Kök Testi

Dinamik heterojen paneller için geliştirilen bu testte ρ_i yatay kesitler arasında değişebilmektedir. Her bir yatay kesit için ayrı ayrı birim kök testi olup olmadığını test etmektedir. IPS testi LLC testinden farklı olarak paneldeki kesitler (örneğin ülkeler) arasında heterojenliğe izin vermektedir. Çalışmada kullanılan Im, Pesaran ve Shin (2003) panel birim kök testi aslında, panele özgü sonuçlar elde edebilmek için bireysel birim kök testlerinin birleştirilmiş şeklidir (Kök ve Şimşek, 2006: 6).

IPS testine her bir yatay kesit için ayrı bir ADF belirlenerek başlanmaktadır:

$$\Delta y_{it} = \alpha y_{it-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \beta_{ij} \Delta y_{it-j} + X'_{it} \delta + \varepsilon_{it}$$

IPS yöntemi, $H_0 : \alpha_i = 0$ (bütün i 'lerde birim kök vardır) sıfır hipotezini $H_1 : \alpha_i < 0$ (en azından bir i için) karşı test etmektedir. (Şimşek, 2008: 201).

Panel Eşbütünleşme Testi

Zaman serilerinde uzun dönem ilişkisini incelemek için uygulanan yaklaşımlar son yıllarda panel veriler için de geliştirilmiştir. Tek tek serilerin durağan olmadığı durumlarda, bu serilerin doğrusal bileşimleri durağanlık gösterebilir. Bu durum, zaman serisi analizinde olduğu gibi panel veri analizinde de eşbütünleşme yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Panel serileri için geliştirilen eşbütünleşme testleri, zaman serileri verileri için uygulanan eşbütünleşme testleri gibi yaygın olarak artıklara dayanan testlerdir.

Eşbütünleşme varsa bu durumda durağanlaştırma işlemine gerek kalmaz. İki değişken arasında eşbütünleşme olması onların aynı dalga boyunda olduğunu göstermektedir. Bu durumda iki değişkene ait trendler birbirinin etkisini yok eder ve elde edilen regresyonda klasik test istatistikleri geçerliliklerini korur.

Eşbütünleşme testinin temeli iki değişken arasındaki regresyondan hesaplanacak artıkların durağan olup olmadığını tespit etmeye dayalıdır.

Eşbütünleşme testi için çeşitli yöntemler önerilmiştir. En yaygın kullanılan eşbütünleşme testleri Pedroni (1995, 1997), Kao ve Chiang (1998), McCoskey ve Kao (1998) Larsson, Lyhagen ve Löthgren (1998), Kao (1999) ve Phillips ve Moon (1999) tarafından önerilen testlerdir.

Pedroni'nin (1995, 1997) önerdiği eşbütünleşme testi, eşbütünleşme vektöründeki heterojenliğe izin veren bir testtir. Panel verilerde eşbütünleşme testi H_0 : eşbütünleşme yoktur şeklindeki yokluk hipotezini test eder. Pedroni eşbütünleşme testinde birinci adım, hipotezde ileri sürülen eşbütünleşme regresyonundan artıkları elde etmektir. En genel durumda

$$t = 1, 2, \dots, T ; i = 1, 2, \dots, N \text{ ve } m = 1, 2, \dots, M$$

olmak üzere eşbütünleşme regresyonu aşağıdaki gibi yazılır.

$$y_{i,t} = \alpha_i + \delta_i t + \beta_{1i} x_{1i,t} + \beta_{2i} x_{2i,t} + \dots + \beta_{Mi} x_{Mi,t} + \varepsilon_{i,t}$$

Burada T zaman sürecindeki gözlem sayısı, N paneldeki yatay kesitlerin toplam sayısı ve M regresyondaki değişkenlerin sayısıdır. N tane farklı kesit olması nedeniyle, her biri M tane değişken içeren N tane farklı denklem olacaktır. β_{1i} , $\beta_{2i}, \dots, \beta_{Mi}$, eğim katsayıları paneldeki her bir yatay kesitler arası değişebilmektedir. α_i parametresi paneldeki kesitlere özgü sabit ya da bireysel kesitler arasında farklı olabilen sabit etki parametresidir. İlave olarak bazı uygulamalar için paneldeki özel zaman trendini koymak tercih edilebilir. Bu durum $\delta_i t$ ile gösterilir.

Pedroni (1997), yedi farklı istatistiğin küçük örneklem özelliklerini incelemiş ve asimptotik dağılımlarını türetmiştir. (Pedroni, 1997) Bu yedi istatistiğin dördü gruplar içi olarak bilinir ve gruplar boyunca veriyi bir araya getirmeye dayalıdır. Özellikle gruplar içi istatistikler N birim boyunca payın ve paydanın her ikisinin de ayrı ayrı toplanmasıyla oluşturulur. Diğer üç istatistik ise gruplar arası olarak bilinir. Gruplar arası istatistikler ise payın N grup boyunca toplanan paydaya bölünmesiyle elde edilir.

Panel veri analizlerinde panel eşbütünleşme testleriyle saptanan eşbütünleşme ilişkisinin katsayılarını tahmin etmenin yolu olarak Pedroni (1996, 2000) Düzenlenmiş/Geliştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi'ni önermektedir. Pedroni'nin (2000) bireysel kesitler arasında önemli ölçüde heterojenliğe izin veren bu yöntemi, sabit terimin ve hata terimi ve bağımsız değişkenlerin farkları arasındaki olası

korelasyonun varlığını hesaba katmaktadır. İçselliği ve oto korelasyonu düzeltmek için parametrik olmayan uyarlama bağımlı değişkene yapılmakta ve tahmin edilen uzun dönem parametreler uyarlanmış bağımlı değişkenin bağımsız değişkenler üzerine regres edilmesi ile elde edilmektedir (Şimşek, 2008: 235).

Hausman Testi

Birim veya birim ve zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani rassal etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliği, Hausman tarafından önerilen test istatistiği ile incelenebilmektedir. Bu durumda, sabit etkili model parametre tahmincileri ile tesadüfi etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. İki model arasında tercih yapabilmek için Hausman test istatistiği kullanılmaktadır. Hausman test istatistiği “tesadüfi etkiler tahmincisi doğrudur” sıfır hipotezi altında k serbestlik dereceli kıkare dağılımı göstermektedir. Gerçekleşmesi durumunda tesadüfi etkili modelin hata terimleri bileşenlerinin bağımsız değişkenler ile ilişkili olmadığı kararı verilebilir. Bu durumda sabit etkili model tercih edilir (Pazarlıoğlu, Kiren, 2007; 5).

Sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin seçileceği Hausman testi çerçevesinde belirlenen bir sorundur. Rassal etkiler modeli μ_i rassal değişkeni ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun sıfır olduğunu varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle $\text{cor}(\mu_i, x_{it}) = 0$ ise rassal etkiler modeli kullanılmaktadır. Diğer taraftan, sıfır aritmetik ortalamaya sahip μ_i ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon sıfıra eşit değil ise, sabit etkiler modelinin seçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla sabit etkiler modeli $\text{cor}(\mu_i, x_{it}) \neq 0$ durumunda geçerli olmaktadır. Bu anlamda Hausman testi k –1 serbestlik derecesinde bir tür Wald χ^2 testidir (Yaffee, 2003; 8).

Bu test:

$$H = (b_{\text{within}} - b_{\text{FGLS}})' (Vb_{\text{within}} - Vb_{\text{FGLS}})^{-1} (b_{\text{within}} - b_{\text{FGLS}})$$

b_{within} : grup içi tahminci

b_{FGLS} : tahmin edilebilir GEKK tahmincisi

$V_{b_{within}}$: varyans matrisi

$V_{b_{FGLS}}$: kovaryans matrisi

Eğer $H > \chi^2$ (k_{within}) etkilerin sabit olduğu, tersi durumda ise etkilerin rassal olduğu kabul edilir. Bir başka ifade ile etkin bir rassal etki tahmincisi tarafından tahmin edilen katsayıların, etkin bir sabit etki tahmincileri tarafından tahmin edilen katsayılarla aynı olduğuna dair sıfır hipotezini test eder. Eğer test sonucunda $p\text{-değeri} > \alpha$ ise rassal etki kullanılması güvenli olacaktır.

EK 4: Uluslararası Standart Ticaret Sınıflandırması (STIC Rev.3, 3 Basamağa Kadar)

0	Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	0	Canlı hayvanlar	1	Canlı hayvanlar
		1	Et ve et ürünleri	11	Sığır eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş
				12	Hayvanların (sığır hariç) eti-taze/soğutulmuş/dondurulmuş
				16	Et ve yenilen sakatat-tuzlu/salamura/kurutulmuş-sakatat un ve ezmeleri
				17	Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar
		2	Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	22	Süt ve krema
				23	Tereyağı, süt esaslı katı-sıvı yağlar
				24	Peynir ve lor
				25	Yumurta ve yumurta albüminleri
		3	Balıklar ve diğer deniz ürünleri	34	Balıklar-canlı, taze/soğutulmuş/dondurulmuş
				35	Balıklar (kuru/tuzlu/salamura/tütsülü)insan yemesi için balık unu/ezmesi/pelleti
				36	Kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar
				37	Balıklar, kabuklu hayvanlar ve yumuşakçaların konserveleri
		4	Hububat, hububat ürünleri	41	Buğday ve mahlut
				42	Pirinç
				43	Arpa
				44	Mısır
				45	Buğday, pirinç, arpa ve mısır dışı tahıllar
				46	Buğday ve mahlut unu, bulgur, irmik ve pellet
				47	Diğer hububat un, bulgur, irmik ve pellet.
				48	Ekmekçilik ve pastacılık ürünleri, makarna
		5	Meyve ve sebzeler	54	Buharda veya suda kaynatılmış, pişirilmiş, meyve ve başka sebzeler
				56	Kurutulmuş sebzeler, sebze ve meyvelerin unu, ezmesi, tozları
				57	Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler, bunların karışımları
				58	Sebze ve meyveden hazırlanmış konserveler
				59	Meyve suları(üzüm şırası dahil) sebze suları
		6	Şeker, şeker ürünleri ve bal	61	Şeker, bal ve şeker melası
				62	Şeker mamülleri
7	Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri	71	Kahve		
		72	Kakao		
		73	Çikolata ve kakao içeren diğer maddeler		
		74	Çay ve paraguay çayı		
		75	Biber ve diğer baharatlar		
8	Hayvanlar için gıda maddeleri	81	Hayvan gıdası olarak kullanılan maddeler		
9	Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)	91	Margarin		
		98	Başka yerde bulunmayan gıda mustahzarları		
1	İçkiler ve tütün	11	İçkiler	111	Alkolsüz içecekler
				112	Alkollü içecekler
		12	Tütün ve tütün mamülleri	121	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri
				122	İşlenmiş tütün

2	Akaryakıt hariç yenilmeyen hammaddede	21	İşlenmemiş kösele, deri ve kürk	211	Ham deriler (post ve kürk dışında)
				212	Ham postlar (bütün halde)
		22	Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler	222	Yağlı tohumlar ve meyvaları (kırılmış olsun olmasın)
				223	Diğer yağlı tohum ve meyveler, un ve küsbeleri
		23	Ham kauçuk (tabii ve sentetik)	231	Tabii kauçuk, balata, güte-parka, guayül, çıkıl
				232	Sentetik kauçuk, taklit kauçuk, rejenere kauçuk ve atıkları (il şekillerde)
		24	Mantar, odun ve kereste	244	Tabii mantar ve döküntü mantar
				245	Yakmaya mahsus ağaçlar ve odun komürü
				246	Yakmaya mahsus yonga halinde ağaçlar ve testere talaşı
				247	Yuvarlak ağaçlar (kabukları soyulmuş/kare şeklinde kabaca yontulmuş olsun olmasın)
				248	Ahşap demiryolu veya tramvay traversleri
		25	Kağıt hamuru ve kullanılmış kağıt	251	Odun veya diğer lifli selülozik maddeler; hamurları, döküntü ve kırıntıları
		26	Dokuma elyafı ve bunların artıkları	261	İpek
				263	Pamuk, linter pamuğu ve pamuk döküntüleri
				264	Jüt veya bitki iç kabuklarının dokumaya elverişli diğer lifleri
				265	Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler
				266	Sentetik filament demetleri ve sentetik devamlı lifler
				267	Diğer suni lifler ve artıkları
				268	Yün/yapağı ve diğer hayvan kılı
				269	Kullanılmış giyim eşyası ve parçaları
		27	Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler	272	Hayvansal ve bitkisel gübreler, tabii kalsiyum fosfat ve diğer tabii potasyum tuzları
				273	Taş, mermer, alçı taşı, kireç taşı, kum
				274	Kükürt ve demir piritleri
				277	Sanayide kullanılan elmas, sünger taşı, zımpara taşı vs.
				278	Ham mineraller
		28	Metal cevherleri, döküntüleri, hurdaları	281	Demir cevherleri
				282	Demir-çelik döküntü ve hurdaları, bunların külçeleri
				283	Bakır cevherleri, matları ve çöktürülmüş bakır
				284	Nikel cevherleri ve nikel oksit
		285	Aluminyum cevherleri ve aluminyum oksit		
		286	Uranyum, toryum cevherleri		
		287	Diğer metal cevherleri		
		288	Metalleri/metal bileşiklerini içeren kül ve kalıntılar		
		289	Kıymetli metal cevherleri ve hurdaları		
29	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ve bitkisel menşeli hammaddeler	291	İnsan tarafından yenilmeye elverişli olmayan hayvansal ürünler		
		292	Başka yerde belirtilmeyen bitkisel ürünler (yenilmeye elverişli olmayan)		
3	Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	32	Taş kömürü, kok kömürü ve biriket kömürü	321	Taş kömürü
				322	Linyit ve turb, linyit, taş kömürü ve turbdan elde edilen katı yakıtlar
				325	Kok ve sömük (taşkömürü, linyit ve turbdan), karni kömürü
		33	Petrol, petrolden elde edilen ürünler	333	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar (ham petrol)
				334	Rafine edilmiş petrol ürünleri

			335	Petrol ürünleri artıkları	
	34	Petrol gazları, doğal gaz ver diğer mamul gazlar	342	Sıvılaştırılmış propan ve bütan gazı	
			343	Doğal gaz	
			344	Sıvılaştırılmış etilen, propilen, butilen, petrol gazı	
			345	Havagazı, sugazı, fakir gaz vb gazlar (petrol gazı ve diğ.gazlı hidrokarbon hariç)	
	35	Elektrik enerjisi	351	Elektrik enerjisi	
4	Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	41	Hayvansal sıvı ve katı yağlar	411	Hayvansal katı veya sıvı yağlar
	42	Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, kimyasal işlem görmemiş)	421	Bitkisel sıvı yağlar	
			422	Diğer bitkisel sıvı yağlar	
	43	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar	431	Kimyasal işlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar	
5	Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	51	Organik kimyasal ürünler	511	Hidrokarbonlar ve türevleri
			512	Alkoller, fenoller, fenol-alkoller vb. türevleri	
			513	Karboksilik asitler ve türevleri	
			514	Azot fonksiyonlu bileşikler	
			515	Organo-inorganik, heterosiklik bileşikler, nükleik asitler	
			516	Diğer organik kimyasal maddeler	
	52	İnorganik kimyasal ürünler	522	İnorganik kimyasal elementler, asitler, bileşikler, metallerin asit, hidroksit ve peroksitleri	
			523	Diğer inorganik kimyasal maddeler	
			524	Oksi ve peroksi metalik asitlerin tuzları, kıymetli metallerin bileşikleri	
			525	Radyoaktif elemanlar ve bileşikleri, bunları içeren karışım ve atıklar	
	53	Debagat ve boyacılıkta kullanılan hülusalara, tanen, boya, pigment, macun, mürekkep	531	Sentetik organik boyayıcı maddeler	
			532	Debayette kullanılan bitkisel ve hayvansal menşeli hulasalar	
			533	Pigmentler, vernikler, boyalar	
	54	Tıp ve eczacılık ürünleri	541	Eczacılık ve eczacılık ürünleri	
			542	İlaçlar	
	55	Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	551	Uçucu yağlar rezinoitler	
			553	Parfüm ve kozmetik veya tuvalet müstahzarları	
			554	Sabunlar, temizleme, cilalama ürünleri	
	56	Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)	562	Mineral kimyasal gübreler (272.grubun dışındakiler)	
	57	İlk şekillerde plastikler, döküntü ve hurdalar	571	Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	
			572	Stilen polimerleri (ilk şekillerde)	
			573	Vinil klorür veya halojenli diğer olefin polimerleri(ilk şekilde)	
			574	Poliasetaller ve diğer polieterler ve epoksi reçineler (ilk şekillerde)	
			575	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri(ilk şekillerde)	
			579	Plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar	
	58	İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.)	581	Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb	

		582	Plastiklerden levhalar, plakalar,
		583	Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti 1mm'yi geçen
59	Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler	591	Haşarat öldürücüler ve zararlı bitkileri yok ediciler
		592	Nişasta, inülin, buğday gluteni, albuminler, yapıştırıcı ve tutkallar
		593	Patlayıcı maddeler, fitiller ve fişekler
		597	Ateşlemeyi önleyici müstahzarlar, çözücü müstahzarlar, yağlama müstahzarları
		598	Muhtelif kimya sanayi ürünleri ve model patları
61	Başka yerde belirtilmeyen işlenmiş deri ve köseleler	611	İşlenmiş deri ve köseleler
		612	Deri ve köseleden mamul eşya (makina, mekanik işlerde kullanılan saraciye eşyası)
		613	Dabaklanmış, aprelenmiş, bütün halinde kürkler
62	Kauçuk ve kauçuktan eşya	621	Kauçuk ve kauçuktan eşya
		625	Kauçuktan iç ve dış lastikler (yeni/eski)
		629	Kauçuktan diğer eşya (hijyenik, eczacılık ürünleri, taşıyıcı kolonlar)
63	Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç)	633	Mantardan eşya
		634	Kaplama malzemesi, levhalar, kontaplak, sırk, kazık vs. ile ağaç yünü
		635	Ağaçtan muhafazalar, kutu, kafes sandık, vs. ile inşaat ve marangozluk mamülleri
64	Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya	641	Kağıt ve karton
		642	Kağıt, kağıt hamuru, karton ve selülozik liflerden mamul eşya
65	Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	651	Tekstil iplikleri
		652	Pamuklu mensucat
		653	Sentetik veya suni filamentler ve devamsız liflerden mensucat
		654	Dokumaya elverişli diğer maddelerden dokunmuş mensucat (ipek, yün, keten vb.)
		655	Örme mensucat
		656	Kordelalar, etiketler, armalar, tüller vb.
		657	Özel iplikler ve dokunmamış mensucat (keçe, vatka, sicim, ip, şapka taslakları, eknik eşya)
		658	Dokumaya elverişli maddelerden diğer hazır eşya ve takımlar
		659	Halılar ve diğer yer kaplamaları
66	Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya	661	Kireç, çimento, tabii taşlar, asfalt ile bunlardan eşya
		662	Silislili fosil unları ve benzerlerinden eşya, tuğla, kiremit, karolar vb. eşya
		663	Mineral maddelerden mamul eşya ve cihazlar
		664	Cam
		665	Seramikten sofraya ve mutfak eşyası ile diğer ev eşyası, heykelticik, vb. diğer süs eşyası
		666	Çanak-çömlek
		667	İnciler ve kıymetli metal taşlar
67	Demir ve çelik	671	Dökme ve aynalı demir, ferro alyajlar
		672	Demir veya çelikten külçe ve diğer ilk şekillerde yarı mamuller
		673	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmamış yassı hadde mamülleri
		674	Demir veya alaşımsız çelikten kaplanmış yassı hadde mamülleri
		675	Paslanmaz veya alaşımsız çelikten yassı hadde mamülleri
		676	Demir veya çelikten (alaşımlı, alaşımsız) filmaşın, çubuk ve profiller
		677	Demir veya çelikten demiryolu ve tramvay hattı malzemesi
		678	Demir veya çelikten teller
		679	Demir veya çelikten ince, kalın borular ve içi boş profiller, boru bağlantı parçaları

	68	Demir ihtiva etmeyen madenler	681	Gümüş, platin ve gümüş veya platin kaplamalı altın ve diğer metaller
			682	Bakır ve bakırdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			683	Nikel ve nikelden çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			684	Aluminyum ve alüminyumdan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			685	Kurşun ve kurşundan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			686	Çinko ve çinkodan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			687	Kalay ve kalaydan çubuk, profil, tel, saç, şerit, boru vb.
			689	Metalurjide kullanılan adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobakl vb.)
	69	Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallerden eşya	691	Demir, çelik veya alüminyumdan inşaat ve inşaat aksamı
			692	Demir çelik veya alüminyumdan depo, sarnıç, vb. kaplar
		693	Alüminyum, bakır veya demir çelikten teller, halatlar, kablolar, mensucat	
		694	Bakır, Alüminyum, demir veya çelikten çivi, vida, pim, rondela vb. eşya	
		695	El aletleri ve makineler için aletler	
		696	Bıçakçı eşyası ve sofrta takımları, bunların aksam ve parçaları	
		697	Adi metallerden ev işlerinde kullanılan eşya ve aksam	
		699	Diğer adi metallerden eşya (kilit, zincir, yay, fermuar, dikiş, nakış aletleri vb.)	
7	71	Güç üreten makineler ve araçlar	711	Buhar kazanları, kızgın su kazanları ve aksamı
			712	Buhar türbinleri ile aksam ve parçaları
			713	Motorlar ve aksamı
			714	Turbojetler, tepkili motorlar, diğer gaz türbinleri vb. aksamı
			716	Elektrik motorları ve jeneratörler ile bunların aksam ve parçaları
			718	Diğer güç motorları (su tribünleri, su çarkları, nükleer reaktörler, ışınlanmış yakıt elemanları)
	72	Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı	721	Tarımsal makineler(traktörler hariç)
			722	Traktörler
			723	Toprağın tesviyesi, cevherleri taşıma, yayılması, kar küreyicileri vb.
			724	Tekstil, çamaşır yıkama ve kurutma, ütüleme makina ve aksam ve parçaları
			725	Kağıt hamuru, kağıt/karton imaline, işlenmesine mahsus makina ve cihazlar
			726	Matbaacılıkta kullanılan makineler
			727	Gıda işleme makineleri
			728	Diğer makineler ve cihazlar
	73	Metal işleme makineleri	731	Takım tezgahları (torna tezgahları, planya, vergel, yiv açma, dişli açma vb. makineler)
			733	Metalleri dövme, çekiçleme veya kalıpta dövme suretiyle işlemeye mahsus takım tezgahları
			735	Alet tutucular ile muhtelif makinelerin aksam ve parçaları
			737	Tav ocakları, döküm potaları, hadde lehim, hadde makineleri
	74	Diğer genel endüstri makina/cihazlarının aksamları	741	Isıtıcı ve soğutucu ekipmanları, bunların aksam ve parçaları
			742	Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri ile bunların aksam, parçaları
			743	Diğer pompalar, fanlar, santrifujler, filtre makine ve cihazları
			744	Forkliftler, diğer yük arabaları ve kaldırıcılar, asansörler
			745	Elektrikli olmayan diğer makine ve el aletleri vb. aksam parçaları
			746	Her nevi rulmanlar
			747	Borular, kanallar, depolar, musluklar, valfler vb. cihazlar
			748	Dişli sistemleri ve aksamı
			749	Döküm plakaları ve modelleri, kalıplar, contalar
	75	Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri	751	Büro makineleri (yazı, hesap, fotokopi)

		752	Otomatik bilgi işlem makinaları vb. ait birimler		
		759	Büro ver bilgi işlem makinalarının aksam ve parçaları		
76	Haberleşme,ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar	761	Televizyon alıcıları (kombine olsun olmasın)		
		762	Telsiz telefon, telsiz telgraf ve radyo yayınları için alıcı cihazlar		
		763	Plak döndürücüler, pikaplar, kaset çalarlar, video kayıt ve gösterme cihazları		
		764	Telli telefon ve telgraf cihazları, telsiz telefon telgraf cihazları vb. aksamı		
77	Elektrik makinaları,cihazları ve aletleri, vb.aksam,parçaları	771	Elektrikli güç makinaları (716 hariç)(transformatörler, statik konvertörler, endüktörler)		
		772	Elektrik devreleri, rezistanslar vb. aksam ve parçaları		
		773	Elektrik dağıtım donanımı (teller, kablolar, ızalötörler, bağlantı parçaları)		
		774	Elektro teşhis cihazları(X ışınli, alfa, beta, ve gama ışınli cihazlar)		
		775	Evlerde kullanılan makinalar (Çamaşır makinası, buzdolabı, bulaşık makinası vb.)		
		776	Katod ışınli tüpler, yarı iletken tertibat; elektrik devreleri		
		778	Elektrikli makinaların aksam ve parçaları		
78	Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası	781	Motorlu yolcu taşıtları (binek otomobilleri vb.)		
		782	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar		
		783	10+ kişi taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, çekiciler		
		784	Motorlu taşıtların aksam ve parçaları ile şase ve karoserleri		
		785	Motosikletler, bisikletler, sakatlar için koltuklar vb. aksam parçaları		
		786	Römorklar ve yarı römorklar		
79	Demir, deniz, havayolu taşıtları ile bunların aksam, parçaları	791	Demiryolu taşıtları, aksam ve parçaları		
		792	Hava taşıtları, uzay araçları vb. aksam, parçaları		
		793	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar		
8	Çeşitli mamül eşya	81	Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları		
			811	Prefabrik yapılar	
			812	Demir, çelik ve seramikten radyatörler (elektriksiz), laobalar, küvetler, musluk taşları	
			813	Işıklı isim tabelaları ve aksamı, portatif elektrik lambaları	
		82	Mobilya,yatak takımı,yatak payandaları ve yastıklar	821	Mobilya, aksam ve parçaları
		83	Seyahat eşyası,el çantaları vb. taşıyıcı eşya	831	Sandıklar, bavullar, çantalar ve kılıflar
		84	Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	841	Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarlar
				842	Kadın/kız çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları
				843	Erkek/erkek çocuklar için örme giyim eşyası
				844	Kadın/kız çocuklar için örme giyim eşyası
				845	Örülmiş olsun olmasın diğer giyim eşyası
				846	Giyim eşyası iç aksesuar ve giyim eşyası parçaları (çorap, mendil, eldiven vb.)
				848	Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs.
		85	Ayakkabılar ve aksamı	851	Ayakkabılar ve aksamı

9	Sınıflandırılmamış	87	Başka yerde belirtilmeyen mesleki,ilmi,kontrol alet ve cihazlar	871	Optik aletler ve aksamı	
				872	Tıbbi araç ve gereçler	
				873	Metre ve sayaçlar	
				874	Ölçü, kontrol, ayar alet ver cihazlar, bunların aksam ve parçaları	
		88	Fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya,saatler	881	Sinema ve fotoğrafçılıkla ilgili aletler	
				882	Fotoğrafçılıkta kullanılan filmler, kimyasal müstahzarlar ve kağıt, karton vs.	
				883	Sinemacılıkta kullanılan filmler	
				884	Optik cihazlar ile aksam ve parçaları	
				885	Saatler, aksam ve parçaları	
		89	Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamül eşyalar	891	Ateşli harp silahları ve malzemeleri	
				892	Basılmış yayınlar	
				893	Plastikten mamul esya	
				894	Çocuk arabaları, oyuncaklar, spor malzemeleri	
				895	Büro eşyası, yazı ve çizim malzemeleri	
				896	Sanat ve koleksiyon eşyası, antika esya	
				897	Kıymetli, yarı kıymetli, kaplama metallerlerden kuyumcu ver mücevherci eşyası	
				898	Müzik aletleri vb. aksam ve parçaları	
				899	Başka yerde belirtilmeyen maddelerden işlenmiş eşyalar	
			96	Tedavülde olmayan metal paralar (altın olanlar hariç)	961	Tedavülde olmayan metal paralar (altın olanlar hariç)
			97	Altın,parasal olmayan (altın madeni hariç)	971	Altın, parasal olmayan (altın madeni hariç)
	99	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer eşyalar ve para	999	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer eşyalar ve para		

EK 5: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

SITC 3 Kod	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
1	0,19	0,56	0,67	0,37	0,71	0,66	0,13	0,69	0,67	0,82	0,86	0,54	0,71	0,46	0,48
11	0,02	0,00	0,03	0,38	0,00	0,02	0,09	0,00	0,08	0,00	0,57	0,00	0,00	0,00	0,00
12	0,02	0,11	0,08	0,07	0,03	0,05	0,24	0,06	0,02	0,05	0,06	0,03	0,02	0,03	0,05
16	0,00	0,06	0,85	0,75	0,27	0,14	0,76	0,75	0,24	0,62	0,38	0,31	0,00	0,00	0,00
17	0,58	0,50	0,15	0,09	0,11	0,18	0,21	0,17	0,06	0,01	0,09	0,07	0,10	0,20	0,34
22	0,42	0,52	0,34	0,39	0,48	0,31	0,52	0,87	0,97	0,76	0,59	0,94	0,94	0,97	0,88
23	0,12	0,20	0,37	0,20	0,07	0,08	0,10	0,20	0,16	0,06	0,05	0,06	0,08	0,07	0,09
24	0,52	0,66	0,78	0,34	0,69	0,73	0,95	0,66	0,61	0,55	0,75	0,69	0,50	0,65	0,39
25	0,35	0,96	0,53	0,19	0,17	0,42	0,86	0,54	0,43	0,94	0,96	0,94	0,71	0,34	0,19
34	0,96	0,80	0,90	0,87	0,74	0,77	0,95	0,42	0,36	0,50	0,55	0,56	0,62	0,60	0,52
35	0,30	0,91	0,75	0,87	0,87	0,39	0,51	0,35	0,36	0,19	0,20	0,17	0,14	0,15	0,17
36	0,17	0,21	0,16	0,15	0,25	0,14	0,23	0,12	0,15	0,15	0,14	0,28	0,18	0,19	0,26
37	0,08	0,08	0,07	0,05	0,09	0,06	0,04	0,03	0,05	0,05	0,05	0,05	0,10	0,07	0,05
41	0,92	0,17	0,01	0,02	0,83	0,99	0,78	0,53	0,12	0,00	0,00	0,65	0,69	0,03	0,01
42	0,02	0,01	0,03	0,01	0,01	0,02	0,03	0,04	0,02	0,02	0,04	0,02	0,05	0,03	0,09
43	0,54	0,23	0,82	0,09	0,27	0,47	0,41	0,56	0,08	0,55	0,00	0,43	0,34	0,48	0,00
44	0,44	0,07	0,06	0,07	0,11	0,10	0,05	0,23	0,15	0,09	0,15	0,64	0,52	0,09	0,12
45	0,37	0,07	0,22	0,08	0,03	0,62	0,65	0,87	0,04	0,02	0,01	0,01	0,15	0,02	0,04
46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
47	0,54	0,19	0,14	0,12	0,22	0,10	0,15	0,10	0,09	0,39	0,07	0,11	0,02	0,05	0,01
48	0,06	0,06	0,08	0,11	0,14	0,24	0,27	0,18	0,18	0,19	0,22	0,19	0,20	0,18	0,18
54	0,07	0,14	0,09	0,32	0,38	0,36	0,57	0,33	0,31	0,12	0,13	0,27	0,25	0,25	0,61
56	0,01	0,03	0,03	0,08	0,11	0,13	0,10	0,05	0,06	0,05	0,05	0,05	0,06	0,06	0,07
57	0,05	0,07	0,10	0,09	0,10	0,12	0,12	0,05	0,11	0,11	0,10	0,12	0,15	0,18	0,20
58	0,00	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,05	0,02	0,04	0,03	0,03	0,06	0,08	0,09	0,08
59	0,18	0,20	0,22	0,26	0,14	0,08	0,18	0,17	0,26	0,16	0,25	0,22	0,37	0,35	0,81
61	0,03	0,10	0,10	0,62	0,16	0,11	0,09	0,06	0,35	0,48	0,61	0,88	0,57	0,91	0,97
62	0,02	0,03	0,06	0,08	0,09	0,19	0,17	0,09	0,05	0,05	0,06	0,06	0,06	0,07	0,12
71	0,03	0,02	0,14	0,08	0,05	0,04	0,04	0,06	0,06	0,05	0,06	0,07	0,09	0,11	0,12
72	0,04	0,14	0,13	0,20	0,10	0,37	0,56	0,58	0,44	0,46	0,56	0,54	0,38	0,38	0,29
73	0,27	0,20	0,24	0,33	0,41	0,40	0,47	0,40	0,41	0,31	0,37	0,36	0,39	0,33	0,37
74	0,68	1,00	0,98	0,45	0,56	0,97	0,82	0,64	0,86	0,84	0,98	0,96	0,78	0,87	0,90
75	0,14	0,22	0,25	0,20	0,17	0,16	0,23	0,17	0,20	0,23	0,22	0,32	0,27	0,33	0,28

81	0,18	0,18	0,18	0,08	0,06	0,07	0,10	0,31	0,16	0,13	0,06	0,10	0,06	0,04	0,16
91	0,03	0,00	0,01	0,09	0,15	0,11	0,14	0,11	0,12	0,16	0,28	0,21	0,27	0,27	0,16
98	0,49	0,66	0,86	0,80	0,88	0,98	0,98	0,97	0,99	0,99	0,95	0,94	0,98	0,90	0,82
111	0,09	0,03	0,22	0,05	0,14	0,41	0,58	0,73	0,28	0,30	0,45	0,27	0,48	0,54	0,59
112	0,56	0,43	0,38	0,40	0,50	0,59	0,54	0,42	0,45	0,41	0,40	0,28	0,42	0,41	0,44
121	0,36	0,71	0,62	0,75	0,66	0,68	0,91	0,81	0,72	0,70	0,59	0,56	0,51	0,66	0,80
122	0,70	0,31	0,53	0,52	0,86	0,71	0,51	0,66	0,63	0,78	0,97	0,87	0,63	0,59	0,55
211	0,01	0,01	0,01	0,01	0,11	0,17	0,21	0,20	0,14	0,14	0,14	0,16	0,11	0,09	0,09
212	0,89	0,27	0,17	0,32	0,12	0,14	0,04	0,24	0,03	0,12	0,19	0,12	0,95	0,98	0,23
222	0,23	0,08	0,08	0,09	0,08	0,11	0,09	0,14	0,09	0,07	0,08	0,09	0,13	0,09	0,06
223	0,05	0,12	0,06	0,07	0,11	0,10	0,35	0,04	0,06	0,05	0,12	0,23	0,24	0,43	0,27
231	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01
232	0,37	0,25	0,21	0,16	0,16	0,18	0,19	0,13	0,08	0,06	0,08	0,04	0,07	0,06	0,09
244	0,02	0,00	0,02	0,01	0,03	0,12	0,09	0,09	0,13	0,03	0,04	0,03	0,02	0,10	0,43
245	0,04	0,04	0,01	0,00	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
246	0,88	0,11	0,15	0,91	0,13	0,05	0,13	0,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
247	0,09	0,06	0,07	0,11	0,12	0,09	0,07	0,10	0,10	0,05	0,02	0,03	0,05	0,03	0,02
248	0,63	0,94	0,51	0,81	0,61	0,59	0,40	0,88	0,99	0,66	0,50	0,44	0,33	0,36	0,27
251	0,03	0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03
261	0,41	0,07	0,17	0,05	0,01	0,12	0,17	0,01	0,01	0,21	0,11	0,17	0,14	0,00	0,00
263	0,38	0,22	0,72	0,27	0,29	0,52	0,19	0,28	0,26	0,38	0,28	0,21	0,26	0,24	0,31
264	0,01	0,02	0,22	0,19	0,56	0,01	0,00	0,87	0,38	0,50	0,29	0,66	0,06	0,80	0,87
265	0,01	0,01	0,20	0,30	0,09	0,13	0,06	0,04	0,10	0,46	0,05	0,04	0,05	0,09	0,23
266	0,96	0,92	0,84	0,72	0,80	0,86	0,71	0,88	0,68	0,78	0,94	0,94	0,99	0,95	0,91
267	0,02	0,03	0,02	0,01	0,02	0,01	0,05	0,06	0,04	0,02	0,02	0,02	0,03	0,02	0,04
268	0,19	0,07	0,14	0,23	0,19	0,21	0,16	0,25	0,27	0,23	0,33	0,26	0,24	0,28	0,28
269	0,07	0,07	0,15	0,07	0,04	0,02	0,04	0,03	0,06	0,10	0,10	0,14	0,26	0,41	0,30
272	0,00	0,00	0,02	0,06	0,00	0,01	0,00	0,05	0,00	0,00	0,00	0,02	0,00	0,01	0,01
273	0,42	0,67	0,86	0,96	0,83	0,69	0,66	0,31	0,30	0,24	0,26	0,24	0,20	0,19	0,16
274	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,04	0,10	0,07	0,02	0,01	0,01	0,01	0,18	0,36
277	0,33	0,46	0,58	0,77	0,55	0,56	0,61	0,61	0,44	0,47	0,38	0,44	0,48	0,58	0,51
278	0,38	0,50	0,51	0,58	0,56	0,43	0,56	0,44	0,54	0,58	0,58	0,63	0,59	0,63	0,55
281	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
282	0,06	0,02	0,03	0,03	0,03	0,04	0,05	0,07	0,04	0,04	0,04	0,04	0,07	0,06	0,03
283	0,00	0,27	0,26	0,52	0,28	0,25	0,60	0,60	0,42	0,35	0,11	0,61	0,26	0,00	0,04
284	0,00	0,00	0,01	0,01	0,11	0,34	0,00	0,00	0,00	0,05	0,99	0,07	0,01	0,01	0,00
285	0,79	0,78	0,86	0,90	0,75	0,88	0,92	0,90	0,57	0,88	0,82	0,56	0,70	0,80	0,60
287	0,11	0,07	0,26	0,30	0,52	0,32	0,18	0,33	0,27	0,33	0,25	0,29	0,17	0,12	0,13

288	0,33	0,80	0,77	0,59	0,92	0,72	0,65	0,81	0,80	0,71	0,47	0,88	0,77	0,99	0,80
289	0,00	0,00	0,11	0,04	0,01	0,02	0,08	0,00	0,00	0,09	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
291	0,29	0,45	0,54	0,50	0,57	0,57	0,76	0,72	0,82	0,80	0,80	0,87	0,90	0,97	0,82
292	0,99	0,97	0,73	0,68	0,61	0,64	0,50	0,66	0,67	0,64	0,65	0,59	0,57	0,56	0,50
321	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
322	0,06	0,00	0,02	0,02	0,03	0,03	0,06	0,04	0,11	0,22	0,34	0,28	0,19	0,22	0,22
325	0,13	0,01	0,02	0,03	0,05	0,02	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,04	0,04	0,20	0,21
333	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
334	0,90	0,95	0,67	0,54	0,69	0,60	0,33	0,69	0,67	0,63	0,62	0,71	0,71	0,79	0,78
335	0,19	0,29	0,11	0,12	0,15	0,30	0,31	0,35	0,26	0,33	0,20	0,33	0,60	0,49	0,34
342	0,00	0,00	0,00	0,93	0,05	0,02	0,00	0,01	0,09	0,20	0,23	0,23	0,22	0,28	0,13
343	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01
344	0,07	0,06	0,04	0,03	0,04	0,05	0,03	0,04	0,05	0,25	0,37	0,48	0,19	0,12	0,16
345	0,00	0,00	0,00	0,00	0,44	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,33	0,40	0,28
351	0,00	0,00	0,87	0,23	0,23	0,30	0,27	0,22	0,22	0,63	0,41	0,30	0,26	0,23	0,35
411	0,11	0,17	0,18	0,02	0,02	0,03	0,06	0,03	0,12	0,14	0,02	0,00	0,00	0,00	0,29
421	0,45	0,71	0,68	0,74	0,71	0,95	0,54	0,99	0,52	0,96	0,99	0,98	0,80	0,85	0,49
422	0,23	0,09	0,03	0,04	0,13	0,12	0,14	0,10	0,09	0,06	0,03	0,02	0,02	0,02	0,01
431	0,35	0,40	0,49	0,49	0,55	0,87	0,89	0,88	0,79	0,76	0,79	0,99	0,61	0,96	0,54
511	0,49	0,27	0,35	0,32	0,36	0,35	0,30	0,44	0,58	0,61	0,53	0,38	0,68	0,54	0,66
512	0,12	0,27	0,22	0,14	0,23	0,19	0,17	0,24	0,25	0,21	0,21	0,10	0,14	0,16	0,19
513	0,12	0,09	0,05	0,05	0,02	0,04	0,09	0,20	0,15	0,09	0,10	0,07	0,09	0,11	0,14
514	0,26	0,13	0,11	0,09	0,09	0,14	0,14	0,17	0,12	0,10	0,10	0,12	0,07	0,10	0,13
515	0,12	0,07	0,08	0,07	0,03	0,05	0,04	0,02	0,02	0,04	0,06	0,03	0,02	0,04	0,03
516	0,10	0,08	0,07	0,05	0,06	0,08	0,12	0,16	0,16	0,15	0,15	0,17	0,18	0,19	0,16
522	0,37	0,22	0,59	0,71	0,75	0,93	0,79	0,81	0,84	0,73	0,75	0,40	0,45	0,42	0,34
523	0,94	0,92	0,18	0,32	0,19	0,18	0,17	0,63	0,29	0,30	0,26	0,92	0,97	0,91	0,96
524	0,73	0,61	0,06	0,17	0,17	0,32	0,31	0,45	0,60	0,37	0,42	0,82	0,91	0,96	0,93
525	0,00	0,00	0,01	0,00	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,04	0,08	0,14	0,18	0,26	0,16
531	0,02	0,02	0,02	0,03	0,06	0,06	0,07	0,06	0,08	0,09	0,09	0,10	0,10	0,11	0,15
532	0,93	0,95	0,70	0,72	0,92	0,84	0,96	0,95	0,88	0,76	0,81	0,94	0,98	0,97	0,84
533	0,30	0,27	0,37	0,41	0,39	0,34	0,33	0,43	0,38	0,35	0,36	0,40	0,43	0,44	0,50
541	0,10	0,10	0,19	0,16	0,15	0,20	0,19	0,14	0,10	0,15	0,13	0,12	0,14	0,14	0,13
542	0,66	0,33	0,35	0,33	0,27	0,19	0,21	0,24	0,20	0,18	0,19	0,20	0,21	0,21	0,20
551	0,23	0,19	0,12	0,10	0,13	0,19	0,25	0,26	0,25	0,28	0,20	0,22	0,21	0,21	0,21
553	0,53	0,50	0,64	0,55	0,62	0,46	0,56	0,67	0,66	0,76	0,79	0,83	0,84	0,83	0,91
554	0,67	0,56	0,52	0,50	0,60	0,67	0,69	0,60	0,64	0,66	0,68	0,71	0,70	0,78	0,78
562	0,32	0,11	0,11	0,05	0,07	0,06	0,03	0,13	0,24	0,10	0,12	0,10	0,09	0,16	0,26

571	0,64	0,20	0,10	0,04	0,02	0,04	0,07	0,19	0,05	0,03	0,02	0,05	0,15	0,09	0,11
572	0,01	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02
573	0,57	0,31	0,10	0,02	0,06	0,03	0,05	0,14	0,03	0,02	0,02	0,03	0,03	0,03	0,05
574	0,36	0,35	0,34	0,42	0,34	0,40	0,31	0,45	0,35	0,31	0,32	0,25	0,27	0,32	0,31
575	0,29	0,18	0,15	0,11	0,12	0,12	0,11	0,16	0,14	0,14	0,13	0,13	0,14	0,15	0,18
579	0,20	0,13	0,58	0,77	0,53	0,13	0,06	0,01	0,03	0,06	0,41	0,88	0,41	0,79	0,83
581	0,40	0,38	0,43	0,43	0,53	0,84	0,93	0,88	0,96	0,83	0,71	0,54	0,50	0,48	0,44
582	0,62	0,69	0,58	0,67	0,65	0,65	0,72	0,86	0,80	0,75	0,75	0,80	0,84	0,86	0,91
583	0,48	0,60	0,77	0,95	0,87	0,81	0,90	0,99	0,88	0,68	0,51	0,38	0,34	0,30	0,30
591	0,46	0,35	0,28	0,29	0,26	0,27	0,38	0,43	0,39	0,35	0,28	0,30	0,29	0,36	0,40
592	0,26	0,19	0,26	0,30	0,30	0,21	0,25	0,28	0,25	0,27	0,26	0,27	0,31	0,29	0,32
593	0,06	0,02	0,08	0,04	0,27	0,15	0,17	0,25	0,41	0,53	0,43	0,16	0,33	0,41	0,54
597	0,05	0,07	0,08	0,07	0,08	0,12	0,09	0,11	0,11	0,13	0,12	0,13	0,14	0,21	0,21
598	0,19	0,16	0,13	0,13	0,12	0,15	0,17	0,17	0,18	0,18	0,20	0,22	0,28	0,28	0,31
611	0,27	0,24	0,23	0,38	0,48	0,57	0,37	0,40	0,33	0,42	0,47	0,52	0,54	0,54	0,56
612	0,32	0,43	0,76	0,57	0,86	0,65	0,59	0,67	0,83	0,88	0,80	0,89	0,77	0,98	0,68
613	0,25	0,39	0,41	0,26	0,36	0,46	0,19	0,12	0,12	0,21	0,41	0,56	0,57	0,57	0,50
621	0,88	0,88	0,52	0,62	0,75	0,92	0,87	0,99	0,89	0,86	0,80	0,89	0,96	0,92	0,83
625	0,37	0,46	0,69	0,74	0,77	0,75	0,88	0,47	0,61	0,70	0,78	0,71	0,79	0,78	0,80
629	0,42	0,49	0,45	0,47	0,68	0,77	0,75	0,92	0,97	0,97	0,99	0,97	0,94	0,85	0,84
633	0,04	0,07	0,05	0,04	0,24	0,04	0,08	0,09	0,08	0,11	0,07	0,11	0,11	0,13	0,15
634	0,57	0,73	0,63	0,65	0,52	0,71	0,38	0,98	0,80	0,76	0,70	0,55	0,70	0,75	0,84
635	0,52	0,77	0,96	0,87	0,70	0,81	0,69	0,97	0,99	0,90	0,87	0,77	0,80	0,90	0,87
641	0,49	0,26	0,17	0,20	0,16	0,15	0,12	0,30	0,30	0,25	0,21	0,19	0,17	0,19	0,24
642	0,76	0,65	0,75	0,83	0,93	0,91	0,83	0,87	0,72	0,72	0,70	0,63	0,63	0,52	0,48
651	0,86	0,81	0,82	0,91	0,95	0,93	0,98	0,90	0,82	0,78	0,83	0,80	0,80	0,64	0,71
652	0,67	0,92	0,86	0,87	0,82	0,80	0,85	0,85	0,90	0,87	0,92	0,92	0,98	0,94	0,89
653	0,81	0,87	0,96	1,00	0,99	0,91	0,88	0,76	0,83	0,76	0,79	0,72	0,70	0,70	0,63
654	0,96	0,96	0,71	0,69	0,72	0,85	0,88	0,83	0,73	0,68	0,58	0,62	0,63	0,70	0,73
655	0,78	0,86	0,90	0,74	0,71	0,51	0,59	0,47	0,56	0,58	0,58	0,46	0,38	0,36	0,35
656	0,42	0,45	0,62	0,60	0,56	0,36	0,39	0,28	0,34	0,35	0,33	0,37	0,49	0,49	0,52
657	0,86	0,85	0,83	0,90	0,75	0,74	0,81	0,90	0,84	0,83	0,88	0,84	0,90	0,87	0,84
658	0,04	0,06	0,08	0,06	0,05	0,05	0,05	0,05	0,04	0,04	0,05	0,06	0,08	0,11	0,12
659	0,04	0,06	0,26	0,28	0,28	0,29	0,35	0,33	0,34	0,31	0,36	0,36	0,37	0,50	0,48
661	0,17	0,19	0,22	0,27	0,38	0,31	0,28	0,13	0,10	0,11	0,13	0,19	0,38	0,29	0,18
662	0,73	0,74	0,73	0,54	0,55	0,40	0,39	0,30	0,38	0,28	0,33	0,43	0,61	0,48	0,50
663	0,37	0,38	0,45	0,43	0,45	0,46	0,61	0,53	0,51	0,63	0,67	0,69	0,65	0,66	0,75
664	0,74	0,98	0,91	0,99	0,96	0,98	0,92	0,72	0,79	0,88	0,96	1,00	0,95	0,98	0,84

665	0,29	0,48	0,58	0,46	0,53	0,46	0,37	0,29	0,34	0,39	0,49	0,64	0,68	0,64	0,55
666	0,82	0,95	0,62	0,92	0,96	0,88	0,99	0,70	0,94	0,98	0,94	0,75	0,55	0,62	0,71
667	0,57	0,26	0,12	0,09	0,10	0,30	0,41	0,09	0,16	0,08	0,09	0,16	0,12	0,17	0,31
671	0,56	0,55	0,58	0,69	0,53	0,71	0,47	0,35	0,28	0,26	0,17	0,14	0,21	0,15	0,13
672	0,82	0,72	0,90	0,99	0,68	0,63	0,76	0,62	0,47	0,68	0,64	0,99	0,72	0,66	0,78
673	0,71	0,19	0,41	0,53	0,39	0,50	0,41	0,76	0,48	0,37	0,28	0,26	0,28	0,24	0,30
674	0,36	0,20	0,16	0,22	0,27	0,27	0,32	0,47	0,53	0,48	0,74	0,66	0,60	0,54	0,50
675	0,01	0,01	0,00	0,02	0,01	0,01	0,02	0,05	0,15	0,17	0,19	0,19	0,13	0,13	0,11
676	0,15	0,25	0,25	0,26	0,30	0,22	0,27	0,18	0,25	0,28	0,28	0,34	0,28	0,30	0,19
677	0,01	0,01	0,10	0,04	0,01	0,03	0,01	0,14	0,12	0,10	0,05	0,06	0,10	0,10	0,08
678	0,68	0,83	0,75	0,70	0,73	0,88	0,77	0,84	0,78	0,80	0,99	0,94	0,89	0,91	0,96
679	0,93	0,73	0,90	0,88	0,96	0,78	0,91	0,97	0,69	0,95	0,55	0,60	0,62	0,67	0,53
681	0,08	0,31	0,04	0,09	0,15	0,04	0,04	0,05	0,01	0,01	0,02	0,20	0,43	0,41	0,35
682	0,69	0,67	0,67	0,63	0,60	0,59	0,54	0,66	0,43	0,43	0,38	0,34	0,35	0,31	0,39
683	0,02	0,06	0,01	0,05	0,16	0,02	0,02	0,02	0,04	0,02	0,02	0,03	0,01	0,09	0,10
684	0,63	0,51	0,55	0,50	0,65	0,64	0,61	0,76	0,65	0,65	0,65	0,70	0,70	0,70	0,70
685	0,01	0,00	0,01	0,01	0,04	0,14	0,07	0,18	0,12	0,05	0,16	0,08	0,07	0,03	0,04
686	0,03	0,01	0,13	0,41	0,44	0,15	0,01	0,09	0,07	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02
687	0,02	0,06	0,01	0,03	0,03	0,03	0,02	0,05	0,07	0,02	0,02	0,02	0,05	0,11	0,09
689	0,40	0,19	0,09	0,04	0,19	0,21	0,08	0,20	0,05	0,05	0,05	0,16	0,16	0,18	0,19
691	0,92	0,88	0,96	0,96	0,82	0,91	0,98	0,92	0,88	0,51	0,39	0,35	0,32	0,31	0,31
692	0,87	0,69	0,59	0,80	1,00	0,95	0,95	0,58	0,65	0,67	0,55	0,55	0,66	0,55	0,46
693	0,69	0,76	0,61	0,46	0,45	0,41	0,40	0,48	0,34	0,27	0,22	0,25	0,27	0,31	0,35
694	0,40	0,52	0,44	0,41	0,52	0,66	0,59	0,73	0,61	0,59	0,55	0,56	0,56	0,60	0,64
695	0,32	0,38	0,27	0,30	0,69	0,56	0,38	0,38	0,34	0,38	0,35	0,34	0,33	0,41	0,38
696	0,63	0,53	0,42	0,32	0,25	0,39	0,26	0,34	0,31	0,33	0,27	0,26	0,31	0,42	0,33
697	0,34	0,51	0,67	0,51	0,56	0,48	0,46	0,26	0,25	0,24	0,29	0,35	0,38	0,40	0,42
699	0,45	0,58	0,53	0,57	0,60	0,83	0,73	0,91	0,89	0,96	0,94	0,98	0,99	0,98	0,91
711	0,73	0,28	0,07	0,12	0,27	0,33	0,30	0,09	0,06	0,26	0,56	0,62	0,46	0,49	0,41
712	0,00	0,01	0,03	0,04	0,02	0,08	0,02	0,00	0,00	0,04	0,12	0,19	0,08	0,06	0,36
713	0,58	0,47	0,40	0,37	0,46	0,57	0,51	0,83	0,75	0,60	0,52	0,51	0,51	0,56	0,55
714	0,52	0,64	0,33	0,25	0,28	0,59	0,41	0,22	0,36	0,58	0,70	0,74	0,78	0,73	0,93
716	0,25	0,38	0,37	0,31	0,32	0,27	0,40	0,50	0,37	0,56	0,56	0,60	0,66	0,62	0,46
718	0,05	0,10	0,20	0,03	0,06	0,05	0,10	0,16	0,19	0,28	0,34	0,64	0,55	0,58	0,47
721	0,56	0,53	0,41	0,36	0,30	0,32	0,41	0,78	0,77	0,77	0,59	0,47	0,47	0,64	0,94
722	0,21	0,03	0,36	0,26	0,71	0,83	0,52	0,17	0,28	0,25	0,88	0,87	0,83	0,96	0,84
723	0,45	0,34	0,28	0,24	0,26	0,60	0,33	0,64	0,52	0,55	0,46	0,36	0,35	0,45	0,72
724	0,08	0,04	0,02	0,05	0,06	0,12	0,09	0,17	0,07	0,07	0,13	0,19	0,29	0,23	0,39

725	0,13	0,03	0,08	0,06	0,15	0,10	0,12	0,17	0,16	0,17	0,20	0,17	0,14	0,17	0,23
726	0,08	0,04	0,05	0,06	0,06	0,15	0,09	0,22	0,12	0,08	0,07	0,11	0,10	0,13	0,17
727	0,69	0,66	0,40	0,86	0,83	0,78	0,82	0,80	0,91	0,86	0,76	0,98	0,65	0,91	0,96
728	0,13	0,12	0,10	0,10	0,11	0,15	0,19	0,24	0,26	0,26	0,30	0,38	0,38	0,45	0,54
731	0,09	0,05	0,04	0,04	0,11	0,19	0,18	0,21	0,14	0,13	0,11	0,16	0,14	0,18	0,24
733	0,37	0,35	0,38	0,43	0,53	0,67	0,66	0,97	0,87	0,84	0,78	0,78	0,85	0,88	0,95
735	0,11	0,33	0,23	0,19	0,21	0,33	0,33	0,35	0,27	0,39	0,34	0,40	0,47	0,59	0,74
737	0,06	0,09	0,19	0,14	0,31	0,42	0,35	0,51	0,49	0,38	0,37	0,38	0,41	0,46	0,61
741	0,36	0,36	0,25	0,29	0,24	0,35	0,41	0,45	0,68	0,67	0,65	0,65	0,65	0,70	0,78
742	0,38	0,28	0,25	0,23	0,30	0,35	0,37	0,51	0,47	0,42	0,43	0,44	0,46	0,61	0,56
743	0,25	0,22	0,19	0,18	0,19	0,25	0,24	0,34	0,27	0,34	0,36	0,41	0,42	0,42	0,46
744	0,16	0,26	0,24	0,17	0,22	0,30	0,35	0,60	0,42	0,51	0,44	0,44	0,36	0,38	0,44
745	0,14	0,12	0,11	0,13	0,15	0,18	0,20	0,26	0,24	0,31	0,28	0,25	0,24	0,27	0,36
746	0,19	0,19	0,18	0,16	0,14	0,21	0,26	0,42	0,34	0,37	0,39	0,40	0,39	0,41	0,40
747	0,39	0,36	0,40	0,32	0,42	0,51	0,44	0,54	0,58	0,51	0,49	0,52	0,49	0,53	0,61
748	0,13	0,17	0,21	0,20	0,27	0,38	0,41	0,53	0,57	0,59	0,59	0,61	0,56	0,59	0,59
749	0,20	0,18	0,16	0,16	0,13	0,19	0,18	0,20	0,22	0,40	0,49	0,44	0,48	0,50	0,55
751	0,12	0,08	0,10	0,06	0,04	0,04	0,04	0,12	0,07	0,07	0,04	0,06	0,05	0,05	0,06
752	0,04	0,02	0,04	0,06	0,09	0,12	0,08	0,12	0,08	0,06	0,05	0,05	0,05	0,09	0,09
759	0,08	0,03	0,07	0,07	0,07	0,05	0,09	0,14	0,09	0,09	0,09	0,08	0,09	0,10	0,12
761	0,08	0,15	0,38	0,33	0,22	0,29	0,35	0,20	0,12	0,12	0,13	0,14	0,20	0,47	0,59
762	0,57	0,09	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,10	0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,03	0,03
763	0,02	0,03	0,08	0,05	0,03	0,04	0,03	0,13	0,06	0,05	0,51	0,48	0,22	0,25	0,18
764	0,15	0,13	0,22	0,14	0,15	0,07	0,07	0,20	0,18	0,16	0,11	0,09	0,09	0,10	0,12
771	0,99	0,91	0,89	0,97	0,72	0,64	0,79	0,92	0,92	0,81	0,90	0,84	0,96	0,91	0,80
772	0,28	0,31	0,35	0,28	0,37	0,40	0,41	0,53	0,46	0,52	0,57	0,62	0,69	0,70	0,69
773	0,58	0,57	0,49	0,60	0,65	0,60	0,57	0,43	0,54	0,55	0,67	0,65	0,60	0,55	0,50
774	0,07	0,02	0,04	0,05	0,03	0,05	0,05	0,05	0,12	0,07	0,05	0,04	0,05	0,05	0,05
775	0,72	0,72	0,96	0,88	0,89	0,97	1,00	0,57	0,40	0,39	0,45	0,47	0,47	0,43	0,48
776	0,01	0,01	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	0,06	0,09
778	0,20	0,25	0,28	0,29	0,27	0,29	0,28	0,45	0,37	0,33	0,21	0,16	0,19	0,24	0,28
781	0,48	0,87	0,42	0,13	0,18	0,68	0,39	0,75	0,77	0,99	0,97	0,99	0,86	0,82	0,76
782	0,19	0,38	0,17	0,10	0,09	0,15	0,18	0,82	0,51	0,85	0,92	0,81	0,58	0,45	0,42
783	0,49	0,85	0,92	0,67	0,79	0,65	0,95	0,42	0,51	0,83	0,94	0,77	0,90	0,66	0,63
784	0,43	0,38	0,42	0,39	0,47	0,56	0,46	0,80	0,81	0,71	0,56	0,61	0,62	0,69	0,72
785	0,39	0,71	0,39	0,55	0,58	0,57	0,50	0,82	0,84	0,86	0,47	0,30	0,21	0,56	0,59
786	0,24	0,44	0,63	0,44	0,72	0,81	0,87	0,65	0,87	0,88	0,80	0,97	0,86	0,84	0,76
791	0,05	0,06	0,01	0,02	0,08	0,09	0,05	0,09	0,57	0,29	0,13	0,46	0,24	0,11	0,13

792	0,05	0,01	0,07	0,18	0,19	0,97	0,84	0,65	0,61	0,51	0,58	0,90	0,43	0,63	0,26
793	0,32	0,22	0,24	0,45	0,65	0,74	0,83	0,63	0,73	0,55	0,73	0,96	0,37	0,56	0,50
811	0,30	0,32	0,78	0,96	0,94	0,97	0,96	0,93	0,47	0,11	0,18	0,37	0,24	0,22	0,23
812	0,58	0,95	0,98	0,98	0,95	0,98	0,98	0,61	0,56	0,54	0,54	0,56	0,63	0,51	0,50
813	0,84	0,95	0,80	0,76	0,62	0,67	0,63	0,96	0,96	0,94	0,96	0,96	0,94	0,85	0,84
821	0,83	0,96	0,81	0,72	0,77	0,97	0,98	0,74	0,61	0,55	0,64	0,68	0,79	0,78	0,70
831	0,23	0,33	0,67	0,70	0,93	0,97	1,00	0,83	0,92	0,89	0,66	0,52	0,49	0,47	0,52
841	0,02	0,02	0,07	0,07	0,08	0,07	0,08	0,09	0,09	0,11	0,16	0,16	0,21	0,26	0,36
842	0,02	0,02	0,06	0,07	0,07	0,06	0,06	0,05	0,06	0,09	0,10	0,13	0,18	0,21	0,31
843	0,01	0,01	0,05	0,05	0,05	0,05	0,07	0,06	0,03	0,06	0,07	0,07	0,09	0,11	0,17
844	0,00	0,00	0,02	0,03	0,03	0,03	0,05	0,03	0,03	0,03	0,06	0,05	0,07	0,09	0,13
845	0,01	0,01	0,04	0,07	0,05	0,05	0,07	0,06	0,05	0,06	0,09	0,10	0,14	0,18	0,24
846	0,07	0,06	0,13	0,14	0,14	0,12	0,13	0,11	0,10	0,11	0,14	0,14	0,18	0,22	0,28
848	0,03	0,03	0,14	0,13	0,18	0,18	0,17	0,20	0,21	0,22	0,32	0,42	0,52	0,58	0,68
851	0,30	0,57	0,79	0,78	0,82	0,84	0,99	0,80	0,94	0,98	0,81	0,69	0,63	0,71	0,68
871	0,02	0,10	0,20	0,10	0,11	0,07	0,02	0,11	0,29	0,25	0,11	0,09	0,08	0,14	0,25
872	0,07	0,07	0,11	0,11	0,13	0,09	0,10	0,14	0,16	0,19	0,18	0,16	0,18	0,20	0,21
873	0,22	0,12	0,19	0,38	0,33	0,35	0,23	0,40	0,25	0,31	0,25	0,27	0,42	0,44	0,44
874	0,10	0,08	0,10	0,09	0,13	0,15	0,13	0,18	0,14	0,18	0,19	0,16	0,18	0,23	0,23
881	0,08	0,03	0,04	0,05	0,07	0,05	0,03	0,08	0,05	0,03	0,06	0,06	0,08	0,15	0,13
882	0,01	0,02	0,04	0,05	0,05	0,08	0,07	0,09	0,11	0,08	0,05	0,07	0,07	0,09	0,10
883	0,14	0,10	0,15	0,04	0,21	0,08	0,04	0,49	0,01	0,33	0,12	0,11	0,19	0,12	0,11
884	0,07	0,09	0,10	0,07	0,12	0,10	0,13	0,11	0,11	0,09	0,07	0,05	0,06	0,08	0,08
885	0,09	0,03	0,04	0,07	0,06	0,09	0,09	0,18	0,15	0,14	0,11	0,10	0,10	0,13	0,12
891	0,17	0,23	0,31	0,24	0,15	0,33	0,62	0,44	0,88	0,62	0,77	0,93	1,00	0,90	0,99
892	0,27	0,34	0,41	0,48	0,40	0,46	0,45	0,50	0,44	0,54	0,53	0,60	0,65	0,70	0,71
893	0,83	0,78	0,71	0,84	0,79	0,78	0,79	0,96	0,93	0,98	0,99	0,93	0,94	0,91	0,85
894	0,33	0,23	0,27	0,18	0,24	0,26	0,24	0,36	0,33	0,31	0,23	0,20	0,21	0,24	0,28
895	0,38	0,26	0,25	0,18	0,26	0,24	0,21	0,36	0,31	0,37	0,29	0,26	0,25	0,27	0,28
896	0,64	0,48	0,12	0,07	0,91	0,19	0,25	0,49	0,70	0,16	0,50	0,12	0,16	0,08	0,09
897	0,14	0,16	0,34	0,41	0,44	0,25	0,31	0,26	0,26	0,28	0,33	0,34	0,42	0,47	0,51
898	0,82	0,92	1,00	0,82	0,79	0,48	0,16	0,19	0,24	0,29	0,25	0,21	0,21	0,15	0,19
899	0,38	0,39	0,37	0,32	0,32	0,30	0,32	0,34	0,35	0,40	0,39	0,39	0,38	0,39	0,38
961	0,00	0,00	0,33	0,05	0,40	0,08	0,03	0,02	0,00	0,00	0,00	0,18	0,00	0,00	0,00
971	0,35	0,10	0,20	0,17	0,21	0,03	0,00	0,05	0,07	0,06	0,05	0,07	0,27	0,31	0,84
999	-	-	-	-	-	-	0,04	0,20	0,11	0,32	0,60	0,72	1,00	0,94	0,81

EK 8: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Çek Cumhuriyeti İle Endüstri-İçi Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,00	1994	621	0,00	1994	727	0,00	1994	885	0,00	2008	511	0,00	2008	659	0,17	2008	745	0,34	2008	892	0,28
1994	22	0,00	1994	625	0,26	1994	728	0,36	1994	891	0,24	2008	512	0,00	2008	661	0,01	2008	746	0,64	2008	893	0,86
1994	23	0,00	1994	629	0,00	1994	731	0,05	1994	892	0,92	2008	513	0,94	2008	662	0,59	2008	747	0,16	2008	894	0,31
1994	37	0,00	1994	635	0,00	1994	733	0,04	1994	893	0,16	2008	514	0,00	2008	663	0,32	2008	748	0,08	2008	895	0,61
1994	42	0,00	1994	641	0,06	1994	735	0,00	1994	894	0,00	2008	515	0,51	2008	664	0,17	2008	749	0,23	2008	896	0,00
1994	46	0,00	1994	642	0,16	1994	737	0,00	1994	895	0,18	2008	516	0,24	2008	665	0,94	2008	751	0,00	2008	897	0,05
1994	48	0,00	1994	651	0,97	1994	741	0,03	1994	896	0,00	2008	522	0,31	2008	666	0,25	2008	752	0,00	2008	898	0,23
1994	54	0,00	1994	652	0,78	1994	742	0,00	1994	897	0,39	2008	523	0,03	2008	667	0,00	2008	759	0,17	2008	899	0,95
1994	56	0,00	1994	653	0,39	1994	743	0,18	1994	898	0,00	2008	524	0,00	2008	671	0,00	2008	761	0,85	2008	971	0,00
1994	57	0,00	1994	654	0,00	1994	744	0,00	1994	899	0,14	2008	525	0,00	2008	672	0,00	2008	762	0,00	2008	999	0,17
1994	58	0,00	1994	655	0,00	1994	745	0,00	2008	1	0,00	2008	531	0,02	2008	673	0,08	2008	763	0,09			
1994	62	0,00	1994	656	0,00	1994	746	0,00	2008	12	0,00	2008	533	0,87	2008	674	0,06	2008	764	0,06			
1994	73	0,00	1994	657	0,00	1994	747	0,00	2008	22	0,00	2008	541	0,06	2008	675	0,00	2008	771	0,14			
1994	75	0,00	1994	658	0,00	1994	748	0,08	2008	34	0,01	2008	542	0,22	2008	676	0,34	2008	772	0,04			
1994	98	0,00	1994	659	0,00	1994	749	0,00	2008	37	0,00	2008	551	0,00	2008	677	0,00	2008	773	0,72			
1994	121	0,00	1994	661	0,00	1994	751	0,00	2008	48	0,03	2008	553	0,29	2008	678	0,48	2008	774	0,00			
1994	211	0,00	1994	662	0,00	1994	759	0,00	2008	54	0,01	2008	554	0,98	2008	679	0,65	2008	775	0,45			
1994	222	0,00	1994	663	0,00	1994	761	0,00	2008	56	0,04	2008	562	0,00	2008	682	0,02	2008	776	0,00			
1994	223	0,00	1994	664	0,00	1994	764	0,57	2008	57	0,01	2008	571	0,00	2008	683	0,00	2008	778	0,12			
1994	247	0,00	1994	665	0,05	1994	771	0,37	2008	58	0,00	2008	572	0,00	2008	684	0,30	2008	781	0,68			
1994	248	0,00	1994	666	0,00	1994	772	0,00	2008	59	0,00	2008	573	0,00	2008	689	0,00	2008	782	0,00			
1994	251	0,00	1994	667	0,00	1994	773	0,93	2008	61	0,00	2008	574	0,43	2008	691	0,15	2008	783	0,00			
1994	263	0,00	1994	672	0,00	1994	774	0,00	2008	62	0,00	2008	575	0,50	2008	692	0,96	2008	784	0,15			
1994	266	0,00	1994	673	0,00	1994	775	0,60	2008	71	0,00	2008	581	0,75	2008	693	0,01	2008	785	0,52			
1994	267	0,00	1994	674	0,00	1994	776	0,00	2008	73	0,00	2008	582	0,55	2008	694	0,28	2008	786	0,01			
1994	268	0,00	1994	675	0,00	1994	778	0,01	2008	75	0,00	2008	583	0,43	2008	695	0,03	2008	791	0,00			
1994	273	0,00	1994	676	0,00	1994	781	0,00	2008	81	0,00	2008	591	0,02	2008	696	0,73	2008	792	0,22			
1994	278	0,00	1994	677	0,00	1994	782	0,01	2008	98	0,93	2008	592	0,59	2008	697	0,08	2008	793	0,00			
1994	322	0,00	1994	678	0,82	1994	784	0,07	2008	111	0,00	2008	593	0,00	2008	699	0,67	2008	811	0,00			
1994	335	0,00	1994	679	0,00	1994	785	0,37	2008	112	0,00	2008	597	0,00	2008	711	0,00	2008	812	0,19			
1994	512	0,00	1994	684	0,00	1994	786	0,00	2008	121	0,00	2008	598	0,64	2008	713	0,00	2008	813	0,67			
1994	513	0,00	1994	687	0,00	1994	811	0,00	2008	122	0,85	2008	611	0,00	2008	714	0,00	2008	821	0,76			
1994	514	0,00	1994	691	0,00	1994	812	0,00	2008	223	0,00	2008	612	0,61	2008	716	0,06	2008	831	0,83			
1994	516	0,00	1994	692	0,88	1994	813	0,28	2008	232	0,72	2008	613	0,00	2008	718	0,01	2008	841	0,03			
1994	522	0,00	1994	693	0,00	1994	821	0,49	2008	247	0,00	2008	621	0,39	2008	721	0,02	2008	842	0,03			
1994	523	0,00	1994	694	0,00	1994	831	0,00	2008	248	0,05	2008	625	0,94	2008	722	0,00	2008	843	0,01			
1994	531	0,00	1994	695	0,00	1994	841	0,00	2008	251	0,00	2008	629	0,83	2008	723	0,87	2008	844	0,02			
1994	533	0,00	1994	696	0,09	1994	842	0,00	2008	263	0,00	2008	633	0,00	2008	724	0,08	2008	845	0,08			
1994	541	0,00	1994	697	0,00	1994	843	0,00	2008	266	0,00	2008	634	0,00	2008	725	0,81	2008	846	0,06			
1994	542	0,00	1994	699	0,50	1994	844	0,00	2008	267	0,00	2008	635	0,11	2008	726	0,49	2008	848	0,25			
1994	553	0,24	1994	712	0,00	1994	845	0,00	2008	268	0,00	2008	641	0,24	2008	727	0,29	2008	851	0,27			
1994	554	0,00	1994	713	0,00	1994	846	0,00	2008	269	0,00	2008	642	0,42	2008	728	0,72	2008	871	0,00			
1994	571	0,00	1994	714	0,00	1994	848	0,01	2008	273	0,01	2008	651	0,68	2008	731	0,21	2008	872	0,07			
1994	572	0,00	1994	716	0,00	1994	851	0,00	2008	277	0,00	2008	652	0,36	2008	733	0,30	2008	873	0,01			
1994	574	0,00	1994	718	0,00	1994	872	0,89	2008	278	0,50	2008	653	0,80	2008	735	0,57	2008	874	0,02			
1994	575	0,00	1994	721	0,00	1994	873	0,35	2008	291	0,97	2008	654	0,29	2008	737	0,03	2008	881	0,19			
1994	581	0,00	1994	723	0,15	1994	874	0,76	2008	292	0,02	2008	655	0,00	2008	741	0,21	2008	882	0,00			
1994	582	0,53	1994	724	0,01	1994	881	0,00	2008	325	0,00	2008	656	0,00	2008	742	0,10	2008	884	0,91			
1994	591	0,20	1994	725	0,11	1994	882	0,00	2008	334	0,07	2008	657	0,56	2008	743	0,35	2008	885	0,54			
1994	598	0,52	1994	726	0,94	1994	884	0,18	2008	335	0,00	2008	658	0,07	2008	744	0,24	2008	891	0,59			

EK 10: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Estonya İle Endüstri-İç Ticareti (1994-2008)

1994	22	0,00		2008	553	0,00		2008	711	0,00		2008	844	0,00
1994	57	0,00		2008	554	0,00		2008	713	0,93		2008	845	0,00
1994	58	0,00		2008	574	0,00		2008	716	0,01		2008	846	0,00
1994	74	0,00		2008	575	0,01		2008	718	0,00		2008	848	0,01
1994	247	0,00		2008	581	0,00		2008	721	0,00		2008	851	0,00
1994	322	0,00		2008	582	0,00		2008	723	0,38		2008	871	0,00
1994	542	0,00		2008	583	0,00		2008	724	0,13		2008	872	0,01
1994	553	0,00		2008	592	0,00		2008	725	0,00		2008	873	0,00
1994	554	0,00		2008	598	0,91		2008	726	0,00		2008	874	0,23
1994	651	0,00		2008	611	0,52		2008	727	0,00		2008	881	0,00
1994	653	0,00		2008	613	0,00		2008	728	0,16		2008	885	0,00
1994	656	0,00		2008	621	0,00		2008	731	0,19		2008	891	0,00
1994	658	0,00		2008	625	0,00		2008	733	0,00		2008	892	0,01
1994	665	0,00		2008	629	0,01		2008	735	0,23		2008	893	0,31
1994	775	0,00		2008	634	0,02		2008	737	0,00		2008	894	0,12
1994	784	0,00		2008	635	0,37		2008	741	0,00		2008	895	0,23
1994	831	0,00		2008	641	0,04		2008	742	0,17		2008	897	0,01
1994	841	0,00		2008	642	0,54		2008	743	0,98		2008	898	0,47
1994	842	0,00		2008	651	0,02		2008	744	0,00		2008	899	0,14
1994	843	0,00		2008	652	0,00		2008	745	0,09		2008	999	0,00
1994	844	0,00		2008	653	0,00		2008	746	0,00				
1994	845	0,00		2008	654	0,48		2008	747	0,03				
1994	846	0,00		2008	655	0,02		2008	748	0,16				
1994	848	0,00		2008	656	0,00		2008	749	0,85				
1994	851	0,00		2008	657	0,00		2008	751	0,00				
1994	899	0,00		2008	658	0,03		2008	752	0,00				
2008	22	0,00		2008	659	0,90		2008	759	0,00				
2008	48	0,00		2008	661	0,03		2008	761	0,00				
2008	54	0,00		2008	662	0,00		2008	764	0,00				
2008	56	0,00		2008	663	0,02		2008	771	0,15				
2008	57	0,00		2008	664	0,00		2008	772	0,30				
2008	58	0,00		2008	665	0,00		2008	773	0,17				
2008	59	0,00		2008	673	0,00		2008	774	0,00				
2008	62	0,00		2008	674	0,99		2008	775	0,00				
2008	73	0,00		2008	675	0,00		2008	776	0,25				
2008	75	0,00		2008	676	0,00		2008	778	0,42				
2008	248	0,00		2008	677	0,00		2008	781	0,00				
2008	251	0,00		2008	678	0,00		2008	782	0,00				
2008	266	0,00		2008	679	0,00		2008	783	0,00				
2008	269	0,00		2008	682	0,00		2008	784	0,20				
2008	273	0,00		2008	684	0,39		2008	785	0,00				
2008	282	0,00		2008	685	0,00		2008	786	0,00				
2008	322	0,00		2008	691	0,00		2008	811	0,00				
2008	334	0,00		2008	692	0,13		2008	812	0,00				
2008	335	0,00		2008	693	0,00		2008	813	0,00				
2008	512	0,00		2008	694	0,00		2008	821	0,94				
2008	513	0,00		2008	695	0,06		2008	831	0,00				
2008	514	0,00		2008	696	0,00		2008	841	0,00				
2008	533	0,43		2008	697	0,06		2008	842	0,00				
2008	541	0,03		2008	699	0,01		2008	843	0,00				

EK 14: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin İrlanda İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

1994	22	0,00		1994	574	0,11		1994	725	0,00		1994	894	0,00		2008	524	0,00		2008	675	0,66		2008	771	0,10
1994	23	0,00		1994	575	0,00		1994	727	0,00		1994	895	0,00		2008	525	0,10		2008	676	0,00		2008	772	0,17
1994	24	0,00		1994	579	0,00		1994	728	0,00		1994	897	0,00		2008	531	0,00		2008	677	0,00		2008	773	0,09
1994	34	0,00		1994	581	0,01		1994	733	0,00		1994	898	0,07		2008	532	0,00		2008	678	0,00		2008	774	0,00
1994	35	0,00		1994	582	0,98		1994	737	0,00		1994	899	0,56		2008	533	0,56		2008	679	0,00		2008	775	0,07
1994	36	0,00		1994	583	0,00		1994	741	0,00		2008	1	0,00		2008	541	0,00		2008	682	0,04		2008	776	0,03
1994	37	0,00		1994	591	0,00		1994	742	0,66		2008	22	0,00		2008	542	0,01		2008	683	0,25		2008	778	0,46
1994	54	0,00		1994	592	0,00		1994	743	0,10		2008	23	0,00		2008	551	0,00		2008	684	0,02		2008	781	0,00
1994	56	0,00		1994	597	0,00		1994	744	0,19		2008	34	0,00		2008	553	0,04		2008	689	0,21		2008	782	0,00
1994	57	0,00		1994	598	0,00		1994	745	0,00		2008	44	0,00		2008	554	0,65		2008	691	0,00		2008	783	0,00
1994	58	0,00		1994	611	0,00		1994	746	0,00		2008	46	0,00		2008	562	0,00		2008	692	0,00		2008	784	0,06
1994	59	0,00		1994	612	0,57		1994	747	0,52		2008	47	0,00		2008	571	0,35		2008	693	0,07		2008	785	0,00
1994	61	0,00		1994	621	0,39		1994	748	0,87		2008	48	0,00		2008	573	0,00		2008	694	0,51		2008	786	0,18
1994	62	0,00		1994	625	0,00		1994	749	0,09		2008	54	0,19		2008	574	0,26		2008	695	0,98		2008	792	0,98
1994	74	0,00		1994	629	0,15		1994	751	0,00		2008	56	0,12		2008	575	0,17		2008	696	0,42		2008	793	0,00
1994	75	0,00		1994	635	0,00		1994	752	0,03		2008	57	0,00		2008	581	0,41		2008	697	0,00		2008	811	0,00
1994	98	0,00		1994	641	0,24		1994	759	0,00		2008	58	0,00		2008	582	0,14		2008	699	0,38		2008	812	0,00
1994	112	0,00		1994	642	1,00		1994	761	0,00		2008	59	0,00		2008	583	0,89		2008	711	0,98		2008	813	0,00
1994	121	0,00		1994	651	0,15		1994	762	0,00		2008	61	0,00		2008	591	0,01		2008	713	0,84		2008	821	0,13
1994	211	0,00		1994	652	0,51		1994	764	0,01		2008	62	0,97		2008	592	0,03		2008	714	0,00		2008	831	0,48
1994	265	0,00		1994	653	0,00		1994	771	0,18		2008	73	0,16		2008	597	0,00		2008	716	0,10		2008	841	0,06
1994	266	0,09		1994	654	0,00		1994	772	0,19		2008	74	0,00		2008	598	0,00		2008	718	0,00		2008	842	0,00
1994	267	0,00		1994	655	0,00		1994	773	0,19		2008	81	0,00		2008	612	0,00		2008	721	0,25		2008	843	0,04
1994	268	0,00		1994	656	0,32		1994	774	0,00		2008	98	0,01		2008	621	0,09		2008	722	0,00		2008	844	0,00
1994	277	0,29		1994	657	0,00		1994	775	0,37		2008	111	0,00		2008	625	0,00		2008	723	0,57		2008	845	0,01
1994	278	0,00		1994	658	0,14		1994	776	0,00		2008	112	0,05		2008	629	0,52		2008	724	0,87		2008	846	0,00
1994	282	0,00		1994	659	0,01		1994	778	0,39		2008	211	0,00		2008	633	0,00		2008	725	0,04		2008	848	0,10
1994	291	0,00		1994	661	0,00		1994	784	0,00		2008	232	0,00		2008	634	0,00		2008	726	0,13		2008	851	0,00
1994	292	0,00		1994	662	0,00		1994	786	0,00		2008	248	0,73		2008	635	0,34		2008	727	0,32		2008	871	0,17
1994	334	0,00		1994	663	0,51		1994	792	0,00		2008	266	0,00		2008	641	0,24		2008	728	0,51		2008	872	0,03
1994	411	0,00		1994	664	0,98		1994	793	0,00		2008	268	0,00		2008	642	0,01		2008	731	0,21		2008	873	0,57
1994	422	0,00		1994	665	0,00		1994	812	0,00		2008	269	0,00		2008	651	0,02		2008	733	0,22		2008	874	0,03
1994	511	0,00		1994	666	0,00		1994	813	0,62		2008	272	0,00		2008	652	0,94		2008	735	0,08		2008	881	0,00
1994	512	0,00		1994	667	0,00		1994	821	0,07		2008	273	0,00		2008	653	0,08		2008	737	0,00		2008	882	0,00
1994	513	0,00		1994	673	0,00		1994	831	0,35		2008	277	0,02		2008	654	0,12		2008	741	0,55		2008	884	0,00
1994	514	0,03		1994	675	0,00		1994	841	0,00		2008	278	0,11		2008	655	0,01		2008	742	0,57		2008	885	0,01
1994	515	0,00		1994	676	0,00		1994	842	0,00		2008	285	0,00		2008	656	0,08		2008	743	0,24		2008	891	0,00
1994	516	0,00		1994	679	0,00		1994	843	0,00		2008	292	0,55		2008	657	0,51		2008	744	0,85		2008	892	0,06
1994	522	0,02		1994	682	0,00		1994	844	0,00		2008	322	0,00		2008	658	0,01		2008	745	0,23		2008	893	0,84
1994	523	0,84		1994	684	0,03		1994	845	0,01		2008	334	0,00		2008	659	0,01		2008	746	0,80		2008	894	0,02
1994	524	0,00		1994	691	0,00		1994	846	0,00		2008	335	0,00		2008	661	0,01		2008	747	0,95		2008	895	0,35
1994	525	0,00		1994	694	0,23		1994	848	0,01		2008	344	0,00		2008	662	0,86		2008	748	0,71		2008	896	0,00
1994	531	0,00		1994	695	0,05		1994	851	0,74		2008	431	0,00		2008	663	0,01		2008	749	0,61		2008	897	0,07
1994	532	0,00		1994	696	0,00		1994	872	0,00		2008	511	0,00		2008	664	0,10		2008	751	0,18		2008	898	0,01
1994	533	0,00		1994	697	0,17		1994	873	0,47		2008	513	0,00		2008	665	0,07		2008	752	0,01		2008	899	0,03
1994	541	0,00		1994	699	0,06		1994	874	0,00		2008	514	0,11		2008	666	0,00		2008	759	0,08		2008	999	0,76
1994	542	0,10		1994	713	0,34		1994	882	0,00		2008	515	0,00		2008	667	0,71		2008	761	0,01				
1994	551	0,00		1994	716	0,65		1994	884	0,00		2008	516	0,07		2008	671	0,00		2008	762	0,00				
1994	553	0,00		1994	723	0,00		1994	892	0,01		2008	522	0,18		2008	673	0,00		2008	763	0,12				
1994	554	0,00		1994	724	0,88		1994	893	0,13		2008	523	0,46		2008	674	0,00		2008	764	0,14				

EK 18: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Letonya İle Endüstri-İç Ticareti (1994-2008)

1994	48	0,00		1994	745	0,02		2008	522	0,00		2008	713	0,00		2008	882	0,00
1994	54	0,00		1994	747	0,00		2008	523	0,39		2008	716	0,00		2008	885	0,88
1994	56	0,00		1994	748	0,00		2008	533	0,00		2008	723	0,00		2008	891	0,71
1994	57	0,00		1994	764	0,00		2008	541	0,00		2008	724	0,00		2008	892	0,00
1994	58	0,00		1994	771	0,00		2008	551	0,03		2008	725	0,00		2008	893	0,00
1994	61	0,00		1994	772	0,00		2008	553	0,00		2008	726	0,35		2008	894	0,00
1994	62	0,00		1994	773	0,00		2008	554	0,00		2008	727	0,22		2008	895	0,01
1994	75	0,00		1994	775	0,00		2008	581	0,00		2008	728	0,00		2008	896	0,00
1994	247	0,00		1994	778	0,00		2008	582	0,00		2008	733	0,00		2008	897	0,81
1994	248	0,00		1994	782	0,00		2008	591	0,00		2008	735	0,00		2008	898	0,00
1994	334	0,00		1994	812	0,00		2008	592	0,00		2008	737	0,02		2008	899	0,00
1994	533	0,00		1994	813	0,00		2008	597	0,00		2008	741	0,01		2008	999	0,00
1994	542	0,00		1994	821	0,00		2008	598	0,00		2008	742	0,00				
1994	553	0,00		1994	831	0,00		2008	612	0,17		2008	743	0,00				
1994	554	0,00		1994	841	0,00		2008	621	0,06		2008	744	0,00				
1994	581	0,00		1994	842	0,00		2008	625	0,32		2008	745	0,00				
1994	582	0,00		1994	843	0,00		2008	629	0,22		2008	746	0,00				
1994	592	0,00		1994	844	0,00		2008	634	0,99		2008	747	0,00				
1994	625	0,00		1994	845	0,00		2008	635	0,21		2008	748	0,00				
1994	629	0,15		1994	846	0,00		2008	641	0,95		2008	749	0,00				
1994	635	0,00		1994	848	0,00		2008	642	0,00		2008	759	0,19				
1994	641	0,00		1994	851	0,00		2008	651	0,00		2008	761	0,00				
1994	653	0,00		1994	874	0,00		2008	652	0,08		2008	764	0,00				
1994	656	0,00		1994	881	0,00		2008	653	0,01		2008	771	0,01				
1994	657	0,00		1994	893	0,00		2008	654	0,00		2008	772	0,00				
1994	658	0,00		1994	899	0,00		2008	655	0,09		2008	773	0,17				
1994	659	0,00		2008	46	0,00		2008	656	0,03		2008	774	0,09				
1994	661	0,00		2008	48	0,00		2008	657	0,08		2008	775	0,00				
1994	662	0,00		2008	54	0,00		2008	658	0,00		2008	778	0,00				
1994	663	0,00		2008	56	0,00		2008	659	0,00		2008	781	0,00				
1994	664	0,00		2008	57	0,00		2008	661	0,00		2008	782	0,18				
1994	665	0,00		2008	58	0,00		2008	662	0,44		2008	783	0,70				
1994	676	0,00		2008	61	0,00		2008	663	0,00		2008	784	0,00				
1994	679	0,00		2008	62	0,00		2008	664	0,00		2008	786	0,00				
1994	682	0,00		2008	73	0,00		2008	665	0,00		2008	793	0,02				
1994	684	0,00		2008	75	0,58		2008	666	0,00		2008	812	0,43				
1994	691	0,00		2008	98	0,00		2008	673	0,00		2008	813	0,23				
1994	692	0,00		2008	112	0,00		2008	674	0,00		2008	821	0,02				
1994	694	0,00		2008	122	0,01		2008	675	0,00		2008	831	0,00				
1994	695	0,00		2008	223	0,00		2008	676	0,00		2008	841	0,00				
1994	697	0,00		2008	248	0,00		2008	678	0,00		2008	842	0,00				
1994	699	0,00		2008	263	0,00		2008	679	0,00		2008	843	0,01				
1994	711	0,00		2008	273	0,00		2008	684	0,02		2008	844	0,01				
1994	716	0,00		2008	278	0,00		2008	691	0,00		2008	845	0,11				
1994	728	0,00		2008	282	0,00		2008	692	0,00		2008	846	0,00				
1994	737	0,00		2008	292	0,00		2008	694	0,00		2008	848	0,00				
1994	741	0,00		2008	322	0,00		2008	695	0,10		2008	851	0,00				
1994	742	0,00		2008	334	0,00		2008	696	0,12		2008	872	0,90				
1994	743	0,00		2008	512	0,00		2008	697	0,00		2008	873	0,00				
1994	744	0,00		2008	514	0,00		2008	699	0,46		2008	874	0,00				

EK 19: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Litvanya İle Endüstri-İçi Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,00	1994	666	0,00	2008	22	0,00	2008	611	0,00	2008	727	0,00	2008	884	0,00
1994	22	0,00	1994	679	0,00	2008	41	0,00	2008	612	0,00	2008	728	0,10	2008	885	0,00
1994	23	0,00	1994	684	0,00	2008	48	0,00	2008	613	0,01	2008	731	0,00	2008	891	0,00
1994	24	0,00	1994	691	0,00	2008	54	0,00	2008	621	0,79	2008	733	0,00	2008	892	0,22
1994	46	0,00	1994	694	0,00	2008	56	0,00	2008	625	0,00	2008	735	0,00	2008	893	0,14
1994	48	0,00	1994	695	0,00	2008	57	0,02	2008	629	0,12	2008	737	0,00	2008	894	0,56
1994	54	0,00	1994	696	0,00	2008	58	0,00	2008	634	0,00	2008	741	0,03	2008	895	0,00
1994	57	0,00	1994	697	0,00	2008	59	0,00	2008	635	0,52	2008	742	0,01	2008	896	0,00
1994	58	0,00	1994	699	0,00	2008	61	0,55	2008	641	0,48	2008	743	0,03	2008	897	0,06
1994	59	0,00	1994	721	0,00	2008	62	0,00	2008	642	0,07	2008	744	0,86	2008	898	0,69
1994	62	0,00	1994	723	0,00	2008	73	0,00	2008	651	0,26	2008	745	0,02	2008	899	0,32
1994	72	0,00	1994	727	0,00	2008	75	0,00	2008	652	0,01	2008	746	0,05	2008	999	0,00
1994	73	0,00	1994	728	0,00	2008	81	0,00	2008	653	0,05	2008	747	0,57			
1994	75	0,00	1994	731	0,00	2008	98	0,04	2008	654	0,45	2008	748	0,14			
1994	98	0,00	1994	733	0,00	2008	111	0,00	2008	655	0,05	2008	749	0,33			
1994	121	0,00	1994	741	0,00	2008	112	0,00	2008	656	0,00	2008	752	0,00			
1994	211	0,00	1994	743	0,00	2008	121	0,00	2008	657	0,39	2008	759	0,27			
1994	223	0,00	1994	745	0,00	2008	122	0,00	2008	658	0,12	2008	761	0,01			
1994	247	0,00	1994	747	0,00	2008	223	0,00	2008	659	0,00	2008	764	0,08			
1994	248	0,00	1994	761	0,00	2008	232	0,00	2008	661	0,50	2008	771	0,00			
1994	273	0,00	1994	764	0,00	2008	248	0,00	2008	662	0,00	2008	772	0,26			
1994	322	0,00	1994	772	0,00	2008	264	0,00	2008	663	0,25	2008	773	0,94			
1994	421	0,00	1994	773	0,00	2008	266	0,00	2008	664	0,00	2008	774	0,00			
1994	533	0,00	1994	775	0,00	2008	273	0,00	2008	665	0,02	2008	775	0,00			
1994	542	0,00	1994	776	0,00	2008	277	0,00	2008	666	0,00	2008	776	0,12			
1994	553	0,00	1994	778	0,00	2008	278	0,01	2008	667	0,00	2008	778	0,01			
1994	554	0,00	1994	781	0,00	2008	282	0,00	2008	673	0,00	2008	781	0,00			
1994	575	0,00	1994	782	0,00	2008	285	0,00	2008	674	0,00	2008	782	0,00			
1994	581	0,00	1994	784	0,00	2008	291	0,00	2008	675	0,00	2008	783	0,00			
1994	582	0,00	1994	785	0,00	2008	292	0,00	2008	676	0,00	2008	784	0,04			
1994	583	0,00	1994	812	0,00	2008	322	0,00	2008	678	0,00	2008	786	0,00			
1994	591	0,00	1994	813	0,00	2008	334	0,00	2008	679	0,01	2008	792	0,00			
1994	592	0,00	1994	821	0,00	2008	514	0,00	2008	682	0,00	2008	811	0,12			
1994	598	0,00	1994	831	0,00	2008	522	0,99	2008	684	0,00	2008	812	0,00			
1994	629	0,00	1994	841	0,00	2008	523	0,00	2008	686	0,00	2008	813	0,74			
1994	634	0,00	1994	842	0,00	2008	532	0,00	2008	691	0,00	2008	821	0,52			
1994	641	0,00	1994	843	0,00	2008	533	0,04	2008	692	0,00	2008	831	0,48			
1994	642	0,00	1994	844	0,00	2008	541	0,07	2008	693	0,00	2008	841	0,19			
1994	651	0,16	1994	845	0,00	2008	551	0,00	2008	694	0,00	2008	842	0,30			
1994	652	0,00	1994	846	0,00	2008	553	0,00	2008	695	0,29	2008	843	0,02			
1994	653	0,00	1994	848	0,00	2008	554	0,00	2008	696	0,00	2008	844	0,06			
1994	655	0,00	1994	851	0,00	2008	573	0,00	2008	697	0,02	2008	845	0,09			
1994	656	0,00	1994	873	0,00	2008	574	0,00	2008	699	0,08	2008	846	0,85			
1994	657	0,00	1994	874	0,22	2008	575	0,00	2008	711	0,00	2008	848	0,01			
1994	658	0,00	1994	881	0,00	2008	581	0,00	2008	713	0,38	2008	851	0,06			
1994	659	0,00	1994	884	0,00	2008	582	0,03	2008	716	0,00	2008	871	0,02			
1994	661	0,00	1994	893	0,00	2008	583	0,00	2008	718	0,00	2008	872	0,64			
1994	662	0,00	1994	894	0,00	2008	592	0,23	2008	721	0,00	2008	873	0,47			
1994	664	0,09	1994	899	0,00	2008	597	0,18	2008	723	0,00	2008	874	0,40			
1994	665	0,00	2008	12	0,74	2008	598	0,32	2008	724	0,52	2008	882	0,00			

EK 20: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Lüksemburg İle Endüstri-İç Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,48	1994	272	0,00	1994	625	0,40	1994	716	0,02	1994	843	0,00	2008	621	0,01	2008	745	0,95
1994	12	0,00	1994	273	0,34	1994	629	0,15	1994	718	0,00	1994	844	0,01	2008	625	0,57	2008	746	0,00
1994	22	0,00	1994	277	0,04	1994	633	0,00	1994	721	0,00	1994	845	0,01	2008	629	0,00	2008	747	0,60
1994	23	0,00	1994	278	0,12	1994	634	0,00	1994	723	0,08	1994	846	0,03	2008	634	0,00	2008	748	0,53
1994	24	0,03	1994	282	0,00	1994	635	0,24	1994	724	0,00	1994	848	0,01	2008	635	0,58	2008	749	0,38
1994	25	0,00	1994	287	0,47	1994	641	0,00	1994	725	0,01	1994	851	0,04	2008	641	0,00	2008	752	0,00
1994	34	0,00	1994	288	0,02	1994	642	0,19	1994	726	0,00	1994	871	0,00	2008	642	0,10	2008	761	0,00
1994	35	0,00	1994	291	0,00	1994	651	0,09	1994	727	0,93	1994	872	0,00	2008	651	0,47	2008	764	0,01
1994	36	0,04	1994	292	0,65	1994	652	0,17	1994	728	0,03	1994	873	0,89	2008	653	0,37	2008	771	0,23
1994	37	0,00	1994	334	0,01	1994	653	0,76	1994	731	0,02	1994	874	0,08	2008	654	0,00	2008	772	0,25
1994	41	0,00	1994	335	0,06	1994	654	0,99	1994	733	0,13	1994	881	0,00	2008	656	0,00	2008	773	0,06
1994	42	0,00	1994	411	0,00	1994	655	0,07	1994	735	0,00	1994	882	0,00	2008	657	0,18	2008	775	0,20
1994	44	0,26	1994	421	0,00	1994	656	0,33	1994	737	0,00	1994	883	0,00	2008	658	0,10	2008	776	0,00
1994	46	0,00	1994	422	0,01	1994	657	0,06	1994	741	0,16	1994	884	0,00	2008	659	0,06	2008	778	0,22
1994	47	0,00	1994	431	0,01	1994	658	0,00	1994	742	0,20	1994	885	0,32	2008	661	0,00	2008	783	0,00
1994	48	0,24	1994	511	0,00	1994	659	0,24	1994	743	0,16	1994	891	0,03	2008	662	0,00	2008	784	0,07
1994	54	0,00	1994	512	0,09	1994	661	0,02	1994	744	0,20	1994	892	0,19	2008	663	0,64	2008	785	0,00
1994	56	0,06	1994	513	0,24	1994	662	0,50	1994	745	0,08	1994	893	0,33	2008	664	0,00	2008	792	0,00
1994	57	0,00	1994	514	0,16	1994	663	0,07	1994	746	0,07	1994	894	0,21	2008	665	0,68	2008	793	0,00
1994	58	0,00	1994	515	0,06	1994	664	0,06	1994	747	0,75	1994	895	0,99	2008	666	0,00	2008	812	0,00
1994	59	0,00	1994	516	0,03	1994	665	0,45	1994	748	0,23	1994	896	0,03	2008	673	0,00	2008	813	0,00
1994	61	0,89	1994	522	0,63	1994	666	0,36	1994	749	0,01	1994	897	0,02	2008	674	0,00	2008	821	0,08
1994	62	0,30	1994	523	0,37	1994	667	0,00	1994	751	0,00	1994	898	0,11	2008	676	0,03	2008	831	0,18
1994	71	0,10	1994	524	0,00	1994	671	0,16	1994	752	0,00	1994	899	0,22	2008	677	0,00	2008	842	0,01
1994	73	0,38	1994	525	0,00	1994	672	0,83	1994	759	0,00	1994	971	0,00	2008	678	0,00	2008	843	0,00
1994	74	0,84	1994	531	0,00	1994	673	0,51	1994	761	0,33	2008	58	0,00	2008	679	0,04	2008	844	0,23
1994	75	0,02	1994	532	0,14	1994	674	0,03	1994	762	0,00	2008	121	0,00	2008	682	0,00	2008	845	0,24
1994	81	0,00	1994	533	0,00	1994	675	0,03	1994	764	0,25	2008	231	0,00	2008	684	0,14	2008	848	0,49
1994	91	0,00	1994	541	0,00	1994	676	0,26	1994	771	0,50	2008	232	0,00	2008	686	0,00	2008	851	0,19
1994	98	0,37	1994	542	0,25	1994	677	0,00	1994	772	0,17	2008	248	0,00	2008	689	0,00	2008	872	0,00
1994	111	0,00	1994	551	0,00	1994	678	0,28	1994	773	0,12	2008	287	0,00	2008	691	0,00	2008	874	0,02
1994	112	0,68	1994	553	0,03	1994	679	0,11	1994	774	0,03	2008	334	0,01	2008	692	0,00	2008	882	0,00
1994	121	0,00	1994	554	0,46	1994	681	0,00	1994	775	0,09	2008	511	0,00	2008	693	0,02	2008	884	0,00
1994	122	0,00	1994	562	0,00	1994	682	0,00	1994	776	0,00	2008	513	0,00	2008	694	0,21	2008	892	0,92
1994	211	0,00	1994	571	0,02	1994	683	0,97	1994	778	0,24	2008	516	0,00	2008	695	0,05	2008	893	0,01
1994	222	0,26	1994	572	0,00	1994	684	0,20	1994	781	0,00	2008	522	0,00	2008	697	0,04	2008	894	0,00
1994	223	0,42	1994	573	0,23	1994	686	0,00	1994	782	0,88	2008	524	0,00	2008	699	0,40	2008	895	0,00
1994	231	0,00	1994	574	0,00	1994	687	0,00	1994	783	0,31	2008	533	0,03	2008	713	0,93	2008	896	0,00
1994	232	0,00	1994	575	0,11	1994	689	0,00	1994	784	0,89	2008	541	0,00	2008	716	0,09	2008	897	0,01
1994	247	0,00	1994	581	0,06	1994	691	0,14	1994	786	0,00	2008	551	0,00	2008	718	0,00	2008	898	0,00
1994	248	0,00	1994	582	0,00	1994	692	0,25	1994	791	0,00	2008	553	0,00	2008	723	0,93	2008	899	0,13
1994	251	0,00	1994	583	0,00	1994	693	0,21	1994	792	0,00	2008	554	0,00	2008	724	0,00	2008	999	0,00
1994	261	0,00	1994	591	0,01	1994	694	0,28	1994	793	0,00	2008	574	0,12	2008	728	0,63			
1994	263	0,18	1994	592	0,02	1994	695	0,27	1994	811	0,61	2008	575	0,00	2008	733	0,02			
1994	264	0,00	1994	597	0,00	1994	696	0,33	1994	812	0,63	2008	581	0,00	2008	735	0,36			
1994	265	0,00	1994	598	0,09	1994	697	0,38	1994	813	0,34	2008	582	0,02	2008	737	0,77			
1994	266	0,76	1994	611	0,01	1994	699	0,14	1994	821	0,62	2008	583	0,00	2008	741	0,83			
1994	267	0,00	1994	612	0,86	1994	711	0,10	1994	831	0,66	2008	597	0,00	2008	742	0,09			
1994	268	0,33	1994	613	0,06	1994	713	0,52	1994	841	0,00	2008	598	0,00	2008	743	0,28			
1994	269	0,00	1994	621	0,02	1994	714	0,00	1994	842	0,01	2008	612	0,00	2008	744	0,36			

EK 21: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Macaristan İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,00	1994	583	0,00	1994	726	0,00	1994	894	0,03	2008	514	0,01	2008	664	0,18	2008	752	0,00	2008	897	0,01
1994	25	0,23	1994	591	0,00	1994	727	0,48	1994	895	0,02	2008	515	0,21	2008	665	0,35	2008	759	0,01	2008	898	0,20
1994	34	0,00	1994	592	0,00	1994	728	0,01	1994	898	0,08	2008	522	0,02	2008	666	0,78	2008	761	0,28	2008	899	0,13
1994	41	0,00	1994	598	0,85	1994	733	0,00	1994	899	0,27	2008	523	0,70	2008	667	0,00	2008	762	0,09	2008	971	0,00
1994	45	0,00	1994	611	0,00	1994	735	0,00	2008	1	0,00	2008	524	0,00	2008	672	0,00	2008	763	0,05	2008	999	0,59
1994	48	0,00	1994	613	0,00	1994	741	0,11	2008	12	0,00	2008	525	0,00	2008	673	0,06	2008	764	0,02			
1994	54	0,76	1994	621	0,57	1994	742	0,01	2008	17	0,00	2008	531	0,14	2008	674	0,02	2008	771	0,88			
1994	56	0,00	1994	625	0,03	1994	743	0,00	2008	22	0,00	2008	533	0,33	2008	675	0,00	2008	772	0,67			
1994	57	0,00	1994	629	0,06	1994	744	0,00	2008	37	0,00	2008	541	0,06	2008	676	0,03	2008	773	0,34			
1994	58	0,00	1994	634	0,00	1994	745	0,81	2008	41	0,00	2008	542	0,07	2008	677	0,00	2008	774	0,02			
1994	59	0,00	1994	635	0,00	1994	746	0,02	2008	42	0,00	2008	551	0,27	2008	678	0,12	2008	775	0,62			
1994	62	0,00	1994	641	0,47	1994	747	0,00	2008	44	0,00	2008	553	0,67	2008	679	0,02	2008	776	0,53			
1994	73	0,00	1994	642	0,03	1994	748	0,07	2008	48	0,00	2008	554	0,37	2008	682	0,09	2008	778	0,05			
1994	75	0,00	1994	651	0,07	1994	749	0,00	2008	54	0,86	2008	562	0,00	2008	684	0,06	2008	781	0,12			
1994	81	0,00	1994	652	0,01	1994	751	0,00	2008	56	0,42	2008	571	0,00	2008	689	0,00	2008	782	0,00			
1994	98	0,00	1994	653	0,00	1994	752	0,00	2008	57	0,01	2008	572	0,00	2008	691	0,13	2008	783	0,02			
1994	112	0,00	1994	654	0,29	1994	761	0,00	2008	58	0,21	2008	573	0,00	2008	692	0,60	2008	784	0,53			
1994	121	0,00	1994	655	0,00	1994	762	0,00	2008	59	0,00	2008	574	0,00	2008	693	0,00	2008	785	0,26			
1994	211	0,20	1994	656	0,00	1994	764	0,05	2008	61	0,00	2008	575	0,18	2008	694	0,32	2008	786	0,73			
1994	222	0,66	1994	657	0,60	1994	771	0,15	2008	62	0,00	2008	581	0,59	2008	695	1,00	2008	791	0,61			
1994	263	0,00	1994	658	0,00	1994	772	0,00	2008	71	0,00	2008	582	0,49	2008	696	0,32	2008	792	0,00			
1994	266	0,19	1994	659	0,00	1994	773	0,03	2008	72	0,00	2008	583	0,01	2008	697	0,01	2008	793	0,00			
1994	267	0,00	1994	661	0,00	1994	774	0,00	2008	73	0,00	2008	591	0,45	2008	699	0,48	2008	811	0,00			
1994	268	0,00	1994	662	0,43	1994	775	0,84	2008	75	0,15	2008	592	0,34	2008	711	0,00	2008	812	0,07			
1994	277	0,00	1994	663	0,00	1994	776	0,00	2008	81	0,01	2008	593	0,00	2008	713	0,08	2008	813	0,89			
1994	278	0,00	1994	664	0,00	1994	778	0,43	2008	91	0,00	2008	597	0,63	2008	714	0,13	2008	821	0,72			
1994	285	0,00	1994	665	0,36	1994	781	0,00	2008	98	0,36	2008	598	0,44	2008	716	0,28	2008	831	0,16			
1994	292	0,87	1994	666	0,00	1994	782	0,00	2008	111	0,09	2008	611	0,00	2008	718	0,09	2008	841	0,13			
1994	335	0,00	1994	671	0,00	1994	783	0,00	2008	112	0,00	2008	612	0,25	2008	721	0,96	2008	842	0,25			
1994	421	0,00	1994	672	0,00	1994	784	0,03	2008	121	0,21	2008	613	0,94	2008	722	0,00	2008	843	0,03			
1994	422	0,00	1994	675	0,00	1994	785	0,00	2008	222	0,09	2008	621	0,72	2008	723	0,17	2008	844	0,01			
1994	512	0,00	1994	676	0,00	1994	812	0,01	2008	232	0,97	2008	625	0,29	2008	724	0,40	2008	845	0,03			
1994	513	0,00	1994	679	0,00	1994	813	0,03	2008	248	0,48	2008	629	0,86	2008	725	0,68	2008	846	0,17			
1994	514	0,09	1994	683	0,00	1994	821	0,44	2008	263	0,50	2008	633	0,00	2008	726	0,00	2008	848	0,28			
1994	515	0,00	1994	684	0,00	1994	831	0,75	2008	266	0,06	2008	634	0,14	2008	727	0,07	2008	851	0,21			
1994	522	0,00	1994	689	0,00	1994	841	0,00	2008	268	0,00	2008	635	0,24	2008	728	0,46	2008	871	0,99			
1994	523	0,28	1994	691	0,00	1994	842	0,00	2008	269	0,00	2008	641	0,71	2008	731	0,52	2008	872	0,51			
1994	524	0,00	1994	692	0,00	1994	843	0,00	2008	273	0,01	2008	642	0,08	2008	733	0,03	2008	873	0,00			
1994	525	0,00	1994	694	0,14	1994	844	0,00	2008	277	0,00	2008	651	0,19	2008	735	0,04	2008	874	0,01			
1994	533	0,94	1994	695	0,56	1994	845	0,01	2008	278	0,15	2008	652	0,01	2008	737	0,79	2008	881	0,27			
1994	541	0,00	1994	697	0,00	1994	846	0,00	2008	285	0,00	2008	653	0,02	2008	741	0,60	2008	882	0,22			
1994	542	0,00	1994	699	0,15	1994	848	0,02	2008	291	0,47	2008	654	0,37	2008	742	0,06	2008	883	0,00			
1994	553	0,00	1994	713	0,00	1994	851	0,00	2008	292	0,54	2008	655	0,02	2008	743	0,73	2008	884	0,01			
1994	554	0,00	1994	716	0,00	1994	872	0,00	2008	334	0,63	2008	656	0,03	2008	744	0,88	2008	885	0,08			
1994	571	0,00	1994	718	0,00	1994	873	0,00	2008	335	0,40	2008	657	0,23	2008	745	0,29	2008	891	0,81			
1994	573	0,00	1994	721	0,83	1994	874	0,01	2008	421	0,00	2008	658	0,03	2008	746	0,05	2008	892	0,49			
1994	574	0,00	1994	722	0,00	1994	882	0,00	2008	422	0,00	2008	659	0,00	2008	747	0,23	2008	893	0,96			
1994	575	0,00	1994	723	0,00	1994	885	0,00	2008	431	0,00	2008	661	0,00	2008	748	0,78	2008	894	0,86			
1994	581	0,01	1994	724	0,62	1994	892	0,00	2008	512	0,46	2008	662	0,99	2008	749	0,18	2008	895	0,91			
1994	582	0,02	1994	725	0,00	1994	893	0,23	2008	513	0,12	2008	663	0,33	2008	751	0,00	2008	896	0,00			

EK 22: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Malta İle Endüstri-İçi Ticareti (1994-2008)

1994	34	0,00		1994	746	0,00		2008	248	0,00		2008	665	0,00		2008	781	0,00
1994	35	0,00		1994	747	0,37		2008	263	0,00		2008	666	0,03		2008	782	0,00
1994	36	0,00		1994	748	0,00		2008	266	0,00		2008	672	0,00		2008	783	0,00
1994	45	0,00		1994	749	0,00		2008	269	0,00		2008	674	0,00		2008	784	0,15
1994	48	0,00		1994	764	0,00		2008	273	0,00		2008	675	0,00		2008	785	0,00
1994	54	0,00		1994	771	0,00		2008	277	0,00		2008	676	0,00		2008	786	0,51
1994	56	0,00		1994	772	0,23		2008	278	0,00		2008	678	0,00		2008	793	0,00
1994	57	0,00		1994	773	0,00		2008	282	0,00		2008	679	0,00		2008	812	0,00
1994	58	0,00		1994	775	0,00		2008	292	0,00		2008	682	0,00		2008	813	0,01
1994	75	0,00		1994	776	0,00		2008	334	0,77		2008	684	0,00		2008	821	0,00
1994	98	0,00		1994	778	0,00		2008	515	0,12		2008	691	0,00		2008	831	0,00
1994	211	0,00		1994	784	0,00		2008	516	0,00		2008	692	0,00		2008	841	0,09
1994	222	0,00		1994	785	0,00		2008	522	0,00		2008	693	0,00		2008	842	0,08
1994	248	0,00		1994	786	0,00		2008	523	0,00		2008	694	0,00		2008	843	0,10
1994	266	0,00		1994	793	0,60		2008	531	0,00		2008	695	0,07		2008	844	0,17
1994	277	0,00		1994	812	0,00		2008	533	0,00		2008	696	0,00		2008	845	0,23
1994	291	0,00		1994	813	0,00		2008	541	0,00		2008	697	0,06		2008	846	0,00
1994	334	0,00		1994	821	0,00		2008	542	0,73		2008	699	0,00		2008	848	0,19
1994	514	0,00		1994	831	0,00		2008	553	0,00		2008	711	0,00		2008	851	0,15
1994	523	0,00		1994	841	0,00		2008	554	0,00		2008	713	0,75		2008	872	0,07
1994	542	0,00		1994	842	0,00		2008	574	0,00		2008	714	0,00		2008	873	0,00
1994	554	0,00		1994	844	0,00		2008	575	0,00		2008	716	0,08		2008	874	0,11
1994	571	0,00		1994	845	0,00		2008	581	0,00		2008	721	0,00		2008	882	0,28
1994	592	0,00		1994	848	0,00		2008	582	0,00		2008	722	0,00		2008	884	0,00
1994	612	0,00		1994	872	0,00		2008	591	0,00		2008	723	0,65		2008	885	0,00
1994	621	0,00		1994	874	0,42		2008	592	0,00		2008	724	0,28		2008	891	0,00
1994	625	0,00		1994	885	0,00		2008	597	0,00		2008	727	0,01		2008	892	0,14
1994	629	0,11		1994	891	0,00		2008	598	0,00		2008	728	0,00		2008	893	0,53
1994	641	0,00		1994	893	0,00		2008	612	0,00		2008	733	0,00		2008	894	0,27
1994	642	0,00		1994	894	0,00		2008	613	0,00		2008	741	0,19		2008	895	0,00
1994	651	0,48		1994	895	0,00		2008	621	0,00		2008	742	0,96		2008	896	0,00
1994	652	0,01		1994	898	0,00		2008	625	0,00		2008	743	0,89		2008	897	0,00
1994	653	0,00		1994	899	0,00		2008	629	0,04		2008	744	0,00		2008	898	0,00
1994	659	0,00		2008	34	0,00		2008	634	0,00		2008	745	0,16		2008	899	0,12
1994	661	0,00		2008	48	0,00		2008	635	0,00		2008	746	0,00		2008	971	0,11
1994	662	0,00		2008	54	0,00		2008	641	0,00		2008	747	0,23		2008	999	0,00
1994	664	0,00		2008	56	0,00		2008	642	0,02		2008	748	0,00				
1994	665	0,00		2008	57	0,00		2008	651	0,00		2008	749	0,46				
1994	676	0,00		2008	58	0,00		2008	652	0,00		2008	751	0,00				
1994	679	0,00		2008	59	0,00		2008	653	0,00		2008	752	0,81				
1994	682	0,00		2008	61	0,00		2008	654	0,00		2008	759	0,00				
1994	684	0,00		2008	62	0,00		2008	655	0,09		2008	761	0,00				
1994	693	0,00		2008	71	0,00		2008	656	0,00		2008	763	0,12				
1994	694	0,00		2008	73	0,00		2008	657	0,09		2008	764	0,87				
1994	697	0,00		2008	75	0,00		2008	658	0,00		2008	771	0,37				
1994	699	0,00		2008	98	0,00		2008	659	0,00		2008	772	0,87				
1994	722	0,00		2008	111	0,00		2008	661	0,00		2008	773	0,00				
1994	727	0,00		2008	112	0,00		2008	662	0,00		2008	775	0,00				
1994	742	0,01		2008	223	0,00		2008	663	0,00		2008	776	0,00				
1994	743	0,35		2008	246	0,00		2008	664	0,02		2008	778	0,67				

EK 23: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Polonya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,20	1994	553	0,11	1994	722	0,00	1994	874	0,66	2008	282	0,00	2008	641	0,10	2008	724	0,52	2008	845	0,03
1994	12	0,00	1994	554	0,00	1994	723	0,00	1994	882	0,00	2008	287	0,00	2008	642	0,46	2008	725	0,57	2008	846	0,11
1994	22	0,00	1994	572	0,00	1994	724	0,73	1994	884	0,00	2008	291	0,00	2008	651	0,21	2008	726	0,40	2008	848	0,31
1994	25	0,00	1994	575	0,00	1994	725	0,00	1994	885	0,00	2008	292	0,25	2008	652	0,01	2008	727	0,71	2008	851	0,10
1994	34	0,00	1994	582	0,00	1994	727	0,00	1994	892	0,01	2008	321	0,00	2008	653	0,01	2008	728	0,76	2008	871	0,00
1994	48	0,72	1994	583	0,00	1994	728	0,00	1994	893	0,03	2008	334	0,16	2008	654	0,19	2008	731	0,45	2008	872	0,63
1994	54	0,52	1994	591	0,00	1994	731	0,00	1994	894	0,00	2008	335	0,00	2008	655	0,00	2008	733	0,05	2008	873	0,17
1994	56	0,00	1994	592	0,00	1994	733	0,00	1994	895	0,00	2008	421	0,00	2008	656	0,03	2008	735	0,30	2008	874	0,14
1994	57	0,00	1994	597	0,00	1994	735	0,00	1994	897	0,00	2008	431	0,00	2008	657	0,30	2008	737	0,72	2008	881	0,06
1994	58	0,00	1994	598	0,96	1994	737	0,00	1994	898	0,03	2008	511	0,00	2008	658	0,09	2008	741	0,54	2008	882	0,00
1994	59	0,17	1994	611	0,00	1994	741	0,63	1994	899	0,30	2008	512	0,00	2008	659	0,00	2008	742	0,64	2008	884	0,01
1994	62	0,00	1994	621	0,00	1994	742	0,00	2008	1	0,00	2008	513	0,02	2008	661	0,09	2008	743	0,91	2008	885	0,45
1994	73	0,00	1994	625	0,02	1994	743	0,04	2008	22	0,00	2008	514	0,16	2008	662	0,59	2008	744	0,15	2008	891	0,90
1994	75	0,00	1994	629	0,25	1994	744	0,00	2008	23	0,00	2008	515	0,04	2008	663	0,43	2008	745	0,77	2008	892	0,49
1994	81	0,00	1994	641	0,17	1994	745	0,96	2008	34	0,62	2008	516	0,06	2008	664	0,20	2008	746	0,36	2008	893	0,83
1994	98	0,00	1994	642	0,14	1994	746	0,11	2008	35	0,00	2008	522	0,48	2008	665	0,36	2008	747	0,25	2008	894	0,69
1994	111	0,00	1994	651	0,14	1994	747	0,66	2008	48	0,31	2008	523	0,71	2008	666	0,59	2008	748	0,59	2008	895	0,63
1994	112	0,00	1994	652	0,02	1994	748	0,04	2008	54	0,03	2008	524	0,15	2008	667	0,39	2008	749	0,94	2008	896	0,00
1994	121	0,00	1994	653	0,77	1994	749	0,38	2008	56	0,43	2008	525	0,06	2008	671	0,00	2008	751	0,41	2008	897	0,05
1994	122	0,00	1994	654	0,06	1994	752	0,00	2008	57	0,02	2008	531	0,02	2008	672	0,00	2008	752	0,27	2008	898	0,30
1994	211	0,89	1994	655	0,00	1994	759	0,00	2008	58	0,15	2008	532	0,00	2008	673	0,00	2008	759	0,05	2008	899	0,77
1994	222	0,00	1994	656	0,11	1994	761	0,00	2008	59	0,39	2008	533	0,64	2008	674	0,19	2008	761	0,94	2008	999	0,79
1994	223	0,00	1994	657	0,02	1994	764	0,03	2008	61	0,00	2008	541	0,45	2008	675	0,40	2008	762	0,00			
1994	232	0,00	1994	658	0,00	1994	771	0,01	2008	62	0,12	2008	542	0,47	2008	676	0,79	2008	763	0,02			
1994	247	0,00	1994	659	0,00	1994	772	0,01	2008	71	0,00	2008	551	0,01	2008	677	0,00	2008	764	0,43			
1994	263	0,00	1994	661	0,00	1994	773	1,00	2008	73	0,03	2008	553	0,25	2008	678	0,24	2008	771	0,78			
1994	265	0,00	1994	662	0,53	1994	775	0,33	2008	74	0,04	2008	554	0,79	2008	679	0,32	2008	772	0,13			
1994	266	0,24	1994	663	0,21	1994	776	0,00	2008	75	0,41	2008	562	0,00	2008	681	0,00	2008	773	0,66			
1994	273	0,00	1994	664	0,00	1994	778	0,01	2008	81	0,00	2008	571	0,06	2008	682	0,15	2008	774	0,00			
1994	277	0,00	1994	665	0,04	1994	781	0,00	2008	98	0,42	2008	572	0,02	2008	684	0,05	2008	775	0,60			
1994	278	0,03	1994	675	0,00	1994	782	0,00	2008	111	0,00	2008	573	0,00	2008	685	0,00	2008	776	0,01			
1994	282	0,00	1994	676	0,00	1994	784	0,08	2008	112	0,00	2008	574	0,94	2008	686	0,94	2008	778	0,10			
1994	291	0,00	1994	679	0,00	1994	785	0,00	2008	121	0,00	2008	575	0,52	2008	687	0,00	2008	781	0,42			
1994	292	0,03	1994	682	0,00	1994	792	0,00	2008	122	0,08	2008	579	0,00	2008	689	0,00	2008	782	0,61			
1994	321	0,00	1994	684	0,00	1994	793	0,00	2008	211	0,00	2008	581	0,58	2008	691	0,28	2008	783	0,71			
1994	421	0,00	1994	686	0,00	1994	812	0,03	2008	222	0,00	2008	582	0,19	2008	692	0,94	2008	784	0,80			
1994	511	0,03	1994	687	0,03	1994	813	0,02	2008	223	0,00	2008	583	0,21	2008	693	0,04	2008	785	0,16			
1994	512	0,00	1994	691	0,05	1994	821	0,00	2008	232	0,13	2008	591	0,17	2008	694	0,73	2008	786	0,24			
1994	513	0,01	1994	692	0,11	1994	831	0,00	2008	245	0,26	2008	592	0,43	2008	695	0,66	2008	791	0,00			
1994	514	0,34	1994	693	0,00	1994	841	0,00	2008	248	0,01	2008	597	0,14	2008	696	0,01	2008	792	0,01			
1994	515	0,00	1994	694	0,00	1994	842	0,00	2008	263	0,00	2008	598	0,84	2008	697	0,02	2008	793	0,01			
1994	516	0,00	1994	695	0,55	1994	843	0,00	2008	264	0,00	2008	611	0,07	2008	699	0,71	2008	811	0,00			
1994	522	0,00	1994	696	0,15	1994	844	0,00	2008	266	0,04	2008	612	0,03	2008	711	0,08	2008	812	0,42			
1994	523	0,00	1994	697	0,00	1994	845	0,00	2008	267	0,81	2008	613	0,83	2008	713	0,49	2008	813	0,79			
1994	524	0,00	1994	699	0,39	1994	846	0,00	2008	268	0,00	2008	621	0,87	2008	714	0,00	2008	821	0,33			
1994	531	0,00	1994	711	0,00	1994	848	0,00	2008	269	0,00	2008	625	0,87	2008	716	0,97	2008	831	1,00			
1994	532	0,00	1994	712	0,00	1994	851	0,00	2008	273	0,18	2008	629	0,41	2008	718	0,62	2008	841	0,75			
1994	533	0,00	1994	713	0,01	1994	871	0,00	2008	274	0,00	2008	633	0,00	2008	721	0,11	2008	842	0,27			
1994	541	0,04	1994	716	0,01	1994	872	0,00	2008	277	0,00	2008	634	0,34	2008	722	0,89	2008	843	0,01			
1994	542	0,00	1994	718	0,00	1994	873	0,00	2008	278	0,00	2008	635	0,26	2008	723	0,55	2008	844	0,02			

EK 24: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Portekiz İle Endüstri-İç Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,00	1994	611	0,45	1994	752	0,00	2008	81	0,17	2008	591	0,00	2008	711	0,00	2008	821	0,68
1994	22	0,00	1994	613	0,00	1994	759	0,00	2008	98	0,10	2008	592	0,00	2008	713	0,34	2008	831	0,74
1994	37	0,00	1994	621	0,00	1994	761	0,00	2008	112	0,00	2008	597	0,60	2008	714	0,00	2008	841	0,26
1994	42	0,00	1994	625	0,00	1994	764	0,95	2008	121	0,01	2008	598	0,89	2008	716	0,09	2008	842	0,38
1994	54	0,00	1994	629	0,02	1994	771	0,42	2008	211	0,00	2008	611	0,79	2008	718	0,04	2008	843	0,56
1994	57	0,00	1994	633	0,00	1994	772	0,02	2008	232	0,18	2008	612	0,18	2008	721	0,10	2008	844	0,27
1994	58	0,00	1994	635	0,00	1994	773	0,17	2008	244	0,00	2008	613	0,44	2008	722	0,00	2008	845	0,27
1994	73	0,00	1994	641	0,00	1994	775	0,01	2008	246	0,00	2008	621	0,97	2008	723	0,12	2008	846	0,33
1994	81	0,00	1994	642	0,00	1994	776	0,22	2008	247	0,00	2008	625	0,63	2008	724	0,85	2008	848	0,19
1994	98	0,00	1994	651	0,84	1994	778	0,41	2008	251	0,00	2008	629	0,45	2008	725	0,00	2008	851	0,12
1994	111	0,00	1994	652	0,10	1994	781	0,00	2008	263	0,00	2008	633	0,02	2008	726	0,00	2008	871	0,00
1994	121	0,00	1994	653	0,34	1994	783	0,00	2008	266	0,24	2008	634	0,03	2008	727	0,26	2008	872	0,38
1994	232	0,00	1994	654	0,02	1994	784	0,17	2008	268	0,68	2008	635	0,21	2008	728	0,71	2008	873	0,00
1994	244	0,00	1994	655	0,00	1994	785	0,04	2008	269	0,00	2008	641	0,07	2008	731	0,00	2008	874	0,74
1994	251	0,00	1994	656	0,01	1994	786	0,00	2008	273	0,00	2008	642	0,11	2008	733	0,08	2008	881	0,00
1994	263	0,00	1994	657	0,01	1994	812	0,00	2008	277	0,00	2008	651	0,13	2008	735	0,53	2008	884	0,11
1994	265	0,00	1994	658	0,46	1994	813	0,08	2008	278	0,27	2008	652	0,55	2008	737	0,18	2008	885	0,05
1994	266	0,11	1994	659	0,00	1994	821	0,01	2008	288	0,15	2008	653	0,56	2008	741	0,95	2008	891	0,24
1994	277	0,00	1994	661	0,00	1994	831	0,00	2008	291	0,00	2008	654	0,67	2008	742	0,73	2008	892	0,28
1994	278	0,00	1994	662	0,00	1994	841	0,21	2008	292	0,18	2008	655	0,72	2008	743	0,16	2008	893	0,68
1994	288	0,00	1994	663	0,00	1994	842	0,62	2008	334	0,31	2008	656	0,49	2008	744	0,01	2008	894	0,63
1994	291	0,00	1994	664	0,69	1994	843	0,00	2008	335	0,10	2008	657	0,45	2008	745	0,36	2008	895	0,71
1994	292	0,00	1994	665	0,09	1994	844	0,00	2008	344	0,00	2008	658	0,25	2008	746	0,05	2008	896	0,00
1994	321	0,00	1994	666	0,00	1994	845	0,41	2008	421	0,00	2008	659	0,04	2008	747	0,50	2008	897	0,02
1994	334	0,00	1994	671	0,00	1994	846	0,00	2008	511	0,26	2008	661	0,29	2008	748	0,45	2008	898	0,77
1994	335	0,00	1994	673	0,00	1994	848	0,00	2008	512	0,00	2008	662	0,28	2008	749	0,34	2008	899	0,89
1994	421	0,00	1994	678	0,00	1994	851	0,74	2008	513	0,00	2008	663	0,35	2008	751	0,00	2008	999	0,89
1994	431	0,00	1994	679	0,00	1994	872	0,00	2008	514	0,14	2008	664	0,08	2008	752	0,04			
1994	511	0,00	1994	684	0,00	1994	874	0,00	2008	515	0,71	2008	665	0,13	2008	759	0,01			
1994	513	0,00	1994	693	0,00	1994	882	0,00	2008	516	0,70	2008	666	0,23	2008	761	0,00			
1994	514	0,00	1994	694	0,08	1994	884	0,00	2008	522	0,00	2008	671	0,00	2008	762	0,00			
1994	522	0,00	1994	695	0,92	1994	885	0,78	2008	523	0,00	2008	673	0,00	2008	763	0,35			
1994	523	0,00	1994	697	0,89	1994	891	0,00	2008	524	0,00	2008	674	0,68	2008	764	0,04			
1994	532	0,00	1994	699	0,89	1994	892	0,00	2008	531	0,19	2008	675	0,00	2008	771	0,01			
1994	533	0,73	1994	713	0,00	1994	893	0,77	2008	532	0,00	2008	676	0,00	2008	772	0,21			
1994	541	0,00	1994	718	0,00	1994	895	0,79	2008	533	0,04	2008	677	0,00	2008	773	0,90			
1994	542	0,00	1994	722	0,00	1994	897	0,00	2008	541	0,42	2008	678	0,00	2008	775	0,22			
1994	553	0,00	1994	723	0,00	1994	898	0,01	2008	542	0,93	2008	679	0,00	2008	776	0,15			
1994	554	0,00	1994	724	0,99	1994	899	0,72	2008	551	0,00	2008	681	0,00	2008	778	0,81			
1994	562	0,00	1994	727	0,00	2008	22	0,00	2008	553	0,85	2008	682	0,83	2008	781	0,26			
1994	571	0,31	1994	728	0,00	2008	23	0,00	2008	554	0,91	2008	684	0,00	2008	782	0,03			
1994	572	0,00	1994	735	0,00	2008	34	0,00	2008	562	0,00	2008	686	0,00	2008	783	0,07			
1994	573	0,01	1994	737	0,00	2008	48	0,00	2008	571	0,20	2008	691	0,22	2008	784	0,71			
1994	574	0,00	1994	741	0,70	2008	54	0,00	2008	573	0,00	2008	692	0,34	2008	785	0,01			
1994	575	0,02	1994	742	0,57	2008	57	0,09	2008	574	0,95	2008	693	0,28	2008	786	0,07			
1994	581	0,00	1994	743	0,02	2008	58	0,00	2008	575	0,07	2008	694	0,35	2008	792	0,60			
1994	582	0,00	1994	744	0,00	2008	59	0,00	2008	579	0,01	2008	695	0,42	2008	793	0,39			
1994	592	0,37	1994	746	0,70	2008	62	0,00	2008	581	0,23	2008	696	0,14	2008	811	0,00			
1994	597	0,00	1994	747	0,12	2008	73	0,00	2008	582	0,56	2008	697	0,18	2008	812	0,82			
1994	598	0,00	1994	749	0,00	2008	75	0,00	2008	583	0,60	2008	699	0,64	2008	813	0,56			

EK 26: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovenya İle Endüstri-İçi Ticareti (1994-2008)

1994	1	0,00	1994	665	0,00	1994	848	0,00	2008	532	0,00	2008	686	0,15	2008	784	0,78
1994	22	0,00	1994	673	0,00	1994	851	0,60	2008	533	0,19	2008	691	0,05	2008	785	0,00
1994	25	0,00	1994	674	0,00	1994	872	0,00	2008	541	0,86	2008	692	0,95	2008	786	0,74
1994	48	0,00	1994	675	0,00	1994	874	0,00	2008	542	0,26	2008	693	0,01	2008	791	0,00
1994	54	0,00	1994	676	0,00	1994	884	0,95	2008	551	0,29	2008	694	0,40	2008	792	0,00
1994	56	0,00	1994	679	0,00	1994	885	0,00	2008	553	0,14	2008	695	0,44	2008	793	0,32
1994	57	0,00	1994	682	0,00	1994	892	0,00	2008	554	0,15	2008	696	0,05	2008	811	0,91
1994	58	0,00	1994	691	0,10	1994	893	0,10	2008	571	0,00	2008	697	0,18	2008	812	0,21
1994	59	0,00	1994	693	0,00	1994	894	0,00	2008	573	0,00	2008	699	0,86	2008	813	0,52
1994	62	0,00	1994	694	0,00	1994	895	0,00	2008	574	0,05	2008	711	0,00	2008	821	0,79
1994	73	0,00	1994	695	0,00	1994	897	0,00	2008	575	0,66	2008	713	0,93	2008	831	0,12
1994	75	0,00	1994	696	0,00	1994	898	0,00	2008	581	0,82	2008	716	0,03	2008	841	0,20
1994	81	0,00	1994	697	0,01	1994	899	0,67	2008	582	0,41	2008	718	0,10	2008	842	0,59
1994	98	0,04	1994	699	0,14	2008	54	0,00	2008	591	0,23	2008	721	0,03	2008	843	0,02
1994	263	0,00	1994	713	0,33	2008	56	0,00	2008	592	0,20	2008	723	0,15	2008	844	0,02
1994	266	0,37	1994	716	0,00	2008	57	0,04	2008	597	0,03	2008	724	0,74	2008	845	0,15
1994	277	0,00	1994	724	0,00	2008	58	0,00	2008	598	0,63	2008	725	0,72	2008	846	0,02
1994	278	0,00	1994	728	0,00	2008	62	0,11	2008	611	0,62	2008	726	0,00	2008	848	0,93
1994	287	0,00	1994	731	0,00	2008	71	0,00	2008	612	0,00	2008	727	0,04	2008	851	0,82
1994	292	0,00	1994	733	0,00	2008	73	0,00	2008	613	0,00	2008	728	0,27	2008	872	0,02
1994	421	0,03	1994	741	0,00	2008	75	0,00	2008	621	0,03	2008	731	0,50	2008	873	0,00
1994	513	0,00	1994	742	0,00	2008	81	0,00	2008	625	0,99	2008	733	0,53	2008	874	0,02
1994	522	0,00	1994	743	0,18	2008	98	0,00	2008	629	0,82	2008	735	0,38	2008	881	0,00
1994	523	0,00	1994	746	0,72	2008	122	0,00	2008	634	0,04	2008	737	0,06	2008	882	0,01
1994	532	0,00	1994	747	0,30	2008	211	0,00	2008	635	0,24	2008	741	0,60	2008	884	0,00
1994	533	0,00	1994	748	0,02	2008	232	0,67	2008	641	0,01	2008	742	0,29	2008	885	0,73
1994	541	0,00	1994	749	0,00	2008	248	0,00	2008	642	0,48	2008	743	0,02	2008	891	0,00
1994	542	0,00	1994	751	0,00	2008	251	0,00	2008	651	0,77	2008	744	0,42	2008	892	0,50
1994	554	0,00	1994	759	0,00	2008	263	0,00	2008	652	0,15	2008	745	0,13	2008	893	0,58
1994	575	0,00	1994	761	0,00	2008	266	0,00	2008	653	0,03	2008	746	0,57	2008	894	0,60
1994	581	0,00	1994	764	0,01	2008	269	0,00	2008	654	0,29	2008	747	0,06	2008	895	0,28
1994	582	0,00	1994	771	0,01	2008	273	0,97	2008	655	0,09	2008	748	0,19	2008	896	0,00
1994	597	0,00	1994	772	0,21	2008	274	0,00	2008	656	0,02	2008	749	0,41	2008	897	0,02
1994	598	0,00	1994	773	0,10	2008	277	0,00	2008	657	0,96	2008	751	0,00	2008	898	0,35
1994	611	0,04	1994	775	0,13	2008	278	0,00	2008	658	0,01	2008	752	0,20	2008	899	0,79
1994	621	0,00	1994	776	0,72	2008	282	0,00	2008	659	0,44	2008	759	0,00	2008	999	0,84
1994	625	0,00	1994	778	0,00	2008	285	0,00	2008	661	0,00	2008	761	0,04			
1994	629	0,00	1994	783	0,00	2008	287	0,00	2008	662	0,26	2008	762	0,00			
1994	635	0,13	1994	784	0,04	2008	288	0,00	2008	663	0,37	2008	763	0,00			
1994	641	0,00	1994	785	0,00	2008	292	0,00	2008	664	0,19	2008	764	0,22			
1994	642	0,18	1994	812	0,00	2008	334	0,00	2008	665	0,49	2008	771	0,31			
1994	651	0,24	1994	813	0,00	2008	335	0,05	2008	666	0,00	2008	772	0,17			
1994	653	0,49	1994	821	0,88	2008	512	0,60	2008	671	0,11	2008	773	0,43			
1994	654	0,15	1994	831	0,00	2008	513	0,92	2008	673	0,20	2008	774	0,00			
1994	655	0,00	1994	841	0,00	2008	514	0,51	2008	674	0,00	2008	775	0,75			
1994	656	0,00	1994	842	0,00	2008	515	0,73	2008	675	0,39	2008	776	0,06			
1994	657	0,00	1994	843	0,00	2008	516	0,00	2008	676	0,00	2008	778	0,11			
1994	658	0,00	1994	844	0,00	2008	522	0,17	2008	679	0,28	2008	781	0,00			
1994	659	0,00	1994	845	0,00	2008	523	0,12	2008	682	0,03	2008	782	0,00			
1994	663	0,00	1994	846	0,00	2008	531	0,00	2008	684	0,44	2008	783	0,00			

EK 27: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Slovakya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

1994	48	0,00		1994	733	0,39		2008	75	0,00		2008	642	0,18		2008	745	0,21		2008	894	0,48
1994	54	0,00		1994	735	0,00		2008	98	0,19		2008	651	0,51		2008	746	0,01		2008	895	0,78
1994	56	0,00		1994	741	0,00		2008	211	0,00		2008	652	0,06		2008	747	0,62		2008	897	0,00
1994	57	0,00		1994	742	0,00		2008	231	0,00		2008	653	0,01		2008	748	0,05		2008	898	0,36
1994	59	0,00		1994	743	0,01		2008	232	0,57		2008	654	0,38		2008	749	0,91		2008	899	0,07
1994	62	0,00		1994	744	0,00		2008	248	0,00		2008	655	0,00		2008	751	0,00		2008	999	0,00
1994	73	0,00		1994	745	0,00		2008	266	0,00		2008	656	0,91		2008	752	0,02				
1994	121	0,00		1994	746	0,00		2008	268	0,00		2008	657	0,42		2008	759	0,00				
1994	266	0,00		1994	748	0,00		2008	273	0,00		2008	658	0,04		2008	761	0,18				
1994	277	0,00		1994	749	0,00		2008	278	0,29		2008	659	0,63		2008	762	0,00				
1994	421	0,00		1994	764	0,09		2008	291	0,61		2008	661	0,00		2008	763	0,19				
1994	514	0,00		1994	771	0,00		2008	292	0,00		2008	662	0,16		2008	764	0,47				
1994	522	0,00		1994	772	0,64		2008	334	0,00		2008	663	0,30		2008	771	0,02				
1994	541	0,02		1994	773	0,00		2008	335	0,27		2008	664	0,36		2008	772	0,17				
1994	542	0,00		1994	778	0,02		2008	421	0,00		2008	665	0,25		2008	773	0,33				
1994	554	0,00		1994	784	0,01		2008	513	0,00		2008	666	0,03		2008	774	0,00				
1994	571	0,00		1994	785	0,00		2008	514	0,00		2008	673	0,00		2008	775	0,34				
1994	575	0,00		1994	813	0,00		2008	515	0,00		2008	674	0,00		2008	776	0,02				
1994	582	0,00		1994	821	0,91		2008	516	0,00		2008	675	0,14		2008	778	0,03				
1994	611	0,60		1994	831	0,00		2008	522	0,00		2008	676	0,06		2008	781	0,00				
1994	621	0,00		1994	841	0,00		2008	523	0,05		2008	678	0,57		2008	782	0,00				
1994	625	0,00		1994	842	0,00		2008	524	0,00		2008	679	0,71		2008	783	0,00				
1994	641	0,00		1994	843	0,00		2008	533	0,09		2008	682	0,01		2008	784	0,30				
1994	642	0,67		1994	844	0,00		2008	541	0,04		2008	684	0,13		2008	785	0,12				
1994	651	0,09		1994	845	0,00		2008	542	0,00		2008	691	0,95		2008	786	0,34				
1994	652	0,19		1994	846	0,00		2008	551	0,00		2008	692	0,90		2008	791	0,42				
1994	653	0,00		1994	848	0,00		2008	553	0,02		2008	693	0,21		2008	793	0,00				
1994	655	0,00		1994	851	0,02		2008	554	0,31		2008	694	0,18		2008	812	0,11				
1994	656	0,35		1994	872	0,00		2008	562	0,01		2008	695	0,88		2008	813	0,65				
1994	658	0,00		1994	884	0,00		2008	573	0,00		2008	696	0,00		2008	821	0,74				
1994	659	0,00		1994	885	0,00		2008	574	0,03		2008	697	0,29		2008	831	0,40				
1994	661	0,00		1994	892	0,00		2008	575	0,04		2008	699	0,07		2008	841	0,74				
1994	662	0,19		1994	893	0,00		2008	581	0,23		2008	711	0,03		2008	842	0,26				
1994	664	0,00		1994	897	0,00		2008	582	0,51		2008	713	0,89		2008	843	0,03				
1994	672	0,00		1994	898	0,00		2008	583	0,04		2008	716	0,20		2008	844	0,07				
1994	673	0,00		1994	899	0,00		2008	591	0,01		2008	718	0,72		2008	845	0,17				
1994	674	0,00		2008	1	0,00		2008	592	0,00		2008	721	0,29		2008	846	0,02				
1994	675	0,00		2008	22	0,00		2008	593	0,00		2008	723	0,54		2008	848	0,02				
1994	678	0,00		2008	41	0,00		2008	597	0,01		2008	724	0,06		2008	851	0,40				
1994	679	0,00		2008	45	0,00		2008	598	0,35		2008	726	0,00		2008	871	0,00				
1994	684	0,00		2008	48	0,57		2008	611	0,00		2008	727	0,01		2008	872	0,15				
1994	694	0,00		2008	54	0,00		2008	612	0,00		2008	728	0,90		2008	873	0,93				
1994	695	0,00		2008	56	0,00		2008	613	0,00		2008	731	0,02		2008	874	0,15				
1994	697	0,00		2008	57	0,05		2008	621	0,75		2008	733	0,01		2008	881	0,01				
1994	699	0,01		2008	58	0,01		2008	625	0,08		2008	735	0,68		2008	882	0,00				
1994	713	0,00		2008	61	0,10		2008	629	0,91		2008	737	0,42		2008	884	0,02				
1994	716	0,00		2008	62	0,00		2008	633	0,00		2008	741	0,24		2008	885	0,00				
1994	718	0,00		2008	72	0,00		2008	634	0,00		2008	742	0,06		2008	891	0,03				
1994	724	0,05		2008	73	0,37		2008	635	0,09		2008	743	0,03		2008	892	0,01				
1994	731	0,00		2008	74	0,00		2008	641	0,01		2008	744	0,34		2008	893	0,63				

EK 31: STIC Rev.3, 3 Basamak Düzeyi Endüstrileri Bazında Türkiye'nin Finlandiya İle Endüstri-içi Ticareti (1994-2008)

1994	23	0,00	1994	581	0,00	1994	721	0,00	1994	874	0,00	2008	512	0,67	2008	663	0,43	2008	749	0,04	2008	898	0,15
1994	46	0,00	1994	582	0,00	1994	723	0,00	1994	881	0,00	2008	513	0,00	2008	664	0,20	2008	751	0,01	2008	899	0,91
1994	48	0,14	1994	583	0,00	1994	724	0,72	1994	882	0,00	2008	514	0,00	2008	665	0,10	2008	752	0,45	2008	999	0,41
1994	54	0,00	1994	591	0,00	1994	725	0,00	1994	885	0,10	2008	515	0,00	2008	666	0,10	2008	759	0,10			
1994	56	0,00	1994	592	0,00	1994	726	0,00	1994	891	0,00	2008	516	0,00	2008	671	0,00	2008	761	0,00			
1994	57	0,01	1994	597	0,00	1994	727	0,43	1994	892	0,27	2008	522	0,81	2008	672	0,00	2008	762	0,00			
1994	58	0,00	1994	598	0,00	1994	728	0,00	1994	893	0,07	2008	523	0,81	2008	673	0,13	2008	763	0,04			
1994	61	0,00	1994	612	0,00	1994	737	0,00	1994	894	0,88	2008	524	0,00	2008	674	0,03	2008	764	0,00			
1994	62	0,00	1994	613	0,65	1994	741	0,00	1994	895	0,18	2008	525	0,00	2008	675	0,00	2008	771	0,14			
1994	73	0,00	1994	621	0,08	1994	742	0,18	1994	897	0,17	2008	531	0,00	2008	676	0,00	2008	772	0,28			
1994	75	0,00	1994	625	0,00	1994	743	0,02	1994	898	0,04	2008	532	0,00	2008	678	0,05	2008	773	0,61			
1994	81	0,00	1994	629	0,03	1994	744	0,00	1994	899	0,09	2008	533	0,00	2008	679	0,77	2008	774	0,00			
1994	98	0,00	1994	634	0,00	1994	745	0,08	2008	47	0,00	2008	541	0,01	2008	682	0,47	2008	775	0,05			
1994	112	0,19	1994	635	0,00	1994	746	0,00	2008	48	0,01	2008	542	0,02	2008	683	0,00	2008	776	0,00			
1994	121	0,00	1994	641	0,00	1994	747	0,83	2008	54	0,19	2008	551	0,22	2008	684	0,26	2008	778	0,46			
1994	212	0,00	1994	642	0,00	1994	748	0,57	2008	56	0,01	2008	553	0,00	2008	686	0,00	2008	781	0,00			
1994	247	0,00	1994	651	0,07	1994	749	0,01	2008	57	0,04	2008	554	0,53	2008	689	0,00	2008	782	0,21			
1994	248	0,00	1994	652	0,13	1994	751	0,00	2008	58	0,13	2008	562	0,00	2008	691	0,67	2008	783	0,00			
1994	251	0,00	1994	653	0,40	1994	752	0,00	2008	59	0,00	2008	571	0,00	2008	692	0,18	2008	784	0,32			
1994	263	0,00	1994	655	0,00	1994	759	0,00	2008	61	0,00	2008	574	0,00	2008	693	0,02	2008	785	0,05			
1994	266	0,00	1994	656	0,03	1994	761	0,00	2008	62	0,00	2008	575	0,01	2008	694	0,50	2008	786	0,04			
1994	267	0,00	1994	657	0,17	1994	764	0,00	2008	71	0,00	2008	581	0,27	2008	695	0,23	2008	791	0,00			
1994	269	0,00	1994	658	0,07	1994	771	0,99	2008	73	0,00	2008	582	0,79	2008	696	0,00	2008	793	0,00			
1994	273	0,00	1994	659	0,00	1994	772	0,00	2008	75	0,00	2008	583	0,01	2008	697	0,00	2008	811	0,12			
1994	277	0,00	1994	661	0,01	1994	773	0,06	2008	98	0,51	2008	591	0,00	2008	699	0,82	2008	812	0,10			
1994	278	0,34	1994	662	0,01	1994	774	0,00	2008	112	0,48	2008	592	0,25	2008	711	0,07	2008	813	0,66			
1994	282	0,00	1994	663	0,83	1994	775	0,81	2008	211	0,00	2008	597	0,49	2008	713	0,44	2008	821	0,92			
1994	292	0,01	1994	664	0,00	1994	776	0,00	2008	212	0,00	2008	598	0,02	2008	714	0,00	2008	831	0,00			
1994	322	0,00	1994	665	0,58	1994	778	0,23	2008	232	0,00	2008	611	0,17	2008	716	0,08	2008	841	0,01			
1994	334	0,00	1994	666	0,90	1994	781	0,00	2008	247	0,11	2008	612	0,02	2008	718	0,02	2008	842	0,00			
1994	335	0,58	1994	671	0,00	1994	784	0,02	2008	248	0,41	2008	613	0,02	2008	721	0,00	2008	843	0,00			
1994	431	0,00	1994	673	0,00	1994	785	0,33	2008	251	0,00	2008	621	0,09	2008	722	0,83	2008	844	0,00			
1994	512	0,00	1994	674	0,00	1994	786	0,00	2008	263	0,00	2008	625	0,67	2008	723	0,05	2008	845	0,00			
1994	513	0,00	1994	675	0,00	1994	793	0,00	2008	266	0,00	2008	629	0,83	2008	724	0,09	2008	846	0,00			
1994	514	0,22	1994	676	0,00	1994	811	0,00	2008	267	0,00	2008	633	0,00	2008	725	0,03	2008	848	0,21			
1994	516	0,00	1994	679	0,61	1994	812	0,00	2008	268	0,00	2008	634	0,03	2008	726	0,00	2008	851	0,18			
1994	522	0,68	1994	682	0,25	1994	813	0,43	2008	269	0,00	2008	635	0,10	2008	727	0,06	2008	872	0,12			
1994	523	0,27	1994	683	0,00	1994	821	0,12	2008	272	0,00	2008	641	0,01	2008	728	0,03	2008	873	0,48			
1994	525	0,00	1994	684	0,84	1994	831	0,02	2008	273	0,10	2008	642	0,87	2008	731	0,82	2008	874	0,03			
1994	531	0,00	1994	691	0,00	1994	841	0,01	2008	277	0,00	2008	651	0,00	2008	733	0,86	2008	881	0,00			
1994	533	0,00	1994	692	0,00	1994	842	0,00	2008	278	0,50	2008	652	0,01	2008	735	0,54	2008	883	0,64			
1994	541	0,38	1994	693	0,59	1994	843	0,00	2008	282	0,00	2008	653	0,02	2008	737	0,01	2008	884	0,03			
1994	542	0,31	1994	694	0,01	1994	844	0,00	2008	283	0,00	2008	654	0,05	2008	741	0,78	2008	885	0,11			
1994	554	0,07	1994	695	0,20	1994	845	0,02	2008	287	0,00	2008	655	0,06	2008	742	0,75	2008	891	0,43			
1994	562	0,00	1994	696	0,00	1994	846	0,00	2008	288	0,00	2008	656	0,00	2008	743	0,15	2008	892	0,74			
1994	571	0,00	1994	697	0,00	1994	848	0,00	2008	322	0,00	2008	657	0,91	2008	744	0,02	2008	893	0,90			
1994	572	0,00	1994	699	0,23	1994	851	0,66	2008	334	0,49	2008	658	0,02	2008	745	0,04	2008	894	0,74			
1994	573	0,00	1994	713	0,04	1994	871	0,00	2008	335	0,00	2008	659	0,80	2008	746	0,18	2008	895	0,25			
1994	574	0,00	1994	716	0,00	1994	872	0,00	2008	342	0,00	2008	661	0,98	2008	747	0,34	2008	896	0,00			
1994	575	0,00	1994	718	0,00	1994	873	0,00	2008	431	0,00	2008	662	0,04	2008	748	0,44	2008	897	0,07			

